

FUTBOL, METÀFORA D'UNA GUERRA FREDA
UN ESTUDI ANTROPOLÒGIC DEL BARÇA

Tesi doctoral presentada per
JORDI SALVADOR DUCH

per accedir al grau de
DOCTOR PER LA
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Directors

Dr. Joan Prat i Carós
i
Dr. Joan Josep Pujadas Muñoz

Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social
Universitat Rovira i Virgili

DOCTORAT D'ANTROPOLOGIA URBANA
1994-1996
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball social
Universitat Rovira i Virgili

Tarragona, tardor de 2004

A Paquita Duch
—del Barça de tota la vida,
però que no mira cap partit
perquè es posa nerviosa.

“¿Y quién nos asegura, señora mía, que en el arcano de estas consciencias exaltadas no hay una ley moral cuyas sutilezas están muy lejos de nuestro alcance? Absurdos hay en la vida del espíritu humano como en el de la naturaleza, donde vemos mil fenómenos cuyas causas no son las que parecen” (Benito Pérez Galdós).

“Habéis asistido a lo cotidiano,
a lo que sucede cada día.
Pero os declaramos:
Aquello que no es raro, encontradlo extraño.
Lo que es habitual, halladlo inexplicable.
Que lo común os asombre.
Que la regla os parezca un abuso.
Y allí donde deis con el abuso ponedle remedio.”
(Bertolt Brecht)

ÍNDIX

AGRAÏMENTS	9
INTRODUCCIÓ	11
1. UN ESTUDI ANTROPOLÒGIC DEL BARÇA	17
1.1 ESTAT DE L'ANTROPOLOGIA DE L'ESPORT I DEL FUTBOL ...	17
1.2 OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE TREBALL	31
1.3 METODOLOGIA	37
2. ESPORT I FUTBOL EN EL MÓN CONTEMPORANI	45
2.1 A LA RECERCA DE LES EMOCIONS PERDUDES	47
2.2 LA POLITITZACIÓ DELS COSSOS	55
2.3 LA GENEALOGIA DEL FUTBOL CONTEMPORANI	61
3. F.C. BARCELONA. BREU SÍNTESI HISTÒRICA I MÍTICA	69
3.1 ELS INICIS DEL F.C. BARCELONA (1899-1910)	71
3.2 UNA ENTITAT CATALANISTA MÉS (1910-1939)	75
3.3 LA CONSTRUCCIÓ DEL BARÇA COM A MITE (1939-1975)	83
3.4 ENCARA “MÉS QUE UN CLUB” (1975-2003)	109
4. EL BARÇA EN L'UNIVERS SIMBÒLIC CATALÀ	119
4.1 LA IDENTITAT ÈTNICA O NACIONAL	119

4.2 L'ESTAT I EL NACIONALISME D'ESTAT.....	127
4.3 ELS REFERENTS SIMBÒLICS DELS CATALANS	133
4.4 EL BARÇA COM A SÍMBOL.....	147
4.4.1 EL BARÇA COM A SÍMBOL DE CATALANITAT.....	151
4.4.2 EL BARÇA COM A MECANISME D'INTEGRACIÓ.....	169
5. UN UNIVERS SIMBÒLIC GENERADOR DE COMPLEXOS DISPOSITIUS RITUALS.....	185
5.1 L'AFIRMACIÓ RITUALITZADA DE LA IDENTITAT	189
5.2 BARÇA-REAL MADRID, UNA COMPLEXA DRAMATITZACIÓ	209
5.2.1 MOLT MÉS QUE UN JOC	213
5.2.2 ESPECTACLE TOTAL.....	239
5.3 ELS SAGRATS COLORS DE LA TRIBU	259
6. BARÇA: METÀFORA D'UNA GUERRA FREDA	281
6.1 UNA BATALLA RITUALITZADA.....	281
6.2 UNA GUERRA CONTINUADA PER ALTRES MITJANS.....	305
6.3 EL MONOPOLI DE LA IDENTITAT EN JOC.....	329
6.3.1 SANT JORDI.....	337
6.3.2 EL DRAC.....	349
6.3.3 ALGUNES CONSIDERACIONS FINALS SOBRE LA FUNCIÓ SOCIAL DEL BARÇA.....	365
7. BARÇA I RELIGIÓ, MÉS ENLLÀ DE L'ANALOGIA I LA METÀFORA?	375
BIBLIOGRAFIA.....	385

AGRAÏMENTS

Voldria expressar el meu agraïment no sol·licitat a aquelles persones que em van donar suport en la confecció d'aquesta tesi doctoral. En primer lloc, he de donar les gràcies als catedràtics d'Antropologia Social de la Universitat Rovira i Virgili: Dr. Joan Prat i Dr. Joan Josep Pujadas, que van decidir en el seu dia acceptar la meva petició de codirigir la tesi. Per moltes raons, i entre les quals destaco el fet d'haver estat per a mi dos mestres en majúscules, crec que és el moment i el lloc per dir-los que sense el seu saber, la seva admirable paciència en la meva evolució intel·lectual i personal, la seva generositat i el seu afecte que sobrepassa amb escreix tot allò que professionalment seria exigible a un director, aquesta tesi no s'hauria acabat mai. Ha estat per a mi un luxe i un privilegi haver estat dirigit per aquests dos grans antropòlegs. Els errors d'aquest estudi, en cap cas els puc excusar en la seva direcció, només a les meves pròpies limitacions.

En segon lloc, vull agrair les infinites lectures i correccions d'aquesta tesi doctoral a la meva gran amiga Maria Massot. Sense la implicació durant tots aquests anys de la Maria, el seu esperit crític i perfeccionista, i les moltíssimes hores impagables de correccions literàries i lingüístiques, aquest escrit no hauria esdevingut mai el que és. També vull agrair el treball de correcció que ha fet el meu amic Jaume Farreras i els seus sempre oportuns suggeriments i comentaris.

Vull agrair el suport financer que va rebre la investigació per part del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i el seu agosament en becar aquest projecte de treball en un context intel·lectual on els estudis sobre el futbol i, concretament, els que fan referència al F.C. Barcelona, des d'una disciplina acadèmica com l'antropologia, eren i són un espai menystingut. També vull agrair al F.C. Barcelona i a la persona que va fer de mitjancera, en Julià Fernández, les seves facilitats per tal de poder assistir als actes del centenari del Club, així com permetre'm l'entrada i llibertat de moviments en diferents partits del primer equip del Barça, entrenaments, rodes de premsa, etc.

Un gran regal ha estat el que em va fer el meu amic i artista, José Antonio Tàssies amb el disseny de la portada de la tesi. Una veritable obra d'art. Gràcies, vell amic.

Voldria agrair, també, el suport de tots els membres del Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili, i l'ajut de totes aquelles persones que en un moment o altre m'han fet costat de diferents maneres: Gemma Roig, Ariadna Vicente, Dra. Mabel Montes, Dr. Carles Feixa, Aurora Góngora i Toni Strubell.

I, finalment, el *last but not least* dels meus agraïments són per als amics, família i, sobretot, la meva companya Laia Perales. Ells han hagut de patir les meves absències físiques i/o mentals durant molts anys i ara voldria agrair-los haver estat al meu costat malgrat tot.

INTRODUCCIÓ

“Si la sang no arriba al riu i mentre esperem diagnòstics etnològics, antropològics i psicosocials, esforcem-nos a conservar l’insà antagonisme entre Madrid i Barcelona (...).” (Vázquez Montalbán, 1994:199-205)

“Fútbol en estado puro: fuerte, como todo lo popular; profundo como la cultura, diverso como la humanidad...” (Valdano a: Canela/Chisleanschi, 2003)

L’esport, present en les nostres vides des de fa molt de temps, és avui una realitat de creixent valoració social, econòmica, cultural i política que impregna tota la societat, des de l’educació fins als nous ritus de culte al cos, incloent tota una mitologia identitària que hi gira al voltant en el seu vessant d’espectacle, per posar algun exemple. Si avui haguéssim d’escollir quin és l’esdeveniment que aclapara socialment, en major mesura, l’atenció de la humanitat, hauríem de dir, sens dubte, l’esport i, concretament, el futbol.

Aquesta conclusió pot deixar perplexa més d’una persona, i horroritzar-ne moltes més. Jorge Luis Borges deia que “es increíble cómo una cultura que se desarrollaba con juegos como el del ajedrez, haya degenerado a juegos tan vulgares como el fútbol” (A: Peicovich, 1995:26). Però la realitat és aquesta. Els Jocs Olímpics i els mundials de futbol són els esdeveniments mediàtics amb més seguiment dels darrers decennis. Per exemple, el Mundial de Futbol de França ‘98 va tenir una audiència acumulada de més de 37.000 milions de telespectadors, i hi ha més països federats a la FIFA (Federació Internacional de Futbol Associació) que a les Nacions Unides.

Sens dubte, en l’hipotètic cas que des d’un indret llunyà fos enviat a la terra un grup d’etnòlegs per tal d’estudiar la cultura i la manera de viure d’aquest racó de món que és Catalunya, després d’un període d’observació, llegir la premsa, veure la televisió, passejar per les ciutats, admirar l’edifici públic més visitat, escoltar les converses, fixar-se en quins són els ídols dels infants i en els seus jocs, identificar els principals símbols d’identitat, esbrinar quines són les poques fidelitats que acompanyen els individus durant tota la vida, etc., arribarien a la conclusió que no és el vessant polític, econòmic, cultural, familiar, artístic, religiós, sexual, etc., del país allò que ocupa la majoria d’espais físics i mentals de la població, sinó que la sorpresa seria important quan

s'adonessin que és el Barça, majoritàriament, allò que realment captiva i monopolitza molts moments de pes, en contra del que pensen molts savis autòctons.

El F.C. Barcelona és l'entitat esportiva del món amb un nombre més alt de socis i amb més activitats esportives. Concretament, la xifra es trobaria al voltant dels 105.610 socis (1 de gener de 2003), nombre, però, que va arribar als 109.000 l'any 1986. Aquesta xifra només va baixar per qüestió d'espai: es va haver de limitar l'aforament de l'estadi, per tal d'adequar-se a les normes de seguretat de la Federació Internacional de Futbol, que obligava que tot el públic d'un estadi tingués seient. El Camp Nou, l'estadi del Barça, té un aforament per a 98.260 espectadors¹. Si hi hagués més seients, sense dubte, hi hauria més socis. El nombre de penyes oficials del Barça és 1.515 (1 de gener de 2003). Ara bé, la massa social, que amb més o menys devoció, es declararia seguidora del Barça és incalculable; multitud d'indicadors i de dades reforçarien aquesta magnitud.

El meu tiet, francès de soca-rel que ens visita sovint, em diu desconcertat: “Però que només existeix el Barça aquí?!” No li falta raó. L'equip blaugrana és el primer tema, i destacat, de l'agenda informativa a Catalunya. Tots els partits del Barça, o són retransmesos o se'n fa un amplíssim reportatge minuts després d'haver-se acabat el matx. No hi ha informatius que, a Catalunya, no dediquin temps, diàriament, a tot el que succeeix a l'entorn blaugrana —per banal que pugui semblar la notícia². És a dir, res a veure amb criteris de noticiabilitat. Cal afegir una gran quantitat de programes de ràdio i televisió, exclusivament d'informació esportiva, que acostumen a dedicar-se, majoritàriament també, al seguiment de les informacions que el Club “produceix”.

¹ Si bé amb l'ampliació de 1982, l'estadi va tenir capacitat per 120.000 espectadors, posteriors reformes per millorar la seguretat i el confort de l'estadi han reduït l'aforament al nombre actual. Amb motiu del partit de quarts de final de la Copa d'Europa, F.C. Barcelona-Juventus, el 5 de març de 1986, l'estadi té el seu record d'assistència en 120.000 espectadors.

² Per exemple, recordo amb gran perplexitat que l'estiu de 1999, un problema de salut del llavors president del Club, Josep Lluís Núñez, que patia una lesió al maluc que va acabar amb una intervenció quirúrgica sense més transcendència, va ser notícia durant dies als diferents informatius. A la pantalla d'un informatiu de TV3 (la televisió pública de Catalunya) va sortir fins i tot el metge responsable de l'operació per explicar amb tot detall als telespectadors, amb radiografia del maluc inclosa, a tall il·lustratiu, com aniria la intervenció i per què es faria d'aquella manera. Una observació distant i superficial del fet podria portar a l'observador a concloure, amb una adaptació de la famosa dita originària dels còmics d'Astèrix i Obèlix, que “aquests catalans estan bojós”. És interessant recordar també en aquest sentit, la importància que va tenir el Barça a la primera etapa de consolidació de TV3, juntament amb la famosa sèrie Dallas, o la importància que té avui, peça clau per salvar la televisió autonòmica de la guerra d'audiències que l'entrada de les televisions privades, els canals per satèl·lit o per cable, va comportar.

Només sumant la informació dedicada al F.C. Barcelona en les quatre cadenes de televisió públiques vistes a Catalunya (TV3, TV1, La2 i C33)³, podem afirmar que no hi ha cap aspecte de la informació general que estigui millor cobert que el dia a dia de l'entitat blaugrana; i no només això, excepcionalment, tots els dispositius de radiotelevisió públics estan a disposició per cobrir esdeveniments “del segle” com la celebració de la final de la Copa d'Europa, avui dia Lliga de Campions. Per exemple, amb motiu de la final de la Copa d'Europa que va jugar el Barça a l'estadi de Wembley a Londres el 1992 o a Atenes el 1994 hi va haver un canal de televisió públic (C33 de TVC) que va suprimir tota la seva programació diària i va retransmetre durant les 24 hores del dia informació sobre el “gran partit”. O, durant l'any del centenari (1998-1999) les televisions públiques catalanes (La2 i TV3) van emetre setmanalment i en horari de màxima audiència programes dedicats a la història del F.C. Barcelona. Respectivament, *Barça cent!* i *Aquest any cent!*⁴

A escala estatal, el Barça és el protagonista català que més apareix a les televisions públiques o privades d'àmbit estatal (les dues cadenes de TVE, Antena 3, Tele 5 i Canal+):

“De acuerdo con un trabajo realizado por profesores de la Universidad Pompeu Fabra de Barcelona, en los años 1998 y 1999, el Barça ocupa el 21,8% del espacio dedicado por esas televisiones a informar sobre la comunidad catalana, seguido de la ciudad de Barcelona (19,7%) y Jordi Pujol y el gobierno de la Generalitat (8,4%).” (Bañeres, 2000:146)

El mateix passa amb la premsa “esportiva” —els dos diaris esportius editats a Barcelona⁵ pràcticament viuen de la informació generada pel Club a la qual dediquen, pel cap baix, més de 10 pàgines diàries— i amb la premsa d'informació “general”, seriosa, sobretot, el dilluns o els dies que envolten una final o un “gran partit”, moments en els quals els diaris d'edició catalana són dossiers plens d'informació sobre

³ Sense comptar amb les televisions per cable o per satèl·lit, on ressalta el Canal Barça, un canal de televisió que dedica la seva programació íntegrament a notícies del Barça: la seva història, entrevistes, partits memorables, etc.

⁴ Aquest programa va constar de 43 episodis col·locats els divendres a partir de les 21:30h fins la matinada del primer canal de la televisió pública catalana. És a dir, 43 setmanes dedicades a la mitologia barcelonista independentment dels ja nombrosos espais i temps dedicats al F.C. Barcelona en la programació ordinària de TVC. Cap entitat o institució ha rebut un tractament similar en aquest país.

⁵ Recentment cal afegir un tercer diari esportiu: *El 9 Esportiu*, l'únic escrit en català i que també té com a principal protagonista el F.C. Barcelona.

l'enfrontament, les competicions futbolístiques i altre tipus de notícies extrafutbolístiques. Per exemple, *El País*, un dels diaris de més arrelament a l'Estat espanyol, fruit del seu paper i significació adquirits en la transició política espanyola, va haver no només de fer una edició catalana per penetrar en el mercat català, l'únic que se li resistia, sinó també d'apuntalar la seva estratègia incloent, a remolc de la premsa generalista de la competència, informació diària del F.C. Barcelona.

Les dades de la magnitud del fenomen no només fan referència a la presència mediàtica. El pressupost del Club per a la temporada 2002-2003 és de més de 170 milions d'euros, molt superior, per exemple, al pressupost total de la ciutat de Tarragona, que és de 108 milions d'euros per a l'any 2003. La celebració de les seves victòries més sonades paralitzen, literalment, el país, i arriba a sortir al carrer de les diferents ciutats de Catalunya més d'un milió de persones en els triomfs més importants (sens dubte, els seus èxits comporten la manifestació d'alegria col·lectiva espontània viscuda per més gent del país). És el principal tema de conversa i "polèmica" de multitud de gent en els bars, llocs de treball, trobades familiars, reunions d'amics, etc. Els seguidors viuen amb passió i dediquen grans espais del seu temps a viure els partits de pretemporada, lliga, copes, etc. (dies abans i després de l'esdeveniment), al seguiment dels nous fitxatges, a fer travesses, etc.; la "marca" Barça converteix en un gran negoci tot allò que toca i que gira al seu voltant. El Museu del Futbol Club Barcelona és el més visitat de Catalunya, seguit del Museu Picasso.

La llista d'indicadors, en aquest sentit, seria inacabable. El Barça envaeix tots els àmbits de la vida quotidiana catalana. Dificilment algú, fins i tot qui menys s'ho pensa, s'escapoleix de l'omnipresència d'aquesta realitat social. És a dir, no només forma part de la "vida seriosa" i de la "vida ociosa" de molts individus al llarg de tota la seva vida, sinó també de tota la societat en general. I això els barcelonistes ho saben, i per això van fer seva i popularitzaren la frase que millor representa allò que el Barça és per a ells: "Més que un club". I jo no en tinc cap dubte, com també sostinc que allò que es juga és més que un joc, com tractaré de demostrar.

Per això, entendria perfectament aquells suposats etnòlegs vinguts d'un altre planeta dels quals parlava al principi perquè, ja quan estudiava antropologia, pensava que el fet d'analitzar el fenomen Barça hauria de ser un "deure" per a qualsevol

antropòleg o estudiós de la cultura o la societat catalanes. Però, sobretot, perquè seria difícil de trobar una manifestació social que pogués satisfer millor les expectatives d'un estudi antropològic.

El Barça no és només un motiu de distracció; defineix tot un espai de significat extremadament complex, una abstracció que engloba conceptes com país, història, tradició, fidelitat, antagonismes, reivindicació política, sentimentalisme, festa, greuges compartits, complicitat, projeccions, possibilitat de visibilització, autoestima col·lectiva, valors hegemònics, mitologia identitària, etc., conceptes que, condensats en el Barça, són literalment venerats i objecte de culte.

En altres paraules, per a un antropòleg, el Barça és un univers simbòlic de gran complexitat, “un corpus de tradició teòrica que integra diversos àmbits de significació i que engloba l'ordre institucional en una totalitat simbòlica.” (Berger i Luckmann, 1988:138). Intentar explicar correctament, amb rigor, seriositat i de forma entenedora, preguntes com: per què el Barça ocupa tant d'espai social? Per què és omnipresent tots els dies de la vida de manera més o menys conscient o volguda en tantes persones? Quina societat és aquesta on multitud de gent dedica una part important del temps de la seva vida a seguir la trajectòria d'un club de futbol? A veure o escoltar els seus partits? A emocionar-se amb els seus gols, les seves victòries o les seves derrotes? A fer grans sacrificis per assistir a les obligades finals? Què succeeix al voltant d'aquesta estructura gegantina, que és el Camp Nou, i al voltant de la qual giren tantes coses? Per què s'articulen discursos nacionals en nom seu? Què s'hi amaga? Com entendre que l'entitat esportiva amb més socis del món sigui un club que esportivament no és guanyador?⁶ Respondre aquestes i altres preguntes ha esdevingut la motivació que m'ha portat a fer aquesta tesi.

No ha estat, però, la curiositat intel·lectual l'única causa. Hi ha un altre fet que em va esperonar força des de la sorpresa inicial. Malgrat la magnitud de la realitat que gira al voltant del F.C. Barcelona, la seva omnipresència i les enormes possibilitats que

⁶ Hi ha períodes ben llargs de sequera esportiva en la història del F.C. Barcelona. Per exemple, entre 1960 i 1985 el Barça només guanya una lliga de futbol, i això significa que només va participar un cop a la Copa d'Europa, principal competició europea. Els èxits esportius no poden explicar per ells mateixos l'èxit i la projecció social que té el Club arreu de Catalunya i arreu del món. Els seguidors han de trobar per força una altre tipus de “resultat” que els satisfaci més.

ofereix per ajudar-nos a entendre més coses, i de manera molt profunda, de la nostra societat (com tractaré de demostrar), els estudis sobre futbol (tret d'algunes excepcions que repassarem en l'apartat 1.1) i, concretament, aquells que fan referència al F.C. Barcelona, des d'una disciplina acadèmica com l'antropologia, o des de les ciències socials en general, eren i són un espai erm i menystingut. És veritat que, a causa de la celebració del centenari de la Fundació del Club (1999), les publicacions sobre el Barça es van multiplicar de manera notable però, darrera d'una atractiva i suggerent aparença, trobem productes, en gran part, monopolitzats pel món del periodisme esportiu amb una pretesa voluntat històrica i sociològica però, sobretot, clarament comercial⁷. En tot cas, la literatura al voltant del fenomen Barça és del tot insatisfactòria a l'hora de resoldre les qüestions fonamentals que em plantejo en aquest estudi.

Ara bé, no diria tota la veritat sobre les motivacions que m'han portat a la realització d'aquest treball, si no declarés que sóc un addicte al Barça, i que aquesta obsessió ha ocupat, també, molt de temps i espai en la meua vida (el tribunal de tesi o el lector és qui haurà de jutjar si això és o ha estat un problema, o no, a l'hora de valorar els resultats). La realització d'aquest estudi respon, també, a la voluntat d'abordar inquietuds ben arrelades en mi: personals, com per exemple quina és la raó per la qual han anat passant els anys i, malgrat tot, continuo estant obsessionat pel Barça com quan era petit; i, sobretot, intel·lectuals, com és el fet de buscar respostes a tot allò relacionat amb la identitat etniconacional. Estic convençut que analitzar el F.C. Barcelona com un fenomen social on s'articulen tot un seguit de dispositius rituals específics de caràcter socioesportius que transcendeixen el futbol, em pot ajudar a donar resposta a aquestes qüestions, per a mi, apassionants i vitals.

⁷ “El deporte es hoy la principal mercancía massmediática, el género de mayor facturación de la industria cultural, el espectáculo de mayor audiencia de la historia de la televisión galáctica.” (Alabarces, 2000:17). Obrir-me pas entre tants productes comercials amb un pretès interès acadèmic ha estat una de les dificultats d'aquest estudi. L'enorme producció cultural que té com a objecte d'estudi l'esport ha acabat sent, més que un material de formació, un material més a integrar a l'estudi en tant que (re)productor de discursos barcelonistes.

1. UN ESTUDI ANTROPOLÒGIC DEL BARÇA

“El fútbol desconcierta a los antropólogos.
Porque sólo ven lo superficial.
Pero tiene un fondo.
Nuestros afectos tienen razón de ser.
¿Por qué los adultos no pueden emocionarse?
Hay que controlarse sino,
se creen con derecho a criticarte.
No maduras, eres idiota, tu conversación es trivial.
No expresas tus emociones.
No te relacionas con tus hijos
y te mueves triste y solo.
¿Y qué más da?
No hay mal que por bien no venga.
No es fácil hacerse forofo del fútbol, lleva años.
Si le dedicas tiempo, entras en una familia nueva.
Pero en ésta todos quieren y esperan lo mismo.
¿Qué tiene eso de infantil?” (*Fever Pitch*)⁸

1.1 ESTAT DE L'ANTROPOLOGIA DE L'ESPORT I DEL FUTBOL

“I asked Professor Lluís Flaquer, a catalan sociologist, if he could recommend me any books on *Barça*, but he could only come up with one, and it was 20 years old. I ask why academics had neglected the club. “There are some subjects”, said Flaquer, “Which are considered too sacred to write about, and there also subjects that are thought too profane”. I took it he was going to call football profane, but he concluded: “*Barça* are still too sacred”.” (Kuper, 1996:87)

Com deia a la introducció, aquesta importància i omnipresència de l'esport a les nostres societats i, concretament, l'enorme espai que ocupa el futbol no han merescut una atenció proporcional a la seva magnitud com a objecte d'estudi de les ciències socials, més centrades en els aspectes “seriosos de la vida”, si més no fins a la dècada dels 90.

Majoritàriament, podem dir que el gruix del que s'ha escrit prové de la premsa esportiva i, en menor mesura, d'exesportistes, com a especialistes únics d'aquest saber.

⁸ *Fever Pitch*, traduïda al castellà com *Fuera de juego*, és una pel·lícula dirigida per Davis Evans el 1992 que gira entorn d'un seguidor de l'Arsenal. En aquest fragment, el protagonista, mestre d'escola, s'indigna per la incomprensió dels seus companys de feina que a la pel·lícula representen la mentalitat hegemònica de la intel·lectualitat davant d'un fenomen que, i no només a les illes Britàniques, té fortes connotacions d'"habitus" de classe popular, inculta, primària, etc.

Aquest col·lectiu ha monopolitzat no només les informacions esportives⁹, sinó també les anàlisis socials del món de l'esport, jugant, sovint, a "l'ofici de sociòleg" amb aportacions pseudoacademicistes, més o menys encertades, com a resposta a aquells esdeveniments que desborden clarament el marc purament esportiu.

Però l'explicació i la responsabilitat més important d'aquesta realitat es troba en una claudicació: la "intel·lectualitat" i, concretament els estudiosos de les ciències socials, tradicionalment no han tingut gaire estimació per l'esport i el futbol com a objecte d'estudi, sinó tot al contrari; ha estat vist com un tema menor, trivial i vulgar —tret de notables excepcions com, per exemple, la d'en Manuel Vázquez Montalbán, Mario Benedetti, Albert Camus o Eduardo Galeano. I quan han anat més enllà del reduccionisme i el menyspreu generalitzats¹⁰, ha estat per remarcar, de forma exhaustiva, els elements més negatius de l'espectacle futbolístic que han acabat per esdevenir tòpics ben arrelats a la societat, com per exemple, l'associació entre futbol i violència¹¹, i tants altres que em proposo, si més no, matisar.

Aquestes elits intel·lectuals, al llarg del anys han estigmatitzat els seguidors de futbol com a masses idiotitzades, per contraposició a ells mateixos, excepció minoritària però suficientment il·luminada i lúcida per escapolar-se d'aquestes "masses acrítiques i fàcilment manipulables, i de les seves pràctiques subculturals". Com deia Maffesoli: "Lo popular propiamente como en su ambigüedad y monstruosidad, no puede ser concebido más que de manera peyorativa por el intelectual político." (Maffesoli, 1990:109).

⁹ Amb notable èxit, per cert, i un indicador més de la magnitud i espai socials que ocupa l'esport i el futbol a la nostra societat. El diari esportiu madrileny *Marca* —exsetmanari gràfic del Movimiento, ja aleshores el de més tirada— és el més llegit a l'Estat espanyol (més de 2 milions i mig de lectors), i a força distància del segon diari, *El País*, aquest d'informació general (una mica més d'un milió i mig de lectors), segons fonts de l'Estudio General de Medios (*El País*, 1 de juliol de 1998). A Catalunya, entre el diari *Sport* i *El Mundo Deportivo* arriben a una quota de prop de 800.000 lectors, xifra que es pot considerar molt alta si tenim en compte que aquests darrers pràcticament viuen del Barça.

¹⁰ Hi ha qui ha anat a buscar una explicació a aquesta realitat en el substrat de la cultura judeocristiana i la seva visió de l'home basada en una clara dicotomia entre cos i ànima, amb la superioritat absoluta que hom donava a aquesta última. Aquesta visió suposava una primacia de l'espiritualitat, de la raó sobre el cos, llar temporal de l'ànima immortal i, per tant, lligat a aspectes mundans i indignes d'atenció.

No és nou això. En altres èpoques es va fer el mateix amb les manifestacions del que s'anomenava cultura “popular”, també, durant molt de temps, un objecte d'estudi menor i fora de l'àmbit acadèmic i seriós.

L'explicació que em sembla més plausible d'aquesta realitat seria la contundent resposta que podem trobar a *La distinció* (1988a) de P. Bourdieu, que explica aquest fet com una estratègia més de certes elits socioeconòmiques i culturals per cercar la distinció social a partir de pràctiques “culturals” pròpies i ben diferenciades de les que hom suposava com a pròpies de les “classes subalternes”. Així, les seves manifestacions culturals seran sempre presentades a la societat, per ells mateixos, com a superiors a les pràctiques del “poble” i models a imitar. Per exemple, un programa televisiu o una cançó d'èxit —independentment de la seva qualitat— no els serveix per llur estratègia de distinció, d'escenificació del seu lloc en la jerarquia social, ja que necessiten de productes culturals minoritaris, “incontaminats” i no accessibles a tothom.

És des d'aquesta òptica que, en molts moments històrics, es pot entendre la pràctica o afecció a certs esports com el golf, l'hípica, el tennis, la vela o el mateix futbol (en el seu inici com a joc reglamentat) que, més que una moda, sovint han estat una estratègia més per aconseguir la preuada distinció social, l'entrada visible al grup social dominant. Fixeu-vos bé, però, com una mateixa pràctica social, el futbol per exemple, passatemps de rics a principi de segle, quan es popularitza o s'estén a la població en general es devalua en picat. Els seus distingits practicants hauran de canviar “d'afecció” si volen aconseguir el mateix efecte diacrític. El futbol és percebut, a partir d'aleshores, amb un significat molt diferent. Per la mateixa raó, tot allò popular anirà, sovint, associat a comercial, vulgar, massificat, fàcil, intranscendent, groller, pornogràfic, mancat d'originalitat, primari, mundà, visceral, corporal-fisiològic, pueril, immoral, etc. I, en qualsevol cas, sempre indigne de les classes altes. Curiosament, quan tornen a ser minoritàries es tornen a revaloritzar, com a exòtiques o relíquies d'un passat que el progrés ha superat però contenidores d'essències perdudes i altres discursos justificadors.

¹¹ Se n'hauria de parlar molt, sobre l'associació intrínseca entre esport i salut, que l'esport afavoreix l'amistat entre els pobles, o que educa en valors molt positius per a l'individu com: l'afany de superació, la sociabilitat, la cooperació, etc.

De vegades, el menyspreu ha vingut per altres motius. Els intel·lectuals d'esquerres i els professionals de les ciències socials, en general, han abusat de certs vessants del marc teòric marxista, molt útil per aplicar amb èxit a molts objectes d'estudi —malgrat el seu injust desprestigi actual— però, per exemple, insuficient per explicar, en la seva globalitat, l'èxit del futbol.

El futbol funcionaria, des d'aquesta òptica, com el “pa i circ” romà o, amb més propietat, com “l'opi del poble”, un aparell més del poder, des de l'anàlisi hegemònica, fet des de les ciències socials i la intel·lectualitat, en general, fins ben entrada la dècada dels 70, i que encara avui té molt de pes. Eduardo Galeano expressa, de manera molt irònica, aquesta visió contrarevolucionària del futbol, en desmobilitzar les masses d'allò veritablement important, tot dient: “¿En qué se parece el fútbol a Dios? En la devoción que le tienen muchos creyentes y en la desconfianza que le tienen muchos intelectuales.” (Galeano, 1995:36). Amb tot, no és la meua intenció refutar la validesa d'aquesta teoria, ni molt menys, sinó manifestar la limitació d'aquesta i l'abús que se n'ha fet.

Un altre punt destacable que resulta del marc teòric marxista —no exclusiu— és la presentació de l'estructura social plantejada en termes de conflicte i no d'integració, visió que serà obligat tenir en compte a l'hora de comprendre moltes manifestacions metaesportives.

En la mateixa línia trobaríem el tractament de l'esport des d'un punt de vista biopolític i de control social al voltant de les tesis —molt menys conegudes— desenvolupades per Michelle Foucault, els seus seguidors i, en menor mesura, l'entorn de Pierre Bourdieu. A tot plegat, per la seva importància, hi dedicaré un capítol sencer.

Però seguint amb la crítica, el futbol és molt més que un fort narcòtic o una poderosa màquina manipuladora, i no és suficient quedar-se aquí si es vol abarcar tot el camp social i simbòlic que les pràctiques associades a l'esport i al futbol comporten, i que trobem presents en totes les dimensions de l'organització social i molt ben imbricades en la mateixa societat¹².

És ben sabut, per exemple, que molts intel·lectuals d'esquerres preveien que l'èxit del futbol a l'Estat espanyol minvés espectacularment amb la caiguda del Franquisme, però no només no ha estat així, sinó que l'afecció ha continuat augmentant i, quasi trenta anys després, jo diria que es troba, contra tot pronòstic, en un gran moment. Per què? Perquè es va magnificar i mitificar el paper de l'Estat i de les classes dominants en la manipulació ideològica de l'esport, quan aquest fenomen és molt més complex. Va molt més enllà de reflectir el conflicte de classes i de ser un instrument endoculturador de valors socials reaccionaris al servei de la classe dominant.

I, per acabar, només un altre exemple en aquesta mateixa línia. L'esport modern té múltiples modalitats reservades a les elits socials i, per exemple, el futbol sorgeix el s.XIX a les escoles on anaven joves de casa bona, per formar-los en un cos sa i distingit, més que per aplicar-lo a la dominació del proletariat.

La tendència i les connotacions pejoratives donades al futbol comencen a canviar progressivament a partir de la dècada dels 70 i, de manera radical, des dels 90, amb un renovat prestigi social i interès per aquesta manifestació cultural. Avui, ja no fa vergonya presentar-se com a seguidor de futbol, fins i tot diria que passa al contrari. Així, des d'expresidents de l'Estat espanyol com José M. Aznar, o expresidents de la

¹² “En mi opinión, en todo el ámbito de las ciencias sociales comienza a aceptarse de forma general el hecho de que las creencias y las prácticas religiosas son algo más que reflexiones “grotescas” de las relaciones económicas, políticas y sociales; antes bien, se las empieza a considerar como claves decisivas para comprender cómo piensa y siente la gente acerca de estas relaciones, así como sobre el entorno natural y social en el que actúan.” (Turner, 1988:18)

Generalitat com Jordi Pujol, fins a escriptors de *best sellers* de tot tipus fan pública la seva adscripció a clubs de futbol i, en el darrer cas, escriuen reflexions, contes i novel·les amb el futbol com a centre d'interès. Paral·lelament, i conseqüència o causa d'aquesta creixent valoració social, sorgeix, també, un renovat i fort interès acadèmic.

Així doncs, serà entrada la dècada dels 70, quan apareixeran els primers estudis sobre el futbol i l'esport en general, ja des d'una pluralitat de marcs teòrics i de branques de les ciències socials. Podem, llavors, afirmar amb rotunditat que l'esport i el futbol són un objecte d'estudi ben recent de les ciències socials, tant per historiadors, sociòlegs, psicòlegs socials, etc., com per antropòlegs, que han estat els darrers en apropar-se al futbol, i als quals dedicaré, a partir d'ara, la meua atenció, ja que serà des de la seva tradició acadèmica, amb un cos teòric ple de possibilitats al meu parer, des d'on construiré aquest estudi.

L'antropologia de l'esport, i la del futbol en particular, serien, llavors, unes novingudes a la palestra acadèmica però, paradoxalment, no parteixen de zero ja que, malgrat aquest fet, l'antropologia de l'esport té uns precedents en el mateix naixement de l'antropologia cultural. Així, com recorda en Carles Feixa —sens dubte pioner i únic antropòleg de l'Estat espanyol que s'ha dedicat amb rigor als estudis de l'esport des de l'antropologia¹³— ja el mateix Edward Burnett Tylor, considerat el pare de l'antropologia moderna en el seu article “The history of Games” publicat l'any 1879, “el autor trazaba un rico panorama del juego lúdico y competitivo en diversas culturas.” (Feixa, 1999: 135). Després de Tylor, molts altres antropòlegs han seguit aportant estudis sobre les pràctiques “esportives” de les societats, que tractaven més o menys explícitament.

També cal dir que, i paral·lelament a l'evolució de la pròpia disciplina, l'antropologia ha ampliat els seus objectes d'estudi a tot tipus de societats, també a les

¹³ “En el Estado español, el deporte apenas ha merecido atención por parte de los antropólogos (si exceptuamos algunos estudios folklóricos-etnográficos sobre juegos tradicionales y sobre el pedestrisimo. Una de las monografías que trata tangencialmente el tema es *Korrika*, de la antropóloga vasca Teresa del Valle (1988), sobre los festivales anuales de caminata por todo el País Vasco, que actualizan la vieja tradición de los korrikolaris para un objetivo que trasciende la órbita deportiva: la reivindicación del euskera.” (Feixa, 1999:138).

societats “complexes”¹⁴, i això ha estat un altre motiu important per al sorgiment de l’antropologia de l’esport, ja que l’esport en totes les seves manifestacions és avui dia un fet social que no es pot menysprear en l’estudi de cap societat i, per les mateixes raons, tampoc l’estudi del futbol que, sens dubte, és “l’esport rei” a la majoria d’estats del món¹⁵.

D’ara en endavant, el que presentaré serà una selecció d’aquells referents acadèmics que crec que més han influït en el desenvolupament de l’antropologia de l’esport i que més útils m’han estat a l’hora de confeccionar aquest treball sobre el futbol modern. Destacaria, en aquest repàs personal, i seguint sovint Carles Feixa (1992, 1997, 1999), Kendall Blanchard i Alice Cheska (1986)¹⁶ i Vincenzo Padiglione (1994, 1996), els següents autors i treballs:

El treball original d’Huizinga, *Homo Ludens* (1987) on, per primer cop en una monografia, es reivindica la importància del joc com un element central en una història de la humanitat i com a configuradora de la mateixa en ser considerat el tret humà principal en el trànsit de *l’home instintiu a l’home cultural*. És a dir, manté la tesi que tota cultura humana té el seu origen en el joc. El joc se situa en un lloc on mai havia estat fins aleshores, en els fonaments de la mateixa civilització. Però és veritat, també, que, tret del seu paper divulgador, agosarat i innovador, ha quedat com una aportació

¹⁴ Concepte qüestionable ja que, com vaig escoltar al professor Dr. Lluís Mallart en una de les seves classes, és que n’hi ha alguna de simple? Tot i així, és un concepte que s’utilitza per diferenciar les societats contemporànies de les “tribals”, “preindustrials”, “preliteràries”, etc. En general, les malanomenades —i fins no fa tant de temps— societats “primitives”, que foren durant molt de temps l’objecte d’estudi distintiu dels antropòlegs.

¹⁵ Amb alguna excepció d’importància com els EUA, on no té la presència social que tenen altres esports com el bàsquet, el futbol americà o el beisbol. El *soccer*, com s’anomena el futbol als Estats Units, no ha acabat de triomfar malgrat els esforços de penetració que s’hi han dedicat, com l’organització del Mundial de 1994.

¹⁶ És significatiu que aquests autors siguin encara, dues dècades després, els autors de l’únic manual introductorí dedicat exclusivament a l’antropologia de l’esport traduït al castellà i publicat a l’Estat espanyol: *Antropología del deporte* (1986), un llibre que fa un necessari, bo i seriós balanç de les aportacions de l’antropologia a l’estudi de l’esport fins aleshores. Tret d’aquest llibre, només trobem en posteritat els petits assaigs de Padiglione (1995, 1996), que és una altra bona introducció i plantejament de les possibilitats de la disciplina. Cal dir, però, que quan estava escrivint aquesta tesi va ser publicat: *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*, de F.X. Medina i Ricardo Sánchez (ed.) (2003), que és un recull dels assaigs més interessants que s’han fet sobre antropologia de l’esport a l’Estat espanyol en els darrers quinze anys. Un bon i celebrat recopilatori que al mateix temps corrobora, una vegada més, la manca d’estudis d’antropologia de l’esport, ja que alguns dels articles ja havien estat publicats anys enrere en revistes especialitzades. Aprofito per dir que aquest llibre em va caure a les mans quan ja havia tancat la fase de documentació bibliogràfica de la tesi i no he pogut dedicar-li més espai en aquest repàs.

original, erudita i fundacional i, sobretot, una fenomenal descripció del fenomen lúdic, però no ha creat escola.

Més influència en l'antropologia ha tingut la sociologia del futbol britànica, sorgida a final dels 60 i començament dels 70 i que té els seus moments més àlgids a la segona meitat dels 80¹⁷, que produeix un tipus d'estudis que, encara que molt centrats en la seva particular problemàtica, el fenomen del *hooliganisme*, posarà les bases d'estudis posteriors. El *hooliganisme* serà encarat com un fenomen social on, *a grosso modo*, es manifestarà un descontentament social profund conseqüència de la crisi econòmica que començava a colpejar amb força els sectors més marginals de la classe obrera britànica de les darreres dècades i el final del que quedava de l'orgull d'un imperi que ja no existia. Aquesta crisi social s'expressarà en forma de violència als estadis de futbol.

L'estudi de la violència al futbol seria, en certa manera, no una trencadissa sinó una continuació de les visions marxistes¹⁸ imperants durant tant de temps —i ja comentades anteriorment—, ja que posa l'accent en aquesta capacitat desmobilitzadora i catàrtica del futbol que impedeix la veritable lluita de classes traslladant-la a l'estèril camp de futbol. Malgrat això, cal dir que ha tingut èxit i ha produït nombroses monografies ininterrompudament. Entre les raons d'aquest èxit, a banda de la seva comercialitat i coincidència amb l'interès periodístic pel *hooliganisme*, s'explicaria també pel fet que aquest fenomen ha continuat creixent amb força a l'àrea protestant d'Europa i, més recentment, en les dues darreres dècades, s'ha estès de manera molt preocupant a Centre Amèrica i Sud-amèrica; i, en menor mesura, per la formació de grups ultres en latituds meridionals d'Europa on el fenomen era pràcticament inexistent. No m'entretindré, però, en aquests estudis a l'hora de fer aquest repàs, no per la manca

¹⁷ Aquests estudis sobre el hooliganisme se situen a final dels 80 per dos fets que trasbalsen el món del futbol: 1) El 1985, a la final de la Copa d'Europa jugada a Heysel entre la Juventus i el Liverpool moren 39 persones a les grades producte de l'enfrontament entre seguidors del Liverpool i *tiffosis* de la Juve. 2) El 1989, a l'estadi de Hillsborough, en una semifinal de Copa entre el Nottingham Forest i el Liverpool moren 96 persones en entrar violentament un grup de seguidors sense entrada, cosa que provoca una allau humana que queda atrapada en topiar contra les tanques de seguretat posades als estadis per evitar que la gent salti al camp. La violència i una mala mesura de seguretat (les tanques als estadis desapareixen arreu a partir d'aquesta desgràcia) provoquen la mort de quasi un centenar de persones, i més de 200 ferits. La violència i la seguretat, lògicament, passen a ser un objecte d'estudi de primer ordre en aquest període.

¹⁸ Dels treballs realitzats des de l'òptica marxista, caldria destacar els de J.M Brown a VV.AA 1986: *Materiales de sociología crítica*. La piqueta. Madrid.

de qualitat dels mateixos¹⁹, sinó perquè els grups “violents” o coneguts com a ultres no constitueixen pròpiament el meu objecte d’estudi.

Faig una excepció amb els estudis de Peter Marsh (A: Dunning i Elias, 1992), sobretot, per la seva metodologia de treball, eminentment etnogràfica, i no tant pel seu contingut marcadament psicologista. La part més sorprenent de la seva tesi, al meu parer, es troba en la consideració de la violència *hooligan* com un ritual inofensiu compost de cançons, gestos, etc., en el qual els afeccionats del futbol reafirmaran la seva pertinença a una “microcultura” diferenciada, on canalitzaran instints primaris i se sublimaran conflictes socials reals, més que no pas una voluntat de fer mal, malgrat que de vegades se’n faci. La utilització de la idea de rituals esportius ja entronca directament amb la tradició antropològica, i ens obre a noves possibilitats, com així serà. De la mateixa manera, qüestiona el tòpic tan arrelat d’associar violència i futbol, sense anar més enllà. Més endavant, reprendré un altre cop aquest controvertit tema.

Importantíssima ha estat la contribució de l’escola Leicester al voltant de la figura d’Eric Dunning i, sobretot, del seu mestre Norbert Elias, i a la qual, per la seva importància, dedicaré un capítol sencer de la tesi en tractar-se, sens dubte, d’una de les millors aportacions a l’estudi de l’esport que ens ha arribat i, en qualsevol cas, imprescindible. Són un conjunt d’estudis realitzats a partir de la dècada dels 80 basats en el treball de Norbert Elias (1988): *El proceso de civilización*, i que culminen en l’excel·lent monografia d’Eric Dunning i el mateix Norbert Elias (1992): *Deporte y ocio en el proceso de civilización*.

Molt important és, també, el llibre d’Allen Guttmann (1978): *From ritual to record*, “una de las propuestas más concretas para diferenciar teóricamente el deporte primitivo del deporte moderno en base a un proceso de secularización y racionalización” (Feixa, 1999: 136ss), més pel seu interès en la història de la disciplina que per les seves aportacions marcadament evolucionistes i poc convincents, com molt bé ha evidenciat l’antropòleg Vincenzo Padiglione (1994), tot posant de manifest la quantitat d’aspectes simbòlics i rituals encara presents en l’esport modern.

¹⁹ També és veritat que n’hi ha molts de molt dolents. La violència al futbol i els grups ultres han estat un tema obligat per part dels professionals de la informació que han vist, per la seva comercialitat, un filó en el tema.

Tot un clàssic de l'antropologia és el llibre de Desmond Morris: *El Deporte Rey* (1982). De fet, és l'únic llibre pròpiament d'antropologia del futbol traduït al castellà (cap en català) i el primer, també, en presentar-lo com un esdeveniment simbòlic de certa complexitat. Literàriament és distret i suggerent en molts aspectes, diguem-ne etnogràfic, per la gran capacitat d'observació d'en Desmond Morris, un zoòleg que en la darrera etapa de la seva carrera professional aconseguí un enorme èxit comercial aplicant lúcidament els seus coneixements en zoologia i etologia a l'estudi de l'ésser humà com un gran mamífer més, en unes originals monografies, Morris (1969)(1993). Però, a banda, com he dit, de la seva perspicàcia descriptiva, no ofereix moltes més possibilitats com a eina de treball per a futurs estudis des de l'antropologia social, ja que, el seu, és un marc teòric amb pronunciat contingut biogenètic i descontextualitzat de la societat on es troba el grup humà i les seves interrelacions socials subjectes d'estudi, per la qual cosa es menysprea el que, i sempre al meu parer, seria un dels trets distintius de l'ésser humà: la seva plasticitat, en què l'endoculturació sociocultural, per part de la societat on s'inscriu, és més important per explicar les particularitats d'una determinada societat i comportaments humans que no pas els condicionaments biogenètics, que són pràcticament molts similars entre els diferents individus i les societats que configuren. L'antropologia física no és camp de la meua competència professional, però crec que altres objectes d'estudi li són més adients o tenen més possibilitats que el del futbol com a fenomen social. Olivera (1999), per exemple, discreparia en veure en les tesis de Morris un paral·lelisme amb les tesis de Norbert Elias que no comparteixo.

Però els veritables fonaments conceptuals del meu estudi han estat extrets dels treballs realitzats des de l'antropologia social i cultural. Clifford Geertz (1995), i el seu estudi realitzat a mitjan de la dècada dels 70 sobre la interpretació de les baralles de galls a Bali, marca un veritable punt d'inflexió en l'antropologia de l'esport. Es tracta, sens dubte, d'una monografia clau i modèlica, en posar al servei de la interpretació d'aquesta pràctica lúdica tots els coneixements de l'antropologia sociocultural clàssica: Douglas, Durkheim, Evans-Pritchard, Firth, Leach, Lévi-Strauss, Mauss, Radcliffe-Brown, etc. Geertz (1995), de forma magistral, ens descobrirà tot el significat profund que aquest joc ritual conté, i com el seu estudi permet posar de manifest tot el

sistema sociocultural balinès, obrint els ulls als antropòlegs de les enormes possibilitats de l'estudi de l'esport, no només pel seu interès intrínsec, sinó per tot allò que permet interpretar.

Definitivament, doncs, l'antropologia de l'esport comptava amb un referent per començar a treballar en un nou camp d'estudi ple de possibilitats. Només calia recuperar l'immens bagatge històric teóricoanalític de l'antropologia sociocultural i aplicar-lo al món de l'esport. I això és el que he fet i s'ha fet en les darreres dues dècades, encara que, al meu parer, continua sent una mina per explotar, ja que pocs treballs s'han realitzat des de l'antropologia de l'esport i, per extensió, del futbol, malgrat que tenia i continua tenint un futur prometedor, com he dit.

Sobre els estudis que s'han fet des de l'antropologia del futbol, destacaria Augé (1982) pel seu famós i influent article "Football, de l'histoire sociale à l'anthropologie religieuse" i, sense cap dubte, Bromberger (1995), amb un excel·lent llibre d'antropologia centrat en la passió pel futbol a Marsella, Torí i Nàpols, que ha estat un dels meus principals referents. És el primer estudi seriós del futbol on s'utilitzaren els coneixements bàsics de l'antropologia sociocultural. Bromberger (1995, 2000) aprofundirà en el concepte de ritu aplicat a l'esport, treballarà les analogies entre els rituals religiosos i els futbolístics i, sobretot, el component dramàtic de l'espectacle futbolístic. Tot això, ben il·lustrat amb una excel·lent etnografia.

Molt creatiu és, també, el treball que s'està realitzant des de l'Àrea Interdisciplinària de Estudios del Deporte de Buenos Aires, i de l'Argentina en general. Cal destacar la feina d'autors com Alabarces, P. i Graciela, M. (1996), Roberto Di Giano, Julio Frydenberg, Gilmar Mascarenhas, Ángela Aisenstein, Ramón Burgos, Tulio Guterman, etc., que han publicat molt bons i suggerents articles sobre futbol, des de la perspectiva de les ciències socials, a la millor revista digital d'aquesta especialitat que jo conec, *Lecturas Educación Física y Deportes, Revista Digital*²⁰. Ha estat arran del treball dinamitzador d'aquest grup de recerca que podem dir que és a l'Argentina on

²⁰ *Lecturas Educación Física y Deportes*: <http://www.efdeportes.com/> és una revista digital que funciona des de 1996 i coordinada per Tulio Guterman. És un referent obligat per l'estudi de l'esport des de les ciències socials.

el futbol —reconegut com una manifestació cultural de les més importants de la societat argentina— ha tingut més entusiasme entre els diferents professionals de les ciències socials.

I per acabar aquest repàs d'antropologia del futbol, altres estudis prou interessants són: Armstrong/Giulianotti (ed.) (1997), Archetti (1992, 1995), Dal Lago (1990), Feixa (1992,1997,1999), Lanfranchi (1992, 1997), MacClancy (ed.)(1996) i Signorelli (1996) i, encara que no es pròpiament un estudi sobre l'esport ni el futbol, també, el llibre de Del Valle (1988). Aquests treballs es caracteritzen per la seva visió globalitzadora i l'aplicació sistemàtica del mètode etnogràfic en l'estudi de l'esport.

Lògicament, per ser l'antropologia sociocultural la meua especialitat acadèmica, és des d'aquesta tradició d'on he extret una bona part dels referents utilitzats en la confecció del present estudi sobre el F.C. Barcelona, així com gran part de les eines conceptuals que he fet servir.

Quant als estudis sobre el Barça, com ja he dit a la introducció, malgrat el nombre important de llibres dedicats al F.C. Barcelona (veure l'àmplia bibliografia al darrer capítol), tret de l'obra històrica d'en Sobrequés (1994) i algun reeixit llibre com el del periodista J. Burns (1999), la resta són productes amb poc o cap rigor acadèmic²¹ que m'han estat útils pel meu treball més com a font d'informació, que no pas com a models interpretatius on aprofundir o que calgui continuar. És a dir, sobre el Barça, des de la sociologia i/o des de l'antropologia, no hi ha pràcticament res²², ni tan sols un seriós intent d'explicar el seu important paper en la construcció i reproducció de la identitat catalana, ni el seu paper simbòlic, com veurem²³.

²¹ Josep Termes: “Quan vaig estar a l'organització del 75 aniversari del Barça, volíem fer uns llibres i no ens van acabar de sortir (...) El Barça té una gran bibliografia. Potser són llibres anecdòtics, però com vols que siguin? No poden ser gaire cosa més: el Barça tampoc és l'Ateneo de Madrid ni la Reial Acadèmia de les Bones Lletres. El Barça no és la història cultural i política, són uns resultats, és una història menuda.” (Entrevista a Josep Termes realitzada per Guillem Martínez a: Martínez, 1999:34).

²² “As researchers interested in football cultures in Catalonia, we appreciate the references made throughout the volume to Football Club Barcelona, which underscore the paradoxical lack of dependable academic studies of one of the most important football clubs in the world.” (Feixa, 1999)

²³ Prou clar és l'antropòleg Isidoro Moreno, en la seva valoració: “Ni más allá de cuatro generalizaciones, nada o casi nada se ha dicho respecto a la fuerte carga étnica del Barça —“algo más que un club”— del Athletic de Bilbao o la Real Sociedad, del Betis y su pregonado estoicismo resignado; de los deportes vascos o canarios; de la fiesta del trabajo; de los grandes recitales... Cuestiones claves como la utilización diversa de

Per acabar aquest repàs, l'excepció la trobem un altre cop amb en Carles Feixa (1992), qui escriu l'únic article que jo conec, fet des de l'antropologia²⁴, dedicat al Barça: "El Barça, un fenomen inexplicable?". Es tracta d'una boníssima introducció sobre les possibilitats d'un estudi del F.C. Barcelona des de l'antropologia sociocultural que ha estat una important referència per a mi.

Quant a institucions, el 1991 es va crear l'Asociación de Investigación Social Aplicada al Deporte (AEISAD) amb l'objectiu d'aglutinar totes les persones interessades en la investigació social de l'esport i per a l'esport, independentment de la seva disciplina acadèmica de l'Estat. A hores d'ara, al meu parer, aquesta institució encara no ha aconseguit consolidar-se i esdevenir un marc de referència important. Està en el camí, però li queda molt per fer. Similar, però més prolífic, ha estat el grup de treball llatinoamericà "Deporte y Sociedad" dins de la institució CLACSO (Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales). El llibre coordinat per Alabarces (2000) és una bona introducció a la feina d'aquest grup interdisciplinar²⁵.

los símbolos, la polisemia de éstos, las relaciones entre rituales y poder, el poder de los rituales, y otras conexas, esperan, como el arpa silenciosa de las rimas becquerianas, la mano sensible y experta de los antropólogos que sepan tocarlas." (Moreno,1991:630).

I tampoc s'ha dit quasi res des de la sociologia, com diu la prestigiosa sociòloga de l'esport Núria Puig (amb García Ferrando [1996,1998], sens dubte els pioners de la sociologia de l'esport a l'Estat espanyol): "(...) el segon, tracta de l'esport com a creador d'identitats col·lectives; i, per últim, i no menys important, l'esport i el nacionalisme. D'aquests últims aspectes, se'n parla molt, però jo diria que estan menys sistematitzats des d'un punt de vista científic i sociològic; i, per tant, caldria fer més estudis." (Puig, 1995:251).

²⁴ En sociologia l'únic estudi seriós sobre el Barça ha estat la tesina de la sociòloga Aurora Góngora (1996) que també m'ha estat de gran ajuda.

²⁵ Més informació es pot trobar a la seva pàgina web: <http://www.clacso.org>.

1.2 OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE TREBALL

“Some people believe football is a matter of life and death, I am very disappointed with that attitude. I can assure you it is much more important than that.” (Bill Shankly, Manager del Liverpool F.C., 1959-74)²⁶

Una mirada etnològica sobre el món contemporani i, concretament, sobre la societat catalana no pot passar per alt un fenomen social com el del Barça, que és capaç d’aplegar al seu voltant milions de persones. L’objectiu del present estudi és, precisament, intentar donar resposta a aquesta realitat des de l’antropologia sociocultural.

Per què des de l’antropologia? Doncs perquè el Barça és una realitat eminentment social que ultrapassa la dimensió exclusivament esportiva o de gran club de futbol, i perquè l’estudi dels fenòmens socioculturals específics i universals, la connexió entre estructura social i les creences, els símbols, els costums i els valors ha estat, tradicionalment, l’objecte d’estudi original de l’antropologia²⁷.

Reflexionar sobre el Barça és trobar-se davant del que M. Mauss (1971:157), en el seu famós assaig sobre el do i la reciprocitat ritual, anomena un fet social total, és a dir, aquell que posa “en moviment la totalitat de la societat i les seves institucions, configurant-se i funcionant com a sistemes socials complets”. El F.C. Barcelona és una institució cabdal en el si de la societat catalana —i més enllà d’ella— que penetra de manera capil·lar en totes les dimensions de la seva estructura, des de la política als interessos econòmics, des de la presència mediàtica fins a les converses obligades a les taules de moltes llars. Una realitat social on es posen en joc els més grans ideals i les

²⁶ “Alguns creuen que el futbol és un assumpte de vida i mort, joestic molt en desacord amb aquesta actitud. Puc assegurar que és molt més important que això.” (Bill Shankly)

²⁷ Amb aquest paràgraf vull que quedi clar que entenc que cada afeccionat, de ben segur, projectarà en el seu equip de futbol i en el seu destí esportiu, al qual s’adscriu i queda lligat, complexos, frustracions, rebel·lions generacionals, voluntat de poder, fidelitat familiar, etc., i que, de ben segur també, aquests serien una bona explicació al per què una persona es fa seguidora d’un determinat club, però aquest no és el tema de l’estudi, ni potser la disciplina antropològica sigui la més preparada per fer-ho. Més que l’espectador (presencial o virtual), l’afeccionat, el seguidor en tant que individu, m’interessa investigar el que fa en tant que multitud, el que construeix en tant que cèl·lula social i el que significa aquesta realitat social que configura independentment del que pensi cada individu que, conscientment o inconscient, participa d’aquest fet social. És per això que he descartat les tesis més psicologistes.

més baixes passions, que pot trasbalsar l'agenda del país, que produeix esdeveniments capaços de commocionar el conjunt de la societat, una realitat de la qual ningú s'escapoleix²⁸.

Així, partim de la hipòtesi que el F.C. Barcelona és un fet social total. I des de l'antropologia: un fet social ha de tenir una explicació social, d'ordre cultural i fruit d'una construcció històrica. Això vol dir, també, que la seva interpretació no es pot aïllar d'altres aspectes de la societat catalana amb la qual està absolutament imbricada. És una raó més per justificar l'antropologia com a disciplina idònia a l'hora de treballar aquest objecte d'estudi, ja que és una ciència que està acostumada a estudiar els diferents aspectes d'una societat de manera global i integrada, lligant en un tot l'economia, les institucions, la cultura, les mentalitats, la política, la història, etc. I és aquesta realitat el meu objecte d'estudi, aquesta situació central innegable de la institució blaugrana en el si de la societat catalana, malgrat que no ignoro que a Catalunya ni tothom és del Barça ni a tothom li agrada el futbol, entre altres coses perquè Catalunya és enormement plural. Són dues realitats i, en la meva tesi, escullo la primera, deixant la segona per a una altra ocasió.

Per tal d'abarcari en tota la seva amplitud aquest objecte d'anàlisi i, paradoxalment també, per delimitar-lo, he estructurat el treball a partir de tres objectius bàsics:

1. Exposar com l'esport i el futbol esdevenen un fet social total en el context europeu en què ens trobem. Fer un viatge a la genealogia de l'esport i del futbol per tal de contextualitzar, en un primer nivell de significació, el F.C. Barcelona com un fenomen particular d'una societat particular, però inexplicable, també, sense anar a les arrels i al desenvolupament d'aquesta manifestació sociocultural que és l'esport, i que té en la seva configuració i funcions actuals menys de dos-cents anys d'història.

²⁸ Només una dada pot servir per confirmar això: una de les principals fonts de finançament del Club provenen de contractes amb la TVC, dit d'una altra manera, de la Televisió Pública de Catalunya, "la nostra", pagada per tots i totes.

2. Avançar, un cop feta aquesta anàlisi genealògica, en l'estudi de la particularitat del fenomen Barça per intentar explicar en la seva globalitat la racionalitat que hi ha en l'èxit, magnitud i importància socials d'aquesta entitat que és "més que un club", o dit d'una altra manera, que transcendeix amb escreix el seu significat purament "esportiu" inicial —que s'analitza en el punt anterior— i explicitar quins són aquests nous significats.
3. Anar encara més enllà, tot aprofitant la situació central d'aquesta institució en l'estructura social catalana, per tal de reivindicar el seu caràcter d'observatori antropològic privilegiat per aconseguir, a partir de l'estudi del Barça, una comprensió més àmplia i profunda de la mateixa societat catalana de la qual aquest fet social és producte²⁹.

El primer objectiu, el desenvolupo en el capítol segon i tercer de la tesi. Tot i no ser justament la part més innovadora del meu estudi, ja que segueixo en gran mesura les tesis de N. Elias i E. Dunning —en el capítol 2.1— i de M. Foucault —en el capítol 2.2—, he trobat que era imprescindible exposar les seves tesis per explicar l'èxit de l'esport en el món contemporani i perquè configuren un tronc explicatiu del qual la meva tesi sobre el F.C. Barcelona pretén ser una branca o una variant, independent en si mateixa, però que no seria comprensible del tot, en qualsevol cas, sense l'existència del tronc i les arrels que la van possibilitar créixer.

Crec que no es pot començar cap anàlisi del món del futbol sense treballar les hipòtesis de N. Elias i E. Dunning en les quals exposen que l'esport és una de les principals fonts d'emocions agradables i intenses que els humans poden trobar en les societats contemporànies. Si milions de persones dediquen bona part del seu temps lliure a la pràctica o participació com a espectadors d'activitats esportives, és perquè hi troben plaer. És a dir, abans d'anar més enllà, cal subratllar el caire lúdic del futbol que en si mateix, com veurem, ja explica una part del seu èxit (tema desenvolupat en capítol segon de la tesi).

²⁹ "Rovira i Virgili ja deia als anys vint que no es podia fer la història contemporània del nostre país sense comptar amb el Barça." (Joaquim Molas a VV.AA, 1999:28)

De la mateixa manera, cal anar a la genealogia de l'esport, seguint principalment M. Foucault, per veure que aquesta pràctica no neix incontaminada, ni de manera espontània del tot, sinó que s'anirà definint i potenciant pel poder en la mesura que es va configurant com un eficaç dispositiu de control social (com veurem en el capítol 2.2 de la tesi).

Un cop aquí, a partir del capítol tercer, començo a desenvolupar la resta d'objectius que he descrit (2 i 3) i que són pròpiament els que pretenen explicar el fenomen social del Barça. Per tal de treballar aquests objectius, parteixo de les següents hipòtesis:

1. Totes les societats tenen escenaris, sovint religiosos en un passat, també festius, i avui molt sovint esportius, on les identitats s'expressen públicament. El futbol, concretament, col·laborarà fortament en la construcció, manteniment i reproducció de, com a mínim, cinc identitats: de classe, generacional, de gènere, local (escola, barri, municipi, ciutat) i ètnica o nacional de les quals, en la present tesi, només treballaré l'última: el Barça com a institució central de l'univers simbòlic català i com un fort dispositiu de producció i reproducció d'identitat etniconacional.
2. Que el F.C. Barcelona i tot el simbolisme i els complexos rituals que giren al seu voltant poden ser tractats antropològicament a l'estil del *deep play* de Geertz, o dit amb altres paraules, com un mecanisme que funciona com una activitat profundament significativa, on es posa de manifest tota l'axiologia de la societat catalana, l'imaginari col·lectiu i que, en definitiva, posa en moviment tot un univers simbòlic suficientment ric per permetre a la societat pensar-se ella mateixa. Un model *de la* realitat i *per a* la realitat en llenguatge de Geertz³⁰.

³⁰ I és per això que, encara que un partit de futbol és el mateix a tot arreu i se'n pot fer una lectura superficial, però vàlida des del seu vessant contingent, el context en el qual està inserit ens dona una interpretació o una altra. Dit d'una altra manera, el significat és el mateix, però els significats poden ser molt diferents com diferents són les societats que els conté. Cada club és una realitat diferent.

3. Defenso que en els rituals que el Barça produeix hi ha un significat social emmagatzemat més important del que hom pensa, que la clau de l'èxit del Barça no és gratuït i que, com deia Lévi-Strauss, “les multituds sempre han pensat bé”. Cal, per tant, privilegiar la noció de ritual utilitzada des de l'antropologia sociocultural com a eina teóricoconceptual òptima per accedir a la comprensió d'aquest objecte d'estudi, que és el Barça en la seva màxima profunditat. I el que és més important, ens permetrà veure aquest dispositiu com un conjunt de mecanismes rituals encaminats a la cohesió social, i no tan sols això, sinó que també ens possibilitarà penetrar en l'anàlisi de les tensions estructurals més importants, conscientment reconegudes o inconscients, que només una lectura dels rituals des de l'antropologia permeten per la seva capacitat de penetrar en l'estructura profunda de la societat, en llegir la gramàtica oculta de molts rituals.

4. Estic convençut, i d'acord amb en Claudi Esteva, que la gran tasca de l'antropologia contemporània és la de ser la ciència del diagnòstic social i del pronòstic social³¹. Seguint en aquesta línia, l'estudi del F.C. Barcelona, per tot el que he dit fins ara, ens ofereix un immillorable material per a una diagnosi antropològica de la societat catalana en molts dels seus aspectes vitals. Si tenim en compte que la paraula grega “diagnosi” vol dir, literalment, “conèixer a través de” o “veure-hi a través de”, l'estudi del Barça és també un veritable viatge al moll de l'os de la nostra societat³², una posada en escena privilegiada on es representa, en llenguatge de Turner, un *drama social* que ens parla del que ens uneix, dels conflictes socials resolts, o no, de les angoixes i dels desigs com a col·lectiu. En definitiva, ens permet treure a la superfície continguts ideològics latents o virtuals, representacions

³¹ “La gran tarea de la antropología contemporánea viene a consistir en entender cuáles son las cualidades del diseño futuro de las sociedades humanas a partir del presente. Y en este sentido pienso que la antropología debe ser la ciencia del diagnóstico social a partir del conocimiento de la cultura, y debe convertirse en una ciencia del pronóstico. ¿Médicos de la cultura? De modo indudable, para mí éste debiera ser su cometido, pues conociendo los procesos sociales de la cultura, también los podemos explicar, y así estamos en condiciones de dotar de consciencia médico-cultural a las poblaciones del futuro.”(Claudio Esteva-Fabregat. A: Prat/Martínez, 1996:27)

³² “Los rituales ponen de manifiesto los valores en su nivel más profundo (...), en el ritual los hombres expresan lo que más les conmueve, y, habida cuenta que la forma de expresión es convencional y obligatoria, son los valores de grupo los que en ellos se ponen de manifiesto. En el estudio de los rituales veo la clave para comprender la constitución esencial de las sociedades humanas.” (Mónica Wilson a: Turner, 1988:18)

de valors, interrelacions socials que no són fàcilment observables en altres pràctiques socials i fer un aportació en forma de diagnòstic en tota regla.

Per finalitzar el treball, he inclòs un epíleg en el qual esbosso la part de la meua tesi que romandrà oberta. Es tracta de si el fet blaugrana es pot considerar quelcom que va més enllà de la simple analogia amb el fenomen religiós.

5. És evident, com veurem, que hi ha enormes vinculacions entre els ritus esportius, concretament els produïts pel fenomen Barça, i el camp semàntic i conceptual religiós. “Córrer, saltar, lluitar o jugar a la pilota han perdut qualsevol referència al context màgic o sagrat, i han esdevingut activitats profanes, amb finalitats comercials o de diversió: ningú no juga al futbol per cridar la pluja, ni tampoc els vencedors són sacrificats a major glòria d’Huitzilopochtli” (Feixa, 1992:10), però, com el mateix Feixa més endavant matisa, aquesta secularització de l’esport no està tan clara. Padiglione (1996) constata que la presència d’elements magicoreligiosos a l’escenari futbolístic és nombrosa. I la pregunta és òbvia, fins a quin punt les relacions entre els rituals quasi religiosos que hem analitzat són simples analogies o transcendeixen el seu caràcter secular en continguts que podríem qualificar de plenament religiosos? El treball i anàlisi, que ja anuncio que no té una conclusió final, en tot cas, mereix el darrer capítol que ha estat per a mi tot un repte intel·lectual.

1.3 METODOLOGIA

“El etnógrafo urbano es “totalmente participante” y, al tiempo, “totalmente observador”. En el primero de los casos, el etnógrafo de la calle permanece oculto, se mezcla con sus objetos de conocimiento —los seres de la multitud—, los observa sin explicarles su misión y sin pedirles permiso. Se hace pasar por “uno de ellos”. Es un viandante, un curioso más, un manifestante que nadie distinguiría de los demás. Se beneficia de la protección del anonimato y juega su papel de observador de manera totalmente clandestina. *Es uno más*. Pero, a la vez que está del todo involucrado en el ambiente humano que estudia, se distancia absolutamente de él.” (Delgado, 1999:48-49)

En aquest apartat em proposo exposar quina ha estat la metodologia emprada en la confecció d'aquesta tesi.

L'any 1991 vaig començar a estudiar antropologia a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona a la Divisió de Centres Universitaris del Camp de Tarragona —avui Universitat Rovira i Virgili. Concretament, vaig cursar una assignatura donada pel Dr. Joan Prat —que anys després seria un del meus codirectors de tesi conjuntament amb el Dr. Joan Josep Pujadas— anomenada Mite, Màgia i Religió. En aquest primer curs vaig presentar un treball en què l'objecte d'estudi va ser el F.C. Barcelona. Aquell treball seria inconscientment el primer esbós de tesi.

Per què dic tot això? Doncs perquè puc afirmar que el meu creixement com a antropòleg ha anat paral·lel al creixement d'aquell esbós avui convertit en tesi. El tema em va fascinar i em vaig veure amb ganes de continuar treballant-lo, de tal manera que, al llarg de tots els cursos que vaig fer posteriorment, tant en la llicenciatura com en els cursos de doctorat, anava aplicant al meu objecte d'estudi heterodox, el fenomen Barça, tot el que anava aprenent de manera automàtica.

És a dir, que el gruix del meu estudi ha estat fer una mirada antropològica al fet social de la institució blaugrana a partir dels ensenyaments dels clàssics de l'antropologia sociocultural: Douglas (1988, 1991), Durkheim (1982a), Geertz (1995), Leach (1993), Gluckman (1978), Lévi-Strauss (1965, 1985, 1987), Mauss (1971, 1995), Radcliffe-Brown (1986), Turner (1999, 1988), etc.; dels ensenyaments aportats a partir d'estudis d'antropologia que han utilitzat, contemporàniament, les mateixes fonts teòriques; i, concretament, els ensenyaments de l'escola/grup d'antropologia que ha

significat per a mi el Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili. Han estat, doncs, més de deu anys observant, recollint materials, analitzant i interpretant tot allò referent al F.C. Barcelona des de la meua personal perspectiva antropològica.

Així doncs, la metodologia de treball escollida ha estat, primordialment, l'observació i la lectura de tot tipus d'informació referent al F.C. Barcelona i en el context sociocultural català.

També he de dir que hi ha hagut una primera fase metodològica marcadament historicista. Qualsevol fet social del present té un origen en el passat, i cal una mirada a la història si es vol comprendre quines causes van originar un determinat fenomen i saber com ha anat evolucionant cap a la configuració present.

Han estat molts anys treballant i omplint centenars de fitxes amb materials procedents de molt diverses fonts relacionades amb aquest fenomen social, després classificades en quatre grans blocs:

- La gent del Barça: els discursos del carrer, de les converses als bars, les discussions entre afeccionats, les interpretacions dels partits, els crits dels seguidors, les celebracions espontànies, l'enrenou al voltant del Camp Nou, els dinars amb penyistes, els partits compartits a l'estadi (des de totes les ubicacions possibles), les visions col·lectives del partit als bars, els comentaris dels meus alumnes a classe sobre la jornada de Lliga del diumenge, sopars "futboleros" monotemàtics amb els amics, desplaçament amb afeccionats en transport públic, l'opinió de la gent sobre l'avantmatx i el postmatx, eslògans, lectura de pancartes, etc. En resum, he xerrat de futbol i del Barça amb tothom que s'ha "deixat".
- Els mitjans de comunicació: sens dubte, una font molt important és l'anàlisi dels discursos dels mitjans de comunicació, l'anàlisi de les transmissions radiofòniques i televisives, tertúlies varies (abans i després dels partits), visió dels principals programes esportius de televisió, programacions especials de

celebració de qualsevol “esdeveniment” barcelonista, seguiment de la informació diària mediàtica respecte al F.C. Barcelona, hores compartides amb els professionals de la informació en les llargues esperes abans de l’activitat frenètica, etc.; però, sobretot, tot allò publicat en la premsa escrita diària que ha tingut per a la meua investigació un pes especial, per la importància que atorga al F.C. Barcelona i al futbol en general, per la gran quantitat de gent que la llegeix, el poder en la formació d’opinió pública i la representativitat del que s’escriu.

- Les anàlisis dels experts o savis del Barça: la lectura de tot allò relacionat amb el món del futbol i del Barça, en particular, feta pels “experts”, els que opinen en centenars d’articles i desenes de llibres que ens parlen d’història i d’històries, d’hagiografies i anècdotes, d’interpretacions, de dades estadístiques, etc., i, sobretot, també des de diferents disciplines.
- L’observació acurada dels principals escenaris i celebracions rituals barcelonistes: anàlisi de centenars de partits de futbol (presencials, retransmesos per televisió o ràdio, a casa i a fora, etc.), visita al museu, jornades de portes obertes, trobades varies de penyes, congressos barcelonistes, diferents actes en motiu del centenari de la fundació del Club, observació dels partits de futbol des de totes les ubicacions possibles (llotja, gespa, gols, tribuna, zona de premsa, túnel de vestidors, etc.), entrenaments del primer equip, visita a la Masia, al Casal de l’Avi, a l’Associació de Veterans del Barça, rodes de premsa, fira Barçamania, presentació de l’equip, ofrena floral a en Rafael Casanova per part de la institució, anàlisi del material del centre de documentació, presentació de l’equip, entrega de medalles honorífiques, celebracions de victòria, cerimònies d’homenatge a jugadors o a entrenadors, anàlisi dels escenaris, gestualitat dels actors, manipulacions simbòliques, viatge acompanyant penyes a l’estadi, etc.

Les dades recollides són fruit de l’observació directa i la selecció personal d’informació feta per mi d’acord amb els objectius descrits en l’apartat anterior (1.2), filtrats pel marc teòric de l’antropologia sociocultural, la meua pròpia subjectivitat,

però, alhora, amb un esforç constant per fer una selecció i interpretació al més objectiva possible.

No intentaré emmascarar que aquesta elecció metodològica pot suposar una manca de rigor científic i s'allunya del treball de camp que m'han ensenyat i que he vist aplicar tantes vegades com *la* metodologia emprada pels antropòlegs, però he rebutjat aquesta via —o no he sabut fer-ho d'una altra manera— amb la convicció que un treball de camp clàssic no m'hauria donat millors resultats, en aquest estudi concretament³³. En tot cas, ha estat una decisió presa conscientment i analitzada en els seus pros i contres.

Les metodologies quantitatives han estat descartades perquè el que m'interessa estudiar, la quotidianitat en estat pur, les emocions, la manipulació simbòlica, la interpretació dels rituals, etc., penso que no són quantificables.

Cal dir, també, que les tècniques qualitatives basades en el treball de camp, l'observació participant i el treball d'entrevistes, amb més o menys profunditat, tampoc m'han semblat la millor manera d'aproximar-se el fenomen Barça, tot i haver-ho provat en una primera fase de la tesi i ser els instruments metodològics clàssics de l'antropologia.

He de dir que, durant un temps en aquests anys, sí que vaig intentar la via de les entrevistes i el treball de camp ortodox en el mateix estadi, però els resultats eren decebedors. Dificilment, en un espai de coneixement dominat pel món periodístic aconseguia treure de les entrevistes tres o quatre tòpics (hi ha por a la premsa, al fet que segons quins comentaris siguin filtrats i demà siguin portada d'algun diari). Jugadors, exjugadors, encarregats de la Masia, algun savi historiador, etc., estan acostumats al codi periodístic de pregunta i resposta curta de l'àmbit purament esportiu; la resta és sospitós com vaig poder concloure per diferents detalls, com la negativa de moltes persones a ser enregistrades, per exemple. Tampoc m'interessava el discurs fet pels

³³Estaria totalment d'acord amb en Manuel Delgado: “Si cierto es que el antropólogo urbano debería abandonar la ilusión de practicar un trabajo de campo ‘a lo Malinowski’, no lo es menos que en la calle, el supermercado o en el metro, puede seguir, como en ningún otro campo observacional, la actividad social ‘al natural’, sin interferir sobre ella.” (Delgado, 1999:48).

seguidors com a individus, malgrat guardo i he fet servir part d'aquest material en algun moment de la tesi, però al final vaig optar pel canvi metodològic.

No volia treballar un àmbit acotat, una tipologia de seguidor determinada, sinó que volia abordar el Barça com a realitat complexa, com un fet social total, buscar el sentit que va més enllà de les percepcions individuals, allò que existeix independentment del que una persona pensa o sent, una lectura del propi fet social des d'una visió de l'antropologia cultural i social, sense més intermediaris que la meua pròpia subjectivitat i sempre evitant que l'estudi de l'arbre no m'impedís veure el bosc.

I és llavors quan, amb determinació, opto per una observació feta per un antropòleg invisible que és allí, infiltrat en la multitud, espectador de tot i de tothom, que recórrer els escenaris dels ritus en acció, però sempre emmascarat en l'anonimat més absolut. En cap moment he interferit en res del que succeïa al meu voltant. No hi ha hagut cap distorsió artificial i crec que això ha jugat al meu favor.

Vaig optar per posar l'accent sobre l'anàlisi, i no sobre la quantitat d'informació, un nombre determinat d'entrevistes, etc., perquè el Barça ja genera, per si sol, un gran feix de material que travessa tota l'estructura social i, per tant, no cal anar a buscar-ne més; només calia recollir-la i treballar-la.

El treball de camp tradicional està més pensat per dedicar-lo a l'estudi de comunitats petites o segments de societats complexes i profundament pluriculturals, en la tradició o la il·lusió antropològica de trobar "societats simples"³⁴, però és impossible per afrontar-ne la complexitat del que passa quan, a una hora determinada, milions de persones engeguen el televisor per veure una final del Barça, per exemple. En certa manera, l'aportació de Manuel Delgado (1999) a *El animal público* i un lúcid article de la Dolors Comas d'Argemir (1992) reflexionant sobre l'epistemologia i la metodologia

³⁴ "(...) cabría preguntarse si la insistencia en trabajar con presuntas comunidades exentas, formadas por inmigrantes, minorías religiosas, "tribus urbanas", grupos marginales, etc., responde a una romántica búsqueda de lo extraño y lo exótico en contextos ciudadanos, o más bien a la ansiedad -nostalgia de lo jamás vivido- que el antropólogo experimenta por encontrar, sea como sea, una comunidad homogénea, estable, localizada, dotada de instituciones claras y de una cosmovisión reconocible, que se adapte, aunque sea como realidad residual en un mundo desestructurado, a los requisitos canónicos del trabajo de campo en comunidades pequeñas." (Delgado, 1999:152)

de l'antropologia, em van animar força, en veure idees compartides, però explicades de manera magistral i legitimades per qui les diu. Amb les tècniques clàssiques de l'antropologia no podia abarcar el fenomen social barcelonista de forma holística o abarçant tot un conjunt social, i per això vaig arriscar-me a no treballar a partir de l'anàlisi de petits grups o persones, però sense renunciar a treballar qualitativament fent etnografies de desenes de situacions rellevants, al meu parer, per a una interpretació i comprensió de l'objecte d'estudi.

Potser un dels punts febles de l'elecció metodològica es troba en la subjectivitat no només com a observador, sinó també com un afeccionat més. Es pot dubtar de si hi ha hagut un distanciament suficient respecte a l'objecte d'estudi, i fins a quin punt la subjectivitat l'ha distorsionat de manera important.

Aquests problemes crec que, des del moment en què sóc conscient i prenc les precaucions necessàries, deixen de ser un obstacle insalvable. Quant a la subjectivitat, no crec que sigui un impediment més greu que en qualsevol altra tècnica d'investigació qualitativa. Ningú s'acosta a cap objecte d'estudi amb ulls verges; l'important és treballar en l'anàlisi d'acord amb els objectius marcats i amb tota honestedat. Pel que fa a la meua biografia com a afeccionat i persona immersa en el mateix objecte d'estudi, crec que no només no és un problema, sinó que ho considero un avantatge, si hom és conscient, al mateix temps, del perill que corre.

“Por otro lado, las monografías etnográficas son siempre subjetivas ya que en ellas pueden reflejarse tanto las preocupaciones y personalidad del antropólogo, como los aspectos que la población indígena destaca como más relevantes.”
(Comas d'Argemir, 1992:6)

D'altra banda i, sincerament, tampoc crec que un antropòleg extern a la nostra societat, desconexor del que significa un Barça-Madrid, per exemple, i la nova i frondosa “selva dels símbols” que s'anirà trobant després d'una estada més o menys llarga al nostre país, de fer moltes entrevistes, llegir a les hemeroteques, analitzar el que succeeix al Camp Nou, etc., pugui fer millor l'estudi. Veig difícil que, emprant les mateixes eines antropològiques, pugui competir amb una selecció rigorosa i conscient d'informació feta durant deu anys, sense cap pressió temporal, amb observacions de primera mà, sense necessitat de traductors culturals (cosa que és una seriosa limitació),

amb informacions ben contextualitzades i des de la més absoluta independència. És a dir, no només no nego la pròpia subjectivitat, sinó que la reivindico.

Per tot plegat accepto, doncs, la manca d'evidència empírica que se'm pugui retreure del meu plantejament metodològic. Basat en una interpretació antropològica marcadament feta des d'un punt de vista "ètic" i, possiblement, molt allunyada de la consciència de molts dels participants. Ha estat una decisió personal encarar l'estudi d'aquesta manera, perquè no he volgut renunciar a abordar-lo en la seva màxima complexitat i globalitat, i, en tot cas, ha estat la millor opció, al meu parer, dintre del ventall de possibilitats que les meves limitacions acadèmiques i personals em permetien.

2. ESPORT I FUTBOL EN EL MÓN CONTEMPORANI

“¿Por qué amamos lo que amamos? Creo que queremos las cosas que nos hacen sentir vivos, alimentan nuestros sentimientos más hondos, nos hacen reír y llorar. Nunca somos más verdaderos que cuando nos entregamos a las emociones, esa certeza sin silogismos ni refutaciones. Quiero salvarme o condenarme por ellas.” (Juan Sasturain a: Alabarces/Graciela, 1996:17)

L'objectiu principal d'aquest capítol és contextualitzar històricament el fenomen social del Barça en el marc general de la genealogia de l'esport i del futbol europeu, per tal de ressaltar els aspectes comuns amb altres fets socials similars. Quant a la particularitat històrica del Barça, aquesta serà tractada en el tercer capítol.

Per començar, s'ha definit l'esport de múltiples maneres, i jo he escollit una definició des de l'antropologia que em sembla prou correcta i que utilitzaré en el present estudi:

“El deporte es una actividad física fatigante, competitiva y agresiva sometida a definiciones y reglamentos constrictivos. Es un componente cultural con pautas rituales, y en su composición entran proporciones variables de juego, trabajo y ocio. Se presenta, además en sus variantes atléticas y no atléticas, según la mayor o menor cantidad de esfuerzo físico exigido por su práctica.” (Blanchard/ Cheska 1986: 41)

Només afegiria, o remarcaria, dues coses a la definició:

1. Una localització en el temps molt concreta: els darrers dos segles. L'esport és tot el seguit d'activitats o passatemps anglesos que es començaran a reglamentar des de principi del s. XIX —l'esport actual no té, pràcticament, res a veure amb altres jocs similars d'altres èpoques, com veurem, contra l'opinió generalitzada de les tesis evolucionistes defensades, de vegades, des de la història.
2. Remarcar, més clarament, que l'esport és al mateix temps una activitat física i d'oci característica de les societats contemporànies i, també, un espectacle inherent a la nostra cultura.

Dit això, aquesta definició m'és satisfactòria perquè inclou dues idees que considero primordials i a tenir en compte per a qualsevol estudi de l'esport des de les ciències socials:

- 1) Anar al futbol és una pràctica summament agradable per a la gran majoria que hi juga o que hi assisteix com a espectador. Qualsevol anàlisi sobre temàtica esportiva no pot obviar el component purament lúdic que comporta aquesta activitat física, competitiva i més o menys agressiva segons les èpoques, els tipus d'esport i/o els grups socials o d'edat dels practicants.
- 2) Però, evidentment, és també una pràctica amb un fort component ritual i simbòlic, ple d'importants significats de caire social, polític i cultural.

El segon punt (desenvolupat a partir del capítol tercer) i, concretament, la interpretació simbolicoritual i les funcions socials del fenomen Barça és el gruix de la tesi, i la part pretesament més innovadora d'aquest estudi.

Quant al primer tema, el que fa referència a la part lúdica i a les emocions, serà tractat en aquest mateix capítol a partir de la teoria de N. Elias i E. Dunning, una aportació a la genealogia de l'esport que, conjuntament amb les tesis de M. Foucault, resulta imprescindible i tractaré de sintetitzar.

2.1 A LA RECERCA DE LES EMOCIONS PERDUDES

“¿Por qué los adultos no pueden emocionarse?
Hay que controlarse, sino, se creen con derecho a criticarte (...).”³⁵

“¿No será que la realidad es aquellos aburridos pedacitos de tiempo que quedan entre partido y partido?” (Francesc Roca)³⁶

Norbert Elias, nascut el 1897, va començar a fer sociologia cap al 1925, molt influït directament per mestres com Mannheim, Max Weber, Rickert, Jaspers, Husserl, Hönlingswal, etc. Treballà, cap al final de la dècada dels 20, en el Departament de Sociologia de la Universitat de Frankfurt on, i malgrat treballar en la mateixa universitat i ocupar-se de problemes similars, fou independent de l'institut que agrupava els Adorno, Horkheimer, etc., més coneguts com l'Escola de Frankfurt³⁷. De tota manera, les influències d'aquesta escola es poden percebre en una molt lluïda aplicació de certs aspectes freudians al camp de la sociologia. Sociòleg, doncs, es caracteritzarà per tenir una clara vocació holística i historicista en el tractament dels seus objectes d'estudi. La seva llarga obra —treballa fins ben bé als 93 anys— es desenvolupa, sobretot, a *El proceso de civilización* (1988), un treball que, malgrat escriure's el 1933, continua sent, juntament amb els estudis realitzats amb Eric Dunning, d'on surt *Deporte y ocio en el proceso de civilización* (1992), la teoria general de l'esport més plausible i completa que he llegit fins ara.

A *El proceso de civilización* (1988), Elias, a partir d'una singular metodologia de treball marcadament historicista, deutora de Marx, Weber i Durkheim, arriba a confeccionar una veritable sociogènesi de l'actual organització social i una psicogènesi en la qual explica els comportaments de l'ésser humà, al mateix temps que qüestiona la naturalització de les conductes que sovint s'ha fet. És a dir, “mostró que las categorías psíquicas no son naturales: las relaciones existentes en el interior de cada ser humano, y

³⁵ De la pel·lícula *Fever Pitch (Fora de joc)*, 1992.

³⁶ *El País*, 30 de setembre de 1996.

³⁷ “Elias tuvo contacto con los franckfurtianos, especialmente con Adorno, con quien parece haberle unido una relación de amistad. Las conexiones de su obra con la Escuela de Frankfurt han sido puestas de relieve por A. Bogner: “Elias and Franckfurt School”. *Theory, Culture and Society*, 4 (2-3) 1983, p 249-285.” (Varela, 1994:17)

con ellas la estructura de su control pulsional, de su yo y de su súper yo, evolucionaron conjuntamente a lo largo del proceso de civilización siguiendo la transformación específica de las interrelaciones humanas, de las relaciones humanas.” (Varela 1994:41-42). És tracta, doncs, d’un exitós i monumental intent de lligar aspectes psicològics amb aspectes socials, si és que es poden deslligar, com el mateix Elias denuncia que s’ha fet massa sovint.

El procés de civilització provoca una transformació no planificada, de llarga durada, els trets més significatius del qual i, sobretot, els que més m’interessen per al meu treball, els trobem en canvis com:

- (1) La formació de l’Estat modern, accelerada, sobretot, a partir del s. XVII, es caracteritza, principalment, per un augment de la centralització política i administrativa, l’apropiació del monopoli de la violència i del de la recaptació d’impostos. És interessant, per al tema que ens ocupa, aquesta apropiació de la possibilitat d’exercir actes violents per part dels individus, pràctica habitual al llarg de la història de la humanitat i font de plaer per part dels executors. Així doncs, aquesta passa a ser una acció exclusiva i reservada, per llei, a l’Estat.
- (2) L’ampliació de les cadenes d’interdependència i l’evolució de la divisió del treball implica, per als individus i els diferents grups que componen la nova organització economicosocial, un autocontrol recíproc obligatori per evitar l’abús de poder, ja que la infinita especialització del treball comporta, també, dependència respecte als altres i, paradoxalment, una nova relació social, amb aquests, més igualitària.
- (3) L’elaboració i refinament de les maneres, els costums i les normes socials, sobretot, a partir del s. XVI. La reglamentació de la conducta, dels sentiments i de les emocions es va tornant cada cop més estricta i restrictiva en tots els àmbits de la vida, com és el cas

de la violència entre persones, plorar en públic, orinar al carrer, escopir, cridar, l'alegria desmesurada, les manifestacions explícites d'odi, perdre el control emocional, etc. En definitiva, qualsevol expressió de no domini de les anomenades pulsions instintives és cada cop menys acceptada i, fins i tot, considerada sovint intolerable.

- (4) L'augment de la pressió social sobre els individus perquè autocontrolin la seva sexualitat, la seva agressivitat i les seves emocions en general en un nombre cada cop més gran de relacions interpersonals. És a dir, un augment de l'autocontrol (el súper ego, consciència social) com a mecanisme regulador de la conducta. Cal que els individus interioritzin i assumeixin la norma social com a pròpia per davant del control social efectuat des de l'exterior de l'individu.

El procés de civilització continua, i suposa un canvi qualitatiu molt important en els comportaments humans culturalment adquirits i en la presència i manifestació de les emocions de tal manera que, entre els grups humans que trobem, per exemple, a l'edat mitjana o moderna i a l'actualitat, hi ha una enorme distància qualitativa —que no vol dir biogenètica.

Aquests elements centrals del procés de civilització ens expliquen, en part, moltes coses sobre la ubiqüitat de l'esport a la nostra societat, perquè paral·lelament, i de manera inherent al “procés de civilització”, podem dir que en els darrers dos segles ha començat, també, un procés d’“esportivització” o de transformació de certes pràctiques lúdiques en unes altres més d'acord amb les noves pautes socioculturals que he esbossat. Així, els antics jocs competitius que trobem a l'Anglaterra del s. XVIII es van transformar qualitativament en esports durant aquest significatiu procés que denominem “esportivització”, que s'esdevé al llarg del s. XIX i primera meitat del s. XX —paral·lel a altres canvis substancials en la societat.

A totes les èpoques històriques hi ha hagut jocs, però aquests es produeixen en unes societats determinades i són practicats per uns individus endoculturats en la mateixa societat, que no tenen res a veure amb les nostres societats contemporànies i la “naturalesa cultural” dels individus que les formen. S’ha d’anar, doncs, molt en compte amb els paral·lelismes que es puguin fer entre les diferents pràctiques “preesportives” i el que avui denominem “esports”. Els esports són una activitat recreativa en la qual només ens sentim a gust en consonància amb la societat en què hem estat produïts (o si preferiu, educats).

Així, encara que sovint es comença la història de “l’esport” pels voltants del 800 a.C., aquests espectacles que oferien un conjunt de pràctiques que avui anomenariem “esportives” són uns jocs molt diferents dels nostres esports contemporanis per moltes raons. Per una banda, perquè es caracteritzen per presentar una extrema violència i, per l’altra, perquè són unes pràctiques sovint profundament religioses, mentre que els esports contemporanis es distingiran per la seva secularització, igualtat, especialització, racionalització, burocratització, quantificació i recerca de rècord (Guttman, 1978)³⁸.

Convé assenyalar, doncs, que, malgrat el tòpic que associa esport i violència, els nostres esports actuals es caracteritzen per una considerable baixada dels nivells de violència exhibida, no comparable, ni remotament, amb la dels jocs preesportius. Així, veiem un exemple de l’antiguitat clàssica:

“Arraquion de Figalía, dos veces campeón olímpico de pancration, fue estrangulado en el año 564 durante su tercer intento de ganar la corona olímpica, pero antes de morir logró romperle a su oponente los dedos de los pies, y el dolor obligó a este último a abandonar el combate. Los jueces, por tanto, impusieron la corona al cadáver de Arraquion y proclamaron vencedor al hombre ya difunto. Después sus compatriotas le erigieron una estatua en el mercado de su ciudad... Morir, ser lesionado muy gravemente o hasta quedar incapacitado de por vida eran riesgos que todo luchador de pancration tenía que asumir.” (Elias/Dunning, 1992:168)

³⁸ Com ha estudiat A. Guttman (1978) a *From ritual to records*, els jocs preindustrials eren unes pràctiques molt lligades a la religió i molt diferents de les nostres. Per exemple, no trobaríem el principi d’igualtat (els competidors podien enfrontar-se en un nombre desigual, es barrejaven les edats, els pesos, les “armes”, etc.). De tota manera, sobre el tema de la secularització, com molt bé apunten Padiglione i Feixa (1999:137), encara queda molt per parlar, ja que l’esport, i el futbol en particular, està ple d’aspectes simbolicorituals molt lligats a la religió.

En el pancraccio, sols estava prohibit mossegar i arrancar els ulls de l'oponent.

El grau de violència física és, doncs, una diferència important entre els jocs esportius d'avui i els d'abans fruit d'aquest procés civilitzador. Així, la creació de reglaments normalitzadors —que es caracteritzaran per la reducció dràstica de la violència en prohibir tot un seguit d'accions, com els cops de peu gratuïts, les claus de lluita, el fet de causar hemorràgies, etc., sota l'amenaça de sancions en el mateix terreny de joc o, fins i tot, exclouent l'infractor del joc—, serà un tret important de l'esportivització dels jocs.

Un altre tret característic d'aquesta gran transformació serà una major reglamentació³⁹ en general i la uniformització de normes com, per exemple, posar limitacions estrictes en el nombre de participants i respectar la igualtat numèrica entre les parts agonístiques⁴⁰. A mesura que el segle XIX avança es comencen a crear les associacions de diferents esports, legislacions pròpies i un aparell burocràtic de control molt jerarquitzat. L'esport arriba al segle XX sent una pràctica cada cop més organitzada i planificada i, a poc a poc, acaba per no tenir res a veure amb aquell passatempo espontani d'antany i es comença a parlar de rugbi, futbol, hoquei, etc.

Cal dir també que l'esport premodern es caracteritzava per l'absència de control sobre el temps i els rècords. Els cronometratge no tenia cap interès; l'únic que importava i es recordava era el nom dels guanyadors i el seu origen.

³⁹ Per als interessats en aquest procés, el sociòleg Barbero (1993:96ss) explica, de forma exhaustiva, aquest procés civilitzador aplicat a l'esport, i tot el que comporta, amb una bona síntesi i ampliació de les tesis d'Elias i Dunning.

Però on realment volia arribar és a remarcar un aspecte que em sembla summent interessant de la teoria d'Elias/Dunning. És el següent: malgrat les enormes diferències qualitatives existents envers els antics jocs o passatemps, podem trobar un comú denominador pel que fa a funcions socials que unificaria aquests tipus d'activitats físiques i que, en certa manera, els esports actuals comparteixen amb el passat, que és el fet de perseguir el que anomeno “la recerca de les emocions perdudes”.

Elias parteix de la premissa que la majoria de les societats humanes, durant el procés de civilització, desenvolupen algun remei per a les tensions per sobreexforç que elles mateixes generen sobre els individus socials. I és en aquest marc que hem d'entendre la major part de jocs preindustrials que actualment ens repugnen per la seva violència física, però també l'esport actual, malgrat la diferència quant a contingut violent que conté. En ambdós casos, aquests jocs són un bon remei, en permetre la manifestació de pulsions que a la vida quotidiana són reprimides d'acord amb la moral de la societat on es troben inscrites. Aquest fragment ho sintetitza amb tota claredat:

“Mientras, por un lado, las rutinas de la vida, sea pública o privada, exigen que la gente sepa contener con firmeza sus estados de ánimo y sus pulsiones, afectos y emociones, por lo tanto, las ocupaciones durante el ocio permiten por regla general que estos fluyan con más libertad en un espacio imaginario especialmente creado por estas actividades, el cual en cierto modo atrae a la memoria aspectos de la realidad no recreativa. Mientras en el caso de esta última el espacio permitido para la expansión de los sentimientos es achicado o confinado en compartimentos especiales, las actividades recreativas están diseñadas para invocar directamente a los sentimientos de las personas y para excitarlos en diferentes maneras y con diferente intensidad. Mientras que la excitación es severamente reprimida en el ejercicio de lo que comúnmente consideramos las cuestiones serias de la vida —salvo la excitación sexual, confinada en el sentido más estricto a la intimidad—, muchas actividades recreativas nos proporcionan un escenario ficticio para hacernos sentir una excitación que imita de algún modo la producida por situaciones de la vida real, aunque sin los peligros y riesgos que ésta conlleva. Películas, bailes, obras pictóricas, juegos de naipes, carreras de caballos, óperas, historias de detectives y partidos de fútbol, todas éstas y muchas otras actividades recreativas pertenecen a esta categoría.” (Elias/Dunning, 192 : 57) (El subratllat és del qui escriu.)

En efecte, el que demanem a l'esport, i a pràctiques recreatives similars, no és, com sovint es diu (segons els models teòrics marcadament psicologistes, naturalistes o

⁴⁰ Hem de pensar que en els jocs preindustrials es podien jugar “partits” amb pilota formats per “equips” de més de mil persones cadascun.

biologicistes), que ens deslliuri de tensions, que ens permeti descansar de l'activitat laboral, que ens doni confiança, benestar, etc. —sovint produirà, fins i tot, efectes contraris com: fatiga, ansietat, pors, dolor, etc. El que primordialment demanem a l'esport és que ens doni l'oportunitat de sentir emocions, sensacions que en el “procés de civilització” s'han anat perdent a canvi de seguretat. Cal insistir en el fet que el que es busca és justament excitació, por, odi, violència, passió, compassió, gelosia, dolor, revenja, humiliació, angoixa, etc., emocions que, o pràcticament han desaparegut de les nostres vides sedentàries, segures i passives, o que cal evitar —o dissimular o no expressar públicament— en la nostra vida quotidiana, sota el risc que aquestes manifestacions en públic ens ocasionin, segurament, un perill real o posar-nos al marge de la tolerància social del nostre temps amb tot el que implica.

De fet, avui, la manifestació pública de pulsions “instintives” és considerada una obscenitat. A tall d'il·lustració, plorar en públic, mostrar-se trist, no està ben vist. És un senyal de feblesa. En un altre camp, el gust per la caça o les curses de braus, també en nom de la “civilitat”, estan avui rebutjades o qüestionades per moltes capes de població de quasi tots els estats⁴¹. Les baralles a cops al carrer també són poc habituals. Les pràctiques que comporten que la sang brolli estan desapareixent de la vida pública. Fins i tot, la mort d'animals per menjar, els quals abans —jo he arribat a veure-ho— es mataben en els mateixos mercats (conills, pollastres, galls d'indi, etc.); avui, els animals es mostren a les parades ja morts, nets i “asèpticament ben presentats”. No crec que els espectadors d'un combat de boxa, o de lluita, o de qualsevol esport es trobessin còmodes avui veient estrangulaments, fractures d'ossos provocades, o la mort d'un dels oponents, com passava en els jocs de lluita de l'antiguitat⁴².

En el futbol actual, per exemple, un jugador lesionat pot ser substituït per un altre, o un jugador que sagna no pot continuar jugant fins que l'hemorràgia acabi, malgrat que l'interessat vulgui continuar al camp. L'àrbitre no ho pot permetre, fent

⁴¹ “A mediados del siglo XIX, los obreros de Birmingham recordaban las diversiones como la lucha de perros, las peleas de gallos, el acoso de toros y tejones con perros, el pugilato y el acoso de osos como las distracciones favoritas de la clase obrera e incluso de algunos patronos (...).” (Rule, 1990:312)

⁴² Per a una bona descripció dels joc a l'antiguitat llegir, Auguet, R. 1985: *Crueldad y civilización: Los juegos romanos*. Barcelona. Ediciones Orbis.

complir la reglamentació vigent. En el futbol de principi de segle els dos casos serien impensables i no comportarien una interrupció del partit.

Breument, l'esport serveix per afluixar les tensions per sobreexforç i estrès, sense els riscos habituals d'altres situacions viscudes en la quotidianitat, i produeix uns efectes alliberadors, catàrtics que, juntament amb els seus aspectes mimètics, lluites, batalles sense morts reals, etc., permetrà, en el fons, adaptar-se a un món cada cop més "civilitzat", satisfent necessitats socials i individuals al mateix temps. L'esport, i activitats d'aquest tipus, trenca, ahir i avui, la rutina i possibilita un espai de permissivitat necessari per a la salut social i individual.

"La festa és un trencament de la rutina quotidiana i aquesta ruptura abasta un ampli espectre de comportaments i actituds que van des dels aspectes ecològics i demogràfics, fins als expressius, estètics o religiosos, passant pels econòmics, socials i polítics. Les formes de conducta normals i consuetudinàries tendeixen a deixar lloc a d'altres formes comportamentals col·lectives i moltes vegades, fortament ritualitzades (...)." (Prat/Contreras, 1984:107)

És per això que, abans d'analitzar els comportaments col·lectius i les pràctiques simbolicorituals que el futbol possibilita, no podia deixar de dir que aquest trencament de la rutina quotidiana, per si mateix, ja explica l'èxit del futbol (i d'altres activitats similars). El futbol pot provocar en el jugador o seguidor llàgrimes d'alegria i de tristesa, sentir i exterioritzar emocions o, dit d'una altra manera, ens fa sentir vius en un món "civilitzat".

"Aquesta violència, aquest dinamisme, aquesta alegria, aquesta passió neta i pelada de l'esport, sembla que ens fan a les venes una mena de massatge de felicitat." (Sagarra, 2001:673)

2.2 LA POLITITZACIÓ DELS COSSOS

“Con este fin, por consiguiente, debe trabajar todo aquel que tome interés en nuestro gran problema social. Debe ser su finalidad introducir en nuestras prisiones y reformatorios un providente tratamiento de delincuentes, un sano sistema de educación intelectual y religiosa, así como de disciplina moral, por medio de los cuales virtuosos principios y un elevado ideal ético reemplazarán sus depravados sentimientos y su envilecida moral estándar.” (J. O’Dea, metge, 1869, a: Peset, 1983:132)

Un bon complement a aquesta anàlisi eliasiana seria el discurs de Capel (1990), Donzelot (1981), Foucault (1982, 1991, 1990), Gaudemar (1981), Peset (1983), sobre la politització dels cossos.

La Revolució Industrial del segle XIX i els canvis polítics que va suposar, com la formació dels anomenats estats-nació i una organització social al voltant d’una nova economia, generaren la necessitat de “fabricar” individus “productius”, que poguessin “funcionar” en els engranatges de la nova economia capitalista. És a dir, calia crear individus útils, lligats als aparells d’elaboració, i mantenir aquesta nombrosa població sotmesa, tant a dins de les fàbriques com a fora, malgrat les dures condicions imposades, tant pel que fa al treball com a la vida en general. La tasca no fou fàcil.

Per aquesta raó, una de les variables que introdueix la nova societat industrial és el fet de considerar la població com un problema polític i econòmic. Per a les societats capitalistes, el cos biològic, somàtic, es constitueix en un objecte d’actuació molt important⁴³. En el nou context, el preu dels “cossos” es dispara. Calen individus forts, capaços de treballar a les fàbriques i lluitar en els nous i disciplinats exèrcits imperials:

“De hecho, los dos procesos, acumulación de los hombres y acumulación de capital, no pueden ser separados; no habría sido posible resolver el problema de la acumulación de hombres sin el crecimiento de un aparato de producción capaz a la vez de mantenerlos y de utilizarlos; inversamente, las técnicas que hacen útil la multiplicidad acumulativa de los hombres aceleran el movimiento de acumulación de capital.” (Foucault, 1982: 223)

⁴³ Foucault parlarà, en més d’una ocasió, d’una somatocràcia com a sinònim de l’organització politicosocial capitalista.

La nova economia també comporta una nova forma d'organització politico-social i un sistema de control propi, que es desenvolupa plenament al llarg del segle XIX i que encara perdura. Així, es comença a desenvolupar tot un conjunt de pràctiques, que s'anomenaran disciplinàries, encaminades a la rendibilització social dels individus per a la nova economia de mercat. El cos humà, amb un nou estatus revaloritzat, necessita altres tècniques de control social que no el malmetin o inutilitzin com passava a l'Antic Règim, pensant sempre en termes d'interès econòmic. Cal passar del càstig a la vigilància, al control exhaustiu i a la (re)inserció social. Molt breument, la nova disciplina es basarà en:

- Un art en la distribució de l'espai dels subjectes individualitzats i ordenats matemàticament en l'espai.
- Una vigilància perpètua, constant i individualitzada dels cossos.
- Un registre individualitzat amb contínues anotacions i avaluacions destinat a un control, una diagnosi i una intervenció eficaços i personalitzats.
- Un objectiu sempre present en qualsevol estratègia de poder: la correcció.

La base penal de l'Antic Règim ja no és vàlida, i la nova economia no es pot permetre el luxe d'un sistema punitiu, l'objecte del qual són els cossos castigats i turmentats exemplarment com a mesura dissuasòria. El cos no ha de ser castigat físicament, és més útil recuperar-lo "para convertirse en algo que ha de ser formado, reformado, corregido en un cuerpo que debe adquirir aptitudes, recibir ciertas cualidades, calificarse como cuerpo capaz de trabajar." (Foucault, 1992:133). És a dir, ja no és suficient el control de les poblacions, sinó que cal assegurar la seva productivitat.

El sistema econòmic creix, també, paral·lel a uns nous valors socials i inherent a una nova ètica del treball⁴⁴. L'espectacle de l'ociositat, la vagabunderia i la mendicitat

⁴⁴ WEBER, M. 1998: La ética protestante y el espíritu del capitalismo. Istmo. Madrid.

és rebutjat sistemàticament. A mesura que ens acostem a la Revolució Industrial, la manca de laboriositat es va carregant d'un sentit cada cop més negatiu fins que "l'ociositat serà la mare de tots els vicis, mentre el treball serà el principi bàsic per encaminar la virtut. La regularitat, la disciplina, acompanyada d'oracions i de l'exercitació en el sant hàbit de la subordinació a l'autoritat, permetrà d'arrabassar-la de les urpes del mal." (Álvarez-Uria, 1993:81). Però, què s'hi amaga, darrere? Com vèiem, una recuperació dels cossos optimitzada per a la producció, "la reabsorción de una masa de población flotante que a una sociedad mercantilista le resultaba embarazosa (...)" (Foucault, 1991:129).

Entre final del s. XVIII i començament del XIX sorgeixen tota una sèrie d'institucions que avui ens són molt familiars, però que, paradoxalment, són històricament recents: la fàbrica, l'escola, l'hospital, el psiquiàtric, la presó, el reformatori, etc.; llocs on s'"acollirà" tota la gran quantitat de població "flotant" que trobem a les societats preindustrials. És l'anomenat, en llenguatge de Foucault, "gran tancament".

Aquestes institucions no neixen, fruit de l'atzar, en el mateix moment històric. Com deia, ja no és el càstig allò que interessa, sinó la correcció i la reinserció, per la qual cosa cal aplicar la màquina panòptica⁴⁵ i la disciplina a un grup concret i tancat, uns espais de control de la totalitat del temps dels individus al servei d'uns interessos molt clars: productius, correctius, "educatius", higiènics o morals. Uns espais on, i en la gestió dels quals, es generaran tot un seguit de nous sabers, evidentment "científics", que tendiran a descobrir, controlar i corregir tot allò considerat no adequat o no desitjable.

Una de les grans aportacions de Foucault ha estat demostrar que els sabers no sorgeixen incontaminats de la ment privilegiada d'un subjecte creador de ciència, sinó que les pràctiques socials engendren àmbits de saber que, no només fan possible el

⁴⁵ En el *Panòptic* de Bentham (hi ha una traducció de 1979, *El Panòptico*, La Piqueta, Madrid), aquest pensador de final del s. XVIII planteja un nou model de presó basat en el control absolut dels reclusos i on no existeix cap zona amagada possible. Tot és a la vista dels ulls omnipotents del vigilant, i és impossible fugir de la seva mirada. L'ideal, però, és aplicar aquest dispositiu disciplinari a tota la societat.

sorgiment de nous objectes, noves tècniques i instruments de coneixement, sinó que s'institucionalitzen. Demostra el caràcter històric dels sabers!

Així doncs, aquesta estratègia global de control social basada en el tancament i l'aplicació del règim disciplinari té uns clars objectius: “corregir”, “domesticar” i “canalitzar” la bogeria, la malaltia, la infantesa, la delinqüència, etc., i és així com, en aquests espais tancats i davant d'uns problemes concrets, es configuren uns nous “objectes d'estudi”. Aquestes pràctiques i sabers que sorgiran de la gestió dels internats fundaran la psiquiatria-bogeria, la pedagogia-infantesa, la criminologia-delinquència, la medicina clínica-malalt, etc., però també, les ciències de l'esport, l'educació física i la recreació:

“Las disciplinas franquean entonces el umbral “tecnológico”. El hospital primero, después la escuela y más tarde aun el taller no han sido simplemente “puestos en orden” por las disciplinas; han llegado a ser gracias a ellas, unos aparatos tales que todo mecanismo de objetivación puede valer como instrumento de sometimiento, y todo aumento de poder da lugar a unos conocimientos posibles; a partir de este vínculo, propio de los sistemas tecnológicos, es como han podido formarse en elemento disciplinario la medicina clínica, la psiquiatría, la psicología del niño, la psicopedagogía, la racionalización del trabajo. Doble proceso, por tanto: desbloqueo epistemológico a partir de un afinamiento de las relaciones de poder; multiplicación de los efectos de poder gracias a la formación y a la acumulación de conocimientos nuevos.” (Foucault, 1982:227)

És en aquest context on cal situar la gènesi de l'escola i un dels seus sabers i estratègies més eficaços: l'esport i l'educació física que, al llarg dels segles XIX i XX, han esdevingut un camp de pràctica i de saber autònoms.

L'esport, doncs, serà útil com a instrument de control social i, a diferència de les estratègies punitives preindustrials, a més, serà de gran utilitat en la producció de subjectes pacificats, moralitzats i “saludables”, fruit de la maniobra biopolítica denunciada per Foucault i aplicada en “espais de tancament”, o el que és el mateix, en espais de transformació. Les noves institucions disciplinàries (escoles, clubs esportius, parròquies, esplais, centres excursionistes, gimnasos, etc.) on els individus seran rigorosament controlats, seran excel·lents espais catalitzadors de correcció d'actituds “asocials” i, en aquesta “assistència social”, l'esport tindrà un paper destacat.

“S'ha acabat l'educació i la vida al carrer sense cap control de la canalla”, diran els bons educadors de sempre. Els pares model, com a delegats i executors de poder que

són, intentaran evitar a qualsevol preu que els seus fills siguin “nens del carrer” com ho són els fills dels més pobres. Idealment, a partir d’aquest moment, el nen tindrà des del naixement tot el seu temps fiscalitzat per evitar qualsevol desviació irremeiable o incorregible.

Però els adults tampoc s’escapoliran dels espais acotats de permivissitat emocional i d’intervenció social al mateix temps. La intervenció del poder permanent comença a ser una realitat, també, en les activitats de lleure per a tothom, i es creen zones més adequades que els antics espais de festes i jocs populars practicats al carrer, com ara: les zones recreatives acotades (cada dia més mercantilitzades), agrupacions civils de tot tipus, estadis, concerts de música, clubs esportius, gimnasos, la pròpia llar repleta de tecnologia com a conseqüència d’un oci virtual autosuficient, etc. És en aquest context, que podem observar com les festes “populars”, com per exemple la de Sant Joan, cada cop van a menys des del punt de vista de l’espontaneïtat, de la llibertat envers el poder públic que, en nom de la seguretat, impedeix, cada cop més, l’ocupació del carrer, vista sempre com un perill o un mal tràngol a superar.

Fixeu-vos bé com és connecten aquestes tesis amb les de Norbert Elias i Eric Dunning de l’apartat anterior. Aquests espais acotats no són més que les illes de permissivitat que el poder ens atorga per practicar, en llenguatge d’Elias/Dunning, el “controlled descontrolling of emotions”, és a dir, el controlat descontrol de les emocions o la canalització socialment correcta de l’energia sobrant (no productiva del tot) dels humans contemporanis.

L’esport és un invent no planificat, en les funcions del qual coincideixen les teories de Foucault i les d’Elias i Dunning (exposades en el capítol 2.1) de manera molt clara. És a dir, l’esport no només serà útil des del punt de vista “educatiu”, sinó que també serà “sa”, individualment i social, en permetre vivències emocionals necessàries o en permetre “la recerca de les emocions perdudes” de què parlàvem. Així doncs, aquests espais, rigorosament controlats, permetran que les necessitats emocionals se satisfacin d’una manera tolerable, innòcua i profitosa, o socialment correcta⁴⁶.

⁴⁶ Els que ens hem dedicat a la docència sabem prou bé que eficaç que és acabar el curs portant els alumnes a un parc temàtic ple fins la bandera d’alumnes i mestres.

Qui cregui, ingènuament, que pot deixar-se anar emocionalment o descontrolar-se com, on, amb qui i quan vulgui, només ha de provar-ho. El més provable és que abans d'explicar-ho hagi estat detingut per les forces de “seguretat”, una variant més, però molt explícita, del control social.

Les societats esportives, o l'esportivització de la societat en nom de la salut, la bona educació, la prevenció, la formació del caràcter i altres objectius “altruistes”, són una realitat perquè la moralitat hegemònica i l'interès economicopolític comparteixen objectius i estratègies.

2.3 LA GENEALOGIA DEL FUTBOL CONTEMPORANI

“Un periodista preguntó a la teóloga alemana Dorothee Sölle:
—¿Cómo explicaría usted a un niño lo que es la felicidad?
—No sé lo explicaría —respondió—. Le tiraría una pelota para que jugara.”
(Galeano, 1995:243)

El procés d'esportivització, al qual féiem referència, juntament amb la biopolitització del món contemporani, immers en el context de la Revolució Industrial i les seves conseqüències, explica, en certa manera, la proliferació dels esports i del futbol al llarg del segle XIX a Anglaterra, des d'on s'exportaran, ben aviat, a la resta del món, de manera paral·lela a la grandesa del seu imperi.

Les fonts més antigues que fan referència al futbol daten de l'Anglaterra del segle XIV (Elias/Dunning 1992), en forma de prohibicions dels governants per tal d'evitar els aldarulls en què sovint derivava la pràctica d'aquests jocs⁴⁷. Encara que, també s'ha de dir, la quantitat de prohibicions administratives comptabilitzades demostren, al mateix temps, el poc èxit repressiu que van tenir entre la població i el manteniment quant a popularitat.

Tanmateix, no podem parlar de futbol, encara. Es tracta d'una lluita que té per objectiu portar una pilota, confeccionada normalment amb una bufeta d'animal inflada, i sovint folrada de cuir, d'un lloc a un altre, que cal traspasar o on s'ha de tocar una marca —normalment un arbre, dos pals o una roda de molí. Es pot jugar a camp obert o pels carrers de la ciutat. La pilota (de mida molt desigual en cada cas) es pot transportar o colpejar amb les mans o els peus. El joc no està gens reglamentat. Així, era fàcil veure grups formats per diferent nombre de jugadors (a vegades podien sobrepassar el miler).

La gràcia es trobava en la lluita desenfrenada entre els dos grups amb un nivell de violència que avui considerariem extrem i que, sovint, podia comportar lesions de

⁴⁷ “Los reyes prohibían estos lances sangrientos: en 1349, Eduardo III incluyó al fútbol entre los juegos “estúpidos y de ninguna utilidad”, y hay edictos contra el futbol firmados por Enrique IV en 1410 y Enrique VI en 1547. Cuanto más lo prohibían, más se jugaba, lo que no hacía más que confirmar el poder estimulante de las prohibiciones.” (Galeano, 1995)

certa gravetat. El joc podia durar moltíssimes hores, i no era gens estrany que es desbordés en forma d'aldarulls encara més violents.

Aquest esquema de joc era practicat gairebé a tota la Gran Bretanya, amb variants com el *hurling* de Cornwall, el *knappan*, el *camp ball*⁴⁸, etc. També hi ha jocs documentats molt similars a França, com la *soule*.

Aquests jocs que trobem arreu del món, coneguts amb noms molt diversos, crec que sorgiren de manera espontània en el seu vessant lúdic, però sobretot responien a lògiques socials molt diferents i inconnexes en el temps i en l'espai. Per tant, no comparteixo les tesis d'aquells que veuen una connexió, o evolució, amb jocs similars, típics d'altres indrets i èpoques com els malabarismes xinesos, els jocs de pilota grecs i romans, les cerimònies sagrades jugades amb pilotes de cautxú a les cultures maies i asteques, o el *calcio* italià.

*Un ritual profundament religiós se celebrava en aquest camp de "joc" a Chichén Itzá.
(Fotografia: Jordi Salvador)*

Baix relleu en una de les parets del camp de "joc de pilota" de Chichén Itzá, on es veu la imatge d'un capità de l'equip campió o del vençut aguantar el cap tallat del vencedor o del vençut; no se sap a qui dels dos els déus van concedir la glòria de ser sacrificats per l'èxit o el fracàs en el resultat de la partida. (Fotografia: Jordi Salvador)

Jo mateix, quan era petit, sense haver estudiat res sobre el *hurling* o la història de l'esport, al barri jugava amb els meus amics a un joc similar que va sorgir

⁴⁸ Encara avui, al comtat de Roxburgh, a Escòcia, els mesos de març, diverses localitats acullen partits de carrer d'aquest tipus de joc, que se celebren sense limitació de jugadors, sense àrbitre i amb una gran "permissivitat".

espontàniament, i que consistia en una lluita entre dos grups, d'uns 15 jugadors, o més, cadascun, per transportar d'una "porteria" —parada d'autobús— a una altra, situada a l'altre extrem del barri (a més de 2 quilòmetres), una "pilota"— un bidó de plàstic buit de 5 litres. Per tal d'aconseguir aquest objectiu, valia tot: bloqueigs als rivals, amagar-te la "pilota" sota el jersei, xutar, anar per un carrer o per un altre, fer maniobres de distracció, etc⁴⁹. Realment, passàvem unes tardes fantàstiques.

I qui no recorda els partits de "pati de col·legi", en els quals es barrejaven les classes i el nombre de participants es podia comptar per jugadors per metre quadrat... La qüestió era ben simple: anar colpejant la pilota fins a fer-la entrar en alguna de les porteries, o en allò que feia de porteries.

De la transformació, "esportivització" i reglamentació, anteriorment comentada, d'aquests jocs o passatemps populars a la Gran Bretanya del s. XIX, que avui qualificariem de salvatges⁵⁰, sorgiran, entre altres, el futbol i el seu germà, el rugbi.

No és casualitat que sigui Anglaterra el bressol de l'esport contemporani. Cal tenir present que és a Anglaterra on primer s'origina la Revolució Industrial. I la gènesi de l'esport es troba clarament subordinada a les necessitats socials, econòmiques i polítiques del nou ordre que hem anat descrivint a l'anterior capítol. Si tenim en compte això, també s'entén que sigui un procés, en un primer moment, sorgit a les escoles.

La creixent valoració de l'educació de les classes ascendents del segle XIX reclama la reforma d'aquestes institucions:

"En este marco, el deporte surgió como parte de esta estrategia de control del tiempo libre de los vástagos adolescentes de las clases dominantes y, en un período muy corto de tiempo, acabó convirtiéndose en el elemento central del

⁴⁹ "En Derby, el tradicional futbol callejero que se jugaba el martes de carnaval y que consistía en un centenar de hombres y muchachos que competían durante seis horas por las calles, dentro y fuera del río Dervet, entre porterías que se hallaban en dos extremos opuestos de la ciudad (...)." (Rule, 1990:312) Aquests partits de futbol de carrer suposaven ossos trencats, finestres trencades, borratxeres, etc.

⁵⁰ "No obstante, su nivel relativamente elevado de violencia abierta y las oportunidades que brindaban estos juegos para causar dolor quizá constituyesen una de las fuentes de placer. Después de todo, antes de la Revolución Industrial los británicos se divertían con toda clase de pasatiempos —peleas de gallos, atormentando toros y osos, quemando gatos vivos en canastas, peleando a los puños por un premio en dinero, presenciando ejecuciones en público (...)." (Elias/Dunning, 1992:276)

currículum, en el contenido formativo más importante (si no el único) de estas instituciones.” (Barbero, 1993:14)

L'esport naixerà de les pràctiques educatives que, durant la dècada dels 30, introduirà Thomas Arnold a les *public schools*⁵¹ amb una finalitat clara: canalitzar la violència dels jocs populars, socialitzar-la sota variants molt menys “perilloses” i modelar els individus d'acord amb les noves imatges i usos del cos.

Thomas Arnold serà el pioner en la utilització de l'“esport” com a eina didàctica. Les noves pedagogies crearan individus esportius, educats en un fort autocontrol postural, dinàmics, disciplinats, treballadors, etc., en contraposició amb els “ociosos i deixats”, que coincidiran amb els trets atribuïts a les classes baixes.

El cos serà comparat amb una màquina que cal exercitar i moralitzar. Les disciplines somàtiques originades a l'escola, els dispositius “pedagògics” de què ens parlava Foucault, aviat s'imposaran, també, a les fàbriques, a les esglésies i a tots els àmbits de la vida. La burgesia, i els nous dispositius estatals i sabers creats al seu servei, juntament amb els interessos morals coincidents de moltes esglésies, uniran esforços en la necessitat de reformar i corregir les classes populars, les estèrils i malignes energies de les quals cal canalitzar cap a les “coses importants de la vida”. I quina estratègia podria resultar més efectiva per combatre la delinqüència, la manca d'higiene física i mental de les masses, que es van amuntegant als barris d'unes ciutats industrials cada cop més grans, que la de convèncer tothom de les virtuts de l'esport? Probablement cap.

Productivitat, control social i salvació moral seran els objectius finals de les noves estratègies i institucions disciplinàries, sorgides a l'ombra de la bondat de l'esport. D'aquesta manera, juntament amb la seva utilització “pedagògica” per part de les escoles, també les fàbriques, els partits polítics, els sindicats, les esglésies i altres organitzacions amb vocació d'enquadrar la joventut adoptaran l'esport i els missatges esportius com a estratègia o “servei de pastoral”, summament eficaç a l'hora de guanyar-se o apropar el poble a les causes respectives.

⁵¹ Més endavant, Pierre de Coubertain, anglòfil declarat, s'inspirarà en les teories de Thomas Arnold per donar un nou impuls a l'ideal esportiu contemporani, creant la base i la filosofia de l'esport olímpic.

De fet, és eloqüent que la fundació dels primers clubs de futbol, i d'altres esports, estigui lligada, o s'origini, al voltant de les fàbriques (Arsenal F.C., Manchester United, Recreativo de Huelva, etc.), les escoles i les institucions de l'Església⁵². Així, el futbol serà una magnífica eina de control social, encara que l'explicació del fenomen esportiu necessiti, com anirem veient, més raonaments per entendre'l.

El reglament més antic de "futbol" sorgeix a la Public School de Rugby el 1845, i té com a objectius específics la reducció del contacte físic i la limitació de l'ús de la força (Dunning, a: Barbero, 1993:98). Així i tot, seria més apropiat considerar el bressol del futbol modern la privilegiada escola d'Eton, perquè és aquí on es reglamenta, per primera vegada, el 1849, un joc més similar a l'actual futbol, ja que s'incorpora la prohibició de l'ús de les mans, a diferència del reglament de Rugby.

Fruit de la voluntat d'unificar en un sol codi els diferents reglaments que anaven sorgint a les *public schools*, per tal de permetre la competició entre equips/clubs creats en diferents indrets del país (sovint formats per exalumnes que enyoren aquests passatemp), es crearan les associacions esportives. Malgrat aquesta primera intenció, la rivalitat entre les escoles d'Eton i Rugby va fer impossible un acord total, per la qual cosa es crearen dues associacions paral·leles, amb reglaments diferents, que donaran lloc a dos esports actuals, coneguts amb el nom de "futbol" i "rugbi"; dues variants d'un mateix joc. La primera fou l'Associació de Futbol de Londres, fundada el 1863, que beneïa la modalitat, diguem-ne, etoniana. I el 1871, un cop vista la impossibilitat de crear un estatut comú, sorgeix la variant de Rugby, l'Associació de Futbol Rugby que, a partir d'aleshores, seguirà un camí ben diferent del del futbol.

El procés "d'esportivització" o "pacificació" del futbol havia culminat a meitat del segle XIX, amb una reglamentació que pràcticament serà com l'actual. A partir d'aquí, s'iniciarà una imparable difusió, mitjançant la qual els antics i violents passatemp protofutbolístics passaran a convertir-se en l'esport del futbol, no sense

⁵² Milers de clubs es fundaren al voltant de les parròquies i de les institucions escolars religioses, com La Salle, els Maristes, els Jesuïtes, etc.

dificultats quant a l'eradicació de la violència, guerra que, encara que quasi guanyada, continua en l'actualitat⁵³.

Els esports eren, en un principi, activitats exclusives de les classes acomodades —sobretot fins al darrer terç del s. XIX. La majoria de la població no podia accedir a la pràctica de gaires “passatemps” com a conseqüència de les duríssimes condicions de feina (cal recordar que aquestes no eren pas com les de l'Europa actual). Les jornades superaven les deu i dotze hores, els salaris permetien, amb prou feines, la supervivència, de manera que la vida laboral era físicament i psicològicament molt dura. Doncs, malgrat tot això, a poc a poc el futbol, sobretot el reglamentat, va anar penetrant en totes les capes socials.

A partir del darrer terç del segle XIX, l'esport començà a conquerir Anglaterra (Mandell, 1986). El 1863 ja existien 20 clubs de rugbi només a Londres. Val a dir que, en un principi, la variant jugada amb els peus exclusivament, el futbol, va tenir més acceptació entre la classe obrera, mentre que el joc que avui anomenem “rugbi” va tenir més bona rebuda entre les classes aristocràtiques i burgeses. Aquest fet diferencial ha continuat, en general, gairebé fins ara, en detalls com que la pràctica esportiva del rugbi ha conservat l'esperit *amateur*, i una aura romàntica i de *faire play* fins als nostres dies, malgrat la incipient i ràpida professionalització que viu aquest esport a l'actualitat (la darrera dècada). A Catalunya, per exemple, el rugbi continua sent un esport *amateur* jugat, tradicionalment, per estudiants universitaris i, si tenim en compte que fins fa dues o tres dècades només, els estudis superiors en aquest país eren una realitat que no estava a l'abast de tothom, podem deduir que era una pràctica esportiva bastant elitista.

L'afecció al futbol va anar creixent al mateix temps que les línies de ferrocarril —que permetien la mobilitat dels equips— i la premsa esportiva, que ben aviat sorgí per cobrir una demanda. Cal dir, però, que al mateix temps passà a formar part del futbol

⁵³ Malgrat que la violència observada en el futbol actual és infinitament més reduïda que en els seus orígens, dic quasi guanyada perquè la violència no ha desaparegut del tot, tant en el camp com a les grades, per la qual cosa es continua combatent, i, en certa manera, continua el “procés de civilització-esportivització”, amb mesures com l'eliminació de les localitats de peu als estadis (individualitzant els espectadors i facilitant el seu control), la instal·lació de videocàmeres de control, el fet d'impedir la venda d'alcohol, la prohibició d'entrar objectes potencialment utilitzables com a arma o projectil, o les darreres variacions en el reglament, com ara el fet de sancionar amb targeta groga qualsevol entrada per darrere.

com a fenomen social i es convertí en un dels responsables de la seva ràpida i efectiva difusió. El futbol, des dels seus orígens amplià enormement els motius de conversa de molta gent i durant tota la vida.

Després del seu naixement oficial, doncs, el futbol comença un procés imparable durant el qual s'anirà convertint, amb rapidesa, en el principal producte de consum d'oci de les naixents classes obreres, sotmeses i harmonitzades, d'acord amb les estratègies disciplinàries de la nova època, esteses pràcticament a tot el món, conseqüència de la posició geopolítica de la Gran Bretanya de final del XIX i començament del XX. El futbol esdevindrà "l'esport rei" a la major part de països del món, i Catalunya no serà una excepció, sinó una bona il·lustració, com veurem, amb el Barça.

3. F.C. BARCELONA. BREU SÍNTESI HISTÒRICA I MÍTICA

S'entén per mite, “aquell tipus de discurs que no aporta proves palpables d'allò que afirma”, contràriament al discurs de la raó, que argumenta i aporta proves.” (Prat, 1996:300)

“ (...) como el fútbol es improvisado, el espectador no va solamente a ver, va a recordar lo que jamás habrá de repetirse, ni parecido. Por esto el fútbol tiene algo de milagro, porque está en el tiempo y se va con él. Por eso el fútbol es tan fácilmente mitológico.” (Maggi, 1968:17)

No hi ha símbol, ni religió, ni ideologia, ni clubs que siguin “més que un club” sense mites, dogmes, tradició real o inventada, en definitiva, sense història.

La història mitològica del Futbol Club Barcelona que ara presento és un breu repàs de la història “oficial” del club, la que “s'explica”, l'anecdolari que tot bon culer⁵⁴ sap i reproduïx per fer entendre la grandesa del club i el seu capital historicosentimental.

L'objectiu d'aquest capítol no és tant l'objectivitat històrica, com les creences o la història retinguda per l'entorn barcelonista. És a dir, el que s'explica i es reflecteix en les seves publicacions, el que contenen els seguidors de memòria o perquè ho han escoltat o llegit a altres, en definitiva, el discurs utilitzat per reforçar o recrear la memòria col·lectiva en l'entorn del Barça.

És per això que el títol del capítol incorpora “història i mite”, perquè combina dades irrefutables i de gran valor històric amb creences o interpretacions que necessitarien d'un treball més acurat si d'una tesi d'història es tractés. Però és una tesi d'antropologia, i és des d'aquesta disciplina que jo faig l'aproximació al fenomen Barça. El que m'interessa, llavors, és la història mitològica “realment acceptada” en l'imaginari barcelonista, aquells moments històrics o percepcions dels mateixos que, més endavant, em caldran per fer més intel·ligible la comprensió del fet social del Barça en la seva globalitat.

⁵⁴ Nom que reben els socis o simpatitzants del F.C. Barcelona.

El repàs que realitzaré tot seguit, fa referència als darrers cent anys del Barça i seguiré, conscientment, les historiografies sobre el Barça “oficials” o inqüestionades, amb més o menys rigor. Segueixo en gran mesura els treballs, sobretot, de: Artells (1972), Bañeres (2000), Barnils, Bassas (1994), Burns (1999), Closa i Ollé (1999), Colomé (1997), Ferreres (1998), Finestres (2003), Fusté i Morales (2000), Llauradó (1994, 2000), Mas (1983), Sabartés (1982), Segurola (1999), Sobrequés (1991, 1994), els 30 volums de la *Biblioteca Bàsica del F.C. Barcelona* (1998) (on escriuen personatges del món de la cultura i el periodisme esportiu català com: Casaus, Termes, Solé, Vilajoana, Gargallo, Castillo, Casanova, Nolla, Escobar, Franco, Ducamp, Besa, Deig, Strubell, Espadaler, Carol, Carreras, Solà, Villatoro, etc.), i altres glossadors i periodistes que han contribuït a escriure la mitologia històrica barcelonista, per la qual cosa no s’ha d’esperar trobar moltes dades històriques originals en el meu escrit⁵⁵.

En resum, el que tothom sap del Barça —si no tenim només en compte la pròpia biografia individual o història familiar— és en gran mesura, conseqüència del Barça recreat pels mitjans de comunicació, per les historiografies publicades, les hagiografies, memòries, entrevistes als protagonistes, etc. En definitiva, l’imaginari blaugrana que, independentment de la seva validesa científica o objectiva, existeix. Dit d’una altra manera, quan estudiem fenòmens quasi religiosos com ho és el Barça, com intentaré demostrar en posteriors capítols, allò que menys importa és si Déu existeix o no, el que es converteix en objecte d’estudi són els milions de creients, les seves creences i les seves pràctiques i com s’imbriquen en la societat. I per començar, ho faria a partir d’un recorregut pels principals esdeveniments historicomítics blaugranes.

⁵⁵ Una dada important és el gran consens històric que he trobat en l’àmplia bibliografia consultada. Crec que és molt sospitós, i penso que manquen estudis històrics rigorosos sobre el Barça que vagin més enllà d’un memorial esportiu ambientat amb més o menys èxit. Ja al 1982, l’historiador Jaume S. Sabartés escriu: “Per arribar a dir que el Barça és “més que un club”, cal que abans algú s’atreveixi a mirar-se’l des de dins, entre els bastidors, i que expliqui la història real del que s’ha esdevingut al llarg d’aquests trenta anys, sense falsos pudors i sense seguir la política de tirar terra al damunt dels temes més escabrosos, pràctica absolutament comuna de quasi tots els qui han gosat escriure sobre el Barça i la seva història.” (Sabartés, 1982a:34).

3.1 ELS INICIS DEL F.C. BARCELONA (1899-1910)

“Las pasiones son tan culturales como los inventos.” (Geertz, 2000:220)

Les noves pràctiques esportives arriben a Catalunya a final del s. XIX i, sobretot, a començament del s. XX. L'esport arrela a Barcelona molt més ràpidament que a la resta de l'Estat, en part, per les condicions socioeconòmiques d'una Revolució Industrial a la manera de les europees (Puig, 1995). La Barcelona de final de segle XX i principi del XX bull d'activitat.

Com molt bé observa Lanfranchi (1997), la propagació del futbol, cap al 1900, com a joc, espectacle i forma de representació, a Barcelona no és un fenomen original, sinó que guarda importants similituds amb tot un seguit de ciutats de la Mediterrània occidental com Marsella, Niça, Gènova i Nàpols. “Constitueixen grans metròpolis i els principals ports occidentals de la Mediterrània, però depenen d'una capital administrativa situada a diversos centenars de quilòmetres. Aquestes ciutats experimenten, en graus diversos, importants transformacions acompanyades d'un flux creixent de migrants lligat a una industrialització intensa. Regions perifèriques des d'un punt de vista administratiu, Catalunya, Llenguadoc, Provença, Ligúria o Campània (...)” (Lanfranchi, 1997:12). A totes aquestes ciutats apareix el futbol aproximadament entre 1895 i 1905.

De bon començament, l'esport és una pràctica molt elitista. Els primers practicants de futbol a l'Estat, els *sportman*, foren estrangers. No és d'estranyar, que els primers partits de futbol a l'Estat, sobre els quals es tenen notícies, es juguessin a Huelva entre empleats de la nombrosa colònia britànica que treballava i gestionava les mines de Rio Tinto. El primer club de futbol també fou fundat a Huelva l'any 1878.

Barcelona no representa en aquest sentit cap excepció. A final del s. XIX s'hi practica un, aleshores, exòtic joc anomenat futbol, sobretot per part d'anglesos, escocesos, austríacs, suïssos, alemanys, etc. La exportació del futbol fou feta per britànics però, sobretot, de manera indirecta per ciutadans d'arreu d'Europa amb un tret comú: tots ells eren empleats, enginyers o tècnics de la indústria que havien après el joc

a les escoles de comerç britàniques i, també, suïsses —tremendament anglòfiles i fascinades per tot l’ideal de modernitat que simbolitzava l’Anglaterra imperial.

“Des de l’any 1880, els col·legis tècnics suïssos acullen nombrosos futurs enginyers, tècnics comercials i banquers internacionals, de pas a la Confederació Helvètica, per al seu aprenentatge. Suïssa ha esdevingut la petita Anglaterra del continent i la cultura de la distinció tècnica esdevé una de les principals expressions d’un mètode d’educació moderna molt a la moda entre les famílies burgeses europees dedicades als negocis” (Lanfranchi, 1997:13).

Les escoles privades suïsses segueixen un model educatiu clarament anglès que, com hem vist en els apartats anteriors, dóna una gran importància als esports com a eina pedagògica. La diàspora d’aquests homes de negocis arreu d’Europa difon tot un estil de vida, un *habitus*, en llenguatge de Bourdieu, en el qual l’esport és peça clau.

En aquest context, hem de situar el fundador del Futbol Club Barcelona (1899), Hans Gamper, un ciutadà suís originari de Winterthur, encara que viu des de molt petit a Zúric, que arriba a la Barcelona de final del s. XIX, com molts altres suïssos, per assumptes comercials. Un cop instal·lat intenta recrear la manera de viure en què havia estat educat. Féu amistat amb altres suïssos, anglesos, etc., i començaren a jugar partits de futbol al Velòdrom de la Bonanova. Un anunci a la premsa aconseguí engrescar tot un grup de persones, entre les quals ja podem trobar algun català, i funden el Foot-Ball Club Barcelona⁵⁶ el 29 de novembre de 1899. Paral·lelament, el mateix any Torras i Bages és nomenat bisbe de la diòcesi d’Osona; i la burgesia catalana comença a articular un creixent nacionalisme polític d’ençà de la pèrdua de les colònies espanyoles d’ultramar i coincidint amb un moment de feblesa de l’Estat.

La primera dècada de vida del futbol, a Barcelona, té un marcat caire cosmopolita⁵⁷ i de classe⁵⁸. Els primers catalans que se sentiran atrets per la modernitat

⁵⁶ El nom que es posen els “clubs” de futbol és imitació de les “modernes” associacions britàniques: Foot-ball club, Sporting, Athletic, Sport Club, Gymnastic, etc.

⁵⁷ Aquest fenomen es repeteix en l’origen de molts grans clubs de la Mediterrània occidental. Per exemple, l’Internazionale de Milà, deu el seu nom a l’important nombre de jugadors suïssos.

⁵⁸ En general, es veu l’esport com a quelcom estrany practicat per persones extravagants o estrofolàries. A més, la creixent classe obrera catalana presenta, fins que la Guerra civil acaba amb qualsevol ideologia contestatària al règim, la particularitat d’estar molt imbuïda de la ideologia anarquista, que rebutjava l’esport per considerar-lo una pràctica cultural i de distinció clarament burgesa. Juntament amb això, el fet de tenir una deficient escola pública, quan no inexistent, s’entén que “pel que fa al món obrer, abans de la Guerra Civil i

que significava jugar a futbol seran els joves burgesos de la ciutat que tractaran d'imitar els seus homòlegs europeus. Les primeres entitats esportives van tenir un caire tancat i classista “justificat en part i tal vegada per la capacitat de distanciació d’una burgesia ascendent (...)” (Artells, 1972:31).

Però encara haurem d’esperar més de deu anys perquè el futbol es popularitzi a Catalunya. L’espectacle amb major acceptació a la Barcelona de començament de segle són les “corridas” de toros (Barcelona comptava en actiu amb tres places de braus. El Barça, per exemple, en la seva primera dècada d’existència no supera els 300 socis i el 1908 en té només 38. Res fa pensar, aquests primers anys, en la grandesa que al llarg de la història anirà adquirint l’entitat barcelonista.

El “Barça”, com popularment és conegut, “és un club més” dels molts que es funden a la ciutat en poc temps. Entre d’altres, és interessant destacar la fundació del R.C.D. Espanyol de Barcelona l’any 1900, amb el nom originari de Sociedad Española de Football, perquè serà un club, també, destinat a jugar un paper important a la ciutat i a Catalunya i imprescindible per a entendre el cos de significats extraesportius que els dos clubs aniran adquirint. L’Espanyol adopta els colors blau i blanc a la seva samarreta i escut perquè eren l’estendard de la mítica flota catalanoaragonesa del s. XIV de Roger de Llúria. És a dir, que en un principi és aquest club qui primer ajunta la seva naixent simbologia amb la simbologia tradicional catalana. “El club espanyolista va néixer com a contraposició a altres clubs de la ciutat comtal, formats majoritàriament per jugadors estrangers (...)” (Colomé, 1997: 32).

de la Segona República no es pot parlar de pràctica massiva de l’esport (...)” (Puig, 1995:256). De fet, al nostre país, la massificació de l’esport, com a pràctica, continua sent elitista fins ben bé la dècada dels 70, quan comença un espectacular i ràpid canvi social, econòmic i cultural. De totes maneres, estic parlant de l’esport com a pràctica física i no com a espectacle. Aquest últim vessant, com veurem, és popularitza molt abans.

3.2 UNA ENTITAT CATALANISTA MÉS (1910-1939)

“Avui a Catalunya, l’art i l’esport són dues columnes bessones que aixequen cel amunt la bandera invisible de la Pàtria. La Pàtria nova s’està forjant. Sota el mall de dolor la joventut esburneja. Vosaltres tot cantant i nosaltres tot jugant, treballem dia i nit per la glòria d’una raça. Amics de l’Orfeó, columna germana: el teu gran triomf a Roma oreja el nostre front. Per la victòria d’avui, per la lluita de demà, el F.C. Barcelona vol viure al teu costat.”⁵⁹ (Roig, 1993:100)

A principi del s. XX, comença una tímida popularització del Barça i del futbol a la ciutat. Com si fos una premonició, el 1910 s’adopta l’escut actual de l’entitat. Un escut amb forma d’olla dividit en dues parts: una superior, amb la senyera a mà dreta i la Creu de Sant Jordi⁶⁰ a l’esquerra, i una part inferior, separada de l’altra per una franja amb el nom de l’entitat, amb una pilota al mig d’un fons amb els colors del club: barres verticals blaves i granes. El 1914 es fixa l’uniforme que portarà l’equip i que perdura fins avui amb alguna modificació de disseny: samarreta a ratlles verticals blaves i granes i pantalons blaus.

Paral·lelament, el que serà l’altre club important de la ciutat, el R.C.D. Español, paradoxalment opta més conscientment o inconscient per lligar el club a una altra simbologia menys d’acord amb els aires anticentralistes que viu una important capa de la població de Barcelona: demana “la concessió del títol de “Reial”, que obté el mes de maig de 1912 de mans d’Alfons XIII en ple debat social —candent i molt polaritzat— sobre la Mancomunitat.

“Aquesta concessió donava dret a la utilització de l’escut i les armes reials a l’escut i els documents de l’entitat. Alfons XIII, rei i cap de l’Estat espanyol, va ser nomenat president honorífic del club. Això va succeir només tres anys després que Barcelona hagués viscut la Setmana Tràgica, que ben poques adhesions monàrquiques va despertar a Catalunya. Aquell mateix mes de maig de 1912, es llegia al Congrés dels Diputats el projecte de Mancomunitats Regionals reclamat pel regionalisme català” (Lauradó, 1994:44).

⁵⁹ El F.C. Barcelona entrega a l’Orfeó Català aquest escrit en forma de pergami, fet pel pintor Utrillo, com a regal amb motiu de l’homenatge que l’entitat barcelonista dedica a l’Orfeó pels seus èxits a l’estranger, concretament a Roma.

⁶⁰ L’adopció de la Creu de Sant Jordi era tot un senyal de continuïtat amb el corrent catalanista de l’època, que va prendre la icona de sant Jordi com un dels seus símbols principals. Així, moltes entitats clarament catalanistes com el Centre Excursionista de Catalunya (1890), l’Institut d’Estudis Catalans (1907) o l’Escalaisme Català (1912) el prengueren com a patró, de la mateixa manera que ho faran més tard la Mancomunitat de Catalunya i la Generalitat.

Els motius d'aquesta animadversió vénen, entre altres, de la dura repressió pels fets de 1909 que es van dirigir, principalment, contra les classes populars: clausura d'escoles laiques i de centres obrers, empresonaments i execucions —entre altres, la del popular anarquista Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna.

La Mancomunitat Catalana (1914), basada en la unió de les diputacions provincials catalanes, representà la primera reunificació territorial del país. A l'hora de la veritat, no fou més que una minsa descentralització administrativa, però significava una gran victòria simbòlica per al catalanisme polític en recuperar un espai d'autogovern, per primera vegada en 200 anys, i un augment de les possibilitats de la gestió pròpia de diferents àrees de govern, com per exemple, l'educació, on demostra una eficàcia superior a la tradicionalment poc dinàmica administració espanyola en aquest camp. El cert és que la feina política de la Mancomunitat va deixar un bon record.

Des de final del XIX i durant aquest primer terç del segle XX, la societat catalana viu un despertar associatiu frenètic, en el seu vessant polític i civil. El Barça neix al mateix temps que tota una gernació d'entitats catalanistes fonamentals per a la construcció, impuls i difusió del nacionalisme polític català; podem parlar d'un veritable associacionisme ètnic: Centre Excursionista de Catalunya, Orfeó Català, Ateneu Enciclopèdic Català, Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, etc.

El Barça, el 1918, s'adhereix oficialment, i per escrit, a la petició d'autonomia feta pels ajuntaments catalans. “El RCD Español va assegurar la seva impopularitat gràcies a la seva posició contrària a l'autonomia” (Artells, 1972: 110). El 1919, l'entitat participa a la diada de l'Onze de Setembre, juntament amb les entitats més catalanistes, en l'ofrena floral al monument de Rafael Casanova i al Fossar de les Moreres. L'“Onze de Setembre” i el cant de “Els Segadors” havien rebut, en els darrers anys, un important impuls des del naixent catalanisme polític com a símbols “oficials” de la nació.

El 1920, el F.C. Barcelona arriba a la important xifra, a l'època, dels 3.000 socis. I ja es pot afirmar que el Barça és una institució popular. Al mateix temps, o potser per

això, comença una època clau quant al lligam que el Barça va adquirint amb la societat civil catalana. Des dels inicis hem vist com el futbol, i el Barça més concretament, sorgeixen lligats a la burgesia de la ciutat. Una burgesia que havia iniciat, des de final del s.XIX, una militància política catalanista, que més conscientment o inconscient, projecta en el Barça i en moltes de les institucions que sorgeixen a l'època.

Els dirigents del Barça d'aleshores fan una política social que sintonitza perfectament amb àmplies capes de la població catalanista. Així, l'entitat barcelonista es compromet amb la vida social, cultural i política de Catalunya. “Participarà en manifestos o manifestacions de suport a entitats culturals catalanes o actes reivindicatius de l'autonomia, cosa que no farà el club blanc-i-blau (...). En els anys vint, es fonamentaran els estereotips que alimentaran la mitologia d'un club, el F.C.Barcelona, que passarà de ser l'equip dels estrangers a simbolitzar Catalunya. Mentre que l'altre, el R.C.D. Espanyol, passarà a representar els tòpics polítics de l'anticatalanisme.” (Colomé, 1997: 32-33). Es consolida una rivalitat irreconciliable entre els dos clubs que encara perdura, potser en menor grau per la gran diferència de potencial entre les dues entitats des del darrer quart de segle.

Esportivament, el Barça passa, també, per una bona època que el porta a la construcció, el 1922, del “mític” estadi de Les Corts amb una capacitat, en la seva inauguració, de 25.000 espectadors. Un bon indicador del fet que el futbol s'està convertint molt ràpidament en l'espectacle de masses més important de Catalunya. Les victòries del Barça sovintegen —en un equip que compta amb els primers jugadors estrella o “figures” de la mitologia blaugrana: Ricard Zamora i Josep Samitier— i comencen a ser rebudes per les primeres manifestacions multitudinàries d'alegria col·lectiva als carrers de la ciutat.

El 1923, es va celebrar un gran homenatge a Joan Gamper per part de la ciutat, que va comptar amb adhesions de totes les personalitats de l'època: tots els representants del futbol català (excepte l'Espanyol), així com representants d'altres institucions catalanes hi són presents. El plat fort de l'acte fou un partit entre el Barça i la selecció catalana. I, per finalitzar, l'Orfeó Gracienc interpretà composicions tan

significatives com “El Cant de la Senyera”⁶¹, “La Sardana de les Monges”, “La Sardana de la Pàtria” i “La Nostra Bandera”. El mateix dia, Enric Morera, un autèntic mite de la música patriòtica catalana, creador de més de 800 obres amb un estil que fusionava els esperits musicals wagnerians, el Romanticisme musical i la revitalització de la tradició musical catalana, compositor de sardanes tan populars com “La Santa Espina” o “L’empordà” i fundador del cor Catalunya Nova, presenta l’himne del club, que ell mateix havia compost sobre un lletra de Rafel Folch i que és prou explícit, si més no a nivell metafòric, del que s’estava gestant al país i al club:

Himne del F.C. Barcelona (1923)

Som els herois d’un bregar ardit
que és lluita i joc al plegat;
visca el futbol, joc enriquit
amb ressonàncies de combat.
Visca!
Visca el futbol que és un plaer
i, com la lluita, un ideal,
ell ha creat el bloc d’acer
que el nostre club farà immortal.
Visca!
Esport i pàtria ens han ajudat
en un abraç de fortitud.
per’xo portem de la ciutat
de Barcelona, nom i escut.
Visca!
Som precursors del brau estol
que en l’avenir sabrà lluitar,
pel gran triomf, visca el futbol
que ja ensenya a triomfar!
Visca!
Visca el futbol que trenca els cors
i ens embraveix la voluntat,
visca el futbol que ens farà forts
per heura glòria i llibertat.
Visca!

El 13 de setembre de 1923, a causa d’un *pronunciamiento* de Miguel Primo de Rivera s’inicia un període de dictadura militar amb el beneplàcit del mateix Alfons XIII, cap de l’Estat i, recordem, aleshores president honorífic del R.C.D. Español.

La dictadura monàrquica de Miguel Primo de Rivera i la repressió contra tota manifestació catalanista és immediata, des del mateix moment que el dictador arriba al

⁶¹ “El Cant de La Senyera” fou l’himne de l’Orfeó Català i l’interpretava, sempre que va ser possible, al començament de totes les seves actuacions, que conclouien amb “Els Segadors”. Amb lletra de Joan Maragall i música de Lluís Millet, la cançó pretenia ser un homenatge a la senyera de l’Orfeó, però ben aviat esdevingué una cançó patriòtica, una oda a la llibertat, a la senyera i a Catalunya.

poder. Un decret del 18 de setembre de 1923, una setmana després de l'arribada al poder del nou cap d'Estat, enceta una política marcadament anticatalanista: estableix que els atemptats contra la unitat de la pàtria seran jutjats en tribunals militars. Acte seguit, es prohibeix "Els Segadors" i La Senyera, i l'ús de la llengua catalana, fins i tot, a les esglésies.

La repressió del catalanisme per part de la dictadura significa, però, una paral·lela radicalització del nacionalisme i una nova embranzida en la construcció simbólicoideològica del Barça⁶² i altres entitats catalanistes que, com l'Orfeó Català, en surten reforçades.

També augmenta la rivalitat entre seguidors del Barça, que es consideraran republicans i catalanistes, i els seguidors de l'Espanyol, on s'aglutinaran monàrquics i espanyolistes. Per exemple, no era rar, durant la dècada dels vint, que "escamots" d'Estat Català s'enfrontessin amb militants de la Liga Patriòtica a la Rambla amb l'excusa de la rivalitat futbolística.

El 1924 el Barcelona arriba als 12.000 socis i celebra les seves noces d'argent amb tot un seguit d'actes. Recordem, ara, unes paraules dites en aquesta ocasió pel prestigiós polític Joan Ventosa:

"El FC Barcelona ha estat sovint, el representant patriòtic de Catalunya, no perquè hagi tingut una actuació política sinó, simplement, perquè en l'esport, com en totes les coses, no és possible formar una entitat forta, duradora i representativa, sense que estigui informada per l'esperit vivificador de la nostra terra. Per això, sense suprimir nobles rivalitats indispensables a la vida de l'esport, crec que és deure de tots els bons catalans enrobustir amb la nostra adhesió moral el FC Barcelona, iniciador i desvetllador del moviment esportiu a Catalunya. I, avui, en celebrar el 25 aniversari de la seva fundació, desitgem-li una llarga vida i nous triomfs per a la glòria seva i de l'esport català." (Vives/Gisbert, 1982) (El subratllat és meu.)

L'any 1925, el mateix any en què la Mancomunitat catalana és abolida, el Barcelona es proclama campió de Catalunya i Espanya. El 14 de juny de 1925 s'organitza a Les Corts un partit d'homenatge a l'Orfeó Català, en plena dictadura, pels seus èxits, evidentment no compartits pel Directori Militar. El partit enfrontava el

⁶² És interessant destacar que ni en els estatuts del club ni en cap altre document s'ha acceptat mai, de manera explícita, la politització oberta del Barça, malgrat existir des de sempre, com veurem.

Barcelona i el Júpiter, amb una entrada de 14.000 espectadors. A la llotja hi havia el president del Barça, Joan Gamper, el president de l'Orfeó Català, Lluís Millet, les respectives juntes i altres personalitats de la societat política i civil de Catalunya, excepte l'alcade de Barcelona, el president de la Diputació i la resta de *l'establishment* del poder. A la mitja part, una banda de música d'un vaixell britànic que estava ancorat al port de Barcelona, va interpretar la "Marxa Reial", himne d'Espanya, moment en què tot l'estadi va engegar una xiulada impressionant. Tot al contrari va succeir quan s'interpretà, el "God save the Queen", l'himne anglès, que fou rebut amb forts aplaudiments. El partit es converteix en una manifestació contra el poder establert. Dos dies després, el capità general Milans del Bosch, membre d'una coneguda família militar, clausura l'estadi barcelonista, prohibeix tota mena d'activitats del club, i pràcticament es desterra Hans Gamper. El camp és tancat sis mesos amb les corresponents pèrdues econòmiques que un fet així significa en una època en què els ingressos pels partits oficials o d'exhibició són el principal recurs econòmic de l'entitat. Val a dir que molts socis i entitats continuen pagant les seves quotes malgrat no veure els partits. El mateix any també es prohibeix, de nou, l'ús públic de la llengua catalana i de La Senyera, i s'actuà de manera similar al Barça amb el tancament de l'emblemàtic Orfeó català⁶³, "la destitució de tots el ajuntaments i la clausura de 149 entitats nacionalistes més". (Balcells, 1992:105)

"El Correo catalán va ser multat per un article "jocoso contra el jefe del estado", el 12 de juny va ser clausurat el Foment Autonomista Català, el 16 les lògies maçòniques i el 23 l'Orfeó Català mentre "no haga terminante y palmaria manifestación de su adhesión a la unidad de la patria única e intangible". El dia 21 de juliol són clausurats els clubs excursionistes Minerva i Montseny (...)." (Llauradó, 1994:97)

El 23 de novembre de 1928, es funda el Campionat de Lliga estatal de futbol que coneixem avui i que es converteix, des de bon començament, com veurem, en un *leitmotiv* importantíssim de la vida quotidiana de moltíssimes persones que condicionaran la seva existència al voltant del calendari futbolístic de la Lliga, de les tertúlies sobre la jornada anterior, de les expectatives per a la jornada següent, de les celebracions dels títols, de la pretemporada i dels nous fitxatges, etc.

⁶³ Tancat, també, pel conegut governador J. Milans del Bosch. Per a més informació, llegir el llibre de Jaume Llauradó i Joaquim Monclús, 2000: *El tancament de l'Orfeó Català i el F.C. Barcelona, sota la dictadura de Primo de Rivera*. Pòrtic. Barcelona. I També, el llibre de Josep M. Roig 1993: *Història de l'Orfeó Català. Moments cabdals del seu passat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.

La caiguda de la dictadura de Primo de Rivera arrossega la monarquia, enderrocada a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 que donen el triomf a les forces republicanes. El 14 d'abril de 1931 es proclama la República i el 1932 s'aprova l'Estatut d'Autonomia, el primer intent seriós de recuperació de l'autogovern i de la institució de la Generalitat de Catalunya.

La primera meitat de la dècada dels 30, si bé esportivament no va ser gaire satisfactòria per al Barça, socialment va continuar la seva popularitat, i en la mateixa línia d'identificació amb els postulats més catalanistes de l'època: celebrant l'Onze de Setembre, col·laborant amb campanyes com l'adhesió a l'ensenyament en català, organitzant cursos per a mestres de català, etc.

El Barça, i el futbol en general com a espectacle, podem dir que en aquest primer terç del segle XX ha arrelat definitivament, amb la força que avui el coneixem i sense distinció de classes.

Reproducció de Joan Gamper al seu despatx al Museu del Barça. (Fotografia: Jordi Salvador)

Reobertura del Camp de les Corts després de sis mesos de tancament.

3.3 LA CONSTRUCCIÓ DEL BARÇA COM A MITE (1939-1975)

“Con palabras del ministro de la gobernación diremos: Hay una Cataluña española, nacional que vence por y para España, pero hay otra desviada de la Justicia, de la Verdad y del Patriotismo, que ha sucumbido, que ha sido vencida, militarmente vencida, ante la fuerza imponente de los soldados de Franco. Ya ha llegado el día en que España, la nueva y eterna España, había de encontrarse reina, dueña y señora de Cataluña por los siglos de los siglos.” (De l’editorial de *La Vanguardia Española*, 28 gener 1939) (Frigolé, 1980:13)

La Guerra Civil (1936-1939), posterior a l’Alzamiento Nacional del 18 de juliol, acaba amb moltes coses, també amb la Lliga de futbol. La segona meitat dels 30 serà, com per a tot el país, dramàtica. Ara bé, per a la història del F.C.Barcelona significarà l’inici del període fundacional del gran mite del Barça, el “més que un club” que perdura fins avui.

A falta de competicions oficials, els equips de futbol han de buscar partits amistosos a l’estranger, per tal de poder subsistir econòmicament. De gran repercussió són les gires per Europa i Amèrica de la selecció d’Euskadi i la gira per Amèrica del F.C. Barcelona l’any 1937. Ambdós equips funcionen com a veritables ambaixades de la causa republicana, del Govern basc i de la Generalitat, i reben nombrosíssimes mostres d’afecte per part de les autoritats i de la població dels països visitats. Molts dels jugadors ja no tornaren mai més a la península. Es queden a jugar en equips francesos, mexicans, argentins, etc., i els que tornen no ho poden fer immediatament per la sanció que pesa sobre tots aquells esportistes que no s’havien passat a temps al bàndol “nacional”. Al Barça cap jugador s’havia passat al bàndol nacional.

“Mientras el Español era un equipo patriota formado por buenos y sanos españoles, el Barcelona era catalanista hasta la médula, haciendo propaganda de un régimen insoportable. Mientras el llamado Barça era enviado a México como propagandista de la causa roja, los pobres españolistas tuvieron que escapar de sus casas para guarecerse de la furia satánica de los marxistas.” (*Marca*, abril de 1939 a: Santander, 1997:121)

La victòria de Franco fou una victòria aclaparadora sobre Catalunya com a nació o, si més no, sobre la Catalunya d’esquerres, republicana, catalanista i democràtica. Dic això, perquè sovint se’ns ha presentat una visió en la qual Catalunya és tractada com un bàndol homogeni, i això no és cert, també va ser una guerra civil catalana.

La victòria de Franco és seguida d'un intent d'espanyolització absolut. El projecte nacional franquista fou ben simple i inqüestionable: *España es una Unidad de Destino en lo Universal*. La Falange considerava que “todo separatismo es un crimen que no perdonaremos” (Vilar, 1988:153). El problema català s'ataca d'una manera que podem qualificar, essent generosos, com d'un veritable etnocidi politicocultural sistemàtic engegat, fins i tot abans, de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona el 26 de gener de 1939, i continuat fins a l'últim dia. Veiem només algunes de les primeres actuacions perquè el procés és prou conegut:

- Abolició de l'estatut d'Autonomia de Catalunya “*en mal hora concedido por la República*”. Es torna a la divisió estatal de regions i províncies i se suprimeix qualsevol divisió territorial diferent. L'única particularitat regional permesa és la de la seva expressió folklòrica: dances, gastronomia i poca cosa més.
- Afusellament de Lluís Companys. Els nazis acabaven amb l'exili del president de la Generalitat de Catalunya, la Gestapo el lliurava a la policia franquista i fou executat el 15 d'octubre de 1940, amb la guerra ja acabada i a causa d'un judici sumaríssim, on l'única acusació fou la de ser el president de la Generalitat de Catalunya.
- Il·legalització de l'ús públic de la llengua catalana a l'administració, a la via pública, a l'escola, a la premsa, als rètols comercials, a la propaganda, al carrer, etc., i, fins i tot, a l'hora de fer la inscripció del nom de pila i dels noms propis, que es canvien per la seva traducció castellana.
- Prohibició d'activitats culturals catalanes i de manifestació o expressió de qualsevol cosa amb regust catalanista. És a dir, de tot allò que, naturalment, és considerat incompatible i un atac a l'espanyolitat.
- Divisió entre vencedors i vençuts sense cap voluntat de reconciliació ni a curt ni a llarg termini, ans al contrari. Cal tenir en compte que l'estat de guerra no es deroga fins al 1948, però encara el 1953 s'afusellen “enemics

del règim”, com a resultat de consells de guerra. Es busca castigar els “culpables”, trencar qualsevol recuperació dels vençuts —la “solució final” en clau nacionalista espanyola. Només cal tenir present els més de 100.000 catalans que passaren pels camps de concentració franquistes el 1939, o la salvatge repressió, sobre tota persona, institució o símbol, dels vençuts, en el present o en el passat.

- Depuracions a l’administració, a l’ensenyament, etc., confiscacions de patrimonis dels vençuts, etc., significaren, a part de la ruïna econòmica, una irrecuperable pèrdua de quadres intel·lectuals, polítics i socials. “La Universitat de Barcelona es veia privada de més de la meitat del seu professorat, es van acomiadar uns 25.000 empleats de l’Administració pública i molts mestres sense cap filiació política, però jutjats com a catalanistes, van ser traslladats a la resta d’Espanya, mentre que 700 mestres de Castella i Extremadura van ser enviats a Catalunya amb propòsit de convertir-los en agents de descatalanització.” (Balcells, 1992:155).

El Barça de la primera postguerra, a imatge del país, passa per la pitjor època de la seva història. La repressió i les depuracions també arriben amb contundència al Barça, un club amb un passat d’esquerres i, separatista, segons els informes de la Jefatura Superior de Policia⁶⁴. Les primeres actuacions del règim foren un senyal clar que s’iniciava una nova època al club:

- El president Lluís Companys no va ser l’únic president afusellat. El president del F.C. Barcelona, Josep Sunyol i Garriga, diputat a les Corts per ERC, fou afusellat en ser reconegut per tropes franquistes, sense cap judici, el 6 d’agost de 1936 quan, accidentalment, es posà en territori nacional mentre viatjava cap a Madrid amb cotxe. La seva mort provoca una gran commoció a tot Barcelona perquè era un home molt respectat.

⁶⁴ *El Periódico de Catalunya* reproduïx la fitxa policial i se’n fa ressó en els diaris del 8 de desembre de 1986 i del 16 de juny de 1994.

“TRIBUNAL DE RESPONSABILIDADES POLÍTICAS DE BARCELONA

— El expediente nº 494 de ese Tribunal y 282 de este Juzgado, seguido a José Suñol y Garriga (fallecido), de 38 años, casado, comercio, hijo de José y Aurora, natural y vecino de Barcelona, cuyo último domicilio fue en P.º de Gracia, 98 pral.; en cumplimiento de lo que dispone el apartado d) del art. 29 de la Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939, tiene el honor de dirigirse a ese Tribunal de su digna Presidencia y exponerle lo siguiente:

Fue iniciado este expediente en virtud de orden dada por ese Tribunal y por haber sido elegido Diputado a Cortes del Frente Popular en las elecciones de febrero de 1936.

Conforme determina el art. 48 de la Ley, fueron solicitados los correspondientes informes, los que una vez recibidos, hacen constar:

GUARDIA CIVIL. — Que pertenecía a “Esquerra Catalana”. Era íntimo amigo de Companys, y contribuyó a sufragar los gastos que originaron las elecciones del 16 de febrero de 1936. A fines de dicho año, desapareció de esta Capital sin que se sepa desde entonces el menor dato sobre su persona.

FET DE LAS JONS.—Pertenecía a “Izquierda Republicana de Cataluña”, por el que salió elegido Diputado el 16 de febrero de 1936. Era propietario de los periódicos La Rambla y La Nau, de tendencias separatistas. Durante algunos años desempeñó el cargo de Presidente del Fútbol Club Barcelona.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA. — De filiación comunista y separatista; fue Diputado a Cortes del “Frente Popular”; Director y propietario del diario de dichas ideologías La Rambla.

JEFATURA SUPERIOR DE POLICÍA. — Era izquierdo-separatista y propagador de ideas destructoras. Militó en Acción Catalana del que era uno de los fundadores. Al nacer la “Esquerra de Cataluña”, se pasó a ella; fundó el semanario La Rambla de matiz catalanista, el que más tarde fue convertido en diario al servicio de dicho partido. Luchó por el advenimiento de la República, y fue Diputado a Cortes. Elemento componente del Frente Popular, siendo elegido, en las elecciones de febrero de 1936, Diputado por la Esquerra. Desde los primeros momentos de dominio rojo-separatista, actuó en contra del Glorioso Movimiento Nacional, siendo designado por su categoría y antecedentes políticos, enlace entre los llamados “Gobiernos” Central y de la Generalitat, por cuyos motivos realizaba constantes viajes entre Madrid y Barcelona.

En el informe emitido por los Agentes adscritos al Tribunal Regional de esta jurisdicción, se dice: Que era miembro destacado de “Esquerra”; Diputado a Cortes en representación de dicho partido. A principios de agosto de 1936, las Tropas Nacionales le hicieron prisionero en el Guadarrama, siendo condenado a la última pena por las Autoridades, y juzgado inmediatamente.

No habiendo sido presentada la correspondiente declaración jurada de bienes, se dio cumplimiento a lo que determina el art. 51 de la Ley. Los informes emitidos manifiestan que estaba casado y tenía un hijo de 13 años.

En el B.O. del Estado, n.º 335 de fecha 1.º de diciembre de 1939 y en su página 2.563, aparece publicado el edicto de incoación de este expediente, como asimismo en el de la Provincia n.º 246 de fecha 18 de noviembre del mismo año y en su página 14.

Se han practicado cuantas diligencias se han estimado pertinentes y necesarias para la mejor tramitación de este expediente, y considerándolo concluso y al encartado incurso en los apartados b), c), d), e), g), j), k), y l) del art. 4.º de la Ley de Responsabilidades Políticas de 9 de febrero de 1939, y dada la consideración política del expedientado, dicha agravante del art. 7.º de la mencionada Ley; se eleva a ese Tribunal a los efectos oportunos.

Barcelona a diecisiete de diciembre de mil novecientos cuarenta.

El juez instructor.

Diligencias. — Seguidamente se remiten estas actuaciones que constan de treinta y dos folios útiles, con atento oficio, al Tribunal Regional de esta jurisdicción.” (Web de l’Associació “Amics de Sunyol” <http://www.estil.net/sunyol/amics/>)

I, per a més informació sobre els fets i el personatge, llegir el llibre: Solé Sabaté, J.M, Llorens, C. i Strubell, A. 1996: *Sunyol, l'altre president afusellat*. Pagès. Lleida.

El president del Barça, Josep Sunyol, i el president de la Generalitat, Lluís Companys, els dos presidents afusellats a la Guerra Civil, a la llotja del Barça.

- L'entitat passa per moments de gran dificultat com ho demostra el baixíssim nombre de socis en acabar la guerra, prop de 2.500.
- L'equip es queda pràcticament sense jugadors per les baixes, el règim no permetia que cap jugador que hagués fet la gira americana amb el Barça hi pogués tornar a jugar, ja que aquests havien fet propaganda per la causa republicana. Així, molts esportistes es queden a l'exili i d'altres no poden tornar per raons polítiques.
- El Consejo Superior de Deportes, per tal d'assegurar una directiva fidel al Movimiento, escull Enrique Piñero Queralt, marquès de la Mesa de Asta, com a president del Barça (1940-1946), un militar, ajudant directe del general Moscardó (cap de les forces d'ocupació de Barcelona el gener de 1939). El nou president va ser dotat de plena potestat per elegir una directiva addicta al règim en la qual col·loca, fins i tot, tres militars més. Amb aquest discurs de presentació, en fer-se càrrec del club, ens podem fer una idea dels nous aires de la recent directiva:

“Hay cosas acerca de la cuales no quiero insistir, que se fueron para no volver, en España, y algunas de estas cosas se fueron también de este club, que no necesitará de acicates bastardos para trabajar honda y sinceramente para la mayor gloria de unos colores que cuanto más alto logremos situar en mayor grado habremos contribuido al resurgir de esta rama importantísima del esplendor patrio que es el deporte español.” (Sabartés, 1982a:35)

- La transformació de l'entitat i les mostres d'adhesió al règim són constants⁶⁵ i, en alguns moments, poden ratllar, si ho mirem avui, el patetisme. Abans de començar la nova Lliga (1939-40), “les autoritats van entendre que el club havia d'abdicar públicament del seu catalanisme i adherir-se als principis del Movimiento. Per això s'organitza una cerimònia a Les Corts destinada a incorporar l'entitat a la nova ideologia oficial, una mena d'exorcisme dels mals esperits *rojo-separatistas*. Durant l'acte, l'inefable Ernesto Giménez Caballero expressa “el seu amor a la Catalunya redimida pel gloriós exèrcit i a les glòries d'un club de prestigi com el Barcelona, però que s'havia apartat del bon camí per culpa d'uns esperits malignes que l'havien portat cap a una política separatista.(...)” (Llauradó, 1994:103). Tot això, en presència d'un públic enardit que celebra el moment amb els braços alçats a l'estil feixista, i amb crits de “*¡Viva el Barcelona !*” i “*¡Viva España !*”.
- També hi ha espai per a una violència simbòlica més contundent. Cal “marcar el territori”. Així, es canvia, per ordre expressa de la Direcció Provincial de Propaganda, el nom del club, que era “una mala traducció de l'anglès”, i passa a denominar-se Club de Fútbol Barcelona fins a l'any 1974 que, per la celebració de 75è aniversari de la fundació del club, se li permet recuperar el nom de Futbol Club Barcelona. Les quatre barres vermelles de l'escut foren reduïdes a dues, encara que, ben aviat, el règim va tenir tot un detall en concedir la recuperació de les quatre barres com a resposta a la sol·licitud feta amb motiu de les noces d'or del club, l'any 1949. I, per acabar, “una darrera perla de l'estultícia de la dictadura franquista: el carrer Joan Gamper va perdre el seu nom i va passar a dir-se Crisantems (...)” (Llauradó, 1994:111).

Els primers anys de la dècada dels quaranta, amb un equip esquarterat, van ser dolentíssims fins al punt que, la temporada 1941-42, el Barça va haver de jugar amb el

⁶⁵ Com a mostra, aquest recull de premsa: “Deseoso el Consejo Directivo del Club de Futbol Barcelona de que los numerosos aficionados al deporte futbolístico que luchan en la gloriosa División Azul en tierras de Rusia puedan enterarse de los resultados de los partidos de Liga ha tomado el acuerdo de organizar, por su cuenta, una emisión especial de radio, todos los domingos, dedicada a nuestros valientes soldados (...)” (Sabartés, 1982a:35).

Múrcia la promoció per evitar la pèrdua de categoria. L'any 1943, el Barça torna a pagar ben car el seu passat simbòlic catalanista amb una humiliant derrota davant del Real Madrid. Com si la victòria militar total fos poca cosa, el Barça ha d'acceptar la "invitació" a una festa molt particular, a nivell simbòlic, en el partit de tornada de la Copa de Su Excelencia el Generalísimo de l'any 1943. A l'anada a Les Corts va guanyar el Barça 3 a 0. La premsa madrilenya escalfà exageradament l'ambient, preparant un escenari ple d'un públic hostil, amb tota mena de comentaris gratuïts sobre maltractaments al Madrid en el partit d'anada, per la qual cosa el club barcelonista fou multat. Fins aquí, res d'anormal en el món del futbol. El significatiu arriba quan "el director general de seguretat de l'Estat en persona va entrar al vestidor i va donar instruccions als blaugrana de com havien de jugar si volien sortir vius d'allà. Una estona després l'àrbitre, Celestino Rodríguez, va fer el mateix." (Llauradó, 1994 : 113). El resultat va ser 11 a 1 a favor del Real Madrid. Hi ha dues il·lustracions encara més clares per mostrar com van anar les coses:

- El falangista Juan Antonio Samaranch, declarat espanyolista en tots els sentits de la paraula, i fora de qualsevol dubte d'infidelitat al règim⁶⁶, era aleshores un jove que començava la seva carrera com a periodista. El seu relat dels fets de Chamartín⁶⁷ li costen la prohibició d'exercir aquesta professió, la qual cosa, també s'ha de dir, no li suposa cap impediment perquè amb la seva lleialtat a la dictadura, amb braç alçat inclòs, juntament amb un "saber fer", diguem-ne camaleònic, excepcional, continuï fent carrera en el món poc democràtic de l'esport.
- El marquès de la Mesa de Asta, el president castrense nomenat a dit pel règim, presenta la seva dimissió irrevocable pels fets de la "*bochornosa jornada de Chamartín*", en paraules literals d'ell mateix.

⁶⁶ Com a soldat es passa, tan aviat com va poder, al bàndol nacional. "Soy franquista ciento por ciento", deia en un suplement de *Solidaridad Nacional* quan el dirigia Federico Gallo.

⁶⁷ "(...) 11-1! Con un 3-0 a su favor en la ida! está eliminado el equipo que más posibilidades tenía para llegar a campeón de España. No se martiricen pensando en las causas de estos hechos los incondicionales del Barcelona. Es un buen consejo. No hay que buscar culpables porque no los hay en el equipo. Ya hemos dicho que el Barcelona no jugó ni bien ni mal. No existió. No se le vio en toda la tarde. Era lo mejor que se podía hacer en aquellas circunstancias (...)." (J.A. Samaranch, a: Llauradó, 1994:187)

La veritat és que el futur es presenta ben negre a tots nivells. La nova situació del país no fa pensar que el club iniciaria una evolució que el convertiria en una de les entitats esportives més grans del món en tots els aspectes. Aquest fet paradoxal s'explica perquè el Barça aglutina, per diferents raons que anirem analitzant, un important nombre de la població de Catalunya i de totes les classes socials.

Des de començament de segle, gran part de la burgesia catalana dóna suport al projecte de Cambó i de la Lliga per a una Catalunya autònoma dins d'una Espanya modernitzada, però també gran part de la mateixa burgesia catalana es posa a favor de la dictadura de Primo de Rivera i se suma després, explícitament, al bàndol franquista, vist com l'única alternativa de victòria contra la revolució social que és, també, la guerra civil. Els interessos de classe prevalen en un ampli sector de la burgesia sobre els interessos nacionals. Alguns aproven, de molt bon grat, la victòria de Franco i altres l'accepten com un mal menor, malgrat no identificar-se plenament amb el Franquisme, sobretot, en el que fa referència a la repressió de la cultura catalana i la simbologia identitària catalanista. Per a aquest sector social de Catalunya, juntament amb d'altres, la qüestió política es redueix, en aquest primer període del Franquisme, a "O Franco o el comunisme" i opten per Franco i el col·laboracionisme.

Serà una part d'aquests sectors socials els que impulsaran, tímidament, la primera gran manifestació simbòlica contra el règim en què es converteixen els actes d'entronització de la Mare de Déu a Montserrat el 1947. I dic simbòlic perquè hauran de passar quasi dues dècades des de l'acabament de la guerra per tal que, des de les diferents classes socials, però, sobretot, des de la potencialment més poderosa classe burgesa, es comenci a muntar una oposició al règim més enllà del fet testimonial, incloent-hi l'Església, pilar bàsic i privilegiat del nacionalcatolicisme franquista, que també triga temps a desempallegar-se d'un passat legitimador de la "croada".

Poc a poc, membres de la burgesia catalana tornaran a entrar a les directives del Barça i unes vegades impulsaran un tímid retorn i fidelitat al contingut simbòlic històric de l'entitat, i altres, la majoria, no podran impedir que la força de l'entitat i les seves connotacions metaesportives segueixin una inèrcia que supera el seu col·laboracionisme de classe.

Les masses troben en el Barça un dels únics espais possibles de color, de distracció, de “llibertat” i de catalanitat en el context d’una Espanya molt i molt grisa. A uns i als altres ja els va bé. Els sectors populars, incapacitats per accedir als reduïdes espais elitistes i cars d’esbarjo, dediquen el seu temps d’oci al cinema (amb els seus inevitables espais dedicats a la propaganda del règim, el “No-Do”), als toros (ara reconvertits en “fiesta nacional”) i al futbol espectacle. D’altra banda, aquestes activitats recreatives també són potenciades pel règim, que així distreu la gent d’altres preocupacions.

Els diumenges, d’igual manera que hi ha missa de dotze, les tardes dels homes —tret de l’estiu— queden consagrades a escoltar el futbol per la ràdio. Interminables sessions de futbol, de locutors partidistes, de molta publicitat..., i tot acompanyat de cigarretes i conyac. Amb l’arribada de la televisió s’hi afegiria el partit dominical que mai falta. No cal dir que la llengua i qualsevol senyal català continuen arraconats.

Reproducció d’un llar amb gust de tarda de diumenge de tele, futbol, cafè, conyac i tabac, dins de l’exposició organitzada per “la Caixa”, “Cent anys de passió blaugrana”, amb motiu del centenari.

(Fotografia: Jordi Salvador)

Força eloqüent és, parlant del Barça i del seu èxit, que el 1944 la capacitat d’aforament del camp de Les Corts s’ampliï a 50.000 places. I dels 2.500 socis de 1939

s'arribi als 25.000. El F.C. Barcelona no serà l'única entitat sotmesa a un fort control i disciplina repressores. A l'Orfeó Català, també li canvien el nom pel d'"Orfeón" i, com d'altres entitats catalanistes anteriors a la guerra, amb la dictadura arriba a la xifra més gran de socis de la seva història.

Les dictadures de Primo de Rivera i Franco són dues èpoques clau a l'hora d'explicar històricament la gestació del fenomen Barça i la seva transformació en un símbol i una metonímia de Catalunya. Al fet que el futbol es converteixi en l'espectacle de masses de l'època, cal afegir que la supressió de tots els símbols oficials de Catalunya, en aquestes dues dictadures, provoca una substitució simbòlica. Tota la simbologia del Barça serà acceptada com un excel·lent i digne suplent.

A Catalunya, amb la dictadura, totes les coses començaran a ser "alguna cosa més". Així, hi haurà clubs esportius, cantants, cançons, entitats excursionistes, orfeons, editorials, bancs, associacions juvenils, instituts, etc., que seran molt "més que..." el que objectivament són. Són símbols de la Catalunya vençuda, i ser militant d'aquestes entitats és assumit per molts catalans com una forma de catalanisme. El Barça sobresurt com el símbol més potent de la catalanitat i el més aglutinador. O, dit magistralment, un cop més, amb paraules de Manuel Vázquez Montalbán, en "l'únic mitjà d'expressió el·líptica d'una sentimentalitat" (Artells, 1972: 7) o en "la sublimació èpica de Catalunya" (Artells, 1972:8).

En el Barça es va concentrant tota una complexa mitologia identitària i, a més, es configura com un dels únics àmbits que permet una tímida reivindicació catalanista i antifranquista, amb la particularitat que, en ser una manifestació indirecta, ambígua, hiperbòlica i, al mateix temps, un espai de permissivitat obligada, el règim no pot fer sinó tolerar-lo com un mal menor.

M'interessa remarcar que aquesta càrrega simbòlica es construeix de manera independent del president i dels directius de torn, sovint molt fidels al règim i, quasi sempre, en un nivell sentimental diferent del de la majoria de seguidors blaugrana (per exemple, el president Miró-Sans era un franquista declarat i molts membres de la junta directiva d'Enric Llaudet [1961-68] van participar activament en la campanya oficial de referèndum franquista de 1966).

I també m'interessa remarcar que molts dels jugadors dels equips del Barça, durant els seus cent anys d'història, ni han estat catalans, ni tots han assumit (ni tenien per què fer-ho) la càrrega simbòlica de la samarreta que han portat. Vull dir que el Barça és un fet social que transcendeix les voluntats, sentiments i projeccions individuals. I, com a fet social, podem dir que la gran massa de seguidors blaugranes continua “creient” amb el seu “més que un club”, independentment de directius o jugadors, que sovint són percebuts com un mal menor a patir. Seria, a tall de comparació, com els feligresos que no deixen d'anar a missa, ni de creure, perquè el capellà no els plau; al cap i a la fi, són cristians i l'Església és la seva comunitat.

Per això, i en contra dels detractors del catalanisme del Barça que parteixen d'argumentacions on la militància ideològica de molts directius desqualificaria la tesi que aquí defensem, la realitat que directives i altres protagonistes de l'entorn blaugrana no hagin estat al mateix nivell de compromís amb relació a la catalanitat del club, per exemple, o que hom conegui “mals barcelonistes”, no influeix gens en la continuïtat a l'adhesió a la fe i a la comunitat barcelonista, que està per sobre de petiteses personalistes de gent que està de pas.

Ni els directius nomenats a dit ni el propi règim franquista, directament, poden evitar les connotacions que l'entitat va agafant. Ara bé, en cap moment s'atura la voluntat de tenir el club sota control i/o afeblir-lo en tots els nivells, fins i tot en el terreny estrictament esportiu, on s'afavoreix sistemàticament el Real Madrid (segons la percepció i la historiografia barcelonistes), sobretot a partir de la dècada dels cinquanta quan el club madrileny és vist com un poderós aparell al servei del règim.

Tota la política “esportiva” constitueix un dispositiu ideològic al servei de la dictadura. Adoctrinament —sobretot del jovent—, control social, narcotització de la societat i el fet de servir d'aparador internacional per tal de contrarestar el menyspreu dels altres estats, són objectius prioritaris del règim que pretén aconseguir mitjançant la maquinària “esportiva”.

En el Decret de 22 de febrer de 1941, pel qual es crea la Delegación Nacional de Deportes, a l'article primer diu: “La dirección y el fomento del deporte español se

encomiendan a Falange Española Tradicionalista y de las JONS.” (Cazorla, 1979:218). Hem de pensar que la gestió de l'esport depèn directament de la Secretaria General del Movimiento i del partit únic del règim, amb tot el que això significa des del punt de vista ideològic més purament franquista. Tota l'estructura esportiva s'organitza de forma vertical i tots els seus directius, docents, dictats polítics, institucions esportives juvenils, etc., depenen directament del Movimiento Nacional.

Podem dir que en els quadres de tota l'estructura esportiva espanyola trobem, pràcticament, només els individus més fidels i compromesos amb les idees del règim franquista, que amb el control de la Real Federación Española de Fútbol, del Comité de Competición i, sobretot, del Colegio Nacional de Árbitros asseguraren una parcialitat gens dissimulada a favor del Real Madrid, que van alimentar amb força el complex persecutori en l'imaginari blaugrana. Aquesta realitat dura fins ben entrada la “transició política espanyola⁶⁸”.

Com hem vist, des de bon començament de la dècada dels quaranta, la rivalitat entre Real Madrid i F.C. Barcelona s'afegiria, i superaria, a la rivalitat ja existent entre el Barça i l'Espanyol.

Aquesta confrontació, a Catalunya, dramatitza una lluita contra el poder del règim, representat perfectament pel Real Madrid i, en un principi, també per l'actual Atlético de Madrid —en els primers anys del franquisme Atlético de Aviación, l'equip dels militars i el veritable equip del règim, amb privilegis de tot tipus, com el de disposar de jugadors que estan complint el servei militar de manera gratuïta, etc.— i la seva “quinta columna” —percebuda així per molt barcelonistes—, el Real Club Deportivo Español.

L'adscripció al Barça suposa per a molta gent, de fet, una adscripció realment a alguna cosa “més que un club” com pressuposava, per exemple, Ernest Lluch: “No conec cap seguidor del Barça que no sigui liberal i demòcrata” (Llauradó, 1994: 66).

⁶⁸ El Colegio de Árbitros durant la transició seguia dirigit pel declarat madridista José Plaza i la Real Federación Española de Fútbol, per l'ultradretà Pablo Porta, “un abogado españolista, que practicó el boxeo como amateur y cuyos excesos como joven ultraderechista en la Universidad de Barcelona llenaban páginas en la prensa durante los primeros años de la transición (...)” (Bañeres, 2000:58).

Homenatge del F.C. Barcelona a l'Orfeó Català amb motiu del 50è aniversari de la construcció del Palau de la Música Catalana. "A la mitja part d'un partit especialment organitzat per aquesta efemèride entre el Barça i el Nimes Olympique (març 1959) es va celebrar un veritable festival artísticofolklòric català al camp del Barça, amb l'actuació de colles sardanistes, esbarts dansaires, cobla Barcelona i l'Orfeó. Es va aprofitar per posar la llaçada d'honor del F.C. Barcelona a la senyera de l'Orfeó, i l'import de la recaptació d'aquest partit, es va decidir dedicar-lo a la subscripció promonument al mestre Millet que s'havia d'erigir a Montserrat." (Roig, 1993:211).

Celebració d'un títol els anys 50 a la plaça de Sant Jaume.

Els aficionats reben els campions.

Esportivament, la segona meitat de la dècada dels quaranta s'inicia amb un període ple de victòries, que continua amb el fitxatge del segon gran *crack*⁶⁹ de la història blaugrana, Ladislao Kubala (el primer es considera que fou en Samitier). Amb el fenomen hongarès i un excel·lent conjunt de jugadors al seu voltant, l'equip serà considerat, durant molt de temps, el millor equip de la història del Barça.

La temporada 1951-1952 rebrà el nom, en la mitologia barcelonista, de “l’any de les cinc copes”: Trofeu Martini, Copa Duward, Lliga, Copa i la prestigiosa Copa Llatina —precedent de l’actual Copa d’Europa. La rebuda, en guanyar aquest darrer torneig, és espectacular. La gent encara recorda “que tot Barcelona hi era”. Els jugadors vénen en cavalcada des de Mataró fins a Barcelona, mentre la multitud victoreja la comitiva triomfal. L’equip d’en Kubala entra de ple en el partenó blaugrana pel seu bon futbol i pels seus providencials triomfs per a una Catalunya molt fosca⁷⁰.

⁶⁹ Paraula que ve de l’anglès, *crack*, amb un significat que podríem traduir com a “trencador”. Aplicat en primer terme a aquells cavalls de carreres favorits en les apostes i, més tard, aplicat als jugadors amb una qualitat excepcional.

⁷⁰ En Joan Manuel Serrat, amb la seva cançó “Temps era temps”, expressa d’una manera esplèndida com eren aquells temps, i com en Kubala i el seu equip van donar els pocs motius d’alegria col·lectiva: “Temps era temps / que vam sortir de l’ou / amb l’or a Moscú, / la pau al coll, / la flota al moll / i la llengua al cul, / amb els símbols arraconats, / l’aigua a la font, / les restriccions / i l’home del sac. / Temps era temps / que més que bons o dolents / eren els meus i han estat els únics. / Temps d’estraperlo i tramvies, / farinetes per sopar / i comuna i galliner a la galeria. / Temps d’“Una, Grande y Libre”, / “Metro Goldwyn Mayer”, / “Lo toma o lo deja”, / “Gomas y lavajes” / Quintero, León i Quiroga; / Panellets i penellons; / Basora, César, Kubala, Moreno i Manchón. / Temps era temps / que d’hora i malament / ho vam saber tot: / qui eren els reis, / d’on vénen els nens / i què menja el llop. / Tot barrejat amb el Palé, / i la Formació del / Espiritu Nacional / i els primers divendres de mes. / Senyora Francis, m’entén? / amb aquests coneixements, / què es podia esperar de nosaltres? / Si encara no saben, senyora, / què serem quan siguem grans / els fills d’un temps, / els fills d’un país orfe.”

És majoritàriament acceptat que “Kubala va fer petit l’estadi de Les Corts”. La bona marxa esportiva i econòmica permetrà a l’entitat la construcció del Camp Nou, un estadi, en un principi, amb cabuda per a prop de 100.000 espectadors, ampliat el 1982 a 120.000.

El Camp Nou és inaugurat el dia de la Mercè de 1957 sota la presidència de Miró Sans. La inauguració fou del tipus clàssic de l’època, amb la presència de tot l’*stablishment* franquista (exceptuant el general Franco). Al costat d’aquestes manifestacions oficials, però, les masses populars fan una gran festa, diguem-ne paral·lela (per a més detalls, veure Sabartés, 1982b:57ss.). M’agradaria que quedés reflectida aquí la particular participació a la festa de Josep M. de Segarra, que ho fa amb un poema que dóna un bon testimoni de la significació del Barça en aquest moment històric, i de l’esquizofrènia social que molta gent estava obligada a patir; tot plegat escrit d’una manera brillant:

“Oh ciutat meva que la vida em prens
-i ets més meva i menys meva cada dia-
avui amb blau sofert i amb grana intens,
estàs pintant tot l’aire d’alegria.

S’obren les portes de l’Estadi immens
Fet a l’amplada que el teu cor volia
I el que és fill teu, i el que no ho és, sorprèn
Amb l’aplom de la teva senyoria.

Avui de roig de sang i blau de mar
Vesteixes l’arrogància muscular
Que excita i embriaga i abraona,
I avui això que és glòria i febre i crit
Només té un sol amor i un sol sentit
I una sola paraula: Barcelona.”
(J.M. de Segarra, a: Sabartés, 1982b:58)

El nombre de socis continua augmentant al mateix temps que les connotacions extraesportives, i de manera paral·lela a la forta repressió d’aquests anys. Tampoc falten els fets “esportius” que ajuden a la fàcil associació metonímica de Catalunya amb el Barça. És especialment significatiu el fitxatge del jugador Alfredo Di Stéfano, gràcies al qual el Real Madrid consolidarà una època d’èxits, sense precedents, a la història del futbol europeu.

El Barça de Kubala era aleshores el millor equip d’Europa. El 1953, la directiva blaugrana intenta fitxar Alfredo Di Stéfano, un dels millors jugadors del món, amb qui

el Barça hauria tingut un equip de somni. Però el jugador acaba finalment a les files del Real Madrid en un fitxatge que podem qualificar, sens dubte, de polític. El Barça adquireix els drets sobre el jugador al River Plate, club al qual pertanyia legalment. Però el fet és que Di Stéfano jugava al Millonarios de Bogotà (en trencar unilateralment el seu contracte amb el club argentí per tal de millorar la seva fitxa). El Barcelona s'interessa pel jugador sud-americà i arriba a un acord de traspàs amb el River Plate. La ingerència del Real Madrid es produeix quan pacta amb el Millonarios directament. Fins aquí, tot normal en el món del futbol. La premsa esportiva n'anava plena, com ens podem imaginar. La FIFA dóna la raó a l'equip blaugrana. El jugador es trasllada a Barcelona en espera d'una resolució i juga, fins i tot, partits amistosos amb la samarreta blaugrana. El *transfer* del jugador no arribava. Al final, la Real Federación Española de Fútbol demanarà l'"arbitratge" a la màxima autoritat esportiva del país, la Delegación Nacional de Educación Física y Deportes, presidida per l'Excm. Conde del Alcázar de Toledo, el conegut general José Moscardó. Aquest, "l'heroi de guerra" per excel·lència del bàndol "nacional" en participar en la mítica defensa de l'Alcázar de Toledo i excapità general de Catalunya (1943-1945), soluciona el problema de manera salomònica, i fa que el futbolista argentí jugui dues temporades amb el Real Madrid i dues amb el Barça.

El president blaugrana —pressionat per tot l'entorn, directament i indirecta, encara que les pressions a títol individual a membres de la directiva per temes econòmics no estiguin provades, però que sembla que tenen base per a ser estudiades des de la història— troba la resolució inadmissible i dimiteix del seu càrrec provocant un fet insòlit a l'època: les primeres eleccions quasi democràtiques per escollir un president de futbol, fet que atorga un element més de diferenciació al Barça.

Les temporades que van seguir al fitxatge del genial jugador argentí Alfredo de Di Stéfano, esportivament seran molt dolentes coincidint amb l'hegemonia del Real Madrid. El Real Madrid fins al 1975 guanyaria 14 lligues, i el Barça només tres. El Madrid, sis Copes d'Europa, i el Barça cap. L'equip blanc es converteix en la "reencarnación de los tercios de Flandes"⁷¹, en paraules de Manuel Vázquez Montalbán,

⁷¹ Don Jaime Campmany, escriu a l'*ABC*: "El fútbol siempre ha estado cerca de la política, aunque sea para suplantarla. En el ancien régimen, a falta del gran Duque de Alba para acometer la empresa de "por el imperio hacia Dios", nos inventamos a Don Santiago Bernabéu para que paseara el triunfo de los tercios del Real

i en el millor ambaixador de l'Espanya franquista, l'“última reserva espiritual d'occident”. I els culers anomenaran irònicament el Real Madrid amb el sobrenom de “Realísimo”.

El 1955 un decret de la Jefatura del Estado atorga la medalla del Orden Imperial del Yugo y las Flechas als onze jugadors del Real Madrid: Alonso, Navarro, Oliva, Atienza, Muñoz, Zárraga, Molowny, Pérez Payá (anys més tard president de la Real Federación Española de Fútbol), Di Stéfano, Rial i Gento, amb motiu d'haver guanyat la Copa Llatina (el Barça també havia guanyat abans aquest prestigiós trofeu, però mai va rebre aquesta distinció). Anys després, Bernabéu va rebre la Gran Cruz del Mérito Civil i Di Stéfano, l'Orden de Isabel la Católica.

Lògicament, els partits de futbol contra el Real Madrid continuen sent sovint conflictius, alguna cosa més que simples esdeveniments esportius, sempre viscuts com a autèntiques guerres contra l'Estat.

A partir de 1968, i sota la presidències de Narcís de Carreras i Agustí Montal, la directiva blaugrana adopta una imatge més “liberal” i tèbiament més “catalanista”, que connecta millor amb els seguidors del Barça.

D'altra banda, la mitologia victimista barcelonista té sovint fets per reforçar la mania persecutòria crònica del club blaugrana, tota una veritable síndrome patològica que afecta els seguidors culers fins avui (amb el parèntesi de l'era Cruyff com a entrenador, jo diria). Així, podem enumerar uns quants esdeveniments que ho corroboren:

- Desproporcionades càrregues policials (per exemple, la càrrega contra el públic que salta al camp per celebrar l'alegria de la classificació per a la Copa després del partit envers l'Atlético de Madrid de 1967).

Madrid por los campos de Europa”. (Cazorla, 1979:228). (Los Tercios eren les unitats bàsiques de l'Exèrcit imperial espanyol a l'època moderna. Un exèrcit imbuït d'un gran patriotisme en comparació amb la majoria dels exèrcits mercenaris. Les gestes de los Tercios de Flandes encara són ben recordades als Països Baixos.)

- Les declaracions ben amplificades de Bernabéu, les més famoses de les quals són les que va fer després de la mítica final de 1968 al diari *Murcia Deportiva*: “S’equivocuen els que diuen que no estimo Catalunya. L’estimo i admiro..., malgrat els catalans.”.
- La final de “les ampolles”, de la Copa de su Excelencia el Generalísimo de 1968, que té com a rivals el Barça i el Madrid. En aquell temps, la final es jugava on es trobava en Franco, normalment a Madrid, com en aquesta ocasió. Així, jugant el Madrid com a local, un gol en pròpia porta de l’equip madrileny, quan només es portaven jugats sis minuts, féu emmudí l’estadi. A partir d’aquell instant, el Barcelona féu un joc conservador, deixant tota la iniciativa al rival. Aquest, impotent davant de la bona nit del porter Sadurní i de la defensa, posà nerviosa l’afecció blanca, que començà a tirar tot tipus d’objectes, fet que s’intensificà quan els jugadors blaugranes, al final del partit, intentaren fer una volta d’honor per saludar els seus seguidors (tota una provocació en el món del futbol, on l’esportivitat es deixa per a altres ocasions). Les ampolles impactaren en algun jugador. Però, no menys polèmica hi hagué a la llotja, amb la resposta que l’aleshores president del Barça Narcís de Carreras donà a la dona del ministre de Governació, Camilo Alonso Vega. Aquesta senyora, molt afligida per la derrota, i després de diverses lamentacions públiques, per consell del seu marit i volent mostrar imparcialitat, li digué al president català: “Bueno le felicito porque... Barcelona también es España, no?”. El màxim dirigent blaugrana, li va sortir de l’ànima un “no fotem senyora, no fotem!”. Tot plegat tingué un gran ressò a la premsa madrilenya i catalana. El Barça fou rebut de manera apoteòsica a l’aeroport, omplint una altra pàgina “gloriosa” de la història oficial del club.

Instantània de la final de “les ampolles”.

- La parcialitat del Col·legi d'Àrbitres, presidit pel Sr. Plaza, fins ben entrada la dècada dels 80; un declarat antibarcelonista, soci del Real Madrid, que sovintejava la llotja blanca. L'arbitratge estava a les seves mans, en un sistema del tot dictatorial, com tot a l'època, en el qual aquest senyor era l'encarregat de dir quin àrbitre era més “idoni” per xiular cada diumenge, i quin partit, i quins àrbitres eren promocionats a Primera Divisió i quins baixaven⁷². Les darreres estadístiques fetes públiques per TV3 en motiu del programa *Aquest any cent!* demostren l'exagerat desnivell, quant a penals i targetes, que hi havia entre els dos equips, cosa que reforça l'opinió popular majoritària entre els culers: el Barça “ha de lluitar sempre contra l'adversari i els arbitratges”, mentre que les victòries eren —i encara són per a molta gent— atribuïdes “a la indòmita resistència de la catalanitat.” (Vázquez Montalbán, 1994:204).

“El Barça és més que un club” és una frase que es gesta en temps del president Narcís de Carreras (1968), i es popularitza a partir de la fita decisiva de “l'escàndol Guruceta” el juny de 1970, a l'eliminatòria de la Copa del Generalísimo que enfronta el Barça i el Real Madrid. Aquest àrbitre té una lamentable actuació en xiular un penal a favor de l'equip blanc quan, possiblement, no era ni falta, i a més, tot plegat succeïa claríssimament fora de l'àrea. El Madrid passa, d'aquesta manera, a semifinals. El Camp Nou esclata d'indignació, sobretot, després de l'expulsió del capità blaugrana que, visiblement excitat, aplaudeix l'àrbitre. L'estadi respon amb una impressionant xiulada i pluja de coixins. Per acabar, un possible penal a en Rifé, que no fou xiulat, acaba de complicar les coses. Deu minuts abans d'acabar el partit, el públic comença a saltar al camp. Les forces de l'ordre es veuen impotents a l'hora d'aturar l'allau humana. La gent, enarborant banderes blaugranes, converteix la invasió en una pacífica, però contundent, manifestació barcelonista i catalanista. Es criden consignes contra el centralisme, el Real Madrid i en Guruceta. El partit no es pot acabar i és suspès, mentre alguns jugadors barcelonistes són portats als vestidors a coll. Finalment, la policia

⁷² Després de la famosa final de 1968, que he comentat, a l'àrbitre d'aquell partit, el senyor Rigo, se li va denegar la categoria d'internacional. Potser no té res a veure, però no sabrem mai el perquè de la seva prematura retirada del món de l'arbitratge després d'aquella final.

intervé amb duresa contra els seguidors, estenent el pànic. El crit de “policia assassina” es deixa sentir, unànimement, a l’estadi amb una força que surt de molt endins. Les càrregues policials continuen fora del camp, i les detencions i la repressió policial van durar dies. Poques vegades, un “partit de futbol” havia provocat tanta controvèrsia. És tema de polèmica per a diaris, revistes, ràdio, etc., durant setmanes, i per a molta gent, durant anys. “L’afer Guruceta” arriba a traspasar, un cop més, l’àmbit esportiu. Molts catalans senten “l’agressió” arbitral com un atac més de la dictadura i el centralisme franquistes⁷³.

Els anys de la dictadura arriben a la seva fi i, com a “detall del destí” o premonició dels canvis que això suposaria, el Barça viu una victòria a la Lliga que acaba amb una època d’hegemonia absoluta madridista en el terreny esportiu.

El 1973 el Barça portava 14 anys sense guanyar cap Lliga. L’esperança passava per la contractació⁷⁴ del millor jugador del món d’aquella època, Johan Cruyff, “el profeta del gol”, el tercer gran *crack* en la mitologia barcelonista. Cruyff fou rebut com el “Messies” encarregat de treure el club català de la foscor, en la seva particular travessia del desert esportiu i sentimental. I les expectatives es van complir. Amb el jugador holandès, el Barça resta imbatut 27 jornades, cosa encara no superada, i es proclamà campió de Lliga amb un futbol espectacular. L’autoestima de molts catalans puja fins a cotes oblidades o mai viscudes⁷⁵.

A més, com si guanyar la Lliga fos poca cosa, l’apoteosi arriba en apallissat el Real Madrid amb un contundent 0-5, i al Bernabéu. La victòria és viscuda a Catalunya

⁷³ A can Barça mai s’ha oblidat el nom de Guruceta ni es va perdonar aquell error. Guruceta fou vetat pel F.C. Barcelona a perpetuïtat i mai més va tornar a xiular al Camp Nou. “Guruceta falleció el 25 de febrero de 1987 (...). En 1997, la UEFA dio por probado que Guruceta aceptó un soborno de cuatro millones de pesetas del Anderlecht, para favorecer su triunfo contra el Nottingham Forest en semifinales de la Copa de la UEFA de 1984. El Anderlecht fue suspendido por un año” (*Diario As*, 21 d’octubre de 2000).

⁷⁴ Significativament, Banca Catalana, presidida per Jordi Pujol, el futur president de la Generalitat i soci del Barça des de 1948, va tenir un paper destacat en el finançament d’aquest fitxatge gestionat per una directiva en la qual destacaven futurs homes importants de Convergència com en Enric Granados i Josep Lluís Vilaseca assessor jurídic de Banca Catalana i futur director general d’Esport de la Generalitat.

⁷⁵ Jo mateix, aportant una dada etnogràfica, recordo amb gran felicitat aquell dia. Tenia nou anys i (mai!) havia vist guanyar al Barça cap Lliga; trigaria molt a tornar-ho a veure. Finalment em podia sentir orgullós. La meva autoestima es va disparar, i encara guardo una postal, enviada per la meva mare, amb la fotografia de tots els jugadors d’aquell “gloriós” i mític equip. Per a molts culers, aquell any no va ser un any qualsevol, i potser hauríem d’esperar al 1992 per sentir una sensació similar d’orgull.

com una veritable gesta, encara recordada avui com una fita nacional. Johan Cruyff sempre explica —també en una entrevista a la pel·lícula hagiogràfica dedicada a l’“astre holandès” dirigida per Ramon Gieling, *En un momento dado* (2004)— un fet que el va sorprendre moltíssim i el va “iniciar” en el barcelonisme: quan van guanyar aquella mítica Lliga, la gent que es trobava al carrer no el felicitava o li donava l’enhorabona, com havia estat habitual en la seva exitosa carrera esportiva a l’Ajax, sinó que li donava les “gràcies”. Cruyff s’havia convertit en un veritable “mite” per al barcelonisme.

Sobre el memorable partit i la Lliga 1973/74 es fan cançons⁷⁶, corbates, encenedors, pòsters, acudits, etc.

A tall d’exemple del que va significar i significa, TV3, la televisió pública de Catalunya, vint anys després va fer uns enormes esforços per tal d’aconseguir recuperar la retransmissió íntegra en blanc i negre d’aquell partit per passar-lo en commemoració del seu 20è aniversari en hora de màxima audiència. Curiosament, malgrat que el partit va ser retransmès en directe per Televisió Espanyola, no es conserva cap còpia als arxius de l’entitat televisiva. L’efemèride se celebra, però, tal com estava previst i TVC va retransmetre el partit en trobar una cinta enregistrada per un particular (i en color!), que torna a ser passada també en hora de màxima audiència pel mateix canal de televisió cinc anys després en motiu del centenari del Barça (1999), 25 anys després del partit. Com deia n’Armand Carabén, hi ha un abans i un després de J.C.

⁷⁶ Un bon exemple és la cançó popularitzada per, l’aleshores grup famós i transgressor, La Trinca, la lletra de la qual diu així: “Catorze anys de passar gana, catorze anys d’anar fent figa. Potser sí que eren molts anys, catorze anys sense una lliga. Això dèiem fa dos anys, els afeccionats culers, i ara diuen potser haurem, d’esperar catorze anys més. 1, 2, 3, botifarra de pagès. Quan la cosa no funciona no ens ve pas de 100 milions i com que la bossa sona, hem portat a Barcelona, les millors cuixes del món. Si tot va millor que abans, gastar duros no ens espanta, ja ho diem els catalans que pagant Sant Pere canta amb permís dels capellans. La senyera ja voleia amb gran eufòria. La tenora llença al vent un cant joiós. Recordant aquell moment de nostra història. Celebrant un 5 a 0 Gloriós. Sonaren 5 Campanades allà a la Porta del Sol, 5 cops plorà la Cibel·les, Madrid estava de dol. Pels carrers es comentava, en Flandes se ha puesto el sol. 1, 2, 3, botifarra de pagès. I als culers de veritat, Ja ens han fet gastar els bitllets. Comprant llibres, ninotets, pòsters, discos dedicats, pintures i calçotets. Mentre ragi la mamella ens voldran fer fer el titella. I arribaren a inventar-se deshodorant per l’aixella que porti els colors del Barça!!! Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff, Cruyff. Qual vulgar cor de granotes ens alcem les teves potes. I cridem plens de moral. L’any que ve no farem riure. Visca Catalunya a viure. Visca el Barça i en Montal. Catalanistes desfoguem-nos. Que ara es pot gràcies al futbol. Cridar ben fort fins a escanyar-se: SOM I SEREM SOCIS DEL BARÇA TANT SI ES VOL COM SI NO ES VOL.” (LaTrinca).

Johan Cruyff és expulsat d'un partit de futbol. Una imatge que permet fer una lectura molt explícita d'una època.

La gesta traspasa, fins i tot, les fronteres estatals. Després de guanyar el Barça al Bernabéu, el corresponsal del *The New York Times* a Espanya, Henry Ginigier, escrivia amb gran perspicàcia, el 10 de març de 1974, un article —que va tenir un gran ressò internacional— prou eloqüent i significatiu sobre la importància de l'esdeveniment:

“El futbol incita l'orgull català”

BARCELONA, Espanya -

En aquesta capital del que un dia va ser la Catalunya autònoma, un holandès de 26 anys amb les cames més ràpides d'Europa, està fent més per l'orgull local i el sentiment regionalista del que qualsevol líder polític podria aspirar a aconseguir.

Johan Cruyff, centredavanter del F.C.Barcelona, va ser comprat a l'Ajax d'Amsterdam per un milió de dòlars, i va signar un contracte per centenars de milers de dòlars més. Llavors, el cost va suposar un xoc al F.C.Barcelona, però des d'aquell moment ningú en aquesta ciutat futbolera ha gosat discutir sobre si va valdre la pena, o no.

L'atleta prim i d'aparença dèbil és l'heroi de la ciutat i regió. Gràcies a ell, el Barcelona encapçala la Lliga de futbol espanyola per un marge considerable. De tots els èxits del Barcelona, cap ha estat tan dolç com la victòria a Madrid contra el R. Madrid. El Barcelona va guanyar 5-0. Ningú podia recordar una derrota pitjor del Madrid al seu propi camp, fins que un entusiasta amb curiositat va trobar les dades d'un partit perdut contra el Bilbao l'any 1930, en el qual el Madrid va perdre 6-0.

Altres esdeveniments queden eclipsats.

Cap fet recent a Espanya ha tingut tant d'efecte com el que la derrota del Madrid ha ocasionat, amb la possible excepció de l'assassinat, el passat desembre, del primer ministre Luís Carrero Blanco.

Mentre els seguidors del Madrid parlaven del “desastre”, i demostraven ràbia davant de la llotja, on autoritats del club seien, els barcelonins s'excedien i bevien cava. Milers de persones deambulaven pels carrers onejant banderes, fent sonar clàxons, enfilant-se a les faroles i causant embussos de trànsit.

El corresponal a Madrid de *La Vanguardia*, el diari líder de Barcelona, ho va definir com una expressió de “venjança” contra el centralisme de Madrid.

La història de Catalunya, una regió amb una tradició lingüística, cultural i industrial, és una història de lluita contra el poder central de Madrid. A la Guerra Civil dels anys '30, Catalunya va guanyar autonomia amb el seu propi govern, i Barcelona va esdevenir una de les més importants fortificacions dels fidels en contra de les forces nacionalistes del Generalísimo Francisco Franco.

Barcelona va caure el 1938.

La ciutat i regió van ser destruïdes, finalment, el febrer de 1939, i des de llavors van ser irritats sota un règim que ha desanimat el regionalisme i la cultura pròpia. Actualment, programes de ràdio o diaris en català estan prohibits (...). El R. Madrid, fundat el 1902, està associat tradicionalment amb l'Estat espanyol. El motiu del seu nom és el fet que un membre de la família reial formava part de la directiva del club. El seu president, Santiago Bernabéu, de 78 anys d'edat, en funció durant més de 30 anys, és reconegut com un poder, no només en el món de l'esport, sinó també en el món polític. Ara, després de la derrota, es comenta que el Sr. Bernabéu ha estat en funció durant massa temps. La seva situació és sovint comparada amb la del general Franco, que té 81 anys i ha governat Espanya durant 35 anys.” (*The New York Times*, 10 de març de 1974)

El Barça, metàfora de la nació imaginada, tradicionalment ha estat un club perdedor i victimista. Per aquest motiu els responsables de les seves glòries esportives adquireixen al país la categoria de mites nacionals en rescatar l'orgull col·lectiu. Cruyff havia entrat al Partenó blaugrana per la porta gran i la seva aura no faria més que augmentar anys després com a entrenador.

El Real Madrid, al llarg dels anys, representa l'imaginari antagònic, on s'aboca tot l'odi que s'ha anat acumulant històricament en les relacions Catalunya-Espanya. I dintre aquestes relacions, el pes del Franquisme és importantíssim, i crec, com he dit abans, que d'una manera o altra, encara subsisteix un pòsit en el conscient o inconscient de molta gent, que continua jugant el seu paper en l'imaginari particular —el temps real en psicologia no existeix. L'ocupació militar, política i cultural no s'esborra de la nit al dia i genera un ressentiment que, malgrat l'amnèsia col·lectiva potenciada durant la transició espanyola, no ha acabat de sedimentar-se del tot en àmplies capes de la població. Molts intel·lectuals van creure que amb la mort del dictador, el fenomen Barça aniria a la baixa. Encara avui, sovintegen els articles a la premsa esportiva i “seriosa”

que diuen que la creixent mercantilització del futbol acabarà amb la significació esportiva que els clubs tenen amb les seves ciutats, amb la sentimentalitat dels aficionats, i les confrontacions amb el Real Madrid només seran esportives. I això no fou així, ni amb la mort del dictador, ni avui, més de vint anys després, ni crec que ho sigui en un proper futur, fixant-me únicament, i sobradament, en les audiències televisives o en la transcendència dels molts “partits del segle” que es juguen cada any (hi tornarem en capítols posteriors).

El 1974, el Club celebra el 75è aniversari de la seva fundació. Un dels actes principals de la celebració es fa a Montserrat fonent-se, un cop més, dos dels símbols més importants de Catalunya durant el Franquisme. Més de 6.000 persones s’hi apleguen. Dies després, s’estrena al Camp Nou l’himne actual del Futbol Club Barcelona. El cartell de la commemoració és una obra feta per Joan Miró. L’aniversari acaba a can Barça amb una missa pels difunts barcelonistes.

SOCCER SPURRING CATALONIA PRIDE

Barcelona's Winning Season Fuels Anti-Madrid Spirit

Special to The New York Times

BARCELONA, Spain—In this capital of what was once autonomous Catalonia, a 26-year-old Dutchman with one of the fastest pairs of legs in European soccer is doing more for local pride and regionalist sentiment than any political leader could hope to achieve.

Johan Cruyff, the center forward of the Barcelona Soccer Club, was bought from the Ajax team of Amsterdam last year for about \$1-million, and signed a three-year contract for several hundred thousand dollars more. At the time the cost to the Barcelona club was a shock here but since then nobody in this soccer-happy city would argue that it was not worthwhile.

The slim, almost frail-looking athlete is the hero of the city and region. Thanks to him, Barcelona is leading the Spanish football league by a com-

The New York Times/March 10, 1974

fortable margin. Of all of Barcelona's successes, none was sweeter than the recent victory in Madrid against the Real Madrid club. Barcelona won, 5-0; nobody could recall a worse defeat for Madrid on its home grounds until one enthusiast looked it up and found a 6-0 loss to Bilbao in 1930.

Other Events Overshadowed

No recent event in Spain has had the impact that Barcelona's defeat of Madrid had produced, with the possible exception of the assassination last December of Premier Luis Carrero Blanco.

While the Madrid faithful spoke of "the disaster," and demonstrated angrily in front of the box where officers of the club sat, Barcelonans went wild and broke out champagne. Thousands roamed the streets waving flags, blowing horns, climbing lampposts and causing traffic jams.

The Madrid correspondent of La Vanguardia, Barcelona's leading newspaper, called it an expression of "revenge" against the centralism of Madrid—and that is apparently what many supporters of the Barcelona club felt.

The history of Catalonia, a region with a linguistic, cultural and industrial tradition, is one of struggle against central power in Madrid. In the civil war of the nineteen-thirties, Catalonia gained autonomy, with its own government, and Barcelona became one of the major strongholds of the Loyalists against the nationalist forces of Generalissimo Francisco Franco.

Barcelona Fell in 1939

The city and region were finally crushed in February, 1939, and ever since they chafed under a regime that has discouraged regionalism and regional culture. To this day, daily radio programs or daily newspapers in the Catalanian tongue are not allowed. There are similar problems in other regions such as Galicia and the Basque country. Basque nationalists were presumed to have assassinated Admiral Carrero Blanco.

The Barcelona Soccer Club is the oldest one in Spain. It was founded in 1899 by foreign residents, to introduce soccer to Spain as an amateur pastime. Now soccer is the national sport, drawing far more attention than bullfighting. Over the years, the Barcelona club became a rallying point of Catalanian nationalism. For a long time, membership in the club has been a way of expressing Catalanian sentiment.

In 1925, during the dictatorship of Miguel Primo de Rivera, the club was banned for six months after a British team came to Barcelona to play. All the fans stood for the British anthem, but when the Spanish anthem was played, they sat down.

Early Fascist Roots

The city's other team, the Club Español, was founded in 1900 and became a political counterweight to the Barcelona club. Rallying Spanish sentiment against the "Catalanists." Some of the first Fascist groups in Spain were formed in Barcelona, one of their principal tasks being to attack Barcelona supporters.

Real — or royal — Madrid, founded in 1902, is traditionally associated with the Spanish state. It gets its name because a member of the royal family once was on its board of directors. Its president, Santiago Bernabeu, 78 years old, in office for more than 30 years, is regarded as a power not only in sports but also in politics. Now, after the defeat, one hears talk that Mr. Bernabeu has been in office too long. His situation is compared to that of General Franco, who is 81 and has ruled Spain for 35 years.

3.4 ENCARA “MÉS QUE UN CLUB” (1975-2003)

“El Barça és més que un club perquè el club s’ha fet gran en els darrers decennis en tant que subterfugi d’alguna cosa més gran que no s’expressa.”
(Barril, 1992:29)

El 1975, moria el dictador i tot l’Estat entrava en una època de canvis en els terrenys polític, social, econòmic i cultural, i el Barça no quedà al marge d’aquests canvis. La Lliga 1977-78 passa a la història del Barça, sobretot, pels esdeveniments extraesportius que es viuen al Camp Nou.

El 29 de setembre de 1977, un decret restaura la Generalitat provisional i el 23 d’octubre, Josep Tarradellas, president de la Generalitat a l’exili!, arriba a Catalunya com a president i pronuncia la històrica frase de presentació: “Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí”, dirigint-se al poble de Catalunya des de la seva trona oficial, el balcó de la Generalitat, a la plaça de Sant Jaume, a Barcelona. Amb Tarradellas, es restaura, provisionalment, la Generalitat de Catalunya i s’apunta l’inici de la recuperació de l’autonomia catalana, perduda amb la Guerra Civil.

Tarradellas, figura controvertida, el paper del qual encara està per analitzar, sí que podem dir que significa una connexió amb la legalitat de la Catalunya republicana, potser l’única que hi hagué en la dirigida transició espanyola, si més no, a nivell simbòlic. En la seva arribada es dipositaren les esperances de molts catalans.

Dies després d’aquest esdeveniment, Tarradellas visita el Camp Nou. L’estadi rep el president amb una senyera de més de mil metres quadrats, i milers de banderes catalanes a les grades. “Els Segadors” sona pels altaveus de l’estadi i és escoltat de peu per tot el públic. Es reconeix el paper del Barça durant el Franquisme i es fa oficial i explícit que el Barça és un símbol de Catalunya. Els símbols del Barça i de Catalunya queden de nou consagrats, aquest cop de manera ben categòrica. És interessant observar l’unció del passat i present del Barça per part del president de la Generalitat de Catalunya restaurada. Veiem alguns dels parlaments que aquell dia es van fer, i que Llauredó (1994) recull:

“El president Agustí Montal es dirigeix als seguidors amb aquestes paraules:
—“Avui és un gran dia per aquests milers de barcelonistes que han fet els impossibles per mantenir l’esperit viu de Catalunya, que han lluitat i s’han sacrificat per mantenir-se fidels a les institucions que vós representeu.”.

El president de la Generalitat, Josep Tarradellas, respon amb:

—“El nostre club és gran perquè sempre ha sabut mantenir la fidelitat a Catalunya. És un club que he seguit des dels temps del carrer Indústria. Aleshores érem pocs, però teníem la mateixa fe que vosaltres. Era aquell Barça del qual vosaltres sou els continuadors de sempre i de la seva catalanitat. Era tot Catalunya la que lluitava per les seves llibertats i avui les veu plasmades (...). Estic segur que mantindreu aquesta catalanitat i que això farà possible que la nostra Catalunya sigui més rica que mai, més forta, més lliure. I per això us dono el meu profund agraïment. Visca el Barça i visca Catalunya.” (Llauradó,1994:141).

Un any abans, qui serà president de la Generalitat durant 23 anys, Jordi Pujol, aleshores secretari general de CDC, també consagrava el club amb paraules similars:

“El Barça és, efectivament, com algunes altres manifestacions populars del nostre poble -Montserrat n’és l’altre exemple més clar—, una reserva a què hom acudeix quan les fonts normals s’assequen, quan les portes habituals es tanquen.” (Antich, 1994: 240)

I quant als jugadors, fins i tot els herois com Cruyff, estan a l’alçada de les circumstàncies històriques, ja sigui per sentiments reals o perquè havien après bé “la lliçó” miticohistòrica barcelonista/catalanista. Prou explícita és aquesta entrevista feta per Joaquim Ibarz, que vaig recuperar en la recerca per les hemeroteques del setmanari d’informació general *Arreu*, a Johan Cruyff, capità de l’equip blaugrana el 1977. En transcripció un bocí llarg perquè em sembla que resumeix prou bé el sentiment que el Barça desperta a bona part de la Catalunya de final de la dècada dels 70, i com el passat miticohistòric que hem anat descrivint està ja recreat i assumit, de tal manera que un jugador estranger i espavilat, com en Cruyff, el pot sintetitzar a la perfecció:

—“Vista l’experiència d’aquestes quatre temporades ¿hauries preferit des d’un començament fitxar pel Real Madrid en comptes del Barcelona, cosa que sens dubte hauria facilitat d’assolir més grans triomfs?

—Jo no penso amb aquestes coses perquè aquí m’hi trobo molt bé. El Barça per a mi és el millor club, el més humà, el més social. I trobes un caliu que et compensa d’altres coses. Accepto els esdeveniments com han anat i no em penedeixo gens ni mica de no haver fitxat pel Real Madrid. D’altra banda, sóc un home a qui agraden més la batalla que les facilitats. Les adversitats em fan superar.

—¿T’estimaries més que el Barcelona no tingués la representativitat que li han donat els seus seguidors durant el Franquisme i perdés la càrrega extraesportiva que els fets demostren que dificulta la marxa esportiva?

—Aquesta representativitat és una part consubstancial del Barcelona, sense la qual el club seria una altra cosa. La càrrega extraesportiva és un fet que cal acceptar. Però encara que suposa una trava per a la marxa esportiva del club,

també té els seus avantatges. Aquí les victòries són més importants, un triomf et compensa de molts moments amargs, perquè tot és molt més viscut.

—**El fet català.**

—Sí, aviat comprens que hi ha una nacionalitat diferent..., però jo noto el sentiment català, l'emoció per uns colors, una bandera". (Bé, l'entrevista continua, per exemple explicant per què va signar en favor de l'amnistia dels presos polítics, per què demana la dimissió de Porta i Plaza, per què posa al seu fill el nom de Jordi, etc.) (Setmanari *Arreu*, núm.18, 21-27 de febrer de 1977)⁷⁷

El 6 de desembre de 1978 s'aprova la Constitució, que converteix l'Estat espanyol en un estat democràtic i autonòmic.

L'any 1978 comença l'anomenada era Núñez, que porta el club cap a una solidesa econòmica sense precedents. Josep Lluís Núñez, empresari de la construcció, nascut a Barakaldo, guanya les eleccions a la presidència del Barça, per davant de Ferran Ariño (cofundador de Convergència Democràtica de Catalunya), per un estret marge de vots. Amb els nous temps, el Barça es converteix en una institució molt desitjada políticament. Pujol, que veu en el Barça un bon instrument per a les seves aspiracions, defensa la candidatura d'Ariño. Però fracassa. Jordi Pujol no aconsegueix controlar directament la directiva del Barça, ni el 1978 ni més endavant, quan dóna suport explícit a la candidatura prefabricada des de la Generalitat de Sixte Cambra a les eleccions de 1987⁷⁸.

El 1979, el Barça guanya la primera Recopa d'Europa a Basilea. Malgrat que no es tracta de la "gran copa" (Copa d'Europa), després de molts anys de somniar-ho, l'afecció del Barça veu com el club inscriu el seu nom en la llista de campions europeus. Per aconseguir aquesta fita, més de 30.000 seguidors van a Basilea a donar suport a l'equip a la final, com si d'un autèntic pelegrinatge es tractés: 16 avions, 4 trens especials, més de 300 autocars i milers de vehicles particulars. Es tracta de la primera i multitudinària manifestació blaugrana a l'estranger, i també de la presentació internacional del Barça com a equip indiscutiblement català. No hi ha banderes espanyoles entre l'expedició, i sí milers de senyeres catalanes a les grades. La victòria és rebuda, com mai, a Catalunya. Més d'un milió de persones victoregen l'equip en el trajecte que els porta de l'aeroport a la plaça de Sant Jaume.

⁷⁷ Entrevistes com aquestes i detalls com fer un petó al braçalet de capità (La senyera) en ser expulsat per l'àrbitre Melero en un partit de Lliga consagren Cruyff com una icona del barcelonisme catalanista.

⁷⁸ Per conèixer més detalls de la lluita de Pujol per controlar el Barça, veure l'assaig d'en J. Antich, 1994: *El Virrei*. Planeta. Barcelona.

El 1982 s'amplia el Camp Nou a 120.000 espectadors, augmenant enormement el capital del club, i se sobrepassaren els 108.000 socis. També és en aquesta dècada quan es construeix el museu del Barça, que ràpidament arriba a ser el segon més visitat de Catalunya i, en menys de vint anys, a ser el primer museu català, amb més d'un milió de visitants anuals. El futbol i el Barça continuen tan vius com sempre, o més.

Paradoxalment, però, la dècada dels 80 fou molt pobra esportivament, malgrat els fitxatges dels considerats millors jugadors del món: Bernd Schuster i Diego Armando Maradona. Els resultats esportius no van paral·lels a la bona marxa econòmica ni a la millora d'infraestructures. Només s'aconsegueix una Lliga, alguna Copa del Rei i dues Recopes d'Europa que no tenen, ni molt menys, la repercussió de la primera. També es visqué una de les “pàgines més tristes” per al barcelonisme en perdre, contra tot pronòstic, la segona final de la desitjadíssima Copa d'Europa, enfront de l'equip romanès Steaua de Bucarest, a Sevilla, davant l'expedició més gran d'afecionats blaugrana de tota la història: 60.000 seguidors. La desfeta, i la tristesa consegüent, també va estar a l'alçada de les altes expectatives posades en el que havia de ser el gran esdeveniment de la història del Club. El cop fou duríssim per als seguidors barcelonistes.

El 1988 es tornava a fitxar Johan Cruyff, el Messies per excel·lència del club, aquest cop, com a l'entrenador destinat a tornar el club a la “glòria”. Així fou. Després de 2 anys de bon joc, però discrets resultats esportius, l'equip —Dream Team— entrenat per l'holandès obriria el període d'esplendor esportiva més important de la història del Barça, en encadenar quatre lligues consecutives i guanyar, a la fi, després de dues frustrades finals a Berna (1961) i a Sevilla (1986), la preuada Copa d'Europa, a Wembley, el 20 de maig de 1992. Catalunya vivia, amb diferència, la festa més multitudinària dels últims anys. La rebuda fou espectacular. El somni de milers de barcelonistes per fi es complia: aixecar la Copa que representava el màxim guardó del futbol europeu a la plaça de Sant Jaume. Josep Guardiola, un dels jugadors més emblemàtics d'aquell magnífic equip i un jugador simbòlic pel seu catalanisme explícit, va pronunciar les significatives paraules de: “Ciutadans de Catalunya, ja la tenim aquí!”, enllaçant intencionadament dos moments històrics de Catalunya, i continuant

amb un “visca el...”, contestat pel públic amb “Barça!”, i “visca....”, respost pel públic amb “Catalunya!”.

“Tocarà Stòitxkov, parará Bakero i picará Koeman... Toca Stòitxkov, para Bakero, pica Koeman i... gooooooooooooooooool, gol, gol, gol, gol, gol...” (Joaquim M. Puyal, Wembley, dos quarts d’onze de la nit del 20 de maig de 1992). Gol de Wembley, sens dubte una de les imatges més fixades de la iconografia blaugrana (fotografia de Jordi Cotrina d’El Periódico de Catalunya).

El capità del Barça, Alexanco, Cruyff i Jordi Pujol, a la balconada de la Generalitat concelebrant la primera Lliga del Dream Team. Maig de 1991. (Fotografia: El Periódico)

El divorci del president Josep Lluís Núñez i Johan Cruyff, que acaba amb la destitució traumàtica de l’entrenador, inicia un període esportiu a l’ombra, de nou, del Real Madrid, malgrat que encara es guanyaran dues lligues més, una Copa i una Recopa d’Europa, però es fracassa en la Lliga de Campions —nom amb què es coneix, a

l'actualitat, la Copa d'Europa— mentre que el Madrid guanyarà tres copes d'Europa, cosa que ho eclipsa tot.

Les eleccions a la presidència de 2000, que guanya Joan Gaspart, inicien un període castastròfic en totes les dimensions del club (esportiva, social i econòmica), que encara avui no s'ha resolt. Això no implica que es mantingui el nombre de socis, les penyes segueixin creixent, etc. El 2003 es fan eleccions a la presidència anticipades, responent a la pressió de tot l'entorn blaugrana, que guanya Joan Laporta amb una campanya electoral que torna a portar la il·lusió als socis i simpatitzants barcelonistes.

Cal dir que el Barça no és només un club de futbol —encara que tot gira al voltant del primer equip d'aquest esport— en els seus més de cent anys d'història, i ha tingut, i té, altres seccions esportives: bàsquet, handbol, hoquei sobre patins, hoquei gel, hoquei herba, atletisme, rugbi, beisbol, voleibol, patinatge artístic, futbol sala, etc., que competeixen a un primeríssim nivell, i les victòries de les quals moltes vegades han servit de paraigües per a les dolentes temporades de futbol.

I, per acabar aquest capítol, com deia al principi, vull remarcar, perquè no quedi cap dubte, que l'objectiu era fer un repàs historicomitològic del F.C. Barcelona i que, feta aquesta feina, crec que cal finalitzar convidant els historiadors a treballar en una veritable història del Barça. Hi ha molts episodis de la història del F.C. Barcelona, que són essencials per a la història de Catalunya i per a la història del propi club, que no han estat estudiats. He trobat a faltar moltes pàgines d'història del club que estan per escriure, molts fets històrics descrits aquí per la seva transcendència que cal desenvolupar, per tal de corroborar els estereotips que s'han creat sobre el club blaugrana i, sobretot, cal no obviar molts altres fets que van en contra d'aquests mateixos estereotips mitificats, conscientment o inconscient, per la historiografia del club.

Per exemple, sobre l'afer Di Stéfano —jugador que marca el punt d'inflexió esportiu en el Real Madrid— no s'ha explicat tot. En la intervenció del règim franquista, cal estudiar una més que contrastada “traïció” i un col·laboracionisme per part de la junta directiva d'Enric Martí Carreto a favor de l'equip blanc. Cal esmentar

que els mítics Samitier i Zamora tenen un passat filofranquista inqüestionable (de fet, en “Sami” era amic personal d’en Franco); o que l’afavoriment al Real Madrid, sobretot en el primer franquisme, el més cru, és un tòpic o, si més no, no té gran transcendència esportiva com es pot comprovar fàcilment amb unes quantes dades d’hemeroteca i una simple anàlisi dels resultats a la Liga Española de Fútbol Profesional en el període que va des de la Lliga 1939/1940 fins a la Lliga 1959/1960, en què el F.C. Barcelona guanya 7 lligues, mentre que l’Atlético de Aviación (Atlético de Madrid) n’obté 6 i el Real Madrid, 4. En aquests 21 anys, el Barça queda, en 14 ocasions, per davant del Real Madrid a la Lliga, i en 19 ocasions per davant de l’altre equip considerat “quintacolumnista”, El R.C.D. Español, que no guanya cap Lliga en aquest mateix període. L’equip blanc entre el 1947 i el 1962 no guanya cap Copa del Generalísimo. És a dir, que per al Real Madrid i el R.C.D. Español, en aquests 21 anys, “ser els equips del règim” no va ser suficient per aconseguir uns èxits esportius espectaculars. També és incomprensible la requalificació dels terrenys del camp de Les Corts sense la imprescindible col·laboració de l’*stablishmen* franquista en temps d’Enric Llaudet. Aquest fet significà evitar la fallida econòmica del club català. O el fet que el règim franquista permeti i faciliti el fitxatge del genial jugador hongarès Ladislao Kubala (independentment de la seva utilització com a propaganda anticomunista). Tot això és, simplement, una petita mostra de la gran quantitat d’aspectes que cal treballar per part dels professionals de la història, i de les moltes investigacions que implica fer, per tal de corroborar, o no, afirmacions sobre la història del F.C. Barcelona que es fan de manera inapel·lable⁷⁹. Però als antropòlegs, el que ens interessa és el mite, tant o més que la història, és a dir, “lo que se cree siempre, en todas partes y por todos.” (Jung, 1998:16).

⁷⁹ El mateix discurs és aplicable al Real Madrid, encara amb més raó, perquè hi ha moltes menys pàgines escrites amb rigor des de la història sobre el Real Madrid i molt poc interès per part del propi club i dels estudiosos en ciències socials en general per omplir aquest buit, de vegades tot al contrari, fa la impressió que interessin només les produccions hagiogràfiques. Un exemple, “El origen catalán de los dos primeros presidentes del Real Madrid, Juan y Carlos Padrós Rubió, sigue siendo un tema tabú entre la mayoría de los historiadores del club blanco. La última aportación a la historiografía madridista la ha realizado la Fundación Real Madrid con la publicación del voluminoso libro oficial del centenario, “Cien años de leyenda”. En ninguna de sus cerca de 600 páginas hemos hallado la procedencia de los hermanos Padrós, de los que, por su especial importancia, se habla profusamente en el primer capítulo. Este detalle contrasta con lo que ocurre a continuación. El segundo capítulo se abre con una gran fotografía del sucesor de Carlos Padrós, al que se presenta así: ‘Adolfo Meléndez. Asumió la presidencia en dos épocas: entre 1908-1916 y 1939-1941. Nació en La Coruña (1884) y fue general del cuerpo de Intendencia del Ejército.’” (*La Vanguardia*, 10 de març de 2002); o, un altre exemple, la censura per suposades pressions del president del Real Madrid a Canal+ perquè no passés un documental sobre el clàssic produït a Austràlia, que ja estava anunciat a la revista de programació de Canal+ per emetre’s abans del Barça-Madrid i que va haver de ser retirat per pressions del mandatari madridista en saber les referències històriques, segons els censors, incorrectes, que vinculaven Bernabéu amb el Franquisme.

I el mite reflecteix tant el que creiem que va passar com el que ens agradaria que hagués passat o que passi en un futur, concebir l'ideal i agregar-lo a la realitat. Així és l'ésser humà i aquesta és, també, la seva racionalitat.

Oriol Martorell dirigint "Els Segadors" en la visita de Josep Tarradellas al Camp Nou, el 1977.

Portada de la revista Arreu de febrer de 1977.

4. EL BARÇA EN L'UNIVERS SIMBÒLIC CATALÀ

“La identitat, del tipus que sigui, no és pas únicament quelcom que hom sent o pensa, sinó quelcom que s’ha de manifestar oberta i públicament. El lloc de la identitat no és ni al cor ni al cap de les persones, sinó als variats contextos i escenaris públics que cada societat defineix com a pertinents per a la presentació, exhibició i trobada dels diferents tipus de persones i entitats (...).” (Frigolé,1980:5)

La hipòtesi que defenso, entre d’altres, és que, a causa d’un procés històric complex, el Barça s’ha anat configurant com un sistema simbòlic i ritual a través del qual contribueix a la construcció, manteniment, reproducció i expressió de la identitat ètnica o nacional catalana.

Abans de continuar, amb una certa garantia de fer-me entendre, és imprescindible un aclariment terminològic de conceptes bàsics com: identitat, nació, ètnia, grup ètnic i estat. I dic que és una tasca obligatòria, perquè entrem en un terreny tremendament pantanós, on els conceptes estan molt carregats de sentimentalitat i que, amb anys d’ús i de mal ús, d’història sentida, d’embrutiment polític, de contaminació i de manipulació intencionada, han acabat per ser, sovint, més un destorb que una bona eina conceptual. Per tot això, he afegit aquest treball terminològic que presento, per tal de recuperar aquests conceptes amb un objectiu: simplificar-los per fer-los operatius i entenedors, si més no al llarg de la tesi.

4.1 LA IDENTITAT ÈTNICA O NACIONAL

“Sembla (...) que les nostres necessitats d’identitat i pertinença són tan constitutives del que som com sovint perilloses per als nostres semblants. Si això és així, no té cap mena de sentit criticar o blasmar aquestes tendències —pel mateix preu, podríem criticar la reproducció sexual o la posició bípeda. El que cal, per contra, és aprendre a comptar-hi i, si es pot, a civilitzar-les.” (Rubert de Ventós, 1999:35)

En primer lloc, la noció d’identitat intenta donar una resposta a qui som, expressar els nostres sentiments i consciència de pertinença. Respon a una necessitat de definició i d’agrupació diferenciada, imprescindible per als humans com a éssers socials. És assumir que som alguna cosa determinada. Així, sembla acceptat que es

tracta d'una concepció psicològica universal, si més no per tanta gent que no m'entretindrà a preguntar-me el perquè, per molt interessant que sigui la pregunta, però que es troba fora dels límits d'aquesta tesi.

Hi ha molts tipus d'identitat —que no tenen per què ser excloents—, de classificacions que ens agrupen pel gènere, l'edat, el poder econòmic, les afeccions, la professió, la ideologia, les pràctiques sexuals, l'aspecte físic, les creences religioses, etc., i de les quals, en major o menor mesura en les diferents societats, se'n derivarà una jerarquia, una divisió dels espais, una divisió del treball i uns drets. Així, per exemple, en la nostra societat, quan un humà neix, tothom preguntarà, d'immediat, si és nen o nena i, a partir d'aquí, com deia Simone de Beauvoir, se l'ensenyarà a ser nena o nen i, l'individu en qüestió, interioritzarà una identitat diferenciada basada en uns trets biològics, sobre els quals es construirà tot un complex rol social. Què vull dir amb això? Que construïm identitats i les interioritzem subjectivament en el procés d'enculturació, si més no, com una forma d'organitzar-nos i relacionar-nos amb els altres.

De totes les identitats que hom pot tenir, la identitat ètnica o nacional és la que principalment desenvoluparé a la tesi per la seva relació amb els símbols i ritus generats pel F.C. Barcelona.

La identitat ètnica és la identitat per excel·lència (possiblement amb l'honor compartit amb la de gènere), ja que és la més inclusiva de totes per a la major part dels individus. Fora d'ella no es reconeix, en la pràctica, cap altre grup de pertinença superior. Seria la definició més general de qui som “nosaltres”, de quina és la meua comunitat, fora de la qual hi hauria els “altres”. Per a moltes persones, la identitat ètnica inclouria totes les altres possibles. Així, una persona qualsevol podria afirmar: “Sóc un home, de la tercera edat, m'agrada el jazz, sóc homosexual... Però, sobretot, francès”. La categoria “francès”, generalment, inclouria les altres. Les identitats ètniques impliquen unes referències que no són comparables a d'altres identitats.

Ens trobem, llavors, davant d'un sentiment de pertinença a un grup determinat i diferenciat o, dit amb altres paraules, i seguint Barth (1976), la identitat ètnica és aquella que ens lliga al grup al qual hom creu pertànyer o al qual els “altres” creuen que

pertanyis —de vegades de manera inapel·lable—, en un joc d'interrelacions entre la persona i el context social on es troba inscrita.

És a dir, per activa o per passiva, estem condemnats a pertànyer al “nostre grup”⁸⁰. La majoria de la gent, de manera explícita, acceptarà ser membre d'una comunitat: sóc espanyol, sóc català, sóc francès, sóc..., però també, hi haurà qui rebrà les conseqüències d'identitats atribuïdes: ets “immigrant magribí”, per exemple, encara que l'afectat digui que és un treballador berber.

Amb tot el que he dit fins aquí, he optat (després d'un exhaustiu estudi de la literatura identitària dels principals autors referència en aquest camp de saber, i sense voler entrar en aquest debat semàntic complexíssim i inacabat) per definir la identitat ètnica o nacional com aquell concepte que designaria un grup humà que se sent —o és considerat— diferent dels altres i que té la voluntat de continuar-ho sent i de seguir conservant les seves diferències reals o percebudes com a tals. De la mateixa manera, i amb una clara voluntat de clarificació i operativitat, trio la mateixa solució que utilitza en Llobera (1996), en considerar conceptes sinònims, per un cantó la identitat ètnica i la identitat nacional i, per l'altre, grup ètnic, ètnia o nació⁸¹. Així, seran utilitzats al llarg de la tesi com a pràcticament equivalents⁸². Per la qual cosa, l'anterior definició minimalista seria completada amb la següent d'Anthony D. Smith:

⁸⁰ Fins i tot per a aquelles persones que s'autodeterminen com a “ciutadans del món”, excepcionalment la seva voluntat serà respectada per “altres” que l'inclouran a un grup ètnic determinat. És tot un luxe, en un món de fronteres de tot tipus i, sobretot, en les múltiples societats que presenten conflictes identitàris, escapar-se de les adscripcions identitàries. És molt difícil, per no dir impossible, anar sempre contra el tipus d'organització hegemònic i que, a més, tenim molt interioritzat i “naturalitzat”, i amb el qual la humanitat ha funcionat i segueix funcionant.

⁸¹ És imprescindible remarcar que el concepte d'ètnia es troba, respecte a la paraula nació, socialment molt desprestigiada, i mal utilitzada en referir-se habitualment a les “comunitats de segona”, curiosament les menys occidentalitzades. Així, a l'imaginari col·lectiu, els maorís, o els dakota, són una tribu, una ètnia, i els francesos són una nació. O, com ironitzava en Joan Josep Pujadas en una de les seves classes, un restaurant xinès servirà cuina ètnica, i una pizzeria, no; la música senegalesa serà ètnica, però el rock, no.

⁸² Encara que això no sigui del tot correcte, ja que malgrat que tots aquests conceptes formarien part d'un mateix cep tenen entre ells matisacions importants (quasi tantes com autors) en la tradició acadèmica de les ciències socials en general. Entre aquestes matisacions destacaria que ètnia, i el concepte d'identitat ètnica fa més aviat referència, com aclara en Pujadas (1993) en el glosari final del seu llibre, als trets culturals i socials comuns d'un grup de persones: “Grupo de personas que comparte ciertos rasgos comunes de tipo cultural, como lengua, religión, costumbres e instituciones, o bien de tipo físico o racial. El elemento básico en la identificación de las etnias consiste en el hecho de que, dentro de las relaciones de interacción entre grupos humanos cada etnia (grupo étnico o minoría étnica) se clasifica y es clasificado por los demás aparte y de forma diferenciada. En la literatura sobre etnicidad, cada vez se insiste más en las dimensiones sociales y culturales del término en detrimento de las connotaciones raciales que su uso poseía en la literatura de finales del siglo XIX.” (Pujadas, 1993:85); mentre que el concepte de nació i conseqüentment el d'identitat nacional,

“Los criterios que Smith sugiere para que una entidad pueda calificarse de etnia (“nación” en mi terminología) son los siguientes: un nombre propio colectivo, un mito específico de ancestro común o un mito común de descendencia, uno o más elementos diferenciados de cultura compartidos, una asociación con una tierra natal o historia concreta y un sentido de solidaridad para secciones significativas de la población.” (Llobera, 1996:65)

Si ens hi fixem, en la definició que he escollit en primer terme, l'aspecte sentimental i subjectiu té molt de pes, cosa que contrasta, paradoxalment, amb la rotunditat objectiva amb què les nacions i les ètnies es presenten en públic. Així, la majoria de grups ètnics, ètnies o nacions es defineixen —o tenen interès a definir-se— a partir de característiques culturals, idiomàtiques, religioses, històriques, etc., o, fins i tot, racials, com a trets objectius i legitimadors del grup. Aquestes característiques i elements diferenciadors són la justificació, majoritàriament emprada, per legitimar una identitat ètnica determinada. Però això no és del tot correcte i, per aquest motiu, he inclòs en la definició l'expressió de “característiques percebudes com a diferents”.

M'explico, sí que és veritat que, com ha estudiat Llobera (1996), hi ha grups que tenen un potencial etnonacional molt clar. Així, a Europa, ja a l'edat mitjana, hi havia grups sobre els quals es podia pensar que desenvoluparia una consciència nacional, però no deixa de ser un potencial que, per diferents raons, en alguns casos es va complir i en altres, no. Per exemple, Occitània no ha reeixit com a nació, mentre que Portugal, sí.

La brillant anàlisi de Barth (1976) desmunta, principalment, la idea tan estesa i hegemonica, fins i tot avui, que la possessió d'una determinada cultura, o d'uns trets característics i objectius és el que defineix una nació. I res més lluny de la realitat.

“Aunque las categorías étnicas presuponen diferencias culturales, es preciso reconocer que no podemos suponer una simple relación de paridad entre las unidades étnicas y las similitudes y diferencias culturales. Los rasgos que son tomados en cuenta no son la suma de diferencias “objetivas”, sino solamente aquellas que los actores mismos consideran significativas.” (Barth, 1976:15) (El subratllat és de qui escriu.)

categoritzaria a aquella comunitat que té darrera, a més a més, un moviment polític (nacionalisme) (Guibernau, 1997). És a dir, un grup que presenta una proposta política, controla un estat o té aspiracions de dotar-se'n d'un o, en ambdós casos, quan darrera hi ha un moviment basat en la potenciació de la comunitat en els aspectes més variats. Resumint, en el concepte “nació” la política hi és consubstancial.

Barth posa, al meu parer molt encertadament, l'accent en la voluntat de diferenciació del grup com a element essencial de la definició d'ètnia. El sentiment de pertinença és, en darrera instància, el que defineix una nació o ètnia. Com veurem, molt sovint aquest sentiment ve determinat per les interrelacions històriques i els conflictes amb altres grups ètnics.

És, principalment, una qüestió d'estratègia, més o menys conscient, per a la consecució del seu projecte de distinció, el fet que els grups ètnics facin servir aquells elements més útils pel seu valor diacrític. Així, en alguns casos es potenciarà com a marcador dominant la llengua, en altres, la religió, el color de la pell, el parentiu, la cultura en general, una geografia "natural" o el passat històric gloriós. "Los rasgos que son tomados en cuenta no son la suma de diferencias "objetivas", sino solamente aquellas que los actores mismos consideran significativas" (Barth, 1976:15). És per això que podem trobar nacions que comparteixen la llengua i tenen una consciència nacional clarament diferenciada, o comunitats on succeeix el mateix, encara que comparteixen la mateixa religió. I, al contrari, nacions que utilitzaran com a marcadors ètnics la llengua o la religió. En el primer cas, aquests col·lectius no tenien en compte la llengua o la religió, com a marcadors, perquè els era un tret cultural poc útil per a la diferenciació, fins al punt de compartir-la amb uns altres col·lectius, malgrat ser els seus antagònics ètnics primordials, cosa que no els suposava cap problema ontològic. En canvi, en el segon cas és l'element cultural diacrític per excel·lència que cal defensar a ultrança.

És a dir, l'inventari de trets culturals que diferencia una nació és tremendament subjectiu perquè respon, més aviat, a una voluntat de ser. És per això que aquells materials escollits poden exagerar-se, potenciar-se i, fins i tot, inventar-se (Hobsbawm/Ranger, 1988), essent, de vegades, més aviat el producte de la voluntat de diferenciació que la causa de la voluntat de diferenciació. O dit d'una altra manera, el nacionalisme —entenen-lo com a aquell moviment politicoideològic que té per objectius aspectes crucials per al futur de la nació o grup ètnic, ja siguin la seva aspiració política, la reproducció com a grup, la potenciació de la identitat col·lectiva, l'aspiració o el manteniment d'un autogovern, la reivindicació del dret d'autodeterminació, etc.⁸³ — pot

⁸³ Per a un exhaustiu repàs de les diferents definicions i teories sobre el nacionalisme és vigent el treball de Anthony D. Smith, 1976: *Las teorías del nacionalismo*, Península. Barcelona.

precedir la nació, ja que en el grup on actua no existeix suficient consciència nacional, per exemple.

Les causes que provoquen la gènesi de la consciència nacional acostumen a trobar-se en la interacció històrica amb altres grups:

- (1) Una interacció històrica determinada, sobretot, amb els veïns o grups dels quals hi ha voluntat de diferenciar-se, és imprescindible per entendre una construcció nacional determinada. Els conflictes identitaris acostumen a ser amb col·lectius propers. Per exemple, no observarem xenofòbia o conflicte ètnic a Catalunya envers els Ianomami.

“La identidad es más bien contra alguien que a favor de alguien (...). Por ello, a la hora de analizar la identidad de cualquier grupo es imprescindible estudiar la historia de conflictos de ese grupo, pues en tales enfrentamientos se gesta la identidad propia y la ajena.” (Llobera, 1996:29)

- (2) L'interès de la classe dominant, o d'un col·lectiu, per diferenciar-se d'una altra. Sovint, els interessos polítics o econòmics de la classe hegemònica han promogut nacionalismes. Per exemple, els nacionalismes impulsats pels estats americans en el seu procés de descolonització, uns moviments identitaris no creats per la comunitat indígena, sinó construïts a partir dels interessos de la criolla per separar-se de la metròpoli. Però, també al contrari, el nacionalisme com a eina de cohesió de classe utilitzat en lluites revolucionàries. Penso, per exemple, en la revolució cubana.

- (3) La definició de grup ètnic sorgida des de l'exterior del grup, i que acaba per provocar una autopercepció equivalent a la donada pels “altres” externs. Per exemple, els jueus de l'Alemanya nazi als quals, malgrat considerar-se alemanys i haver combatut a la I Guerra Mundial sota la bandera alemanya, es negà aquesta nacionalitat, fins al punt de voler eliminar-los pel fet de “contaminar” la raça ària; o els *pogroms* russos de final del XIX, coincidents en el temps amb l'antisemitisme francès, que provocarà el naixement del moviment sionista. No és casualitat que T. Herzl publicu *L'estat jueu* el 1896.

Aquestes causes poden presentar-se conjuntament, o no.

En qualsevol cas, les nacions no són realitats naturals, sinó produccions historicoculturals basades en el sentiment d'un conjunt d'individus de pertànyer a la mateixa col·lectivitat.

“Per Renan, la nació no pot ser sinó la conseqüència de la voluntat dels éssers humans que decideixen formar entre ells societats i identificar-se amb un quefer diari i un projecte compartit de futur. Una nació ha de ser, segons Renan, una gran solidaritat, que es resumeix en el consentiment, el desig clarament expressat, de continuar la vida en comú: l'existència d'una nació és “un plebiscit de tots els dies”. Una cosa, per cert, que ja havia estat notada per Rovira i Virgili quan proclamava: “N'hi ha prou que un poble se senti nació perquè ho sigui.” (Delgado, 1998:207)

Una altra característica de la nació que cal remarcar és que és una comunitat imaginada. La unió entre els individus que formen una ètnia o una nació, a l'actualitat, no està basada en llaços, entre si, de parentiu o familiars. Aquesta és una particularitat que jo destacaria i, per la qual cosa, és molt apropiada la consideració de Benedict Anderson dels grups ètnics o nacions com a “comunitats imaginades”:

“...propongo la definición siguiente de la nación: una comunidad política imaginada como inherentemente limitada y soberana. Es imaginada porque aun los miembros de la nación más pequeña no conocerán jamás a la mayoría de sus compatriotas, no los verán ni oirán siquiera hablar de ellos, pero en la mente de cada uno vive la imagen de su comunión.” (Anderson, 1997:23) (El subratllat és de qui escriu.)

El que ens ve a dir Anderson és que, malgrat aquesta manca de relació directa entre els individus de les societats actuals, és evident, també, que un dels trets essencials de tota nació és el grau tan alt de comunió que s'estableix entre els subjectes que la formen. Entre els membres d'una mateixa nació, el sentiment compartit és d'una gran fraternitat, una espècie d'amistat que molta gent pot experimentar en trobar-se amb algú “dels nostres”, lluny “de casa”, en un viatge, per exemple, o en emocionar-se junts en un ritu identitari, com cantar una cançó patriòtica que els posa la pell de gallina.

El grup ètnic, la nació de la qual formem part, és viscut amb un sentiment que és objecte d'amor, de passió, de fidelitat i de respecte, fins al punt d'aconseguir que molts individus donin la pròpia vida per ell. Les institucions familiars, per exemple, i les

adscripcions ètniques, comparteixen, des d'un funcionalisme social, el fet de ser dues institucions ben pràctiques en aconseguir, d'una manera molt econòmica en tots els sentits, les solidaritats i els sacrificis necessaris de multitud d'individus pel bé d'una col·lectivitat i en nom de la mateixa col·lectivitat. En això radica el seu potencial i, per això mateix, la construcció, el manteniment i la recreació d'una consciència nacional forta, serà l'ideal polític per excel·lència de tota comunitat o nacionalisme.

Així doncs, quan em refereixo a la identitat ètnica o nacional catalana, parteixo de la base que estic parlant de Catalunya com d'una nació ben arrelada històricament, d'una comunitat en la qual, tradicionalment, ha perdurat un sentiment i una voluntat col·lectiva per potenciar el que s'anomena "el fet diferencial" català. En els darrers 150 anys, si més no, aquest sentiment identitari català també s'ha dotat políticament d'uns moviments nacionalistes importants que, molt resumidament, s'han caracteritzat per un enfrontament amb els plantejaments uniformitzadors i assimilacionistes dels diferents governs que ha tingut l'Estat espanyol, per la demanda d'autogovern i per l'aspiració a constituir-se en estat, amb major o menor determinació, depenent del grup nacionalista i de l'època.

Paral·lelament, Espanya també és una nació en el sentit que hi ha molts ciutadans que consideren aquesta societat com el seu referent ètnic o nacional, però és, també, i sobretot, un estat. Per tal de clarificar-ho, ens cal afegir a les definicions de nació i ètnia explicades, una definició operativa d'estat.

4.2 L'ESTAT I EL NACIONALISME D'ESTAT

“La guerra nunca desaparece porque ha presidido el nacimiento de los estados: el derecho, la paz, y las leyes han nacido en la sangre y el fango de batallas y rivalidades que no eran precisamente -como imaginaban filósofos y juristas - batallas y rivalidades ideales (...). La ley nace de conflictos reales: masacres, conquistas, victorias que tienen su fecha y sus horroríficos héroes; la ley nace de las ciudades incendiadas, de las tierras devastadas; la ley nace con los inocentes que agonizan al amanecer.” (Foucault, 1992:59)

Un cop aclarit què entenc per ètnia o nació, cal fer referència al significat del terme “estat”, sovint confós com a sinònim de nació o ètnia, cosa que dificulta enormement les reflexions rigoroses sobre el tema de les identitats col·lectives.

Defineixo l'estat com una organització política complexa, sobirana, amb un poder més o menys centralitzat (segons el tipus d'estat), un poder sempre coercitiu sobre un territori ben definit per fronteres, clares, reconegudes i amb una població, sobre la qual manté el monopoli de la violència (control social) i de la fiscalitat (redistribució dels recursos). Aquesta forma política comença a prendre forma a Europa cap al segle XIII i queda completada pràcticament cap al segle XVIII. Des del s. XVIII, l'estat està considerat com el tipus d'organització ideal (principi de nacionalitat o la creença que l'única possibilitat que té un grup per conservar la seva sobirania és amb la creació d'un estat). Des d'aleshores la formació d'estats ha estat una aspiració per a moltes nacions o ètnies sense estat.

Si les nacions o les ètnies, com hem vist, són construccions històriques, amb més arguments podem dir el mateix dels estats, unitats molt més arbitràries històricament i més difícils de legitimar, per la seva genealogia, sovint, violenta i traumàtica.

En aquest procés històric, si bé hi ha estats construïts per consens o, fins tot, territoris que passen a formar part d'un estat en ser comprats⁸⁴, el veritable motor de la construcció dels estats ha estat quasi sempre la guerra, la violència, la coerció. L'íntima relació de l'estat amb la guerra ha estat reconeguda, en major o menor mesura, per tots

⁸⁴ Els Estats Units van comprar la Louisiana a França el 1803, Florida a Espanya el 1819 i Alaska a Rússia el 1849.

els autors que he emprat a l'hora de treballar el tema de les identitats nacionals o ètniques: B. Anderson (1997), C.B. Ballester (1997), I. Brunet (1994), M. Delgado (1998), N. Elias (1988, 1992), C. Geertz (1995), E. Gellner (1988), M. Guibernau (1997, 1999), E.J. Hobsbawm (1988, 1992), J.R. Llobera (1996), J.J. Pujadas (1984, 1993), J.J. Pujadas i D. Comas d'Argemir (1991) i Ch. Tilly (1992).

“La observación de Tilly de que en 1500 había en Europa occidental unas quinientas unidades más o menos políticamente autónomas, mientras que en 1900 había sólo unos 25 estados independientes, es un sagaz recordatorio de las feroces luchas estatales que caracterizaron tal periodo.” (Llobera, 1996:159-160)

La història d'Europa, per exemple, és la història de les lluites entre unitats de poder, ara en diríem estatals, per l'acumulació de nous territoris i poblacions que ens ha portat a les concentracions de poder actuals, amb un cost de milions de morts; els darrers a Kosovo, l'estiu de 1998, o, si ampliem mires, avui mateix a Txetxènia.

I què podem dir de la construcció dels Estats africans, producte de les divisions colonials, del repartiment d'un pastís per part de les potències europees basat en el poder de la mateixa potència? I què era l'Estat soviètic i què unia les desenes i desenes de nacions que hi contenia? I què uneix els Estats asiàtics formats per pobles amb mil i una llengües? O els Estats sud-americans, autèntics artificis muntats en un procés de 500 anys d'anihilació de milions d'indígenes, d'arrasament i espoliació incontrolada de totes les riqueses dels territoris conquerits, o de reducció a l'esclavatge o semiesclavatge de milions de persones? La guerra i la força és a l'origen dels estats.

“En conclusión, fue la guerra la que tejió la retícula europea de Estados nacionales, y la preparación para la guerra creó las estructuras internas de los estados que la componían. En último término, es la guerra el motor de la historia.” (Brunet, 1994: 234)

En essència, l'estat és un camp de domini, de poder, guanyat mitjançant la lluita contra altres estats. La relació entre els estats està, sempre, sota l'ombra de la guerra i la coerció. Un estat enfront d'un altre, al qual es mirarà, si més no, de reüll, amb el rebost farcit d'armes carregades en tot moment i amb els records de les guerres del passat ben presents.

Els estats són realitats històriques no eternes. Per aquest motiu, els estats es fan i es desfan amb enorme facilitat des d'una perspectiva històrica. La llengua catalana

capta molt bé el matís entre els verbs: ser i estar. Mentre que el verb “estar” transmet la idea de provisionalitat (estat), el verb “ser” implica una relació identitària molt superior (sóc/identitat ètnica o nacional).

Els mapes polítics queden antiquats any rere any, una mostra més del caràcter efímer dels estats, d'aquests enginys que estan ben lluny de ser “les unitats de destí a l'universal” que, en major o menor mesura, tots creuen ser. Cada guerra acostuma a comportar una reorganització de les fronteres.

Però els estats no només són fruit de la guerra, de fer-se un lloc entre altres estats, sinó que, durant aquest procés, lluny de gaudir d'una pau interior (des de la perspectiva ètnica), també han provocat un combat intern i un ressentiment per part de la població sotmesa, ja que la construcció dels estats significa l'assimilació (o intent d'assimilació) de comunitats ètniques o nacionals, sovint antigues, moltes de les quals, per diferents raons, no estan disposades a renunciar a les seves velles lleialtats i sentiments de pertinença.

Des de la seva creació, els estats s'han presentat com a incompatibles amb altres instàncies adscriptives que pugnaven per la fidelitat dels individus, per proporcionar-los el grup d'identitat últim, la “casa pròpia”, un lloc per “estar” en el món, una pàtria. Els estats gairebé sempre s'autodenominen nacions, malgrat dins seu puguin contenir altres grups nacionals, i s'ha creat, d'aquesta manera, el concepte problemàtic d'estat-nació⁸⁵, que tanta gent utilitza i tanta confusió comporta. La realitat, però, contradiu aquesta associació de dues categories adscriptives que no tenen per què coincidir. La majoria dels estats actuals del món són estats plurinacionals de totes totes. És més difícil trobar un estat monoètnic que el cas contrari, que és el més majoritari.

El conflicte important s'estableix entre els estats que no han aconseguit fer coincidir les fronteres de l'Estat amb les fronteres ètniques (és a dir, quasi tots), i que no

⁸⁵ L'estat nació, al meu parer, és una pirueta semàntica amb un clar interès polític d'anul·lar o subordinar les altres fidelitats identitàries —com les ètniques— a l'interior dels mateixos estats. En aquesta línia trobem també, per exemple, el concepte inventat pel nacionalisme espanyol d'una “España, nación de naciones” que, intueixo, va sorgir d'una traïció de l'inconscient de la ment d'algun nostàlgic de l'Espanya imperial del passat.

accepten aquesta realitat de bones maneres. És a dir, els estats en què hi ha en joc la seva pròpia legitimitació (veure el capítol 6.3):

“El conflicto sobre el nosotros se produce en una sociedad en la que el Estado no ha podido desarrollar una conciencia social comunitaria consistente en la totalidad de la población interior a sus fronteras. De manera latente o explícita, alternativa o continuada, una parte del colectivo estatal habitante de un territorio concreto propone la existencia de un nosotros específico que requiere la constitución de un orden político más o menos específico.” (Pérez Agote, 1985:6)

En certa manera, els estats actuals són fruit d'una victòria, d'una selecció “natural” d'entre tots aquells que competien per un mateix espai de poder. En el camí, lògicament, han quedat moltes comunitats anorreades. Comunitats que van perdre la seva autonomia política, la possibilitat de constituir-se en estat, i que foren copsades, englobades i destruïdes per l'estat guanyador.

I allà, on els derrotats no han estat físicament vençuts, continua un front de batalla obert, un lloc on potser es prepararan els combats del futur. Les lluites del passat deixen un pòsit més profund i perdurable del que ens imaginem. Sobren exemples.

L'ideal anhelat per qualsevol societat estatal és aconseguir la identificació total i la lleialtat afectiva dels seus ciutadans. És a dir, esdevenir, també, com la nació i els grups ètnics, una comunitat imaginada sòlida. Per la qual cosa, l'estat ha necessitat, tradicionalment, recórrer a un fort poder coercitiu (forces de seguretat de l'estat) i a instruments de producció d'adhesions que van des de l'educació-adoctrinament⁸⁶, el servei militar obligatori, els mitjans de comunicació i propaganda, la constel·lació simbòlica imposada i reglamentada, els jutjats i lleis, la capacitat d'amenaçar, les polítiques “culturals”, la negació del dret a l'autodeterminació⁸⁷, etc. fins a les seleccions esportives estatals, mal anomenades nacionals, com veurem. La coerció està

⁸⁶ Prou que ho sap el Partit Popular, el conservador partit nacionalista espanyol que va governar des de 1996 fins a 2004. Només cal recordar l'obsessió per les “humanitats” o l'ensenyament de la història de l'exministra d'Educación, cultura y Deporte, Esperanza Aguirre; o l'exministra Pilar del Castillo i la seva conservadora i uniformitzadora reforma de l'educació, amb la seva mania per esmenar el suposat declivi de la llengua castellana en algunes comunitats autònomes, etc.

⁸⁷ Encara que el dret a l'autodeterminació, o el dret dels pobles a decidir lliurement el seu destí polític, a constituir-se en un estat autònom o independent, a establir el propi sistema socioeconòmic i d'autogovern, és un dret reconegut per l'ONU des del 1951, i acceptat per tothom en el consens del dret internacional, els estats, en el millor dels casos, només el reconeixen quan els col·lectius que el reclamen es troben dins de les fronteres dels altres.

implícita en la formació de tot estat i es troba arreu, les mateixes lleis estan al servei de la maquinària del poder triomfant, i no són més que el resultat d'una organització i unes relacions sorgides de la guerra i la coerció originals.

Tota societat necessita, de manera ideal, per al seu funcionament, que tots els individus que la componen tinguin un sentiment de mancomunitat, un sentiment de pàtria, que en nom de la nació faci que tots els seus integrants superin les seves diferències econòmiques, de poder, de gènere, d'edat, etc., i estiguin disposats als sacrificis que la societat necessita, fins i tot, si cal, donant la vida o matant els "enemics". Així, tot estat inclou, per definició, un potencial conflicte latent derivat del fet que els estats neixen amb una vocació nacionalista. El seu "destí universal" és ser nació. Insisteixo, doncs, que el conflicte és inherent a la pròpia definició dels conceptes nació i estat.

Hem arribat, doncs, al rovell de l'ou del conflicte en les relacions entre l'estat i els grups ètnics o nacions que la majoria dels estat inclouen (i que desenvoluparé amb més amplitud al capítol 6, ja que, i avançant-me al desenvolupament de la tesi, comprendre aquesta tensió és imprescindible per entendre el que s'expressa en els rituals que el F.C Barcelona genera): tot estat aspira a ser o es considera a si mateix com un estat-nació, i pensa o desitja que els individus que el componen el vegin com el referent ètnic primordial. En aquest sentit, són molt il·lustratives les paraules d'un dels ideòlegs del nacionalisme italià del XIX, Massimo d'Azeglio: "Hem fet Itàlia, ara cal fer els italians." Les infidelitats a l'estat seran una traïció, una "quinta columna" organitzada, l'equivalent a les heretgies i a les sectes per a les religions hegemòniques, com ben bé ha estudiat en J. Prat (1997).

I els conflictes del passat estan lluny d'haver impulsat solucions noves, ja que malgrat autoanomenar-se nacions, continuen sent molt pocs els estats que han aconseguit l'ideal de ser un estat-nació, i en aquest fet rau la seva precarietat i l'explicació de multitud de tensions estructurals que viuen gran quantitat d'estats del món. Molts estats no han aconseguit i estan lluny d'aconseguir fer viable el seu projecte nacional. I no només això, el seu projecte nacional, sovint pot xocar amb projectes nacionals antagonics situats a l'interior de les seves pròpies fronteres. El nacionalisme

d'estat o estatisme es troba cara a cara amb el nacionalisme ètnic o nacional d'altres grups d'humans subjectes a la seva administració.

Ètnia o nació i estat configuren, doncs, un teixit realment complex on es barregen, en primer lloc, qüestions polítiques, de definició d'un espai de poder; en segon lloc, identitàries i emocionals en aspirar a un ideal utòpic, el d'aconseguir la fidelitat de la totalitat dels individus que se suposa integrants de la comunitat; i, en tercer i últim lloc, ha de donar resposta als mateixos individus en la seva necessitat de trobar un referent adscriptiu i d'enquadrament social.

Les nacions i els estats necessiten que la gent cregui en ells i els éssers humans hi necessiten creure. Si els projectes no són coincidents, la barreja és, ha estat, i em temo que seguirà sent, explosiva. Els fracassos del passat pesen encara més que les solucions de futur.

Per acabar aquests aclariments conceptuals i teòrics, obligats per entendre'ns en els posteriors capítols, voldria que quedés ben clar, perquè és essencial, que qualsevol identitat, ja sigui ètnica o estatal, no és mai immutable en el temps, i sempre ha estat, i és, construïda històricament.

4.3 ELS REFERENTS SIMBÒLICS DELS CATALANS

“Amb símbols sols, ja ho saps, no podem viure,
sense símbols tampoc.” (Miquel Martí i Pol, a: Carreras, 1998:6)

Aclarides les diferències conceptuals i teòriques entre ètnia o nació i estat, parlaré de símbols perquè les idees d'identitat ètnica o estatal necessiten ser expressades, fer-se tangibles a la col·lectivitat i visibles als altres. Les comunitats s'han dotat, des de sempre, de complexos sistemes simbòlics i rituals, entre els quals, al llarg de la tesi, situaré el fenomen Barça.

Per tal d'abordar la seva interpretació i anàlisi antropològica, cal continuar amb la definició de la unitat mínima de significació d'aquests dispositius simbolicorituals, el símbol.

Entenc per símbol⁸⁸ una representació carregada de sentit, molt sovint polisèmic, que es pot materialitzar en un objecte, en una noció o en una activitat. O, dit en paraules de Geertz: “Formulaciones tangibles de ideas, abstracciones de la experiencia fijadas en formas perceptibles, representaciones concretas de ideas, de actitudes, de juicios, de anhelos, o de creencias.” (Geertz, 1995:90).

La matèria primera del símbol és el de menys, qualsevol cosa és vàlida com a referent simbòlic, per exemple, un menjar “típic”, una peça de roba o una bandera. Només cal un element tangible que, en una construcció històrica col·lectiva, s'omplirà d'un significat invisible als ulls dels no iniciats o no socialitzats en aquest saber particular.

Quan el símbol és utilitzat per expressar una consciència identitària, un sentiment de pertinença o una ideologia nacionalista —ja sigui ètnica o estatal— ens trobem davant d'un tipus de símbol identitàri. La definició és pertinent, perquè el Barça

⁸⁸ No he volgut entrar en la polèmica sobre les diferències entre senyal, símbol i signe que tantes pàgines de l'antropologia ja han omplert, i prefereixo fer servir una definició poc controvertida, per la seva simplicitat, per tal de, a partir d'aquí, anar completant-la.

és un símbol identitari i produeix tot un sistema simbòlic que s'interrelaciona directament amb l'univers simbòlic català.

La importància de la mitologia, dels símbols i, com veurem en propers capítols, dels ritus és essencial en la construcció, manteniment i reproducció de les identitats ètniques o nacionals i, també, en els anhels de tot estat i/o nació.

“El funcionament social dels mites i dels símbols de la identitat ètnica i nacional no és gaire diferent de la resta de signes i estereotips sexuals, d'edat, de classe social, geogràfics, etc. Així, cada grup ètnic o nacional disposa d'un registre relativament limitat de clixés mentals i d'imatges culturals a través dels quals els seus membres afirmen la seva consciència de pertinença i d'autoidentificació amb el propi grup. I, evidentment, quan un grup s'autodefineix reafirma la seva consciència de personalitat col·lectiva, marca les diferències i les fronteres amb la resta de grups —ètnics o nacionals— amb els quals interactua a diversos nivells.” (Prat, 1996:298) (El subratllat és de qui escriu.)

El paràgraf anterior d'en Joan Prat és prou clar. Els símbols ètnics o nacionals són imprescindibles per tal que els membres d'un determinat grup humà puguin afirmar la seva consciència de pertinença i d'autoidentificació de manera clara enfront dels altres. I per això cal un suport físic a una determinada identitat.

Catalunya no és una excepció. Com qualsevol nació té una necessitat d'autopresentació que s'expressa amb tot un repertori simbòlic similar al d'altres grups ètnics o estats. “Desde el tótem y el tabú hasta la colocación de la bandera en la luna no se le han ocurrido muchas cosas nuevas a la humanidad a este respecto.” (Pross, 1983:46)

La Generalitat de Catalunya, com es pot veure, per exemple, a la seva pàgina web⁸⁹, defineix com a símbols oficials de la nació l'escut, la bandera o senyera, el senyal de la Generalitat, l'himne nacional de Catalunya o Cant dels Segadors, l'Onze de Setembre i la llengua catalana. Cal afegir els patrons del país, sant Jordi i la Mare de Déu de Montserrat, i completaria el conjunt de símbols hegemònics de la catalanitat alguns aspectes folklòrics i culturals com la sardana, considerada la dansa nacional de

⁸⁹ Diu, literalment, en l'apartat de símbols nacionals: “Catalunya, com totes les nacions, té els seus símbols representatius i distintius propis; l'escut, la bandera, el senyal de la Generalitat, l'himne i la festa nacional.” (<http://www10.gencat.net/gencat/AppJava/cat/catalunya/simbols/index.jsp>).

Catalunya i, darrerament, també els castells (torres humanes pròpies de certes festes populars).

Aquest conjunt de símbols té un origen històric molt precís i ben contextualitzat en el moviment anomenat Renaixença, que s'esdevé durant la segona meitat del segle XIX, moment en el qual es configurarà el sistema simbòlic a través del qual s'expressa la ideologia nacionalista catalana, fet que es demostra, ben clarament, en els treballs de Joan Frigolé (1980), Joan Prat (1984, 1996), Llorens Prats (1984, 1988) i Joan Josep Pujadas i Dolors Comas d'Argemir (1991), els quals he seguit en tractar el tema de la creació, recuperació i/o "invent de la tradició" catalana.

Així, aquesta constel·lació simbòlica es formarà, principalment, a partir de la recuperació de materials simbòlics del passat, de la tradició, que poden ser útils com a símbols identitaris. Altres vegades seran "inventats", també en nom d'una pretesa tradició.

Des de final del segle XVIII i durant el segle XIX, i paral·lelament a tot un moviment d'efervescència nacionalista europeu, Catalunya comença a canalitzar un sentiment identitari, un esperit de grup, en articulacions politicoideològiques que portaran a autoafirmar-se com a nació enfront d'una concepció de l'Estat espanyol uniformitzadora, centralista, conservadora i monoètnica. S'engega una dialèctica estat-perifèria que produirà nacionalismes diferents d'acord amb societats, també, molt diferents econòmicament, socialment i culturalment parlant.

Al llarg del s. XIX, i sobretot a partir de la segona meitat, el procés de "recatalanització" creixerà progressivament enfront d'un estat sense la força coercitiva ni amb la capacitat de legitimació suficients per doblegar les diferències identitàries internes a les seves fronteres, com per exemple succeeix en altres estats com el Francès.

El catalanisme comença amb una tèbia manifestació de renovació i recuperació lingüística i ideologicocultural que rep el nom de Renaixença. Els treballs de Rubió i Ors, d'Aribau, els Jocs Florals, els treballs històrics de Milà i Fontanals, etc., es poden

entendre en el context de molts altres romanticismes europeus interessats en el ressorgiment i la recuperació de la “cultura pròpia”.

Hem d’esperar, però, prop de mig segle més perquè aquest procés que s’inicia amb la Renaixença s’associï, al mateix temps, amb el sorgiment del que ja podríem anomenar un moviment polític regionalista/nacionalista⁹⁰ i, alhora, un moviment ideologicocultural. O, dit d’una altra manera, perquè és un moviment polític identitari necessitarà d’instruments legitimadors i simbolicorituals —i d’aquí l’esclat de l’interès per la història, la llengua, els mites i la literatura, per exemple del passat medieval català— i, al mateix temps, aquesta producció cultural que s’inicia amb la Renaixença proporcionarà tota una argumentació justificadora per al naixent catalanisme polític.

Tot plegat comportarà una efervescència de l’associacionisme ètnic català amb motius tan diversos com la recuperació literària, històrica, de l’ànima catalana (el *volkgest* del nacionalisme alemany, cercada en el camp català, incontaminat, i en la llengua), de la “terra” (una terra sacralitzada com l’espai de la pàtria que comportarà un gran desenvolupament de l’excursionisme, que va molt més enllà del seu vessant, avui diríem esportiu), musical (orfeons, cobles, cors), etc., que seran, alhora, instruments de difusió i creadors de catalanisme. Aquesta dialèctica és molt important per entendre l’èxit d’uns símbols o el perquè de la seva sacralització per part de la nació.

Cada grup humà escollirà aquella matèria primera més idònia per tal de fer-la servir com a recipient simbòlic. Els símbols, aquestes ensenyes diacrítiques, no són escollits ni són producte de l’atzar; la seva entronització va paral·lela a la seva eficàcia simbòlica i capacitat legitimadora.

És per això que, de tot el conjunt simbòlic català, sens dubte la llengua és el més útil i, lògicament, el més potenciat, per moltes raons, però sobretot, per la seva capacitat diacrítica. Amb la Renaixença, deutora del Romanticisme europeu, el paper i el

⁹⁰ A l’origen del sorgiment d’un moviment regionalista/nacionalista de base ètnica hi trobem causes estructurals, històriques, socials i culturals molt ben explicades per historiadors com: Anguera, Balcells, Benet, Borja de Riquer, Fontana, Termes, Ucelay da Cal, Vilar, etc. Per la qual cosa, obvio una anàlisi profunda de les raons per les quals es passa de la identitat al regionalisme/nacionalisme, malgrat que al llarg de la tesi descriu i remarco les principals.

significat de les llengües autòctones passa a un primer pla. Catalunya serà modèlica en aquesta nova sensibilitat envers la literatura oral, les llegendes del passat, la poesia popular i en la potenciació de la llengua catalana com el símbol més important de la catalanitat.

“Totes aquestes manifestacions de la vida dels pobles eren concebudes com l’expressió essencial del *volkgeist*, o sigui, l’anima col·lectiva o l’esperit nacional. Esperit que els romàntics alemanys primer, i els europeus en general poc després, creien descobrir en les capes baixes de la població del món rural camperol. La influència del pensament de J.G. Herder en aquesta primera etapa dels interessos folklòrics fou notable. Herder havia concedit un paper estel·lar a la llengua materna, que apareix en la seva filosofia com el mirall d’una nació i com el magatzem en el qual cada poble acumula la seva saviesa i experiència ancestrals.” (Prat, 1996:299-300)

La llengua catalana —el seu ús i actitud davant de la llengua— és la joia de la corona del sistema simbòlic català. La recuperació de la llengua catalana com a llengua de prestigi i la conscienciació lingüística seran, doncs, un dels principals objectius de tot catalanisme polític i/o cultural.

Un altre símbol identitari universalment acceptat és la bandera. Cada bandera identifica una nació i s’oposa a les altres banderes i a tot allò que signifiquen. Les quatre barres vermelles sobre un fons groc formen la bandera catalana, o senyera, i es tracta d’una de les banderes més antigues d’Europa. La seva antiguitat va acompanyada d’un origen llegendari del temps de Guifré el Pilós (878-897), encara que s’ha comprovat que la llegenda fou inventada i escrita la segona meitat del segle XVI per Pere Anton Beuter i “inspirada” en una crònica castellana de 1492⁹¹. “Segons la llegenda, al segle IX, l’emperador franc Lluís el Piadós va dibuixar, sobre l’escut de Guifré el Pelós, les barres vermelles, amb quatre dits mullats en la sang de les ferides rebudes pel comte en batalla contra els normands.” (Prat, 1996:301). Aquesta llegenda és una de les més conegudes i està popularment acceptada, encara avui dia, per molts catalans. La seva antiguitat i el seu origen mític van convertir aquesta bandera en un dels símbols clau del catalanisme del segle XIX i XX, que l’inclou en qualsevol de les seves manifestacions, fins que és oficialitzada per l’Estatut d’autonomia de Catalunya de 1979 com la bandera catalana oficial. Com veurem sovint, esdeveniments historicomítics ben recreats són utilitzats, no tant per la seva validesa històrica en si, sinó per la seva validesa simbòlica,

⁹¹ Per a una bona història de la llegenda cal llegir Martí de Riquer (2000).

en ser portadors d'un significat útil en el present. En aquest cas, el catalanisme decimonònic adopta un emblema que conté tota la força d'un símbol identitari fundacional, legitimat històricament, que traspasa la seva antiguitat i continuïtat en el temps a la nació que representa com una comunitat històrica que perdura al llarg dels segles i de les diferents èpoques.

L'Onze de Setembre —que arribarà a ser la Diada Nacional de Catalunya— i “Els Segadors” —que esdevindrà l'himne nacional de Catalunya— són dos símbols que fan referència a fets històrics oblidats per la majoria de la població catalana “recuperats” i “reinterpretats” com a mites històrics durant la segona meitat del segle XIX. La història i el mite funcionen també com a símbols quan serveixen per recrear una interessada memòria col·lectiva.

El control de la pròpia història és fonamental com a font de legitimació d'una nació o un estat, i és per això que el sorgiment dels nacionalismes durant el segle XIX va paral·lel a la recuperació generalitzada de les diferents històries nacionals europees⁹². La Renaixença mostra un especial interès en la reivindicació d'un passat gloriós de Catalunya. Per això, els períodes més estudiats seran l'època medieval, com a espai temporal mític dels orígens nacionals, d'una Catalunya “trionfant”, i els episodis d'especial rellevància des del punt de vista d'una didàctica identitària diferenciada.

És ben certa la dita que “la història l'escriuen els vencedors”. Les diferents històries nacionals seleccionen uns fets i n'obliden uns altres depenent d'interessos, molt sovint polítics i poc historiogràfics. I és per això que, des del catalanisme polític, s'apel·larà al passat medieval “gloriós” i independent de Catalunya, així com a l'exaltació de fets històrics significatius com la guerra dels Segadors i la guerra de Successió. Lògicament, la lectura que es farà dels mateixos esdeveniments per part del nacionalisme espanyol serà totalment diferent. La història és i ha estat un camp de batalla per legitimar realitats nacionals i estatals, i la lluita per la imposició d'una determinada “història” és una lluita de poder.

⁹² “La historiografía romántica, ya fuese para descubrir el pasado de un país olvidado o para celebrar el pasado de una nación poderosa, fue un estadio inevitable en la formación de los episodios por los que pasaban los países.” (Llobera, 1996:230)

Dit això, “Els Segadors” i l’Onze de setembre, des d’aquesta perspectiva, són dos fets històrics molt útils per al catalanisme i pedagògics al mateix temps per a l’enfortiment de la consciència col·lectiva, ben diferenciada de l’espanyola. Per què? Sobretot, jo diria, per dues raons: en primer lloc, perquè marquen clarament dues dates crucials en la “pèrdua de les llibertats catalanes” i en la integració de Catalunya a Espanya; i, en segon lloc, perquè són reinterpretades com una derrota militar de Catalunya com a nació. Cal recordar, per exemple, que la revolta dels catalans, com es coneix també la guerra dels Segadors, és paral·lela a la revolta dels portuguesos i els holandesos, que sí que aconseguen la independència política del Regne dels Habsburgs a través d’una victòria militar. És evident, doncs, el potencial simbòlic de la data.

Sovint, es troba paradoxal, des d’una perspectiva internacional, que Catalunya celebri dues derrotes, però és una mala interpretació, al meu parer, perquè de fet no se celebren dues derrotes. La selecció d’aquests fets és justament un recordatori d’una aspiració legítima; és afirmar: “S’ha perdut una batalla, però no la guerra que perdura en la memòria, si més no”. És a dir, significa més una manifestació que la lluita continua més que no pas la celebració d’una derrota final.

La guerra dels Segadors fou recuperada pel catalanisme polític i, ben aviat, recollida com a tema per a l’himne nacional. Commemora els fets de 1640, quan un grup d’amotinats posaren en llibertat els presos, assaltaren les cases dels que col·laboraven amb la Cort de Madrid i donaren mort al virrei, el comte de Santa Coloma. El president de la Generalitat, el canonge Pau Claris, amb la col·laboració de la noblesa catalana pirinenca, de la burgesia barcelonina i de la majoria del poble, pactà una aliança politicomilitar amb França contra Castella. La guerra durà fins al 1659, i Catalunya perdé els territoris del Rosselló, el Capcir, la Fenolleda, el Vallespir i mitja Cerdanya, que passaren al domini francès i, el que és pitjor i sovint s’oblida, prop d’un quart de la població catalana es va quedar a la part francesa.

L’any 1882, Manuel Milà i Fontanals va publicar al seu *Romancerillo Catalán* una cançó popular, de tradició oral, amb el títol de “La Guerra de los Segadores”, que

era com un memorial de greuges dels catalans, sobretot pels abusos de les tropes castellanes a terres catalanes. El 1892 Francesc Alió dota aquesta versió tradicional de la música d'una altra cançó popular de to obscè, i aquesta fou la versió que, harmonitzada per Amadeu Vives, Lluís Millet i Enric Morera esdevingué l'himne oficiós de Catalunya. L'èxit i l'encert simbòlic de la cançó es féu patent, ben aviat, amb la seva primera prohibició, per part del Govern Civil, el 1897. El 1899 es realitzà un concurs per premiar una lletra que s'adaptés millor a la música popular i que pogués esdevenir himne nacional. La composició guanyadora, d'Emili Ganyavents, és, amb petits retocs musicals de Josep Viader, l'actual himne nacional⁹³.

TEXT DE L'HIMNE NACIONAL

Catalunya, triomfant,
tornarà a ser rica i plena!
Endarrera aquesta gent
tan ufana i tan superba!
Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!
Ara és hora, segadors!
Ara és hora d'estar alerta!
Per quan vingui un altre juny
esmolem ben bé les eines!
Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!
Que tremoli l'enemic
en veient la nostra ensenya:
com fem caure espigues d'or,
quan convé seguem cadenes!
Bon cop de falç!
Bon cop de falç, defensors de la terra!
Bon cop de falç!

Quant a l'Onze de Setembre, la història del símbol és similar a la dels Segadors.

La primera llei aprovada pel Parlament de Catalunya, en constituir-se l'any 1980, fou la que declara l'11 de setembre festa nacional de Catalunya⁹⁴. Aquesta data

⁹³ Una molt bona història de l'himne nacional és: *Els Segadors. Himne nacional de Catalunya* de Josep Massot, Salvador Pueyo i Oriol Martorell (1983).

⁹⁴ Text amb el qual es proclama, el 12 de juny de 1980, l'onze de setembre com a diada nacional de Catalunya: "(...) El poble català en el temps de lluita va anar assenyalant una diada, la de l'onze de setembre, com a Festa de Catalunya. Diada que, si bé significava el dolorós record de la pèrdua de les llibertats, l'onze de setembre de 1714, i una actitud de reivindicació i resistència activa enfront de l'opressió, suposava també l'esperança d'un total recobriment nacional.

Ara, en reprendre Catalunya el seu camí de llibertat, els representants del Poble creuen que la Cambra Legislativa ha de sancionar allò que la Nació unànimament ja ha assumit.

commemora la defensa de Barcelona, l'any 1714, davant d'un exèrcit francocastellà de més de 40.000 homes fidels a Felip V en el marc de la guerra de Successió. Aquell dia, el conseller en cap, Rafael Casanova, que enarborava la bandera de santa Eulàlia, va caure ferit i el general Antoni de Villarroel, comandant suprem de les forces militars capitulava després de divuit mesos de setge de la ciutat amb un exèrcit de poc més de 5.000 homes. La derrota suposà l'abolició de la Generalitat i del Consell de Cent, el desarmament de les forces militars catalanes i la supressió de la Universitat de Barcelona i dels Estudis Generals del Principat. Es decretà l'ús oficial del castellà en lloc del català. El nou règim de Catalunya, instaurat provisionalment el 1714, fou definitivament estructurat pel Reial Decret de Nova Planta del 16 de gener de 1716. Catalunya va perdre tot poder polític.

De la mateixa manera, va ocórrer amb Els Segadors. Uns fets històrics com aquests no passen desapercibuts per la intel·lectualitat catalanista de la segona meitat del segle XIX. Jacint Verdaguer, Manuel Milà i Fontanals, Frederic Soler i tants d'altres donaren a conèixer els fets de l'Onze de Setembre ja mitificats.

I, passa el mateix amb la senyera, que és adoptada per la multitud d'entitats catalanistes naixents a final del XIX i començament del XX. S'"inicia la tradició" de commemorar la data de l'Onze de Setembre, amb l'ofrena floral a l'estàtua d'en Casanova, que aleshores s'alçava vora l'Arc de Triomf. El 1901 un grup de joves porta flors a l'estàtua i foren detinguts per la policia. "La Unió Catalanista, l'entitat que el 1899 havia convocat el Concurs d'Els Segadors, en desgreuge, va invitar els catalans a dur-hi en multitud una altra corona. L'acte constituí un gran èxit. El costum patriòtic restava ja establert." (Prat, 1996:305).

També cal atribuir a la Renaixença la categorització com a símbols religiosos i polítics de la pàtria Montserrat i sant Jordi. Molts nens i nenes catalans portaran aquests noms.

Per això el Poble de Catalunya estableix, per la potestat del seu Parlament, la següent Llei:

Article primer. Es declara Festa Nacional de Catalunya la diada de l'onze de setembre." (<http://www10.gencat.net/gencat/AppJava/cat/catalunya/simbols/onze.jsp>).

La muntanya, el monestir benedictí i la Moreneta⁹⁵ són un focus potent d'identitat nacional catalana. Montserrat ha estat, i és, el santuari nacional per excel·lència. La història de Montserrat és llarga i ben documentada, i només voldria ressaltar que conté elements potencials suficients perquè el catalanisme polític naixent l'adoptés, també, com a símbol.

L'origen i la història de Montserrat es remunten a la nit dels temps. La llegenda data la construcció de l'ermita el segle IX, en la mateixa en què es data l'origen històric de Catalunya. Durant l'edat mitjana fou un dels llocs de pelegrinatge més importants de Catalunya. A aquest passat mil·lenari, cal afegir una cultura tradicional, oral i escrita, ben arrelada a la societat amb llegendes i tradicions. La destrucció napoleònica del monestir i l'exclaustració dels monjos benedictins el 1835, però, va suposar per a Montserrat un període que el dugué quasi a la seva desaparició. El 1857, Pius IX nomenà Miquel Muntadas superior de Montserrat, i començà la revifalla del monestir en ple context ideològic i polític de la Renaixença.

Amb el suport del bisbe Urquinaona, Jaume Collell, Fèlix Sardà i Salvany i Jacint Verdaguer, l'abat Muntadas organitza les festes del mil·lenari (1880) i de la Coronació de la Verge (1891), esdeveniments que donen l'impuls definitiu a Montserrat com a símbol. El mateix 1880, Verdaguer compona el "Virolai", que també esdevindrà un himne patriòtic religiós.

Montserrat és, des d'aleshores, possiblement un dels llocs més representatius de la religiositat popular de casa nostra i, al mateix temps, un dels símbols de la catalanitat. La benedicció de símbols catalanistes com la senyera de l'Orfeó Català, les rebudes a les pelegrinacions de pràcticament totes les entitats catalanistes..., magnifiquen, encara més, l'aura misticonacional del santuari de la Mare de Déu de Montserrat.

A Catalunya, la devoció per sant Jordi té el seu origen en el segle XIII, quan els guerrers que havien tornat de lluitar contra els sarraïns i turcs van popularitzar la

⁹⁵ Encara que la restauració i l'anàlisi tècnica de la talla, feta el 2002, han confirmat la hipòtesi que la Mare de Déu de Montserrat és una peça romànica, original del segle XII, i que el color de la cara i de les mans va evolucionar amb el pas del temps del blanc al negre. Des del segle XV, és coneguda pel fet de tenir la pell morena; d'aquí, que se l'anomeni Moreneta.

tradicció pietosa que havien conegut mar enllà, i ben aviat passà a ser el patró dels exèrcits catalans. “Els reis catalans van fomentar el patronatge, i van crear i sostenir ordes militars posats sota la seva advocació, com l’orde de sant Jordi d’Alfama, fundat per Pere el Catòlic (segle XIII), que posteriorment es va ajuntar amb el de santa Maria de Montesa, la confraria de cavallers de Sant Jordi de Terol i d’altres.” (Prat, 1996:307). Cal dir, però, que no va ser mai un sant de devoció de les classes populars, que tenien altres patrons. L’intent de Pere el Cerimoniós, el segle XIV, de fer de sant Jordi el patró de Catalunya, va fracassar.

L’interès per les llegendes del passat per part del Romanticisme català va arribar, també, a la figura de sant Jordi, i, un altre cop, haurem d’esperar a la segona meitat del segle XIX perquè sant Jordi —la seva iconografia i corpus llegendari— es popularitzi, aquest cop amb gran èxit. L’embranzida que li dóna la Renaixença és imparable des del primer moment, de tal manera que nombroses entitats catalanistes prengueren el seu nom, i, actualment, la icona de sant Jordi va unida a les quatre barres molt sovint. La Mancomunitat catalana, primer, i la Generalitat, després, fomentaren oficialment el patronatge de sant Jordi i convertiren el 23 d’abril en una diada clarament catalanista.

Per acabar aquesta revisió de símbols identitaris catalans, cal esmentar la sardana, que és la dansa nacional, i els castells.

La sardana és una dansa d’origen incert, les primeres referències de la qual daten del segle XVI⁹⁶. El que sí que sabem amb certesa és que es tracta d’una dansa popular, que es balla a les comarques de la Selva, el Rosselló i l’Empordà. És una manifestació, doncs, ben local, en un principi. El 1850, al Liceu de Barcelona, es fa la primera audició de sardanes, i el 1859 —la mateixa data que la primera celebració dels Jocs Florals— va tenir lloc als jardins del Tívoli la primera ballada popular a Barcelona.

“La innegable condició de cosa popular que tenia la sardana va atraure els capparets de la Renaixença i en va fer la imatge del nostre redreçament col·lectiu. Hi veien la representació de totes les virtuts del poble català, la quinta essència de la nostra idiosincràcia. D’ací que, d’una banda, encoratgessin el seu coneixement i la seva divulgació (...)” (Miracle, 1980:19)

⁹⁶ A part de l’exhaustiu treball de Joan Prat (1996), una bona història de la sardana la trobem al llibre de Josep Miracle (1980): *Llibre de la sardana*. Selecta. Barcelona.

Ben aviat, i com molt bé senyala en Miracle, gràcies de nou a la intervenció dels prohoms de la Renaixença, la dansa surt del seu àmbit local per expandir-se arreu de Catalunya. L'èxit es deu, doncs, en bona part, a la difusió que en féu el catalanisme i a les connotacions que havia anat adquirint. Joan Maragall la defineix: “La Sardana és la dansa més bella / de totes les danses que es fan i es desfan”. En el seu poema apuntava alguns trets de la sardana, principalment la seva índole democràtica i integradora per una banda, i la seva honestat i castetat per l'altra. El seu caràcter simbòlic estava ja definit a final del XIX.

Una cosa semblant, però molt més moderna, li succeeix al “fet casteller”. En un principi, la pràctica castellerà està ben localitzada en el triangle que formen les poblacions de Valls, Tarragona i Vilafranca. No serà fins a la fi del Franquisme (1975) que els castells sortiran del seu àmbit local per arribar a ser un dels símbols més novells de la constel·lació simbòlica catalanista.

La necessitat col·lectiva del postfranquisme de recuperar uns símbols, uns mites i unes activitats, que poden identificar i cohesionar un grup humà que ha estat sotmès a una amnèsia cultural obligada, es manifesta amb la recuperació, quan no l'invent en nom de la tradició, de tot un seguit de pràctiques folklòriques, gastronòmiques, festives, etc. Així, no només es recuperaran antics símbols, sinó que se'n crearan altres de nous.

En aquest context, cal situar la progressiva i imparable difusió dels castells com a símbol de la catalanitat. Curiosament, el fet casteller, a diferència de la sardana, no fou tingut en compte pels prohoms de la Renaixença. En canvi, sí que ha estat pres en consideració pel catalanisme de final de segle XX i pel propi Govern de la Generalitat que, veient un enorme potencial en la difusió i potenciació del fet casteller, ràpidament farà tot el possible per popularitzar aquesta pràctica —amb transmissions televisives incloses i cròniques als telenotícies diaris de la televisió pública catalana.

Els castells s'expandeixen per tot Catalunya i es funden un munt de colles en localitats amb nul·la tradició castellerà. Una vegada més, la potencialitat simbòlica, en aquest cas d'una pràctica lúdica única al món, és utilitzada precisament per aquest motiu, per servir de marcadors ètnic. Avui, ja és una realitat que s'associïn els castells

amb Catalunya, com un element més de la cultura catalana, quan fa només unes dècades era un pràctica minoritària en un espai geogràfic molt concret i, com a molt, un símbol localista.

De la mateixa manera, altres símbols que van tenir gran èxit en temps de la Renaixença i, sobretot, a final del segle XIX, com la Barretina, han anat de baixa i, avui, aquest en concret és un símbol molt poc actiu que s'usa amb caràcter diacrític en ocasions comptades i més aviat identificat amb pràctiques folklòriques. És una mostra més del dinamisme dels símbols que no són en cap cas unitats significatives immutables en el temps, sinó tot al contrari.

No voldria acabar sense deixar ben clar que el fet que en la creació de la constel·lació simbòlica catalanista, com en qualsevol altra, hi hagi una part inventada no li treu cap valor. Ho dic perquè, darrerament, des d'àmbits polítics espanyolistes i per part dels seus intel·lectuals orgànics s'han mal utilitzat i injustament les tesis de Hobsbawm/Rangers (1988) argumentades en el seu llibre *L'invent de la tradició* per desacreditar i deslegitimar els nacionalismes no estatals de la península Ibèrica sense adonar-se'n que el fet que siguin o no inventades les tradicions o els símbols no té cap importància, al cap i a la fi tot té un inici, fins i tot Espanya. L'important, i que aquí destaco, és que la presència de símbols identitaris respon a una voluntat inequívoca de ser o de seguir sent, i això no és cap invent, ni una realitat sorgida *ex nihilo*, sinó un *sentiment* col·lectiu que com tots té *sentit*. El nacionalisme no és inventat, sí, en canvi molts dels seus arguments legitimadors. Però, que hi hagi símbols inventats no vol dir que les realitats que representen no siguin reals, ja que estan formades per voluntats d'individus reals. I no només això, és que en nom d'"abstraccions" s'han comès sobre grups ètnics polítiques "tan abstractes, en efecte, com "l'holocaust" o "el genocidi" que tampoc mai no hem vist: que són tot just el flatus vocis d'uns individus que van ser torturats i morts en quantitats notòries pel fet de pertànyer a una altra abstracció, com ara ser jueu, o gitano, o republicà (...)." (Rubert de Ventós, 1999:37).

4.4 EL BARÇA COM A SÍMBOL

“Patria és la selecció nacional de futbol.” (Albert Camus)

“Seria gairebé impossible que el Barça donés l’esquena al país, perquè és el país. Bé, el país són moltes més coses, però el Barça és molt país.” Jordi Pujol
(*El 9 Esportiu*, 5 de febrer de 2004)

Si seguim passejant per la selva simbòlica catalana trobem que el F.C. Barcelona té un espai privilegiat. De la mateixa manera que el dia de sant Jordi, una rosa no és només una rosa, el Barça no és només un club. Tanta passió en un partit concret no és només per un joc, per un espectacle; les multituds no es reuneixen casualment. El Barça, a més d’un motiu de distracció, ha esdevingut un univers simbòlic dinàmic on es catalitzen adhesions i manipulacions simbòliques.

Com hem vist en anteriors capítols, podem datar la consolidació de la revolució esportiva, entre final del segle XIX i començament del XX. A partir d’aquí, les pràctiques esportives es multipliquen i sorgeixen les associacions esportives, els clubs i un interès mediàtic creixent pels espectacles esportius que no ha parat d’augmentar. D’aquesta realitat, el que m’interessa remarcar és que amb el sorgiment dels clubs esportius es posarà a l’abast de les multituds una immillorable matèria primera per a la construcció d’excel·lents símbols identitaris. De fet, la difusió de l’esport i el futbol durant tot el segle XX és paral·lela al sorgiment d’un altre fenomen social: el nacionalisme i la construcció d’estats i nacions, que, com diu en Joan J. Pujadas, de la mateixa manera que les arrels cerquen aliment, els nacionalismes cercaran aquells materials que els poden ser útils en els seus objectius. Crec que no és una casualitat aquesta simbiosi, com intentaré demostrar, ja que ambdós fenòmens es retroalimentaran.

El F.C. Barcelona, fundat el 1899, és un bon exemple, perquè és una entitat que ben aviat ultrapassa el seu significat de simple club esportiu per convertir-se en un important símbol identitari, com hem vist al capítol 3.

El Barça, agradi o no, ha estat acceptat amb poca controvèrsia com un símbol identitari en èpoques de prohibicions —que no han estat poques— on ha jugat un paper

de substituït dels símbols oficials i prohibits de la catalanitat. Més detractors té la hipòtesi que el Barça ha funcionat i funciona com un símbol de catalanitat, al mateix nivell, si més no, que la senyera o d'altres símbols oficials, encara avui, i en el seu més de cent anys d'història. En contra, es diu que el Barça és una institució privada (n'hi ha moltes més) i que, per tant, exclou una part important de la població catalana: Catalunya és més que un club. I és cert, però cal dir que quan parlem de símbols, entrem en una altra lògica i raonament.

Des de la meua perspectiva antropològica, no importa allò que el Barça sigui objectivament ni importen totes les contradiccions que s'hi puguin trobar —que n'hi ha i poden ser moltes—, ni és una qüestió de percentatges d'adscripció o de representativitat. El que m'interessa, en tant que realitat antropològica, és que existeix un club de futbol que s'enalteix a la categoria de símbol i adquireix aquest estatus perquè ha estat escollit com un bon significat i, sobretot, perquè molta gent reconeix en aquest símbol suficients significats compartits amb altres persones, en aquest cas amb molts milers de persones. Els símbols només ho són perquè els seus usuaris, en tant que col·lectiu, l'han adoptat com a instrument o receptacle significatiu.

Cal recordar que l'associació entre un referent i un contingut en un símbol és arbitrària i només fruit d'una construcció històrica i humana. En aquest sentit, el valor simbòlic del F.C. Barcelona, com hem vist i anirem veient, és molt gran i per a molta gent el Barça és una peça molt important de l'arsenal simbòlic català i, al meu parer, avui s'afegeix i està, si més no, al mateix nivell⁹⁷ que la Senyera, l'Onze de Setembre, Montserrat, Sant Jordi, "Els Segadors", el Pi de les Tres Branques, la sardana o els castells.

I no només això, el Barça és un astre tan brillant que construeix el seu propi sistema simbòlic: 1) produint símbols nous; 2) i enriquint-se, al mateix temps, amb el capital ideologicoemocional dels símbols oficials i clàssics de la catalanitat, ja que des d'un primer moment els annexa i els implica en tot allò que faci referència al club.

⁹⁷ Si es fa l'anàlisi exclusivament quant a poder de convocatòria, possiblement, seria un símbol insuperable.

En llenguatge de Turner, el Barça és un símbol dominant, en si mateix, “(...) los grupos se movilizan en torno a ellos, celebran sus cultos ante ellos, realizan otras actividades simbólicas cerca de ellos y, con frecuencia, para organizar santuarios compuestos, les añaden otros objetos simbólicos.” (Turner, 1999:22). Per aquesta raó, en molts casos, pot actuar com a gran metonímia de Catalunya i referent de la realitat nacional catalana, en sintetitzar, complexes idees i experiències essencials com: Catalunya, catalanisme, comunitat imaginada, sentiment nacional, passat comú, greuges compartits, tradició familiar, celebracions festives, etc., tota una munió de significats que s’han anat afegint en els més de cent anys d’història del club i a la pròpia història de la comunitat imaginada que és Catalunya.

La categorització del Barça, com a símbol identitari i com a contenidor/productor d’altres símbols ens permet continuar còmodament amb l’anàlisi de l’èxit d’aquest fenomen social des de l’antropologia simbòlica.

Per què un club de futbol pot esdevenir un excel·lent símbol identitari?

Molts factors expliquen aquesta realitat i potser la millor manera de fer-ho —un cop ja descrit a l’anterior capítol la història mitològica del club com un altre element clau del seu èxit social— és analitzar la pròpia naturalesa del símbol construït en aquest procés històric. En aquesta anàlisi he seguit, sobretot, la teoria del símbol aplicada a la identitat catalana desenvolupada en l’article de Joan J. Pujadas i Dolors Comas d’Argemir (1991): “Identidad catalana y símbolos culturales”⁹⁸.

⁹⁸ Article publicat originàriament a *Ciència*, núm. 15, 1982.

4.4.1 EL BARÇA COM A SÍMBOL DE CATALANITAT

El Barça és un símbol i, alhora, produeix símbols que sovint es presenten interrelacionats amb els altres referents de la catalanitat, amb la consegüent osmosi de continguts i la seva amplificació com a símbol identitari. En aquest recipient simbòlic que configura el Barça, s'empelten tots els símbols de la catalanitat i els seus significats. Tot això, sumat als significats inherents al F.C. Barcelona com a associació esportiva molt particular, més els significats i interpretacions que tothom projecta de manera individual o col·lectiva, i que poden diferir substancialment amb els altres individus o col·lectius amb els quals comparteixen la mateixa adscripció esportiva, configura el Barça com un univers simbòlic molt important a la societat catalana, si més no.

La llista d'exemples d'aquesta interrelació pot ser interminable. Veiem-ne una mostra, d'aquesta, i com actua aquest intercanvi de significats.

Per exemple, des d'un bon inici, el Barça ha incorporat al seu propi univers simbòlic la senyera, de tal manera que ha aconseguit unir fortament els colors blaugrana a les quatre barres catalanes. Cal dir, que en futbol, els "colors", la samarreta, són la bandera de la comunitat, i així ho he entès al llarg de la tesi.

Com ja hem vist, des d'un bon començament, mentre els seus rivals "esportius" porten a l'escut la corona, símbol de la monarquia espanyola amb tot el que això significa, el Barça porta al seu escut la Creu de Sant Jordi i les quatre barres. És a dir, que l'exhibició de l'escut del Barça és també l'exhibició de la bandera catalana.

D'altra banda, la bandera catalana és omnipresent en tot allò que fa referència al F.C. Barcelona, ja sigui al camp, a les celebracions de victòria, al braçolet de capità, etc. També es veuen sovint banderes formades per la unió de la senyera i la bandera blaugrana.

L'himne oficial de Catalunya, "Els Segadors", s'ha interpretat en moltes ocasions al Camp Nou. De fet, cada cop que el president de la Generalitat entra a la

l'lotja del Camp Nou sona l'himne de Catalunya per megafonia i s'aixequen els 100.000 aficionats, i aquest és cantat per molts espectadors —creant un ambient de gran transcendència metaesportiva. No només això, amb l'arribada a la presidència de Joan Laporta (2003), el Barça, amb una directiva molt més compromesa i explícitament catalanista⁹⁹, pren l'himne nacional de Catalunya com l'himne que s'ha de posar en partits internacionals com va succeir l'estiu de 2003 a Manchester i a Derry.

“(…) Los ingleses, como bien inmortalizó Elgar, son los maestros de la pompa y la circunstancia. Por eso, ayer, el acto de inauguración del nuevo estadio del Manchester City estuvo cargado de significado. Tras la parte festiva de los globos y los fuegos artificiales, llegó el momento de escuchar los himnos nacionales de los equipos, y fue entonces cuando los jugadores y los periodistas de Barcelona se quedaron de una pieza al ver cómo la cantante Carol Leslie Green entonaba en un más que correcto catalán “Els Segadors”, el himno nacional de Catalunya.

“Els Segadors” sonó en el City of Manchester gracias a la sensibilidad del equipo local, que hace una semana le preguntó al Barcelona qué himno querían que sonase. La junta del Barça no lo dudó y pidió “Els Segadors”. Fueron los empleados del protocolo del City los que se preocuparon de buscar la música y la letra por Internet y ‘bajarse’ el himno en formato Mp3. Internet. Así se trajo “Els Segadors” a Manchester.

En el programa de mano del partido, se presentaba al Barcelona como un equipo “que juega a fútbol en España, pero al que es un error denominar español. Barcelona es el orgullo de Catalunya, una región que aspira a la independencia.” (*Sport*, 11/8/2003)

Significativament, no passa el mateix amb la “Marcha Real”. L'himne espanyol no sona al Camp Nou, ni tan sols si el Rei visita el Camp Nou per assistir a un partit del F.C. Barcelona —o un president del Govern espanyol, que no és el cas, ja que no recordo haver vist mai a la llotja barcelonista un president de l'executiu espanyol¹⁰⁰. Per exemple, quan el Rei i la infanta Cristina acompanyats per Jordi Pujol van assistir al Camp Nou, el 28 de novembre de 1998 amb motiu de la celebració del centenari del Barça, es va haver d'optar per no tocar “Els Segadors” com es feia habitualment ni l'himne espanyol per temor a la resposta hostil del públic a la “Marcha Real”. Els

⁹⁹ El president del Barça, Joan Laporta, mai ha amagat la seva catalanitat militant. Es considera sense embuts un patriota català i ho demostra en multitud de fets i declaracions. Així, a la conferència inaugural de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) de 2003 diu: “Les dues institucions, tant el Barça com l'UCE, tenen valors comuns. Són un instrument de projecció de catalanitat.(…) Hem de retornar a les essències del club: un model de civisme, honestat i catalanisme. (...) Ja n'hi ha prou d'agressions als drets nacionals, hem de millorar el nostre finançament nacional, hem de defensar els nostres símbols d'identitat i defensar-nos de les estratègies i conjuntures de la política espanyola (...)”. Diari *Avui*, 3 d'agost de 2003. En la mateixa línia, a la inauguració de la Setmana del Llibre en Català va defensar la promoció des del Barça “del llibre català, la cultura catalana i una Catalunya lliure, justa, solidària, culta, poderosa, reflexiva i integradora.” (*El 9 Esportiu*, 3 de març de 2004).

¹⁰⁰ A hores d'ara és una incògnita saber si el recent escollit president del Govern espanyol, José Luis Rodríguez Zapatero (2004), anirà al Camp Nou, ja que s'ha declarat seguidor blaugrana.

xiulets a l'himne espanyol ja s'havien repetit amb la inauguració de l'Estadi Olímpic per part del rei Joan Carles I el 1991 en la cerimònia inaugural del Campionat del Món d'Atletisme, i és una pràctica habitual dels seguidors barcelonistes a les finals de la Copa del Rei rebre amb xiulets l'entrada del monarca al so de l'himne oficial del Regne d'Espanya. Recordo haver escoltat aquesta sonora i unànima xiulada en diferents finals de Copa que he presenciat per part dels culers, xiulets que són sempre silenciats per la RTVE i ignorats.

Fixem-nos, doncs, que el Barça té una bandera i un himne —que són dos del símbols que defineixen qualsevol nació— que amb el contacte amb la senyera i “Els Segadors” es reforcen simbòlicament per pura fusió d'idees i intercanvi de significats. Per tant, aquests poden ser, conscientment o inconscient, intercanviables per a molta gent.

En el cas de l'himne del club, m'atreveixo a dir, i només des d'una perspectiva d'eficàcia simbòlica, que no se'm malinterpreti, que supera “Els Segadors”. L'himne nacional de Catalunya avui és menys sabut i menys cantat, sens dubte, que l'himne del Barça¹⁰¹.

Durant la llarga dictadura franquista, l'etnocidi va tenir el seu èxit en molts aspectes. “Els Segadors” va ser prohibit i cançons com “La Santa Espina” o el “Virolai” actuen sovint com a excel·lents substituïts i contundents metàfores. Amb la transició es recupera l'himne nacional de Catalunya, però aquest ha estat pràcticament oblidat per les multituds que l'han de tornar a estudiar.

Paral·lelament a aquesta recuperació es compon un altre himne, “El Cant del Barça” —himne actual del club—, que sens dubte obté, amb els nous temps, major popularitat que l'himne de Catalunya¹⁰². Només cal anar a qualsevol escola o institut i

¹⁰¹ “(...) el 1983, era inaugurat a la ciutat satèl·lit de Sant Ildelfons, a petició de l'entitat andalusa Hijos de Almachar, un monument al poeta malagueny Salvador Rueda. En aquella ocasió en presència de Francesc Martí Jusmet, president de la Diputació, Frederic Prieto, alcalde de la ciutat, i l'honorable Max Cahner, conseller de cultura, es van entonar els himnes d'Andalusia i de Catalunya: els cors joves presents, amb tot l'entusiasme del món, i responent a la invitació del conseller, ho van tenir clar: “Tot el camp/és un clam...”. Com a regidor d'Ensenyament de la ciutat, vaig haver d'explicar a les autoritats andaluses que aquell era, ai las!, l'himne del F.C.Barcelona.” (Riera, 1998:28-29)

¹⁰² Sens dubte, el “Cant del Barça” és per a molta gent també una cançó patriòtica. El president de la Generalitat, aleshores, Jordi Pujol, comentava amb les següents paraules la final de la Copa del Rei (1997)

preguntar, com he fet, quanta gent sap l'himne del Barça i quants saben "Els Segadors". Moltíssima més gent sap l'himne del Barça, mentre que molts no tenen ni idea de l'himne nacional de Catalunya. En aquest sentit, el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya va treure una resolució donant instruccions sobre l'ensenyament de música i cançó a tots els centres docents d'educació primària per al curs 2001/2002¹⁰³ i en la qual, al repertori de cançons escollides per cada centre per fer aquest ensenyament, inclou l'obligatorietat que en aquesta etapa hi sigui l'himne nacional de Catalunya, "Els Segadors".

A diferència de l'himne blaugrana, "Els Segadors" és un himne que es pot sentir en molts pocs espais i ocasions. Si una de les funcions dels símbols és produir moments de comunió entre els qui comparteixen una mateixa identitat, cal que sigui popular i que es pugui cantar amb certa freqüència. L'oficialitat d'"Els Segadors" fa que aquest s'interpreti en escasses i massa encorsetades celebracions políticament correctes. En canvi, l'himne del Barça té molts escenaris on pot ser escoltat i cantat en comunitat, de manera lliure, festiva i freqüent. I, a més, és retransmès sovint pels mitjans de radiotelevisió, amb la qual cosa se li dona molta difusió. No li cal cap estratègia pedagògica extra perquè sigui conegut.

A això, cal afegir que "Els Segadors", m'atreveixo a dir, no és l'himne ideal per al nacionalisme hegemònic actual —a diferència del nacionalisme de començament de segle XX. Diria que té un altre tarannà que no està massa en sintonia amb un himne que fa referència a la mort d'un virrei, a la revolta popular armada, a cops de falç, a independència, etc. En canvi, l'actual himne del Barça¹⁰⁴ és un càntic més adaptat als nous temps, amb un missatge més integrador ("tant se val d'on venim/si del sud o del

jugada al Bernabéu entre el Barça i el Betis: "Me gusto que millones de personas vieran flamear las banderas de Catalunya con las del Barcelona y que se escuchara el himno del Barça en el Benabéu, que aunque no es el de Catalunya, para mí fue como si lo fuera." (*Sport*, 30 de juny de 1997).

¹⁰³ Departament d'Ensenyament, resolució de 29 de maig de 2001, que dona instruccions per a l'organització i el funcionament dels centres docents d'educació infantil i primària de Catalunya per al curs 2001-2002 (Núm. 870, any XIX, juny 2001).

¹⁰⁴ L'actual himne del Barça és va compondre el 1974 amb motiu del 75è aniversari del F.C.Barcelona. La lletra és de Josep M. Espinàs i Jaume Picas i la música de Manuel Valls. Al Camp Nou, el 27 de novembre de 1974 va ser cantat per primer cop, sota la direcció del mític Oriol Martorell, durant un acte de celebració del 75è aniversari. És important remarcar que en la seva presentació en públic també es van cantar cançons amb un bagatge i una categoria simbólicoemocional tan gran com: "El Cant de la Senyera" (prohibit pel Franquisme, i saltant-se la prohibició vigent), "El Rossinyol", "L'Hereu Riera" i "Al Vent". Un cop més funciona un intens intercanvi de significats. Des de la seva estrena, El "Cant del Barça" ha tingut molt d'èxit i és un himne molt popular.

nord/ ara estem d'acord/ estem d'acord/ una bandera ens agermana/...) i una melodia més fresca que la d'“Els Segadors”, una peça molt solemne, en to menor i, per tant, menys alegre i cantable que l'himne blaugrana. L'himne del Barça ha aconseguit que molta gent canti una mateixa cançó, al marge de les modes, en un país on es canta poc.

Si continuem analitzant aquesta relació amb els altres referents simbòlics catalans veiem que passa el mateix que amb l'himne o la bandera. Breument, en aquesta ràpida comparativa, també el F.C.Barcelona i els rituals que promou funcionen metafòricament amb tanta o més força que la sardana o els castells. Tenen la mateixa intensitat dramàtica, estètica i musical que els aplecs sardanistes o les exhibicions castelleres, i igual o superior mística catalanista.

Quant a sant Jordi, la representació que es viu en un partit de futbol entre el Barça i el Real Madrid és comparable, o superior, també, a l'èpica llegendària de la lluita del cavaller contra el drac per rescatar la donzella (Catalunya) (veure capítol 6.3).

El mateix passa amb Montserrat, la imatge de la Mare de Déu és present en diferents indrets de les instal·lacions blaugranes, com per exemple a l'entrada de la Masia (centre de formació dels futurs jugadors barcelonistes) on hi ha un quadre amb una imatge de la “moreneta”, o dins de la capella situada al túnel d'accés a l'estadi on també hi ha una imatge de la Mare de Déu de Montserrat; i tot èxit esportiu passa, com a punt final de la celebració ritual, per un pelegrinatge a Montserrat de representants del club per oferir el trofeu a la Mare de Déu. La commemoració del 75è aniversari del F.C. Barcelona (1974) també va tenir un dels seus moments més àlgids de la celebració a Montserrat. El mateix dia, curiosament, a les dependències del monestir es fundava la futura Convergència Democràtica de Catalunya, partit que donarà el primer president democràticament escollit de la Generalitat restaurada, Jordi Pujol. El mateix podem dir del dia de la commemoració del centenari del Barça¹⁰⁵, el 29 de novembre de 1999. En aquesta ocasió, una de les activitats de la diada organitzada per les penyes va ser portar una torxa que es van anar rellevant els atletes del club des del monestir de Montserrat

¹⁰⁵ Per a una detallada descripció dels actes del centenari, però sense cap interpretació en clau socioantropològica es pot consultar el llibre de Ramon Fusté i Mercè Morales (2000): *FC Barcelona, crònica d'un centenari*. Ed. Base. Barcelona. Molts dels esdeveniments allà descrits poden ser bones il·lustracions de les anàlisis dels rituals barcelonistes que faig en aquesta tesi.

fins a la Masia del F.C. Barcelona. Allí s'encenia una foguera central on la flama originària de Montserrat, després de passar pel cor del Barça, la Masia, era distribuïda a cadascuna de les Penyes barcelonistes. Aquest ritus guarda un clar paral·lelisme amb la distribució de la flama del Canigó (una altra de les muntanyes sagrades de la mitologia catalanista en considerar-se el bressol de Catalunya) per encendre les fogueres de Sant Joan, i en certa manera també, amb el Correllengua o el *Korríca* basc ben estudiat per l'antropòloga Teresa del Valle (1998).

El F.C. Barcelona participa cada Onze de Setembre a l'ofrena floral a en Rafael Casanova, i és aplaudit per la concurrència, majoritàriament jove i nacionalista, que s'hi aplega. Passa així, amb nota, el plebiscit popular d'atorgació de catalanitat que cada any han de passar o patir les diferents entitats polítiques i del món associatiu civil català que assisteixen a aquesta litúrgia. Així, mentre un any sí, i un altre any també, la delegació representativa del Barça és aplaudida, forts xiulets reben, per exemple, el Partit Popular, el Partit Socialista de Catalunya i l'altre gran club de futbol de Catalunya, el R.C.D. Espanyol, que sempre són esbrincats i xiulats. De tant en tant, també rep CiU, depenent dels anys i del panorama polític del moment. Aquestes entitats són acusades de botiflers, i percebudes com a espanyolistes pels espectadors "radicals" de l'acte¹⁰⁶. Cap penya ni associació vinculada al Real Madrid hi participa.

No hi ha acte social del F.C. Barcelona en què l'escenografia no estigui acompanyada de símbols identitaris catalans. He agafat l'exemple de la presentació del

¹⁰⁶ "Les ovacions que cada any s'enduen els partits nacionalistes quan fan l'ofrena floral al monument de Rafael Casanova es van veure eclipsades ahir per la presència del nou president del Barça, Joan Laporta, segons informa Quim Torrent. Amb crits de "Laporta president, Catalunya independent", un miler de persones va ovacionar la nova esperança del barcelonisme. (...) A més de Laporta, en la comitiva barcelonista hi destacaven els membres de la junta Ferran Soriano i Xavier Cambra, els jugadors del primer equip Víctor Valdés i Gabri i el porter d'handbol David Barrufet. (...) El candidat del PP a la Generalitat, Josep Piqué, es va mostrar indignat perquè durant l'ofrena floral un grup de joves va escridassar la delegació popular. "Vergonya, pallassada i espectacle lamentable", van ser les expressions utilitzades per l'exministre per definir el seu malestar. I arran d'això va proposar modificar l'homenatge a Rafael Casanova, per celebrar-lo d'una manera "normal". Les paraules de Piqué van ser secundades pel primer secretari del PSC, José Montilla, que ahir feia les funcions de líder del partit, coincidint en la necessitat d'obrir una reflexió sobre la celebració de la Diada. (...) El secretari general d'ERC, Josep-Lluís Carod, va preferir replicar a les queixes de Piqué amb ironia, subratllant que els republicans no tenen cap problema al Valle de los Caídos perquè no hi van. Carod també va contestar el suport del PSC a la proposta de PP, insistint que "si algú es troba incòmode" amb l'ofrena floral tal com es fa, "que no hi vagi". "Nosaltres no tenim problemes de protocol", va insistir." (*Avui*, 12 de setembre de 2003)

"Joan Collet, portavoz del Consejo blanquiazul, continúa indignado por los silbidos que el RCD Espanyol recibió durante la ofrenda floral al monumento de Rafael Casanova en la celebración de la Diada." (*El Mundo Deportivo*, 13 de setembre de 2003)

primer equip de futbol. Cada any més o menys a final de juliol es presenta l'equip que "ens ha de representar". A la presentació de fa uns anys, que es va celebrar excepcionalment a l'estadi Olímpic de Montjuïc, per no malmetre una gespa recentment plantada al Camp Nou, van assistir-hi 30.000 persones¹⁰⁷. El plat fort consistia a anar veient sortir els jugadors d'un en un. Abans, però, hi va haver una exhibició sardanista, la cobla Principal de Cornellà interpretà "Blaugrana al vent", la desfilada de les 1.034 penyes registrades, l'actuació de l'Esbart Santa Tecla de Tarragona i una enlairada de globus. Però atenció, la sortida dels jugadors d'un en un anava acompanyada d'un *hereu* i una *pubilla* (dos amb cada jugador), engalanats amb els vestits tradicionals; un acte, en paraules de Josep Mussons, vicepresident del Barça, amb el qual "hemos intentado que los extranjeros que llegan a nuestro club vayan integrándose y comprendiendo nuestra cultura (...). Ha sido un acto sencillo, modesto, pero muy nuestro, de la casa". Un ritual d'immersió catalanista que actuarà com una transfusió de tota la càrrega simbòlica catalana als seus "representants", perquè en la disputa no estiguin sols i sàpiguen el pes de la samarreta que porten.

Ronaldo surt a l'estadi acompanyat d'un hereu i una pubilla. (Fotografia: El País, 21 d'agost de 1996)

¹⁰⁷ No és una excepció, l'estiu del 2003, per la presentació d'un jugador, Ronaldinho, i veure-li fer uns tocs de pilota durant uns minuts es van reunir desenes de milers d'aficionats.

Mosaic al Camp Nou.

Mosaic especial i joc de llums fets amb motiu del centenari del F.C. Barcelona.

Escut del F.C.Barcelona.

Afició del Barça a la final de Basilea.

Enganxina amb explícita fusió simbòlica.

Afició del Barça onejant banderes catalanes i blaugranes. (Fotografia: Jordi Salvador)

Sortida dels jugadors del Barça a Derry moments abans d'escoltar "Els Segadors".

Bandera catalana al marcador del Camp Nou amb motiu de l'Onze de Setembre. (Fotografia: Jordi Salvador)

Ofrena floral a en Rafael Casanova feta per diferents entitats amb motiu de l'Onze de Setembre, entre elles el F.C. Barcelona i el R.C.D. Espanyol. (Fotografia: Jordi Salvador)

“Simbolhumà”. Manifestant engalanat amb emblemes “nacionalfutbolístics” el dia onze de setembre al voltant de l’estàtua de Rafael Casanova. (Fotografia: Jordi Salvador)

Gegants i capgrossos i ball de bastons a la desfilada i concentració de la Trobada Mundial de Penyes (1999). (Fotografies: Jordi Salvador)

Participació dels Castellers de Vilafranca a l’homenatge a Hristo Stòitxkov. (Fotografia: Jordi Salvador)

Com podem veure i seguirem veient, tota la mitologia i simbologia catalana va apareixent en un moment o altre “cosida” a l’entitat barcelonista. Així, dins de les instal·lacions blaugranes, paradoxalment, podem trobar una masia, la Masia. Un casalot de pagès, una casa pairal (o casa dels nostres ancestres) que, anacrònicament, es troba enmig de la Barcelona del segle XXI. Significativament, a les masies, L’avi, era el cap de la família, qui manava, el conseller, el guardià de les “bones” tradicions. L’Avi, com veurem, és un altre dels símbols del barcelonisme.

La Masia, anteriorment les antigues oficines del club, és des del 1979 el lloc de residència dels jugadors dels equips base i les joves promeses¹⁰⁸ del club.

Però la Masia no només serà una residència, també ens aportarà, com si en faltés, tradició, casa, família, catalanitat profunda i autèntica. No en va, en el mite de la Catalunya pairal, el món pagès allunyat de la contaminació de les ciutats amb influències de tot tipus, va ser objecte de devoció per part de la Renaixença.

El món rural i catòlic fou idealitzat¹⁰⁹, exaltat i glorificat pels intel·lectuals de la Renaixença, que trobaren en la mitificació del camp català la inspiració per a la creació d’un corpus simbòlic catalanista per afegir al seu discurs ideològic catalanista de final del XIX i que perdura, encara, amb lleugeres modificacions, en un catalanisme de base essencialista força estès a Catalunya i a altres nacions. Els pagesos foren vistos com els dipositaris de la continuïtat històrica del poble de Catalunya i els contenidors, per la mateixa raó, de les essències de la Catalunya més pura i genuïna.

“El món rural i el pagès que l’habita representen una cruïlla simbòlica privilegiada: Per la seva aparent immobilitat i pel seu allunyament dels corrents centrals de la civilització urbano-industrial, el món rural entronca directament amb el passat i, per tant, transmet inalterades les “essències de la pàtria”, per la

¹⁰⁸ Cal afegir, encara que no sigui gaire sabut, que les instal·lacions de la Masia, ja no són tan idíl·liques. La Masia ha quedat petita i actualment hi ha, a més, instal·lacions que serveixen per allotjar als joves valors al mateix estadi davant del camp d’entrenament, una zona que s’ha habilitat per hostatjar aquests nens-futbolistes. De la mateixa manera, els futurs jugadors del primer equip (el pas de promesa a realitat en la pròpia entitat és un salt només realitzat per una minoria) majors d’edat viuen en pisos de lloguer que comparteixen amb altres companys. Són el que en l’argot intern blaugrana es coneix com les “repúbliques”.

¹⁰⁹ Idealitzat perquè, com demostra Llorens Prats (1996), la visió de la societat pagesa imaginada com a virtuosa, bucòlica, plena de felicitat, custodiadora d’un passat genuïnament català, etc., estava molt lluny de la realitat que la història social ens descriu.

seva proximitat a la terra, arrela directament en ella i s'hi confon.” (Prats, 1988:36)

Com a símbol dominant d'aquest món rural reencantat i recipient de les essències pàtries trobem la masia. Així, tot allò que la masia conté s'investeix del mateix caràcter sacre del símbol: barretina, porró, pa amb tomàquet, llenguatge, escudella, etc., i també els jugadors de futbol que allí creixen i es fan homes.

Els jugadors de la Masia o, metafòricament, del *planter*, de la *pedrera*, de la mateixa terra, com Pep Guardiola, estan investits d'un significat quasi místic i poden arribar a esdevenir mites del barcelonisme¹¹⁰. Pep Guardiola, igual que tot símbol, esdevé d'aquesta manera matèria contingent de l'imaginari col·lectiu que es té sobre els jugadors “de casa” que triomfen.

Des d'aquesta òptica, per exemple, es pot entendre la polèmica a l'entorn de l'estratègia de fitxatges de l'exentrenador Van Gaal a totes les tertúlies de ràdio, de barberia, de bar, etc., que anaven plenes de crítiques a l'entrenador perquè estava fent fora de l'equip jugadors “fets a la masia”, “de casa”, com Iván de la Peña, Amor, Ferrer, etc., i “l'equip s'estava despersonalitzant en omplir-se d'holandesos”¹¹¹, la qual cosa és una paradoxa perquè, quasi sempre, en els més de cent anys d'història del Barça ha estat així. Els jugadors de casa han estat sempre en clara minoria (i no per això el club ha perdut res quant a representativitat) i, més, a les darreres dècades on el futbol mundial s'ha anat professionalitzant i mercantilitzant totalment. Per exemple, al *dream team*, l'equip guanyador de la copa més preuada a la final de Wembley, només hi havia dos jugadors catalans: Ferrer i Guardiola, i en cap moment es recorda aquest fet com a traumàtic, sinó tot al contrari, aquell equip s'ha mitificat.

¹¹⁰ No en va els catalans “de debò” són anomenats “de soca-rel” i un altre dels símbols del catalanisme és el Pi de les Tres Branques. L'arbre és un símbol molt present en les simbologies nacionalistes, així per exemple l'arbre de Gernika ho és del basc i un arbre va ser també el gràfic escollit pel partit nacionalista Convergència Democràtica de Catalunya.

¹¹¹ Fins i tot, el president de la Generalitat va intervenir, fent un toc d'atenció a la política de fitxatges del club, demanant més catalans per tal que l'equip no es despersonalitzi. “Cuando el club fichó a los hermanos Frank y Ronald de Boer, elevando a ocho el cupo de holandeses en la plantilla, Pujol se metió de lleno en el debate abierto y avivado por los medios dependientes de la Generalitat: “Nuestra sensibilidad se siente un poco defraudada por el hecho de que jugadores que son buenos y tienen lugar en nuestro corazoncito sean descartados”. (Bañeres, 2000:87). Van Gaal va respondre: “Està Pujol a càrrec d'aquest equip?”. Van Gaal mai va aconseguir la complicitat amb l'afecció i entorn barcelonista. El Barça no és només un club de futbol, per això el president/soci intervenia.

Un altra mostra del valor d'aquests jugadors del planter que triomfen al Barça la pot il·lustrar la gran tristesa i decepció que va suposar l'anunci per part de Josep Guardiola que abandonava el F.C. Barcelona. Recordo com un informant em deia que un dia es va acostar al quiosc i va veure un munt de gent xerrant. Alguna cosa important havia d'haver passat, va pensar. La notícia era que Guardiola sorprenentment deixava el Barça de manera prematura i de forma voluntària per raons personals. Tota una commoció per a la comunitat culer i mediàtica travessava tot Catalunya. Com a mostra, les declaracions del seu company d'equip, Òscar Junyent, dient que amb la sortida d'en Guardiola el Barça perdia un "tros de l'escut del Barça"¹¹². En la mateixa línia s'expressava l'aleshores president de la Generalitat:

"El presidente de la Generalitat, Jordi Pujol, un sentido barcelonista, declaró a este diario que lamenta profundamente la marcha de Guardiola del club azulgrana. Pujol resaltó la imagen "catalana" del joven de Santpedor y sugirió que, dentro del Barça, era el estandarte de Cataluña. "Siento mucho su marcha porque es un gran jugador y el Barça le necesita. Es un jugador emblemático, un líder. En Cataluña, más allá del club, era un hombre muy apreciado, un símbolo." El president ha seguido con atención su carrera, y ayer le recordaba con trece años jugando contra el Sant Gabriel en el campo de Sant Adrià de Besòs. En su opinión, "es un hombre muy identificado con lo que representa el Barça." (*La Vanguardia*, 12 d'abril de 2001)

Aquesta sobrevaloració del jugador "de casa" no és exclusiva del Barça, ni molt menys. Els clubs bascos, per exemple, acostumen a anar més enllà; així, per exemple, els equips de l'Athletic de Bilbao sempre han estat formats per jugadors bascos exclusivament per remarcar més explícitament la voluntat de ser el representant del seu país. Potser es podria dir, sense ser el basquisme la meva especialitat, que el nacionalisme basc, des de la seva fundació per Sabino Arana¹¹³, ha tingut una base ideològica molt més biològica que el català. Fins fa poc, reconeguts líders abertzales, com Arzallus, parlaven d'un *nosaltres* amb un Rh diferent, dels set cognoms bascos i de la raça basca com a marcadors ètnics que encara perviuen. La contractació de jugadors no bascos és vista com un atemptat a la puresa, al caire identitari de l'equip, cosa que no

¹¹² *La Vanguardia*, 12 d'abril de 2001.

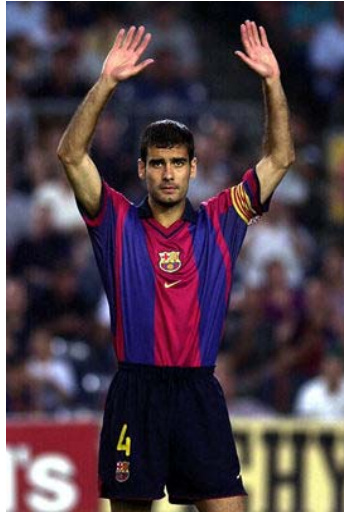
¹¹³ Evidentment que això és molt matisable i cal situar la figura de Sabino Arana en el seu context històric de final del s.XIX i començament del XX on la majoria dels nacionalismes, no solament el basc, també el britànic, l'espanyol, l'irlandès, el català, etc., s'expressaven amb un llenguatge biològic/racista molt llunyà de l'actual. I també és veritat que aquest discurs nacionalista basc ha anat canviant substancialment en els darrers anys.

es pot permetre, costi el que costi, en diners i en possibilitat de guanyar títols ja que, en el fons, la identitat basca es defineix també per contraposició amb l'espanyola. Hi ha gent que des de posicions properes al nacionalisme espanyol critica amb molta duresa aquesta actitud dels dirigents i del club de Bilbao titllant-lo de racista, però possiblement no han pensat que, de fet, el que fa l'Athletic no és tan diferent del que fa qualsevol estat del món amb les seves seleccions estatals formades exclusivament també per nadius de l'estat. Vist així, l'Athletic Club de Bilbao no fa més que fabricar-se la seva pròpia selecció basca privada que la història els nega a diferència d'altres nacions sense estat com Gal·les, Escòcia, Irlanda del Nord, etc.

Sigui com sigui, arreu els jugadors de la pedrera estan investits d'una aura especial. La Masia funciona com una metàfora més de la comunitat imaginada, de tal manera que es crea el mite que aquests jugadors de la "terra" (del planter) han incorporat, com si d'una transfusió es tractés, els valors dels mateixos espectadors, ja que "ells" són com "nosaltres", un dels "nostres" amb els mateixos objectius i causes comuns¹¹⁴ que seran més fàcilment assolibles amb jugadors "fets a casa".

Tots els significats que els seguidors projecten han de ser assumits, si més no teatralment, pels futurs "herois" blaugranes. Els futurs jugadors de la Masia, per aquest motiu, han d'estar protegits dels mitjans de comunicació que en un reportatge indiscret pot fer públic, per exemple, les preferències madridistes d'un dels xavals del planter amb les conseqüències d'impopularitat i de sospita que poden recaure sobre el jugador per part dels aficionats que viuen el futbol amb una altra lògica molt diferent.

¹¹⁴ Evidentment, que els objectius d'aquests jugadors no tenen per què coincidir. De fet, jugadors i espectadors viuen en un dues lògiques diferents. Respectivament, l'una marcada per un futur professionalisme i l'altra, subjecta als sentiments i les lleialtats primordials.

Guardiola acomiadant-se de l'afecció.

Entrada a la Masia del Barça, annexa al Camp Nou. (Fotografia: Jordi Salvador)

Entrada a la Masia presidida per la Mare de Déu de Montserrat. (Fotografia: Jordi Salvador)

Menjador de la Masia, on faran els seus àpats les joves promeses del Barça. Cal destacar el caire casolà d'aquesta. (Fotografia: Jordi Salvador)

Quadre en què s'immortalitzen tots els jugadors que han passat per la Masia. Els jugadors passen, però la institució continua. (Fotografia: Jordi Salvador)

4.4.2 EL BARÇA COM A MECANISME D'INTEGRACIÓ

Una altra qualitat que explica l'èxit simbòlic del Barça és la de permetre una lectura de la història en què es presenta una comunitat que ve de lluny. És a dir, ofereix una continuïtat amb el passat. Així, els jugadors, els seguidors, els directius, van canviant, però queden les icones, els colors i tota una mitologia del club que es passa de pares a fills i que està ben guardada a la memòria sentimental, individual i col·lectiva, amb museu inclòs, per a més solemnitat. Dit d'una altra manera, els jugadors, les generacions se succeeixen, es passen la samarreta, però l'equip és animat amb la mateixa força de sempre perquè el Barça roman; és vist com una entitat que està per damunt del pas del temps, com si custodiés un sentiment, una essència immutable.

El Barça torna a funcionar com una metàfora excepcional de la nació, entesa com un organisme viu que pot canviar, fins i tot, totes les cèl·lules del cos, però que se segueix reconeixent amb "personalitat pròpia". En llenguatge de Durkheim diríem que els individus moren, les generacions passen i se succeeixen, però perdura una força, una "ànima" que "animarà" les futures generacions amb el mateix esperit que ahir. Molts estats o grups etnonacionals tenen tendència a interpretar-se com una "unitat", com un "contínuum" i obliden el caràcter temporal, històric i subjecte de canvis que defineix tota comunitat.

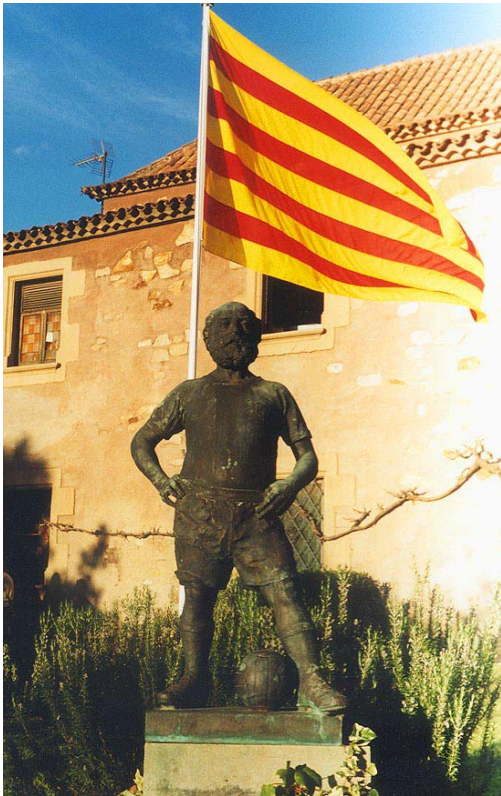
Un equip de futbol, un club, dóna una idea de contigüitat amb el passat perquè el referent és el mateix. "Ser" del Barça és també fusionar-se amb "l'esperit" d'aquesta comunitat, amb la seva història, els seus valors, etc., condensats en el símbol. "La idea de continuidad se relaciona con la existencia de alguna cosa definida indisolublemente como catalana que se mantiene estable a pesar de las circunstancias adversas, que renace en determinados momentos y que, en definitiva, se inmortaliza en un futuro sin límites." (Pujadas/Comas d'Argemir, 1991: 649). És a dir, el Barça no tan sols ofereix un punt de referència perquè els individus s'hi puguin identificar sinó que, a més, arrelarà la comunitat a una història legitimadora i mitificada. La Catalunya medieval, moderna o del segle XVIII no té res a veure amb l'actual, res, però en canvi la història ens presenta un país amb una continuïtat històrica clara, fet que el Barça ens il·lustra a la perfecció.

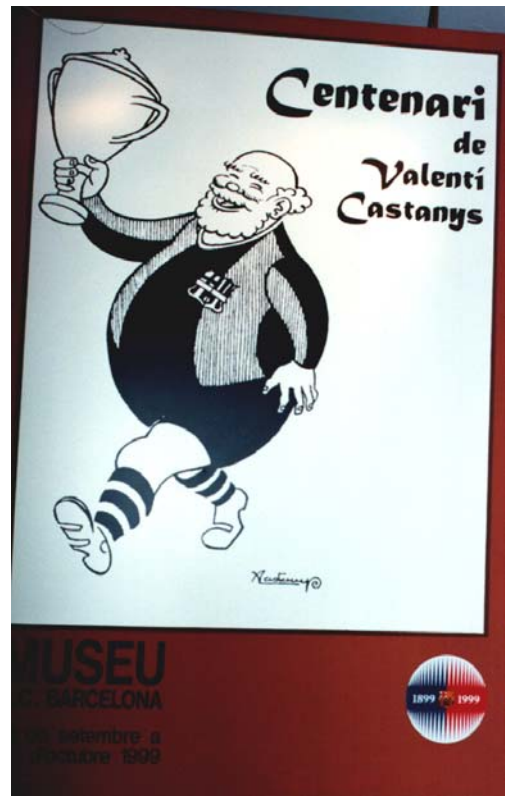
Inauguració de l'escultura, 'Monument de la Trobada', obra de Josep M. Subirachs amb motiu del centenari del club. A la inscripció es pot llegir: "Als socis i penyes del Futbol Club Barcelona, ànima de l'entitat, 1899-1999". (Fotografia: Jordi Salvador)

Ampliació de l'estàtua d'en Subirachs, l'escultor també de la Sagrada Família. Per a l'afecionat, el club és una cosa molt important a la seva vida, al qual dedica diners i, sobretot, molt de temps en lectures informatives, retransmissions esportives, col·leccionisme d'objectes relacionats amb el club, tertúlies, pertinença a una penya, etc. És per això que de veritat socis, penyistes i seguidors són l'ànima del club. (Fotografia: Jordi Salvador)

*Estàtua de l'Avi davant de la Masia.
(Fotografia: Jordi Salvador)*

*Cartell de l'homenatge, amb motiu del centenari del Barça, a en Valentí Castanys.
(Fotografia: Jordi Salvador)*

Seguidor habitual a l'estadi que adopta la imatge de l'Avi del Barça. (Fotografia: Jordi Salvador)

Des d'aquesta interpretació es pot entendre bé que un dels símbols principals de l'afició barcelonista sigui "l'Avi del Barça". Un personatge creat per l'humorista gràfic Valentí Castanys¹¹⁵ a les pàgines de la revista *Xut!* Es tracta d'un home d'edat, un avi, panxut i amb unes faccions semblants a les del Pare Noel, amb la diferència que vesteix sempre amb la samarreta blaugrana. Aquest ancià entranyable ha estat adoptat com a símbol de l'afició barcelonista afegint al club totes les connotacions que la figura de l'avi aporta: tradició, saviesa, experiència, casa nostra, cap de llinatge, etc.; un cop més, una figura que uneix l'afició entorn d'uns colors (els de la samarreta que porta sempre l'avi de Barça) que es perden en l'origen dels temps i que perduraran en els seus néts.

Cal dir que també a les dependències del club trobem el Casal de l'Avi, un punt de trobada del socis més grans del F.C. Barcelona.

El Barça "fa país" en permetre la il·lusió i satisfer les necessitats de tota comunitat i de tot individu de pertànyer a un grup legitimat històricament i que presenta una tangible continuïtat amb el passat. El Barça arrela milers de desconeguts en un espai sentimental comú, però també a un passat.

A això cal afegir que també "fa pàtria" en permetre la concentració al voltant seu de moltíssimes persones, molt diverses, i, com veurem, facilita, alhora, una imatge d'unitat, d'homogeneïtat, molt lluny de la realitat d'una Catalunya enormement heterogènia, variable en el temps, amb relació al seu territori, a la seva economia, als diferents grups socials, a la llengua parlada, a la voluntat política, a la identitat nacional, etc. Això és possible gràcies al fet que els símbols identitaris com el Barça presenten: 1) un caràcter polisèmic; i, per tant, 2) un grau important d'ambigüïtat i d'obertura; 3) un gran potencial metonímic; 4) i metafòric.

"De hecho, cada uno proyecta en la bandera todo aquello que piensa del pasado, del presente y del futuro de Cataluña: Cataluña en su totalidad (con todas las facetas y elementos que cada persona selecciona) se representa a través de la bandera. Ella condensa todos los contenidos posibles que se hallan en la idea de patria y, por esto mismo, el referente, el lienzo de las cuatro barras, se

¹¹⁵ Valentí Castanys és un dels pocs humoristes gràfics que van seguir treballant després de la Guerra Civil. Curiosament, el creador d'un dels símbols del barcelonisme era un home proper al règim franquista, segons diu Ignasi Riera (1998) en el seu llibre *Els Catalans de Franco*. De totes maneres, l'autor no s'acarnissa pràcticament gens amb en Valentí Castanys, del qual té un excel·lent record.

sacraliza: maltractar o injuriar a la bandera es un equivalente a maltractar o injuriar a Catalunya.” (Pujadas/Comas d’Argemir, 1991:649) (El subratllat és de qui escriu.)

És a dir, que és veritat que el Barça, com la bandera, pot ser utilitzat com a símbol identitari i, per tant, representar Catalunya; de fet, és així per a molta gent de la pròpia comunitat barcelonista i catalana, i així és vist, també, per molts aficionats quan el Barça es desplaça pels diferents camps de futbol espanyols on és rebut com a equip català. Però també és veritat, que el Barça pot ser usat pels agents socials en una multiplicitat de sentits de diferent complexitat i nivell de consciència nacional i per tot plegat és molt útil, des d’un punt de vista funcionalista, per aconseguir la desitjada cohesió social en ajuntar els “desitjos” de la comunitat i els dels individus.

Per això mateix, l’adscripció de molts individus i col·lectius al F.C. Barcelona o a qualsevol altre club esportiu, no té una única explicació ni cap és generalitzable. Aquesta és una de les claus del seu èxit i superioritat sobre altres símbols identitaris amb un significat més acotat i unívoc. El Barça es un poderós artilugi que construeix unitat permetent la diversitat més absoluta.

Aquesta característica del Barça com a referent polisèmic i ambigu permet, paradoxalment, localitzar multitud de penyes seguidores del F.C. Barcelona fora de Catalunya, ja que el significat que es projectarà en aquest i d’altres casos, com veurem, és molt diferent, per exemple, a la d’un culer amb una sensibilitat nacionalista molt acusada.

Sovint no és el mateix “ser” del Barça a Màlaga que a Barcelona o a Rocafort de Queralt. Tampoc és l’objecte d’estudi pròpiament dit d’aquest treball analitzar aquesta interessant variabilitat en el perquè de les adscripcions al F.C. Barcelona des d’una perspectiva individual i/o psicològica, però sí que he escoltat suficients seguidors barcelonistes de fora de Catalunya per poder dir que, no en pocs casos, el significat que projecten és més aviat un rebuig forjat en els estereotips adquirits pel Real Madrid i la seva percebuda íntima relació amb el règim franquista i, també, amb el centralisme. Lluny de poder-ho afirmar taxativament, i només a nivell d’anècdota —ja que només pretenc ara mateix que quedi clar el caràcter obert dels símbols quant als significats projectats—, és veritat que durant la Trobada Mundial de Penyes i el Congrés de Penyes

del Barça de 1999, vaig aprofitar per preguntar a força seguidors de fora de Catalunya per què eren del Barça i no poques persones em van contestar que per oposició al Real Madrid, que era identificat com l'equip del règim, en un clar rebuig al monopoli i prepotència de la propaganda madridista de TVE i les diferents emissores de ràdio de l'Estat i de la seva hegemonia esportiva.

Sobretot recordo, com a bona il·lustració del que vull dir, l'anècdota d'uns informants que vaig conèixer, en aquest mateix congrés, que havien vingut en representació de la Peña de Gibraltar, uns autèntics *supporters*, com ells s'autoclassificaven, del Barça. Era una parella formada per una ciutadana anglesa i un "llanito" de pro. El seu barcelonisme era tan gran com el seu antimadridisme, cosa que em van demostrar al llarg del dinar. En preguntar com es feia un del Barça en terres tan llunyanes, el noi em va començar a explicar la història del seu pare que ja era de l'Athlètic de Bilbao perquè era la millor manera de ser antiespanyol i ell era del Barça per la mateixa raó. Tota la seva militància barcelonista era al mateix temps antimadridista en una associació d'idees un cop més, la de Real Madrid igual a Espanya. D'entre la multitud d'anècdotes de la seva experiència blaugrana a "la Roca", me'n va quedar una especialment gravada: el sacrifici i la quantitat de quilòmetres que van haver de fer, més d'un cop, per veure el Barça al Camp Nou, no per assistir al Congrés de Penyes, que ja té mèrit, sinó per veure un partit i concretament una final de la Recopa en l'època en què la frontera amb Espanya estava tancada per ordre de Franco, des de 1969 fins al 1985, ja amb uns quants anys de democràcia a Espanya. Per veure aquest partit hagueren de viatjar a Londres i d'allí anar a Barcelona, i a la tornada igual. No cal dir que l'informant en qüestió ja estava iniciant estratègicament el seu fill en la socialització en blaugrana i "l'odi etern al Real Madrid" amb una pedagogia ben estudiada de tarannà conductista¹¹⁶.

Tornant a Catalunya, i des d'aquesta visió dels símbols com a referents polisèmics, ambigus i oberts, metonímics i metafòrics, es pot entendre també que el

¹¹⁶ En la mateixa línia s'expressava Sebastià Serrano en una entrevista feta per la periodista Noèlia Román: "Això és el que ha fet que el Barça tingui aquest suport, per exemple, al nord del Marroc o a Portugal, on són antimadrid perquè representa a Espanya." (VV.AA, 1999:81).

Barça hagi estat i sigui una entitat molt important en la “integració” de nous membres a la comunitat imaginària que és Catalunya.

El sentiment de pertinença ètnica és la forma de cohesió social moderna per excel·lència. Cada nació, com ens explica Barth (1976), utilitza aquells materials culturals més idonis per usar-los com a marcadors diacrítics del grup. És a dir, per establir fronteres clares dels límits ètnics a partir dels quals sigui reconegut qui és dels “nostres”, i qui no. Així, hi ha nacions en què l’element religiós és molt important, i en d’altres, l’històric, l’econòmic, el lingüístic, el racial, etc. Dit això, cal remarcar que no hi ha societats ètnicament aïllades i pures, sempre hi ha entrades i sortides d’individus i, per tant, s’estableix un joc continuat entre els grups i els individus. Entre els qui hi són i els qui hi acaben d’arribar, els qui ja són dels “nostres” o els qui encara no, o els que clarament són d’un altre grup ètnic. I és aquí on cobren un extraordinari valor els “marcadors ètnics” o simbòlics escollits per la comunitat per tal de comunicar qui és o no és membre d’un grup ètnic determinat.

Catalunya ha estat i és escenari d’arribada de molts individus nous, però s’ha de dir que el nacionalisme català ha estat i és molt integrador i pluralista amb els potencials nous membres de la comunitat nacional. Els criteris exigits per ser acceptat com un dels “nostres” han posat l’accent històricament, sobretot, en la voluntat de l’individu a la “integració”, bàsicament centrada en l’adopció i actitud envers la llengua catalana. Podem dir, llavors, que els requisits per obtenir la “catalanitat” no són tan cars o exigents¹¹⁷ com en altres comunitats nacionals on “ser un dels nostres” significa, per exemple, compartir uns determinats trets de base biològica o religiosa amb les consegüents dificultats de noves admissions que això comporta, ja que, com diu en Baltasar C. Ballester: “Aprendre una llengua no és tan difícil com canviar de pell ni tan dolorós com renunciar a la vida eterna.” (Ballester, 1997:5).

Però encara hi ha una manera més ràpida de sentir-se com un dels “nostres”, i més econòmica que aprendre la nova llengua o, si més no, com a “pas previ” ben acceptat per a la plena “integració”, i és “sent” o “fent-se” del Barça. A Catalunya, dir

¹¹⁷“(…) com ho és la Galícia que permet dir a Manolo Rivas: “estic orgullós de ser gallec perquè pot ser-ho qualsevol.” (Rubert de Ventós, 1999:131)

que ets del Barça i compartir les penes i glòries d'aquest club, amb les connotacions que ha adquirit històricament l'univers simbòlic que ha produït, et fan, als ulls d'un mateix i dels altres, català o, si més no, fa pensar als qui es perceben a si mateixos com els catalans de "soca-rel" que es tracta d'un bon candidat a rebre el "carnet de catalanitat"; "aquest és integrable", pensaran o diran.

Al mateix temps, el Barça possibilita al nouvingut d'un motiu de sociabilitat (tema de conversa, compartir els moments d'oci, entrar en associacions com les penyes, etc.) i, sobretot, li permet sentir-se part de fet de la comunitat imaginada, un més.

"Parlar del Barça era una cosa que t'agermanava, que feia que deixessis de sentir-te un estrany. A les rotllanes de la Rambla de Canaletes se sentia com a la Plaça del poble (...). Fill de les cases barates de Can Tunis, em sembla recordar que de pares murcians, tota la seva vida en aquell ambient de batibull cultural mestís-catalano-xarnego, com entenia el català i participava a les converses amb interlocutors catalans, cadascú en la seva llengua amb una gran naturalitat, no s'havia adonat que ell continuava expressant-se en castellà o en aquell xampurrejat, com el meu gadità. Que la llengua, tot i tenir-hi una gran importància, no representava enterament els sentiments d'identitat, quedava confirmat per aquell paradigmàtic bon catalanista tenyit de cap a peus d'un barcelonista patidor i masoquista. Sí, perquè el paquirri, i així ens ho va explicar, quan juga el Barcelona i el partit el fan a la tele, no el vol veure. Connecta el vídeo i se'n va a passejar neguitós pel voltant, rossegant-se les ungles. Després indaga, amb cautela, per així endur-se un sobresalt contrariejant. Tan aviat sap que el Barça ha guanyat, s'apressa a posar el vídeo i a assaborir la victòria opíparament, com si es tractés d'un àpat. I si ha perdut? si ha perdut, esborra la cinta, perquè s'estima més no veure-la." (Candel, 1992:93-95) (El subratllat és de qui escriu.)

" (...) Per escapar de la pobresa, la família de José va haver d'emigrar cap al nord, cap un país que havia estat conquerit però no subjugat i on sembla que hi havia menys gana i més feina. Tal com va passar amb altres meridionals, el pas no va resultar fàcil. Van haver de lluitar per ser acceptats pels qui hi vivien des de feia temps, pels que hi havien patit localment, i es mostraven reticents a cedir cap part del seu país als de fora. En la vida del José, el futbol lliga el passat amb el present. Fins que la seva família no va començar a seguir el Barça no es va sentir plenament integrada. Animar l'equip, homenatjar les capacitats individuals dels jugadors, cridar contra el Reial Madrid, equivalia a confirmar-se com a part de la comunitat local i a trencar amb l'alienació de la seva condició d'emigrant (...). Catalunya ho significa tot per a mi. Per això sóc culer." (Burns, 1999:47)

El Barça funciona, així, com una gran màquina cohesionadora i integradora, com perfectament ho il·lustra la figura del seu fundador, Hans Gamper, d'origen suís però que, per la seva trajectòria personal i compromesa amb el catalanisme i la societat catalana, es converteix a ulls dels indígenes en "un dels nostres". Carles Feixa i Aurora Góngora corroboren aquesta idea:

“Per altra banda, el Barça ha estat la màxima expressió del caràcter integrador i obert de Catalunya envers els immigrants: per a molts andalusos, la identificació amb el club ha estat un pas previ a l’aprenentatge de la llengua catalana, o a una actitud favorable a l’autonomia.” (Feixa, 1992:17)

“La identificació amb el país a través de futbol, no compromet a res ni lliga a la gent per portar a terme cap tipus de projecte dient-ne polític o de reivindicació de caire nacionalista. A més de què es gaudeix, es comparteix el prestigi del club, prestigi, que serveix sobretot de cara als altres que s’han quedat “allà”. És una nova identitat fàcil d’assumir que no comporta cap tipus de renúncia, no representa un canvi gaire feixuc de portar a terme, ni cap mena de reconversió cap a una identitat totalment integrada i per tant diferent a la que es tenia anteriorment. La identitat forta dels “nosaltres” construïda enfront dels “altres”, en el barcelonisme sembla ser la de “tots” (els que viuen, treballen i a més, els agrada el futbol a Catalunya).” (Tesina de la sociòloga Aurora Góngora, un extracte de la qual es pot veure en forma d’article a: Góngora, 1996.)

Hem de pensar que Catalunya pràcticament mai no ha tingut ni un exèrcit ni una escola (tret dels darrers decennis en què la Generalitat té competències en Ensenyament, encara que limitades), que han estat dos dels principals instruments d’inculcació de la mitologia nacionalista de què s’han servit, tradicionalment, els estats-nació. La manca d’aquests instruments ha estat substituïda per altres fruit de la iniciativa civil que de manera molt el·líptica ha substituït l’escola i l’exèrcit com a màquines pedagògiques d’educació sentimental/patriòtica per altres entitats com el Barça.

El F.C. Barcelona i els seus partits setmanals han estat un d’aquests aparells d’educació sentimental alternatius de catalanitat, molt poderosos pel seu poder d’arribar a la multitud des de la pròpia multitud. La seva producció simbolicomitològica ha generat i produït unes lleialtats i cohesió, sovint independents de les oficials o permeses. Una resistència, en tota regla, de la multitud al projecte únic nacional que l’Estat espanyol ha definit històricament, però també com veurem a una única manera de ser català.

L’adscripció al Barça permet un joc identitari molt interessant en possibilitar a l’individu en qüestió presentar-se i/o ser percebut com a català, o procatalanista pel sol fet de demostrar un sentiment pro Barça, però amb un avantatge sobre altres marcadors ètnics menys flexibles, i és que l’ambigüitat simbòlica del Barça, en jugar les seves cartes com a club i/o com a “més que un club”, permet que aquells que combreguin amb el barcelonisme, adquireixin al mateix temps una catalanitat no dogmàtica i tremendament oberta, ja que en el Barça hi cap tothom independentment de la seva

ideologia o adscripció ètnica estricta. Aquesta ambigüitat en el significat que tenen els símbols salva la necessitat de pertànyer a una identitat concreta, però al mateix temps es pot fer d'una manera pràcticament “a la carta” i d'acord amb les múltiples maneres que existeixen de ser català que la maquinària de legitimació identitària barcelonista simplifica. És per això que una altra de les grans aportacions del F.C. Barcelona a la societat catalana ha estat la de resoldre el conflicte identitàri que pateixen molts dels individus nous, la dels seus fills, etc., que han trobat en aquesta institució una oportunitat d'adscriure's a la comunitat imaginada catalana resolent, al mateix temps, els seus conflictes identitàris interns com un origen ètnic familiar molt diferent, “no ser d'aquí, però tampoc ser d'allí”, “ser d'aquí”, però no reunir, a ulls de certs catalanistes, tots els requisits imprescindibles per ser un català de “soca-rel”, etc. El Barça funciona com una excel·lent excusa per crear lligams que fomentin la sociabilitat, al mateix temps que és un bon catalitzador de cohesió social en tant que “aparell unificador identitàri”.

És a dir, que els processos simbolicorituals barcelonistes permeten continuïtat i homogeneïtat, paradoxalment, gràcies a la polisèmia i ambigüitat dels mateixos. Es tracta de la clàssica argumentació de Turner (1988), entre d'altres, en què a través dels ritus i la manipulació de símbols rituals com, en el nostre cas, els generats pel Barça (argumentació desenvolupada al llarg dels capítols 5 i 6), una comunitat determinada passa de ser una massa humana inorgànica i heterogènia a autopercebre's o compartir la il·lusió entre els seus membres de formar una comunitat de sentiment¹¹⁸.

De la mateixa manera, presentar-se a Catalunya, per exemple, com a seguidor del Real Madrid i, actualment en menor mesura, de l'Espanyol és un símptoma que posa la catalanitat de l'“afectat” sota sospita, si més no pels “nacionalistes primordialistes o essencialistes”.

¹¹⁸ “En tales ritos se nos ofrece un ‘momento en y fuera del tiempo’, dentro y fuera de la estructura social secular, que evidencia, aunque sea fugazmente, un cierto reconocimiento (en forma de símbolo, sino siempre de lenguaje) de un vínculo social generalizado (...). Parece como si existieran aquí dos ‘modelos’ principales de interacción humana, yuxtapuestos y alternativos. El primero es el que presenta a la sociedad como un sistema estructurado, diferenciado, y a menudo jerárquico, de posiciones político-jurídico-económicas con múltiples criterios de evaluación, que separan a los hombres en término de ‘más’ o ‘menos’. El segundo, que surge de manera reconocible durante el periodo liminal, es el de la sociedad en cuanto comitatus, comunidad, o incluso comunión, sin estructurar o rudimentariamente estructurada, y relativamente indiferenciada, de individuos iguales que se someten a la autoridad genérica de los ancianos que controlan el ritual. (...) Prefiero la voz latina de *communitas* a ‘comunidad’, para distinguir esta modalidad de relación social de un ‘ámbito de vida en común’(...)” (Turner, 1988:103)

Aquest tipus de nacionalisme (per cert, molt estès arreu del món) pressuposa l'existència d'uns trets característics determinats als qui considera inclosos en la nació o grup ètnic que pretén representar. D'aquesta manera, tot aquell que pretengui ser acceptat com un dels “nostres” ha d'assimilar els trets definitoris del grup i les pràctiques culturals considerades “nacionals”. Així, per exemple, els trets culturals “impropis” normalment aportats pels “novinguts”, pels estrangers, són considerats contaminants i amenaçants si s'estenen massa pel territori. Aplicat al futbol, ser del Barça et fa un català més pur, des de la perspectiva nacionalista essencialista, que ser de l'Espanyol o del Real Madrid.

Així, els “pericos” que se senten catalans es veuen sovint obligats a justificar constantment la seva legítima catalanitat¹¹⁹, cosa que els indigna, de la mateixa manera que els catalans que “són” *merengues* encara ho tenen més difícil, quasi tant com ser tauròfil a Catalunya, una altra pràctica cultural molt sospitosa.

Els arguments de madridistes i “pericos” quan es veuen acorralats en qüestionar-se la seva catalanitat en qualsevol tertúlia sempre acostuma a centrar-se que no cal barrejar política i esport, que a ells el que els agrada és l'esport i el futbol, i no van més enllà; o que ser del Barça no vol dir ser més català, etc. Però, sigui com sigui, molts catalans no ho veuen així, sobretot, quan es refereixen als seguidors madridistes¹²⁰. I, d'altra banda, esport i política, com tantes coses, són inseparables i la frase “no barregem política i esport”, a part de ser una il·lusió molt digne de creure, acostuma a amagar els interessos d'aquells que no necessiten canviar res, per exemple, de l'estructura organitzativa de l'esport espanyol que no permet les seleccions esportives

¹¹⁹ Joan Collet: “ El portavoz del Espanyol aseguró que el Barça lleva muchos años haciendo demagogia diciendo que es el único equipo catalán. Si dicen que es difícil ser culer fuera de Catalunya, que vengan aquí y comprueben qué difícil es ser ‘perico’ en nuestra tierra.”. (*El Mundo Deportivo*, 13 de setembre de 2003)

¹²⁰ De fet, durant el “treball de camp” realitzat l'onze de setembre de 1999, vaig passar-me per una gran quantitat d'estands de representació de les diferents associacions polítiques catalanistes que hi havia al voltant de l'estàtua d'en Rafael Casanoves i prop del Fossar de les Moreres —des d'ERC fins als Maulets, passant per Òmnium Cultural— i vaig preguntar quants militants reconeixien que eren explícitament seguidors madridistes o espanyolistes, i la resposta va ser en tots els casos la mateixa, o cap, o que era una excepció molt rara en el cas dels madridistes i, en menor mesura, en el cas dels “pericos” que era un fet més habitual. També és veritat que em vaig trobar amb no pocs que es declaraven indiferents davant del Barça o amb fins i tot contraris perquè representava el catalanisme “de barretina” i poca cosa més.

catalanes, o d'aquells que l'*status quo* polític i legal (que no vol dir legítim) ja els convé.

De fet, la lluita iniciada pel R.C.D. Espanyol en contra d'aquest estereotip en els darrers anys, ha estat inútil. L'estigmatització està molt arrelada i, d'altra banda, és un estereotip ben assimilat per una part de la seva afecció, sobretot, el seu sector "ultra", amb una posada en escena clarament espanyolista i amb connexions amb els grups ultradretans madridistes. Així, en la darrera dècada intentar canviar aquesta imatge ha tingut un caire prioritari per a l'Espanyol i, en certa manera, obligat per la necessitat d'augmentar la seva massa social, una massa social significativament petita tenint en compte que és el segon equip de Barcelona i de Catalunya. L'any 1994, la directiva creava la mascota Pericu; un any més tard va catalanitzar el seu nom canviant la "ñ" per la "ny", "Español" per "Espanyol"; la llengua catalana és vehicular al club; també va canviar el seu escut retocant una mica la corona i afegint "de Barcelona" a la inscripció, i poc més tard va estrenar la lletra del seu himne, ara ja íntegrament en català, després d'una etapa d'himne en castellà, i una altra d'himne bilingüe¹²¹. Tampoc la gran presència de jugadors catalans en els darrers anys, com l'obligada pujada a Montjuïc¹²² han aconseguit un canvi substancial en l'imaginari col·lectiu de molts catalans, ni tampoc un augment significatiu en el nombre de socis.

És tremendament injust i irreal aplicar els estereotips que s'atorguen als clubs de futbol a cada aficionat d'aquells equips, sigui del Barça, de l'Espanyol, o del Madrid. Recordo una vegada més que l'estudi de la individualitat del perquè de les adscripcions esportives a un determinat club no són l'objecte d'aquest estudi. El que intento posar en evidència, però, és que malgrat les "veritats" individuals, els estereotips són utilitzats pels propis afeccionats dels equips contraris en parlar dels seus rivals de manera molt generalitzada, i també, que hi ha afeccionats que els accepten de bon grat.

¹²¹ *El País*, 14 de setembre de 1997.

¹²² El mític estadi de Sarrià es va haver de vendre per eixugar els deutes de l'entitat, a partir d'aquí, l'Espanyol no té estadi propi i ha de jugar a l'Estadi Olímpic de Montjuïc que és batejat anys després per part de l'Ajuntament de Barcelona, no sense polèmica, amb el nom d'Estadi Olímpic Lluís Companys. De fet, la directiva espanyolista no estava d'acord amb el nom de Lluís Companys preferint el nom de l'espanyolista Juan Antonio Samaranch.

Així, cap problema tenen, en canvi, els seguidors madridistes i espanyolistes quan es declaren ètnicament espanyols, ja que l'única cosa que fan és corroborar aquest estereotip tan arrelat. Cal dir, també, que independentment de l'atribució injusta de certs estereotips, hi ha una bona part de la població de Catalunya ètnicament no catalana i fins i tot bel·ligerantment anticatalanista que ha usat i usa l'adscripció al R.C.D. Espanyol i al Real Madrid com un mitjà d'expressió d'aquest sentiment o declaració ideològica¹²³.

Enrevista al diari *Avui* feta pel periodista Quim Aranda a Félix Cavanillas, vicepresident de l'Associació de Penyes Madridistes i president de la Penya del Prat:

—**“Vostès són els quintacolumnistes?”**

Això no em fa gràcia! Nosaltres som madridistes a Catalunya.

Déu n'hi-do!

A mi no m'agrada fer política del futbol. Jo sóc un seguidor aferrissat del Madrid. Res més.

Entre el Madrid i el Barca hi ha alguna cosa més que rivalitat esportiva.

L'única rivalitat sana és la que hi ha d'haver al camp. Quan s'hi barreja la política, malament!

Diu Sanz que Catalunya s'empenyaria si guanyés el Madrid i, entre altres coses, per això cal guanyar la Juve.

N'estic convençut. S'empenyaria molta gent. Si mai no han paït les sis Copes d'Europa, la setena seria la rehòstia!

El Madrid va guanyar sis Copes d'Europa i no sé quantes lligues perquè era l'equip del Franquisme.

Una altra vegada? Encara recordo la semifinal que vam perdre amb el Barca l'any 1962 amb dos arbitratges de jutjat de guàrdia. A més, el Madrid és l'equip de tot Espanya!

I el Barca, de Catalunya!

No.

Però què diu, home!

Doncs que no! Que hi ha molts més catalanistes a l'Espanyol que al Barça.

Ni que sigui per nombre de socis, és impossible!

A mi el Madrid em representa com a madridista, no com a madrileny. Jo estic molt identificat amb Catalunya.

Però és del Madrid.

He estat del Madrid tota la vida, però visc, treballo i he tingut quatre fills a Catalunya. I, tant de bo no calgui, però si fos el cas, defensaria Catalunya.

Contra qui? En una guerra contra Espanya?

No, contra Espanya no faria mai falta perquè tots som espanyols.

Uns més que uns altres.

Defensaria Catalunya contra els problemes que pogués tenir.

Li sembla lògic que els barcelonistes vulguin que avui perdi el Madrid?

Sí, és clar. Jo també vull que perdi el Barça. Si avui perdem, els del Barça ho celebraran més que la Lliga i la Copa del Rei.

Ser del Madrid a Catalunya és ser fatxa?

No sé què vol dir això de fatxa.

D'ultradreta!

El meu únic partit és el Madrid. Mai he militat en cap partit polític, ni tan sols en cap sindicat (...).” (*Avui*, 20 de maig de 1998)

¹²³ No són pocs els qui pensen com en Manuel Vázquez Montalbán: “Els que no s'integren són tots del Reial Madrid. Les penyes madridistes de Catalunya són gent proletària que no accepta la integració i que mantenen les senyes d'identitat espanyoles.” (VV.AA, 1999:136). O, l'historiador Josep Termes: “Aquesta generació d'emigrants que aposta per l'equip del seu poble i el Madrid i l'Espanyol estableix clarament una filiació cultural i política al futbol.” (VV.AA, 1999:37).

*El President de la penya Madridista del Prat, Sr. Félix Cavanillas, fotografiat amb l'escut del Real Madrid de fons, vestint un polo de la selecció espanyola i aguantant una reproducció de la "séptima".
(Fotografia de Xavier Carrión a l'Avui del 20 de maig de 1998)*

Podem dir, per acabar aquest punt, que els clubs de futbol permeten adquirir una identitat col·lectiva o rebutjar-ne una altra, o patir l'atribució per part dels altres d'una identitat resultat de l'estereotip nacional que socioculturalment ha adquirit un determinat club amb relació a una identitat ètnica.

Afeccionats de Cuenca al Camp Nou. (Fotografia: Jordi Salvador)

Penya madridista del barri de Bonavista de Tarragona.

Trobada de Penyes Madridistes de Catalunya.

Pancarta amb l'escrit, "Pericos, Catalunya no us estima" en un Barça-Espanyol. (Fotografia: Jordi Salvador)

5. UN UNIVERS SIMBÒLIC GENERADOR DE COMPLEXOS DISPOSITIUS RITUALS

“Me encontré también que no podía analizar los símbolos rituales sin estudiarlos en una secuencia temporal en su relación con otros acontecimientos, porque los símbolos están esencialmente implicados en el proceso social. Así llegué a ver las celebraciones rituales como fases específicas de los procesos sociales por los que los grupos llegaban a ajustarse a sus cambios internos, y a adaptarse a su medio ambiente. En esta perspectiva, el símbolo ritual se convierte en un factor de la acción social, una fuerza positiva en un campo de actividad. El símbolo viene a asociarse a los humanos intereses, propósitos, fines, medios, tanto si estos están explícitamente formulados como si han de inferirse a partir de la conducta observada. La estructura y las propiedades de un símbolo son las de una entidad dinámica, al menos dentro del contexto de acción adecuado.” (Turner, 1999:21-22)

Sempre sense oblidar que el futbol és també una activitat ludicopassional (Elias/Dunning), fins ara hem remarcat les connotacions metaesportives del F.C. Barcelona analitzant-lo com un símbol i a partir de la seva íntima relació amb els referents simbòlics i mítics de la catalanitat. En tota societat, aquests tipus de símbols tendeixen a convertir-se en focus d'interacció. Així, en aquest capítol, l'anàlisi es realitzarà a partir de l'estudi de l'univers simbòlic barcelonista en el seu vessant més dinàmic. És a dir, el Barça com a creador d'espais on es posen de relleu adhesions, marcadors identitaris, manipulacions simbòliques i, per tant, on es “juga”, mai millor dit, amb significats. Aquests espais són el que en antropologia s'anomenen contextos rituals.

Però, què s'entén per ritu? D'entrada, i per tal de consensuar un primer acord en el terme ritu¹²⁴ o ritual (seqüència de ritus), és prou bona la sincrètica definició donada per Manuel Delgado:

S'entén per ritu: “un acte o una seqüència d'actes simbòlics –organitzats a la manera de suite (...)—, altament pautats, repetitius en concordança amb determinades circumstàncies, en relació amb les quals pren un caire d'obligatorietat, i de l'execució de les quals se'n deriven conseqüències que són també, totalment o parcialment, d'ordre simbòlic.” (Delgado, 1992a:28).

¹²⁴ El ritu és un concepte fonamental en la tradició antropològica clàssica (Durkheim, Van Gennep, Leach, Turner, etc.), l'estudi del qual crec que continua sent molt vàlid per analitzar les nostres societats actuals “secularitzades”, malgrat que s'hauria de parlar molt sobre l'abast real d'aquesta secularització.

He escollit aquesta definició de ritu perquè posa l'accent en l'aspecte que em sembla més útil i aplicable a l'estudi del món barcelonista: el seu vessant simbòlic i, per tant, en llenguatge de Leach, estariem parlant d'aquelles accions humanes que “diuen alguna cosa” i que es diferenciarien dels actes humans que serveixen només per “fer alguna cosa”. És en aquest sentit que és ben veritat que el Barça és “més que un club”, delimita uns espais on té lloc una intensa interacció social i tot un conjunt d'activitats simbòliques i rituals que produeixen tota una munió de significats, des dels menys significatius fins a missatges d'absoluta transcendència, tot plegat en un context amb una forta càrrega emocional i passional.

El futbol és, doncs, passió barrejada amb significació de gran profunditat i forma, com ja hem dit, un còctel explosiu que pot arribar a provocar el descontrol emocional del més pintat. Em sembla significatiu l'apunt de l'Antoni Bassas en el seu llibre titulat *A un pam de la glòria*, un recull d'anècdotes de la seva vida com a periodista esportiu dedicat a les retransmissions del Barça, quan explica com un bon grapat de bons professionals no pot contenir les llàgrimes d'emoció en veure el Barça guanyar la Copa d'Europa:

“Potser per aquesta frustració acumulada, i perquè m'imaginava com de feliç era tanta gent amiga, aquella nit del 20 de maig de 1992, quan vaig veure Alexanco aixecar la Copa d'Europa al Royal Box de Wembley vaig començar a plorar com una magdalena. Era la primera vegada en tota la meua vida professional. Mai cap emoció no m'havia vençut aquella fredor professional que s'experimenta quan s'empunya un micròfon. No era l'únic: d'altres col·legues de premsa escrita, a prop meu, van parar de teclejar les cròniques que els demanaven amb presses des de Barcelona per omplir-se els ulls d'una imatge sempre somniada, mai no viscuda. Ells també s'eixugaven les llàgrimes.”
(Bassas, 1994: 151)

Així, aposto fermament per la hipòtesi que tot aquest seguit de cerimònies i actes que es generen al voltant del Futbol Club Barcelona, començant pels mateixos partits de futbol i seguint amb la presentació de l'equip, les concentracions abans de la competició, el trofeu Joan Gamper, les celebracions de victòria, la visita al museu, les eleccions a la presidència, la celebració del centenari, els congressos i tobades de penyes, la setmana futbolística, etc., seran ocasions per a què els individus, com a membres d'un grup humà, intervinguin —amb les seves ofrenes, sacrificis, rebudes, discursos, eslògans, pancartes, desfilades, mobilitzacions, actes de fe, exhibicions de símbols, etc.— activament en espais de comunicació social molt més complexos del que

hom es pensa. És a dir, en complexos rituals que, com a tals, estaran farcits de significats socials.

En una simple ullada al món del futbol es poden detectar moltes de les característiques dels rituals definides des de l'antropologia:

“(…) la fàcil localització dels espais sagrats i prohibits; l'aïllament dels protagonistes; la gestió cerimonial dels preparatius, de les esperes, de les pauses; l'orquestració mai modesta dels inicis; la successió estandarditzada de les fases; la provocació conscient de moments liminars amb les mirades concentrades i les emocions transparents; l'apoteosi de les cloendes (…).” (Padiglione, 1994: 91)

És a dir, molt sovint, com ens diu Padiglione, la realitat esportiva s'escau de ple en l'àmbit ritual, tant en la forma com en el contingut, superant la simple i evident analogia i una possible deformació professional que pequi de panritualisme. No és el cas. El Barça genera ritus susceptibles de ser analitzats com un llenguatge o metallenguatge seguint les orientacions de Leach, Turner, Gluckman, Geertz i altres antropòlegs que he intentat seguir. El futbol, des d'aquesta òptica, se'ns presenta com un poderós generador de dispositius rituals dels quals destaco el seu valor expressiu, comunicatiu i el seu caràcter eminentment social. És possible llegir el futbol com una gran representació que una societat, o una part important d'ella, és fa d'ella mateixa i per a ella mateixa i per als “altres”. La idea ens condueix a la noció de drama¹²⁵ social de Turner o de gran artefacte comunicacional amb una alta condensació simbòlica i, per tant, ens parlarà d'aspectes molt importants de la societat catalana, tan importants que precisen de la seva ritualització. Aquest és un aspecte clau.

Dit d'una altra manera, des de Durkheim, si més no, sabem que els rituals —per trivials o absurds que ens semblin, com ho pot semblar un partit de futbol i l'aparent bogeria que l'envolta per als no iniciats—, sempre signifiquen “alguna cosa” i aquesta ha de ser, per força, estratègica.

Ara bé, cal remarcar que aquesta recerca d'aquest significat social a partir l'anàlisi simbolicoritual que desenvolupo en aquesta tesi només serà vàlida pel cas

¹²⁵ De fet, el joc i el drama estan emparentats (Huzinga, 1987). Assenyala Jane Harrison que “la paraula grega drama se deriva de *dromenon* (“ritual religiós, literalment “coses hechas”).” (a: Leach, 1976:384). Són les festes i jocs en honor a Dionís els que donen origen a la tragèdia grega (verb: *draomai*).

concret del F.C. Barcelona. La interpretació d'aquest fenomen social i les conclusions, aplicades a altres estudis d'equips de futbol o a altres fenòmens metaesportius, no tenen perquè ser vàlides, malgrat les semblances formals que hi pot haver i el fet que es pugui utilitzar perfectament el mateix marc teòric. El contingent és similar per no dir idèntic, però el contingut és variable i diferent d'acord amb les diferents societats que els inclou.

Analitzar el que es manifesta en els rituals produïts per l'univers simbòlic barcelonista és l'objectiu dels propers capítols.

5.1 L'AFIRMACIÓ RITUALITZADA DE LA IDENTITAT

“No puede haber sociedad que no sienta la necesidad de conservar y reafirmar, a intervalos regulares, los sentimientos e ideas colectivos que le proporcionan su unidad y personalidad. Pues bien no se puede conseguir esta reconstrucción moral más que por medio de reuniones, asambleas, congregaciones en las que los individuos estrechamente unidos, reafirmen en común sus comunes sentimientos; de ahí la existencia de ceremonias que, por su objeto, por los resultados a que llegan, por los procedimientos que emplean, no difieren en naturaleza de las ceremonias propiamente religiosas. ¿Qué diferencia esencial existe entre una reunión de cristianos celebrando las principales efemérides de la vida de Cristo, o de judíos festejando la huida de Egipto o la promulgación del decálogo, y una reunión de ciudadanos conmemorando el establecimiento de una nueva constitución moral o algún gran acontecimiento de la vida nacional?” (Durkheim, 1982a: 397)

La lectura de Durkheim de *Las formas elementales de la vida religiosa* (1982a) ens ofereix un primer apropament sobre una de les funcions socials més importants dels rituals generats pel Barça. Com diu Durkheim a l'anterior cita: “No puede haber sociedad que no sienta la necesidad de conservar y reafirmar, a intervalos regulares, los sentimientos e ideas colectivos que le proporcionan su unidad y personalidad”, és a dir, la seva consciència ètnica. Si antigament aquests ritus eren de caràcter eminentment religiós, a les nostres societats “secularitzades” aquests continguts prenen formes polítiques i també esportives, però, en essència, tenen les mateixes funcions rituals de sempre, entre les quals —no les úniques, com veurem— destaquem: 1) els ritus com a dispositius creadors de cohesió social; 2) i els ritus com a dispositius sacralitzadors de continguts imprescindibles per a l'existència del grup. Ambdós postulats són acceptats com a primordials des de l'antropologia. Per a més endavant deixo la reflexió de fins a quin punt aquesta matèria és avui religiosa, quasi religiosa, neoreligiosa o està absolutament secularitzada però, en qualsevol cas, que quedi clar que estem parlant d'aspectes que transcendeixen l'individu.

D'aquesta manera, sobre la gespa dels estadis, i concretament al voltant del F.C. Barcelona, s'estableixen rituals que poden ser tractats, en ser analitzats, com una profunda dramatització sobre el “nosaltres col·lectiu”. Des d'aquesta òptica, aquests rituals serviran per crear o reforçar sentiments de pertinença.

En un partit de futbol (i tot el que l'envolta) trobem, també, com en les etnografies de Durkheim, una assemblea enardida per una passió comuna, fet que suscitarà la noció d'unitat i de realitat d'una col·lectivitat.

Segons Durkheim¹²⁶, la pròpia societat en aquest tipus de rituals es fa una apoteosi d'ella mateixa. O, dit d'una altra manera, els ritus crearan situacions en què, pel seu caràcter emotiu molt intens, els individus entren en un període d'efervescència col·lectiva i, com a producte d'aquesta mateixa efervescència, es generen, es recreen i es reafirmen les creences i els sentiments de pertinença a una determinada identitat. Se celebra, doncs, l'existència mateixa del grup que en les societats actuals té molt pocs espais per fer-se tangible.

En la tesi durkheimiana, del contrast entre els períodes “d'efervescència col·lectiva” i dels altres ordinaris, emergeix la sensació i sacralització de la comunitat imaginada, que en el cas del Barça i per a molta gent, no és altra que la catalana en totes les seves diferents variacions i percepcions sobre la Catalunya que cadascú projecta. Aquesta abstracció personalitzada és representada pel F.C. Barcelona, ja que el Barça com a símbol ritual i, com veurem, metonímia de Catalunya en nombrosos rituals conté, com el millor dels símbols de la catalanitat quant a poder aglutinador, tots aquells sentiments i significats que defineixen la nació i qui la forma.

“L'emblema totèmic”¹²⁷ aconsegueix, amb la seva dialèctica entre individu i societat, el doble objectiu de salvar l'individu de la necessitat de pertànyer a un grup solucionant alhora els possibles conflictes identitaris personals, i al mateix temps la comunitat és creada en fer-se tangible i real. El Barça satisfà aquesta idea d'unitat clara,

¹²⁶ De fet, tota la monografia de Durkheim (1982a) a *Las formas elementales de la vida religiosa* és una anàlisi de la funció cohesionadora del ritual.

¹²⁷ Entenent aquest concepte no com una derivació del de totemisme tal com és entès normalment des de l'antropologia (una derivació de tòtem, una paraula derivada dels ojibwa que identifica els membres d'un clan que s'associen a una espècie animal amb la creença que aquest animal és, mitològicament parlant, l'ancestre del grup i amb el qual hi ha una relació de parentiu), sinó repescant la seva accepció durkheimiana, és a dir: “Para que el orden social sea mantenido (...) es necesario asegurar permanencia y solidaridad de los clanes, que son los segmentos de que está compuesta la sociedad. Esta permanencia y esta solidaridad no puede descansar sino en sentimientos individuales, y éstos reclaman para manifestarse eficazmente una expresión colectiva que debe fijarse en objetos concretos:

- Sentimientos individuales de vinculación.
- Conductas colectivas, ritualizadas.
- Objeto representativo del grupo.

Así se explica el papel asignado en las sociedades contemporáneas a símbolos como las banderas, los reyes, los presidentes, etc. (...).” (Lévi-Strauss, 1965:91)

Es pot establir, llavors, un paral·lelisme entre la devoció d'una col·lectivitat cap un club de futbol i el culte a un animal. Ambdós funcionen com a símbols identitaris i cohesionadors de la comunitat en establir entre els seus membres una relació de parentiu ritual, com diria Lever(1985), o “una bandera ens agermana” que diu l'actual himne del F.C. Barcelona i per tant, accentuo més aviat el seu vessant com a sistema de classificació i no tant de similitud amb el culte que la paraula totemisme tradicionalment defineix.

que sobreviu el pas de les generacions com a metàfora de la nació imaginada en una societat tremendament heterogènia i multiidentitària que ja no tan sols es retroba a si mateixa en aquest tipus de ritus, sinó que són aquests tipus de ritus els que creen la comunitat i la fan creïble a un mateix i als altres¹²⁸.

Com Durkheim, per a Radcliffe-Brown (1986), el model de sistema social és anàleg a un organisme vivent i, com aquest, està constituït en parts que s'ajusten entre si de manera interdependent i integrada. Cada part exerceix un paper important en la conservació de la totalitat del sistema. En aquest esquema, els rituals són socials i estan al servei de l'ordre social.

Per això, una de les principals funcions dels rituals esportius actuals és permetre i crear adhesions i solidaritats en un món heterogeni i en societats molt plurals. El ritu i els símbols rituals mobilitzats aconseguiran l'acceptació de la societat en tant que comunitat imaginada mitjançant un mecanisme que permetrà convertir allò necessari (cohesió social, per exemple) en quelcom obligatori i estimat.

Els rituals són aquell vehicle pervers, en llenguatge d'en Delgado, que ens fa obeir principis socials ajudant-se dels sentiments i assegurant-se la fidelitat en tot moment. Crearan, en el grup, un sentiment com de “germanor” entre individus que objectivament tenen molt poc en comú, i aconseguiran que uns conceptes tan abstractes i complexos com els de nació, estat, país, pàtria, poble, etc., siguin assumibles fins al punt que molts individus donarien la vida per ells o pels símbols que els representen.

“(…) el deporte como institución social debe entenderse en función de sus relaciones con otros componentes del sistema. El deporte puede presentarse como reforzando o sosteniendo otras dimensiones del sistema, tales como las leyes, la política y la religión (…).” (Blanchard/Cheska, 1986:49)

¹²⁸ Veiem com a exemple un fragment del relat del periodista Carles Puigdemont sobre la seva experiència personal com a culer a la final de Basilea: “El cas és que em vaig guarnir com ho hauria fet un seguidor veterà —barret, bufanda i una bandera catalana— i amb uns amics, també adolescents com jo, vam sortir de la Catalunya rural per afegir-nos a desenes de milers de persones en un punt estratègic de la Catalunya metropolitana —el centre del qual, no ens enganyem, és el camp del Barça— i fer via cap el país dels formatges, els rellotges, la xocolata i els diners, que era tot el que sabia aleshores de Suïssa. Fou un viatge iniciàtic a l'epopeia barcelonista però també el meu primer contacte més o menys aprofundit amb una part del país amb la qual feia la sensació que vivíem d'esquena; els milers de quilòmetres que ens esperaven els vaig recórrer al costat de gent que expressava en castellà una nítida catalanitat, circumstància reveladora d'una realitat del país molt més complexa del que l'encara tendre debat polític ens permetia imaginar.” (*El 9 Esportiu*, 14 maig de maig de 2004).

Sembla que totes les societats han estat fetes per durar, i amb aquesta finalitat es podrien explicar molts ritus. El Barça, i d'altres clubs de futbol, creen societat, creen el *nosaltres*, potser més clarament avui dia que qualsevol altre ritual; fins i tot més que els seus cosins germans, les festes, que tanta atenció han merescut per part dels antropòlegs¹²⁹ —veure Prat, J. i Contreras, J. 1984:83-105— o Manuel Delgado: “La festa és el vehicle que permet i obliga els individus a adonar-se que no s’acaben en ells mateixos.” (Delgado 1992a:69). I si això no està clar, difícilment hi haurà “pàtria”.

Veiem alguns exemples de rituals llegits des del punt de vista de la seva funció d’afirmació de la identitat i de l’ordre socials establert i/o desitjat, i potser s’entendrà millor el que he pretès explicar i com aquest plantejament permet fer legibles aquests ritus.

Si analitzem, per exemple, les celebracions de victòria barcelonistes després d’una final o d’un partit important, totes anirien més o menys igual, si més no, en les darreres dècades. A part de la interpretació que en faig, cal fixar-se en l’enorme paral·lelisme formal que podem observar amb les característiques dels rituals descrits pels antropòlegs per entendre posteriors anàlisis.

També vull dir que les descripcions que vénen a continuació no són exclusives d’una sola celebració, són comportaments habituals que es poden generalitzar en qualsevol de les celebracions de victòria barcelonista, com he dit, si més no, de les darreres dècades.

D’entrada, el futbol presenta un calendari “litúrgic” clar, fix i cíclic. Cada temporada (hi ha gent que arriba a condicionar la seva vida seguint el ritme de les

¹²⁹ Paradoxalment, em segueix sorprenent que no s’hagi dedicat pràcticament cap atenció als fenòmens esportius i sí, en canvi, de manera exhaustiva a les festes “populars”, que han estat un objecte clàssic d’estudi de l’antropologia. Com més monografies sobre festes fetes per antropòlegs llegeixo, més clarament veig les grans analogies que s’hi poden trobar. No serà l’esport actual en el seu vessant d’espectacle, de celebració, de ritual de massa, una de les grans festes i veritablement, potser, la més “popular” i mundial? Doncs, per què aquest desinterès antropològic?

temporades i els “esdeveniments” del seu club) hi ha uns ritus obligats per als seguidors: a part del ritual setmanal dels partits, jugats en dissabte o diumenge (dies consagrats al futbol per la gran majoria d’aficionats i antigament dedicats als ritus sagrats de diferents religions), tenim: l’*stage* de pretemporada (per exemple, hi ha seguidors que programen les seves vacances a prop d’aquests llocs de concentració de l’equip), el Trofeu Joan Gamper (primera gran trobada dels socis en el nou calendari “esportiu”), la presentació oficial de l’equip, el primer partit de Lliga, el primer “derbi”, la visita al museu, la visita a les jornades de portes obertes del Camp Nou, els partits contra el Real Madrid, els partits de competició europea¹³⁰, les celebracions de victòria, la visita a “Barçamania” (fira de productes relacionats amb el F.C. Barcelona on s’hi pot trobar de tot: paper pintat per a les parets, calçotets, rellotges, vi, davantals de cuina, coberteries...), les trobades mundials de penyes, els partits d’homenatge, etc.

Tots aquests esdeveniments trivials per a molta gent són obligats/escollits i seguits per molts barcelonistes. Una de les característiques dels ritus, havíem dit, és que són de l’ordre del deure. Les festes importants (cap d’any, Nadal, etc.), per exemple, són obligatòries, i no tan sols la seva celebració, sinó també la diversió, és obligada. Per a moltíssima gent, assistir i/o veure les finals que juga el Barça i/o els partits contra el Real Madrid (als quals dedicaré un capítol per la seva importància) són cites obligades. Segons molts informants, hi ha qui no s’ha perdut mai un partit del Barça amb el Madrid. Quan no l’ha seguit a l’estadi, ho ha fet per ràdio i, en el pitjor dels casos, per exemple, per haver d’assistir a una boda o a un altre compromís social/ritual major¹³¹, no ha pogut evitar el neguit d’anar preguntant al cambrer o a altres potencials còmplices com anava el partit i les accions més rellevants del mateix. Darrere del caràcter aparentment lúdic, voluntari i lliure és lògic pensar que, a Catalunya, quan una multitud de gent convergeix a “ser” d’un mateix equip, a comportar-se d’una mateixa manera, a seguir uns determinats rituals plegats en una societat democràtica i de lliure elecció

¹³⁰ El Barça és l’únic club europeu que cada any ha jugat ininterrompudament en competicions europees regulars des de la seva creació, el 1955, de la Copa d’Europa, de la UEFA i de la Recopa d’Europa.

¹³¹ En aquest sentit, és il·lustrativa aquesta anècdota de l’actual director de *El Periódico*, Antonio Franco, que ens explica Pere Farreres (1998), i que, amb variacions contextuals, molts culers podrien també signar: “Antonio Franco siempre tuvo un cariño especial a Narcís Martí Filosía, mágico centrocampista de aquel Barça de Vic Buckingham, un entrenador con ideas propias. Tanta admiración le tenía, que se casó con la corbata azulgrana del uniforme de Martí Filosía, jugador de Palafrugell (Girona). Su mujer, Mylène, nunca le ha perdonado que aprovechara el viaje de luna de miel para ir a ver un entrenamiento del Elche entre semana, un partido del Barça en Madrid el fin de semana y el lunes, a trabajar.” (Farreres, 1998:180)

“esportiva” podem, si més no, dubtar d’aquestes coincidències de desitjos individuals, de la mateixa manera que dubtaríem si estudiéssim des de la distància una missa dominical com una mera elecció d’un acte individual. L’imperatiu social obligatori és darrere d’aquesta generosa i gratuïta dedicació de l’individu. Des de ben petits en aquest país hem de respondre a la pregunta: de quin equip ets?

Una final com la de Wembley, Atenes, Rotterdam, final de la Lliga..., paralitza, literalment, Catalunya. Els carrers de totes les ciutats del país estan pràcticament buits. L’audiència dels programes de ràdio i de televisió són màximes¹³². Tot d’una, coincidint amb el xiulet que indica el final del partit, l’equip es proclama campió. Aleshores es viu una felicitat, un plaer inexplicables. Alguns informants (preguntats per les lligues guanyades en perdre el Madrid amb el Tenerife), no una minoria, m’han dit que només es pot comparar amb un gran orgasme, en no trobar una comparació millor. A l’estadi, la gent embogeix, els jugadors s’abracen i es petonegen, donen la volta al camp saludant els seguidors que tants quilòmetres han fet (en el cas que la final es jugui lluny de Barcelona) per viure aquest moment en directe, un moment que en paraules de gent que es troba *in situ* “és el millor del món”. Gràcies als mitjans de comunicació, el moment és viscut de manera idèntica, i al mateix temps, a milers de quilòmetres. Les ciutats semblen esclatar. Milers de petards sonen arreu, i als bars, carrers, cases, estadi..., gent que molt sovint no es coneix de res, ni té res en comú a part de ser culer, s’abraça i es fa petons i altres mostres d’afecte i alegria. Els carrers es comencen a omplir de persones amb tot tipus d’emblemes: senyeres, banderes blaugrana, bufandes amb els colors del club, barretines, etc. Hi ha persones amb la cara pintada amb l’escut del club o els colors de Catalunya, samarretes amb tot tipus de referències al món barcelonista...; els cotxes fan sonar repetidament els seus clàxons per tots els carrers de la ciutat, que viu en un estat d’excepcionalitat, i la Guàrdia Urbana ha de transigir a guardar l’ordre habitual. Tot agafa un caire festiu. La gent surt als balcons. S’obren ampolles de cava. Alguns, fins i tot, penso en un amic amb motiu de la Copa d’Europa, enceta aquella ampolla de whisky que tants anys esperava l’ocasió. D’altres es truquen per felicitar-se per telèfon. En pocs minuts, els tradicionals llocs de trobada (la font de Canaletes a Barcelona o la plaça de la Font a Tarragona, per exemple) es converteixen en una

¹³² L’any 1995, els deu programes més vistos a Catalunya foren partits de futbol jugats pel Barça. (Font: anuari *El País* 1997)

concentració espontània que arriba als milers de seguidors totalment eufòrics entonant tot tipus de càntics, eslògans, insults al Real Madrid —que no falten mai—, una gresca que durarà fins a “altes hores de la matinada” en una frase feta periodística que ha fet fortuna. És el moment en què “grups minoritaris” es manifestaran violentament trencant els aparadors d’alguna botiga i cremaran alguns contenidors. I, per acabar la nit, més d’un seguidor no podrà anar a dormir sense haver complert la promesa de banyar-se en algun riu o font, tallar-se la barba, rapar-se al zero, etc., quan no també, la libido creix per damunt del que és habitual.

L’endemà, la final és el tema de conversa a qualsevol lloc, al quiosc, al lloc de treball, a les escoles, als bars, etc.; la cara dels contertulians ja paga de quin equip és.

El tiratge, ja de per si alt, de diaris esportius es dispara, i també els d’informació general, que no dubten a posar l’esdeveniment en portada si no volen perdre competitivitat comercial.

La premsa recull aquests moments com a “màgics”. No m’invento cap dels substantius i adjectius que es prenen significativament del camp semàntic del món religiós catòlic i com veurem en un altre capítol (6.1), també, del camp bèl·lic. Així, es parla del “sacrifici dels jugadors”, del “pelegrinatge dels seguidors”, de “nit màgica”, d’“un atacant diabòlic”, de “la catedral del futbol”, del “davanter talismà”, d’“un gol que ens transporta al paradís”, de “reverència al públic”, de “fe en la victòria”, de “pregàries escoltades”, de “promeses”, de “moments de glòria”, de “tocar el cel amb els dits”, de “miracle” o de gol “miraculós”, d’un contraatac “mortal”, de “la resurrecció de l’equip a la segona part”, de “cop de gràcia”, etc. Com a il·lustració, per exemple, valen aquestes paraules amb què el conegut periodista Emilio Pérez de Rozas obria el *Periódico de Catalunya*, un diari no esportiu, l’endemà que el Barça guanyés la seva quarta Lliga consecutiva (1993/94) en fallar el Deportivo de La Coruña un penal en el darrer minut del partit:

“Dios existe y Cruyff es su profeta. O su mensajero. O su colega. O su enviado. Su amigo desde luego. Sólo un amigo de la Providencia, de alguien superior a todos nosotros, de alguien que trate de tú al de arriba puede cosechar cuatro Ligas consecutivas de la forma que lo ha hecho el Barça del técnico holandés. No eran dueños de su destino y, sin embargo, sobrevivieron a todo y a todos. A un Sevilla mordedor, a un penalti en el último minuto, a un líder que simuló resitir la presión hasta el último segundo (...).”

“Un título así sólo puede decidirse en el último segundo, sólo vale la pena ganarlo en el suspiro final, en aquel instante en que sólo sirve cerrar los ojos y mirar al cielo. Si está estrellado y luce el arcoiris azulgrana es que la suerte, la fortuna, los dioses están con el Barça (...).”

“Sólo aquellos que renacen de sus miserias, que aprenden de una humillación como la de Zaragoza (6-3), los elegidos para la gloria, los tocados por esa varita mágica que convierte en ángeles a auténticos asesinos como Stòitxkov (2), como Romario, como Bakero, como Laudrup (...).”

“Cuando todos estaban convencidos de que el equipo que mordería el polvo y se quedaría llorando sobre el césped sería el Barça, una mano mágica -cinco le metieron a los dos equipos de Madrid- surgida de los pequeños altares montados en las habitaciones de cientos de niños culés señaló de nuevo con su dedo índice al tricampeón (...).” (*El Periódico*, 15-05-1994)

A mitja tarda comença la celebració “oficial” des del Camp Nou. Tots els jugadors, directius, equip tècnic i auxiliar són citats a les instal·lacions del Camp Nou. Des d’hores abans, milers de seguidors de totes les edats (cal dir que en els darrers anys, s’ha vist notablement augmentada la quantitat de joves i adolescents i, sobretot, com a novetat, la incorporació d’un nombre de noies i adolescents del gènere femení¹³³) ja esperen veure i victorejar els herois de la final. L’ambient és el mateix que podem trobar durant les hores prèvies d’un partit de futbol. Un vegada tots els protagonistes han arribat a l’estadi, puguen a dalt d’un autocar, darrerament descobert, i escortat per més de setze policies motoritzats comença una “processó” o “cavalcada” des de l’estadi fins a la basílica de la Mare de Déu de la Mercè. La “processó” és seguida per una comitiva espontània de centenars de motociclistes amb les seves banderes. Es calcula que unes 100.000 persones segueixen en directe pels carrers de la ciutat “la passejada triomfal”, i no tinc dades del nombre de gent que l’està mirant per televisió o escoltant per la ràdio, però ha de ser important si es té en compte que la celebració és retransmesa, també en directe, per dues cadenes de televisió públiques (La2 i TV3).

¹³³ No és l’objecte de l’estudi el treball del gènere a través de l’esport i del Barça, concretament, però seria un estudi prou interessant. La incorporació de la dona al món del futbol com a espectadora en les darreres dècades és un fenomen recent i digne d’estudi. El futbol, tradicionalment, com els bars i altres espais públics, era un lloc acotat i exclusiu del gènere masculí com ho continua sent la seva pràctica esportiva, ja que el futbol femení, a diferència d’altres cultures com la nord-americana en què és un esport pràcticament femení (la selecció nacional dels Estats Units de futbol femení sempre ha estat de les millors del món, mentre en categoria masculina és una selecció de “segona”), a Catalunya és una pràctica esportiva molt important en la construcció de la masculinitat encara avui dia.

Els jugadors del Barça són aclamats per la multitud en la seva passejada triomfal.

La següent parada de l'itinerari ritual és el santuari de la Mare de Déu de la Mercè, patrona de la ciutat de Barcelona. Els jugadors baixen de l'autocar i la cridòria dels seguidors es desborda amb tota mena de crits, demanant els preuats autògrafs dels jugadors i intentant tocar els ídols que tenen el detall d'acostar-se fins als aficionats, que són continguts per unes tanques i per un servei d'ordre que evita el desbordament.

Un cop dins de la basílica, els jugadors, directius i tècnics, tots vestits amb l'uniforme de gala oficial, intenten posar cara de transcendència, ja que el lloc i el moment així semblen requerir-ho. Els principals representants del club fan una ofrena que consisteix en un escut del Barça fet amb flors i la Copa guanyada, en la celebració que segueixo com a model principal, la del 1997 (Copa del Rei), amb la novetat de portar a dins una senyera estelada (bandera independentista). Aquests tres objectes, col·locats al peu de l'altar, presidiran tot l'acte. Es tracta de tres símbols de gran densitat (dos ja els hem comentat àmpliament: escut i senyera). L'altre és la Copa, curiosament un objecte pràcticament idèntic a un calze. De fet, un dels costums que tenen els jugadors per celebrar la victòria és beure tots un glop de la copa plena, normalment, de cava, en un acte de clara "comunió", o el fet de voler-la tocar tots un darrere l'altre. És el símbol de la victòria per excel·lència i és, per als seguidors, un objecte de caire quasi religiós. Tothom la vol palpar. La Copa d'Europa és la peça estrella del museu barcelonista. Tot bon seguidor vol tenir una fotografia al seu costat.

Després de l'ofrena, tots seuen als bancs jeràrquicament: en el primer banc seu el president, el vicepresident, el capità de l'equip i els entrenadors; la resta seu en els bancs conseqüents. Acte seguit, el rector del santuari, tot beneint l'esdeveniment

“esportiu”, els dirigeix unes paraules d’agraïment: “Nostra Senyora de la Mercè rep aquest homenatge amb tot el seu amor de mare. Heu portat la felicitat a la ciutat de Barcelona...”.

Tots els parlaments que aquí s’acostumen a fer estan plens d’una gran mística. No sobten, suposo, les paraules del mossèn, però sí que són molt significatives i dignes d’estudi les paraules que el vicepresident del Barça pronuncia a la basílica, en commemoració de la final de Rotterdam, el 16 de maig de 1997. El senyor Nicolau Casaus, un reconegut barcelonista, molt sovint identificat amb un altre dels símbols del barcelonisme, “l’Avi del Barça”, digué, dins de la mateixa línia discursiva d’altres cops, dirigint-se a la Mare de Déu:

“En el nom del Pare, del Fill i de l’Esperit Sant, amén. Una representació del F.C. Barcelona, encapçalada pel seu president, directius, socis, els tècnics del primer equip, el seu entrenador, tots els jugadors i tot el personal auxiliar, venim aquí, Verge estimada, a demostrar-vos que us estimem, que no oblidem la part que heu tingut i, a dir-vos també, és vostra aquesta copa, us la venim a oferir amb tot el cor, amb tota sinceritat perquè estem convençuts que una part d’aquesta copa us pertany. Quan els jugadors estan al camp, ells pensen que una aura de color blau com el vostre mantell fa que les lesions no siguin greus i ells estan aquí per dir-vos gràcies, gràcies estimada Verge, Mare nostra, Reina nostra! Us oferim amb tot el cor allò que hem guanyat amb voluntat, amb amor al nostre club i us ho venim a oferir una vegada més, a vós, Reina nostra, Verge nostra, gràcies perquè no ens ha faltat mai la vostra col·laboració i heu fet que cap lesió important restés forces al nostre equip i venim il·lusionats, sabem que aquí hi ha la veritat, l’amor, aquí a dintre d’aquesta casa està perquè la Verge ens estima, ens estima a tots els barcelonistes, i ens estima d’una forma especial al F.C. Barcelona perquè sempre li ha demostrat el seu amor i el seu agraïment en aquelles glorioses jornades que emplen la història del nostre club, i vénen també a dir-vos que us dediquem amb alegria, amb l’alegria d’aquesta joventut sana que formen tots els jugadors, amb l’alegria d’aquells que no tenen malícia, aquesta gent esportiva que tenen el cervell clar perquè el seu cos és *mens sana corpore sano* aquí queda demostrat aquells joves que surten al camp a donar-ho tot pel club que defensen però també pensant en vós, Verge, pensen en vós! I avui us ho vénen a dir oferint-vos aquesta copa i a dir-vos, sobretot, gràcies per tot el que heu fet, feu i fareu per nosaltres, i us volem pregar, Reina, Mare nostra que insteu el vostre august Fill, Crist i Senyor nostre i digueu-li, lo agraïts que estem, en cap moment hem deixat el camí recte que ell ens ha marcat des del principi, l’hem seguit des del primer dia i avui podem dir amb agraïment que gràcies al camí que ens heu ensenyat, Senyor, avui som aquí a ofrenar a aquesta verge el triomf obtingut en terres d’Holanda, ahir. Digueu-li, per favor, que li estem agraïts i que no oblidarem mai el que ha fet per nosaltres i, a Ell, el nostre Déu, li agraïm de l’única manera que sabem fer-ho, alabant-li aquelles paraules senzilles d’aquella oració senzilla que els nostres pares, que els nostres avis, aquella oració que les nostres mares (veu trencada per l’emoció) ens van ensenyar des del bressol. Tots plegats joves resem aquesta pregària: “Pare nostre que esteu en el cel...”.”

Crec que per al vicepresident del F.C. Barcelona, com per a molts altres, ni el Barça és només un equip de futbol ni el futbol és només un joc. Deixant, però, la personalitat del Sr. Casaus i el seu comportament davant de la Mare de Déu que podria

interpretar-se com l'actuació normal d'un catòlic, si analitzem el ritu com a acte grupal, és a dir, social, aquesta cerimònia és molt important perquè, igual que es farà amb la Mare de Déu de Montserrat, més endavant, és un acte d'homenatge, d'invocació de les forces misticotribals en tota regla, d'una creença catolicocatalanista o, dit metafòricament, de l'arcà o misteri grupal, retransmès per tot Catalunya, per ràdio i televisió, en un fet que analitzat és, des de la perspectiva catòlica, difícilment interpretable d'una altra manera que com una desviació de l'ortodòxia, fins a tal punt que, em consta que molts catòlics consideren l'acte com una profanació del temple —en la pitjor de les opinions—, i una ximpleria intolerable en el millor dels casos. Hem de pensar que des de la lògica antropològica, això no és així. Per molt irreverent que sembli l'acte, des d'un punt de vista catòlic, el que succeeix és que no és un acte purament catòlic el que se celebra sinó que s'està fent un altre tipus de ritus al mateix temps, concretament, una benedicció de l'emblema totèmic tribal que ha agafat prestat un recinte, objectes, icones i una litúrgia pròpies del catolicisme.

Un cop acabat el parlament del directiu blaugrana, tota la comitiva signa en el llibre d'honor del temple, tothom puja a l'altar per fer-se una fotografia de grup amb els representants eclesiàstics i la copa i, per acabar, pugen les escales que els porta a adorar la imatge de la Mare de Déu de la Mercè continuant, així, aquesta fusió amb les icones sagrades.

Pàgina del diari Sport dedicada a l'acte al santuari de la Mare de Déu de la Mercè.

Ofrena floral a la Mare de Déu de la Mercè per part del president, el tècnic i el capità.

Tota l'expedició surt de la basílica i es torna a repetir la trobada amb la massa de seguidors embogida per la presència dels herois. Es puja a l'autocar i continua la processó fins a la plaça de Sant Jaume on, després de la trobada amb els representants dels poders celestials, ara, es troben amb els representants dels poders terrenals.

La plaça de Sant Jaume, a més de ser el centre polític de Barcelona i de Catalunya (l'Ajuntament de Barcelona i el Palau de la Generalitat es troben en aquesta plaça), és un lloc sagrat en la mitologia política catalanista. La plaça de Sant Jaume és la veritable àgora catalanista, "l'assemblea popular de Catalunya" en cos present, el país real, perceptible, que es pot tocar. La història de Catalunya legitima aquesta percepció d'una plaça de Sant Jaume com a punt de trobada del poble amb els seus representants, on s'intercanvien missatges i entren en un contacte directe. Potser és una herència d'una era pretelevisiva, ja que avui per tal que un esdeveniment existeixi necessita la seva sortida massiva als mitjans de comunicació i no necessita de la trobada directe entre el president de la Generalitat i el "poble" concentrat a la Plaça, en té prou amb un discurs televisat quan convé, però, sigui com sigui, en aquest acte es troben les dues tradicions fusionades.

La plaça està totalment plena de gent, i supera fins i tot, la capacitat de la mateixa si ho jutgem pels problemes del servei de l'ordre per contenir la massa i les lipotímies, per esclafament, que els serveis de la Creu Roja han d'atendre. Hi ha gent de totes les edats, amb predomini, com deia, aquests darrers anys, de públic jove, a l'inrevés que passa a l'estadi, on predomina un públic adult, i en altres manifestacions barcelonistes, com la trobada mundial de penyes o els diferents actes en commemoració del centenari del club.

En el moment que entra l'autocar a la plaça, aquesta esclata i es pot viure una efervescència col·lectiva que s'anirà repetint regularment en les diferents seqüències de la celebració i que el mateix Turner, crec, no dubtaria a qualificar com un moment de *communitas*. Milers de persones fan onejar les seves banderes, bufandes i pancartes; sens dubte, es tracta dels aficionats més ardents del barcelonisme. No hi ha cap aficionat sense distintiu blaugrana o català (de la mateixa manera que ens seria difícil trobar

molts catòlics, diguem-ne practicants, per exemple, que no portin una creu o una medalla amb un Sagrat Cor, o altres imatges o objectes sagrats en les seves cerimònies). En un escenari excel·lent i teatral per a la cerimònia com la plaça de Sant Jaume, la massa amb botzines, alguns timbals, molta cridòria i símbols molt potents, arriba a un clímax sentimental molt contagiós. La gent se sent molt a prop, i és que aquests tipus de ritus són una magnífica ocasió per palpar la imatge d'unitat i cohesió col·lectives.

És significativa, també, l'absència, en qualsevol dels ritus generats pel Barça, d'ensenyes que facin referència a Espanya (tornarem sobre aquest tema); cal pensar que les banderes, com ja hem comentat, contenen uns densos significats, per la qual cosa la manipulació, presència o absència, pot donar-nos informacions de gran valor.

La gent canta repetides vegades, a l'uníson, l'himne del Barça i tota mena de càntics harmònics, sense lletra o amb lletres senzilles de l'estil:

- “oe, força Barça, oe
oe, força Barça oe...!”
- “Campeones, campeones
oe, oe, oe...!”
- “Visca el Barça i visca Catalunya!”
- “Olere, olara,
ser del Barça és el millor que hi ha...!”

I, sobretot, càntics i insults al Real Madrid, encara que la majoria de les finals es juguin contra altres equips o les lligues, de fet, són unes competicions on juguen més equips. Concretament, en la celebració de victòria de la Copa del Rei de 1997 jugada, com ja hem dit amb el Betis, no es va sentir cap referència a aquest equip. De fet, com veurem, el futbol a Catalunya i a molts indrets d'Espanya és viscut també com “una partida privilegiada”, en llenguatge de Levi-Strauss, entre els dos grans clubs:

- “ Boti, boti, boti
madridista qui no boti...!”
- “És, madridista
qui no boti és, és...!”
- “Madrid se quema
se quema Madrid ...!”

- “Madrid, la copa,
se mira y no se toca!”
- “Madrid, cabrón,
saluda al campeón!”
- “Lorenzo Sanz eres un hijo de puta!”
(En referència al llavors president del club madrileny).

Es pot dir que, a la plaça de Sant Jaume, la nació pren forma i es fa accessible la comunitat imaginada, de la qual ens parlava Benedict Anderson, a tothom.

Una vegada a dins de l’Ajuntament, la comitiva és rebuda a la simbòlica sala del Consell de Cent, on parlarà l’alcalde i el president del club. En tot ritu, la repartició dels rols és molt clara. Els parlaments que aquí es fan, presenten també un caire místic, espiritual, difícil d’entendre per gent que no porti molts anys vivint aquí. En podem tenir un exemple en el parlament del president de l’entitat barcelonista Josep Lluís Núñez (1997):

“Venim a oferir la Copa a la ciutat (...) això és el triomf d’un país, d’un club que representa un sentiment i és l’esforç de tot aquest col·lectiu, que tant estima al Barça i, naturalment, que amb aquesta força i amb aquest col·lectiu els èxits no poden fallar...”

Després de la fotografia oficial, els jugadors van sortint un per un a la balconada de l’Ajuntament on seran corejats per un públic entregat, fent onejar milers de banderes blaugranes, senyeres, estelades, etc. Cada jugador alçarà la Copa, en un gest també calcat del model religiós, i alguns pronunciaran unes paraules a la massa o frases fetes per aquest tipus d’ocasions (que quasi sempre acabaran amb un “Visca el Barça i Visca Catalunya”) de l’estil:

- “Sou “collonuts”, visca el Barça!”
- “Aquesta “afició” s’ho mereix tot!”
- “Ja la tenim aquí!” (referint-se a la Copa).
- “I ara la Lliga! I l’any que ve la Copa d’Europa!”

Cal dir que els parlaments dels jugadors són més “interessants” a la balconada del Palau de la Generalitat; de fet, es reserven per aquest moment.

Un cop fet l’acte oficial a l’Ajuntament, tota la comitiva travessa la plaça i es dirigeix al Palau de la Generalitat, seu del Govern de Catalunya, on continua, com

tractant-se de vasos comunicants, l'intercanvi de legitimacions simbolicopolítiques entre el Barça i els poders polítics nacionals i municipals. Un ritu que en un altre context, o vist des d'una altra òptica, pot semblar tremendament carnavalesc.

Alguns jugadors porten lligada al coll una senyera. Acostumen a ser jugadors “fets a casa”, a la Masia. Les referències metafòriques al Barça, a Can Barça, com una gran família són abundantíssimes.

Un cop entren al Palau de la Generalitat, són rebuts pel president de la màxima institució de govern de Catalunya, normalment, al saló de Sant Jordi. Continua, sobretot per als jugadors, una immersió en la catalanitat. Els parlaments que aquí s'ofereixen també tenen un caire espiritual, metafòric, didàctic i més marcadament polític per la personalitat de l'Honorable President. Els discursos són fets altre cop pel president del Barça, que es reitera en les paraules ja pronunciades a l'Ajuntament, i pel president de la Generalitat. L'avui expresident, Jordi Pujol, després de saludar de manera “informal” els jugadors, aprofita el seu parlament per continuar la tasca “pastoral” a la qual ha dedicat tota la seva vida, la de “fer país”, amb un discurs pedagògic. Veiem-ne un exemple:

“Moltes felicitats per la victòria, l'expressió de la meva satisfacció i la meva joia com a barcelonista; i com a president de Catalunya, el meu agraïment perquè Catalunya va endavant per moltes coses i, és coneguda per moltes coses però, una de les coses que l'ajuda a conèixer és el Barça i si a més, alguns de vosaltres heu ajuntat el Barça amb la bandera en acabar el partit, us dono especialment les gràcies. Així es dona a conèixer el nostre país a través d'una de les manifestacions més positives. Us demano, només als jugadors catalans, que als qui no són catalans però són bons jugadors del Barça als quals agraïm la seva aportació, els hi expliquin el que representa, aquest gran significat del Barça per Catalunya, més enllà del que és el futbol, que això és “més que un club”, no? És així, no? (dirigint-se als jugadors “de casa”) (...)”

Acte seguit, tots plegats es fan la fotografia oficial de grup amb la Copa conquerida al mig. El símbol de victòria es fusiona amb el poder civil i els jugadors. El Barça també ha rebut la benedicció del gran pare espiritual de la comunitat.

I per acabar, el plat fort, el moment més esperat, la sortida dels “herois tribals” a la balconada del Palau de la Generalitat. Una gran balconada al centre de la qual hi ha esculpit un sant Jordi en l'acció de matar el drac maligne. Un balcó amb una grandíssima significació per a la mitologia nacionalista catalana, com hem dit. Des

d'aquí mateix, s'han dirigit als presents, com si de tot Catalunya es tractés, el president Francesc Macià proclamant la República Catalana; el president “màrtir” Lluís Companys, proclamant l'Estat Català de la República Federal Espanyola; i on Tarradellas fou aclamat per la ciutadania en la seva tornada de l'exili marcant el punt de partida de la recuperació de les llibertats perdudes militarment el 1939. És un balcó lligat històricament a moments de gran transcendència i un gran faristol legitimat històricament per dirigir-se al poble de Catalunya en moments crucials. El darrer, la salutació de Pasqual Maragall acte seguit de ser proclamat president de la Generalitat després de 23 anys de presidència de Jordi Pujol. Però cal remarcar que en l'actualitat, i significativament, les sortides a la balconada són molt escasses i es reserven pràcticament al F.C. Barcelona, que es converteix, així, en el principal protagonista d'un acte que es representa en el millor escenari per a la celebració d'un ritual patriòtic. El ritual amb el Barça de protagonista un cop més aconsegueix recrear la fusió d'una sentimentalitat compartida amb la mateixa història mítica del país. Evidentment, el resultat és un enfortiment, una vegada més, dels vincles socials de la nació imaginada.

Els jugadors, com posseïts per l'ambient, satisfan la massa amb elevacions de la Copa, amb els seus breus discursos de l'estil, per exemple, dels que feien Stòitxkov o Guardiola, dels quals passem a transcriure'n uns fragments, ja que es tracta de dos dels jugadors més eloqüents en aquest tipus de celebració:

— Stòitxkov: “Ayer, esta copa estaba en Madrid y hoy, está en Catalunya! Ayer, esta copa estaba en manos de Juan Carlos, hoy, está en manos de nuestro rey de Catalunya, Jordi Pujol!” (Hristo Stòitxkov acabava d'entronitzar el mateix president i proclama, com si d'un gran carnestoltes es tractés, la fi de la monarquia espanyola i la proclamació d'una nova monarquia i dinastia catalanes).

— Guardiola: “Bona nit Catalunya! Ahir, un equip i un país van triomfar a Madrid i vosaltres en teniu molta culpa. Alceu les senyeres i amb el cor crideu:

— Força al Barça!
— Visca! (massa encoratjada)
— Visca Catalunya!
— Visca!

— Guardiola: us he estimat, us estimo i us estimaré.

— Visca el....!
— Barça! (públic entregat)
— I visca....!
— Catalunya!”

— Stòitxkov: “Ciento por ciento campeones!
Ciento por ciento catalanes!”

Voldria també destacar que són molt aplaudits i estimats els parlaments fets en català, sobretot, pels jugadors estrangers. Els ídols que així ho fan augmenten la seva aura divina substancialment en fusionar-se amb un dels símbols diacrítics més importants de la catalanitat: la llengua.

La festa oberta a tots els seguidors acabaria aquí. Després de la victòria, cal dir també que tots els jugadors, tècnics, directius i persones vinculades continuen la festa “fins a altes hores de la matinada” en un hotel de la ciutat on sopen, ballen i fan gresca segons ens expliquen els periodistes i altres convidats privilegiats per la seva proximitat als herois¹³⁴.

Dies després, una comitiva del Futbol Club Barcelona acostuma a fer l’ofrena de la Copa a la Mare de Déu de Montserrat, i es repeteix al santuari benedictí una cerimònia a l’estil de l’efectuada a la basílica de la Mercè.

La celebració ha possibilitat una comunió simbòlica amb la col·lectivitat, la llengua, la senyera, l’himne del Barça (cal destacar que no sona en cap moment “Els Segadors”), les connotacions nacionalistes, les institucions..., enfortint els llaços de pertinença a una comunitat ben diferenciada de les altres. Cal recordar que, des de l’antropologia, és la comunió aquella que crea la comunitat emocional en identificar-se amb els significats sagrats del grup.

Però ha anat encara més enllà, en tractar-se d’una victòria esportiva amb un clar component de sublimació bèl·lica (com veurem en el capítol 6) que, igual que a la tornada d’un exèrcit victoriós, inculca orgull i una creença de superioritat ètnica i d’ampliació de l’autoestima col·lectiva, inconscientment o conscient. Veiem il·lustrativament la cloenda de l’acte de la balconada pel mateix president de la

¹³⁴ És il·lustratiu del que acabo de dir, que el llibre del famós periodista, format a l’escola Puyal i que ha seguit professionalment el Barça una pila d’anys, Antoni Bassas (1994) es tituli *A un pam de la glòria* per explicar les anècdotes d’aquesta experiència professional.

Generalitat amb les següents i explícites paraules dirigides a la multitud: “Moltes gràcies a vosaltres, moltes gràcies al Barça i que per molts anys puguin venir amb una copa que serà un honor per Barcelona i per Catalunya. Visca el Barça i Visca Catalunya!”

I és la barreja entre l’efervescència col·lectiva, que pot arribar a l’èxtasi, i una densitat simbòlica impressionant, allò que pot crear un percepció, d’aquests ritus, com a fenòmens quasi religiosos (veure capítol 7). Sigui com sigui, la comunitat ha quedat reforçada després de la celebració de la victòria. Ha estat tota una representació/demostració de l’existència del grup, un cop més, de la seva força i del seu poder destinat tant als membres de la pròpia comunitat com als altres, “els absents”. La societat ha pres consciència de si mateixa i es reafirma en aquests actes de comunió nacional.

“Es al lanzar un mismo grito, al pronunciar una misma palabra, al ejecutar un mismo gesto que concierne a un mismo objeto, cuando se sienten y ponen de acuerdo (...). Es la homogeneidad de tales movimientos la que da al grupo el sentimiento de si mismo y es, por lo tanto, ésta la que lo hace nacer.”
(Durkheim, 1982a:216)

Dins de la inauguració de l'exposició organitzada per "la Caixa", 'Cent anys de passió blaugrana', amb motiu del centenari, s'hi va incloure una reproducció de la balconada del Palau de la Generalitat per on van sortir, en una teatralització de la celebració d'un títol, personatges del món politicoeconòmic de Catalunya com els aleshores Joan Rigol, president del Parlament de Catalunya; Xavier Trias, conseller de Presidència de la Generalitat; Julia García-Valdecasas, delegada del Govern de l'Estat; Joan Clos, alcalde de Barcelona; Josep Vilarassau, president de "la Caixa"; i Josep Lluís Núñez, president del Barça. (Fotografia: Jordi Salvador)

Afeccionats molt joves a la plaça de Sant Jaume amb tot tipus d'emblemes totèmics.

5.2 BARÇA-REAL MADRID, UNA COMPLEXA DRAMATITZACIÓ

“Cada tres meses, la población de nuestro país se divide en dos grupos y mientras uno vive la gloria maravillosa del triunfo, el otro apura la copa amarga de la derrota. Este mismo ejercicio que el oriental¹³⁵ realiza, naturalmente, cada clásico de fútbol —gozar o padecer el desastre— les cuesta a los alemanes veinte años de dictadura y a los ingleses el trabajo centenario de hacer y deshacer un imperio.” (Maggi, 1968:16)

Per a alguns, com Jorge Valdano,¹³⁶ cap emoció és comparable a un Madrid-Barça, o viceversa. És una hipèrbole purament literària, un recurs estilístic més de la prosa de l'exjugador, exentrenador i actual director tècnic del Real Madrid?

L'objectiu dels propers capítols és l'anàlisi d'aquest particular matx. La majoria de les descripcions sobre aquest partit, però no exclusivament, foren anotades en el F.C. Barcelona-Real Madrid jugat al Camp Nou el 13 d'octubre de 1999 on, per gentilesa del F.C. Barcelona, vaig poder moure'm amb prou llibertat per tot l'estadi per prendre notes des de tots els angles.

En aquest partit sostinc que no es representa una història qualsevol, es tracta d'un drama; un drama seriós i participatiu que trobem, també, en molts partits de futbol, però magnificat, en aquest, de manera especial. Així com al capítol anterior exposava com la celebració d'una victòria esportiva podia funcionar com un eficaç ritual generador d'identitat, de sentiment de pertinença i/o una clarificació identitària molt més intel·ligible que la pròpia realitat, a continuació tractaré d'exposar com els partits de futbol també actuarien en el mateix sentit, afirmant ritualment la identitat, però marcant encara amb més claredat qui són els *altres* dels quals *convé* distingir-se (de fet, és una altra manera de determinar-se). Al mateix temps, seria una ocasió on es

¹³⁵ Nota del qui escriu: “El oriental”, és el nom amb què s'autodenominen els uruguaians, i el partit a què es refereix el comentari és el que enfronta els dos grans clubs rivals del país, el Peñarol i el Nacional.

¹³⁶ Jorge Valdano a *El País* 29 de novembre de 1996 (Totes les cites de diaris de tiratge estatal són de les seves edicions de Catalunya). Bé, dir que cap emoció és comparable a un Madrid-Barça no és del tot cert, o millor dit és la seva veritat. Aquesta emoció solament és sentida de manera inigualable per aquells individus que han après a sentir-la així en el procés d'endoculturació. Hi ha arreu del món molts altres partits que, per a aquelles persones que l'esdeveniment els involucra de ple, es viuen amb la mateixa o més intensitat emocional, com els enfrontaments: Boca-River, Inter-Milan, Cèltic-Rangers, etc. Els espectadors aliens al seu context sociopolític és difícil que puguin arribar a percebre de la mateixa manera l'emoció inherent malgrat que intueixin que en el partit hi ha moltes coses en joc.

dramatitzarien les tensions estructurals amb aquests *altres* i les tensions estructurals dins del mateix grup.

És a dir, seguint V. Turner i M. Gluckman, i com veurem en capítols posteriors amb més profunditat, els ritus no són una simple corretja de transmissió, ni té com a única funció la cohesió social, sinó que determinats ritus són també un mecanisme en el qual s'acceleren, es reactiven, s'exagereu, conflictes reals d'aquella societat —com si d'una miniatura o maqueta es tractés.

Cap identitat té sentit si no és davant d'una altra o d'altres, i és en les relacions que s'han establert històricament o en el present entre elles on hem de buscar, per exemple, l'explicació de la voluntat de “voler ser” de les diferents identitats, per exemple, les ètniques.

Els partits entre el Barça i el Madrid (no contemplats en el seu vessant estrictament esportiu, inevitablement contingent en aquest fenomen social) són la clau de l'estudi de la present tesi, entesos com a grans rituals que estableixen, reproduïxen, defineixen..., un *Nosaltres* i l'experiència de contrastar-lo amb un *altres*, de manera simbòlica, però molt clara, i les relacions conflictives entre els dos grups simplificades, però alhora amb gran i privilegiada transparència.

Un Barça-Madrid és un gran “joc” d'identitat i d'alteritat. Com dèiem, el futbol proporciona avui un univers simbòlic ritual excel·lent que funciona molt bé com a creador d'aquest sentiment de mancomunitat, de consciència d'unitat que tota societat necessita. I, al mateix temps, aquesta consciència és clarificada amb l'alteritat que els altres també reafirmen. L'equip madrileny que visita avui el Camp Nou és el mateix que el dels afeccionats que canten al Santiago Bernabéu allò tan escoltat cada partit de: “Es polaco el que no bote , es, es, es polaco el que no bote es...”¹³⁷, on queda clar que ser del Madrid és no ser català (polaco) o, fins i tot, anticatalà. I, lògicament, això significa que

¹³⁷ No tan sols els afeccionats “de peu” madridistes ho canten sovint; Ramón Mendoza quan era president del Real Madrid també va ser eixamprat per les càmeres de televisió rodejat d'altres cantant i saltant el “Bote, bote, bote..., polaco el que no bote...” a l'aeroport de Barajas, on havia anat a rebre els seus jugadors que tornaven de Barcelona on havien guanyat la Supercopa al Barça i al Camp Nou.

els catalans/culers existeixen, no són del Madrid, i són percebuts com a catalans pels altres.

Un *partit* com aquest obliga els seguidors a pendre *part* de manera inequívoca, i de tal manera que l'adscripció a un o a l'altre club els impregna, conscientment o no, de tots els significats extraesportius que són inherents als dos clubs i que van més enllà de les voluntats pròpies. Les persones prenen part. Deixen de ser simples individus per viure un ritual com a participants d'una col·lectivitat. És en aquestes celebracions rituals on els individus s'adonen de la realitat, que formen part d'un grup humà determinat, molt determinat. Una adscripció que, a més, es fa pública i es comunica als altres. Les nocions d'alteritat i identitat mai es presenten tan clares com en la representació que tot partit de futbol és. Una complexa i privilegiada teatralització de la nostra societat. Veiem-ho.

5.2.1 MOLT MÉS QUE UN JOC

“El cel és com un partit de futbol on el Barça li fa un gol al Real Madrid cada minut.” (Mossèn Ballarín)

Una eliminatòria de la Champions League o de Copa, una final, o qualsevol partit, entre el Real Madrid i el F.C. Barcelona, marca els moments de màxim interès de la temporada futbolística barcelonista, si més no a Catalunya, pel fet de tractar-se d'enfrontaments directes o indirectes entre els dos grans rivals.

Un Barça-Madrid és el partit per excel·lència, un esdeveniment incorporat a la vida de molts milers de persones. A una rivalitat esportiva històrica (des de 1916)¹³⁸, s'hi afegeix una lluita simbòlica plena de significats extraesportius que perduren des de la nit dels temps. L'esdeveniment convoca el mateix dia i a la mateixa hora quasi 100.000 espectadors a l'estadi, a més d'11.000.000 milions que el segueixen per televisió (només a l'Estat espanyol, i això és molta gent), sense comptar amb tot el seguit de ràdios que també el transmeten en directe o li dediquen programes d'opinió amb audiències també milionàries. Els indicadors que ens podrien il·lustrar la magnitud d'aquest esdeveniment, com ja he reiterat, són molts. Tot plegat fa que a moltes ciutats catalanes i d'arreu de l'Estat es noti l'esdeveniment en el trànsit, els comerços, la restauració, etc.

La lluita entre el Barça i el Real Madrid no es redueix només a aquests moments puntuals, sinó que podríem dir que és “eterna”. Comença, ja, a la pretemporada, amb una batalla de despatxos per a la contractació dels millors jugadors (pels quals sempre competeixen en ofertes els dos clubs, quan no arrancant de l'equip rival alguna de les seves estrelles per tal de reforçar-se doblement), amb la comparació dels resultats obtinguts en els partits de preparació de la temporada, el rendiment dels nous fitxatges,

¹³⁸ La Copa de 1916 va enfrontar els dos clubs a la semifinal. En el segon partit (llavors no existia el desempat per penals i es van haver de jugar dos partits més a Madrid), el F.C. Barcelona es retirava del camp quan faltaven sis minuts per acabar el partit, en creure's perjudicat per les decisions de l'àrbitre, un conegut exmadridista.

declaracions, desafiaments entre els dos clubs mitjançant la premsa..., i continua al llarg de tot l'any, a la Lliga, Copa i competicions europees, directament o indirecta.

Sempre es té en consideració allò que fa l'equip rival, les derrotes del qual són celebrades com a victòries, amb tanta o més intensitat que les victòries del propi equip. Normalment, els seguidors manifesten, amb major o menor claredat, que el grau d'estima al Barça és proporcional al de l'odi al Madrid i a l'inrevés. De fet, hi ha una dita prou coneguda entre els culers i seguidors d'altres equips que diu que “el bon barcelonista desitja la derrota del Madrid, fins i tot, en els entrenaments”, i hi ha barcelonistes que a l'hora de mirar els resultats d'una jornada de Lliga, miren primer si el Madrid ha perdut abans de buscar el resultat del Barça.

Lògicament, els equips botxins del teu “enemic” passen a ser equips “amics”. Així, es pot trobar tota una xarxa d'equips amb una relació de simpatia, i al contrari. Per exemple, el Milan, que va barrar el pas a la famosa “quinta del Buitre” d'aconseguir la sempre preuada Copa d'Europa i que va humiliar l'equip madridista amb un contundent 5 a 0, sempre va ser recordat amb banderes i pancartes al·lusives i amb el seu nom corejat al Camp Nou com un crit de guerra més. Així, durant molt de temps es podien veure seguidors amb la samarreta roja i negre fins que el mateix Milan va apallissar el Barça a la final d'Atenes (1994) i s'acabà, de sobte, aquesta història d'amor interessada. De la mateixa manera, l'Steaua de Bucarest, que guanyà el Barça a la final de la Copa d'Europa jugada a Sevilla (1986), va passar a ser un equip estimadíssim a l'estadi Bernabéu, on el seu nom va ser corejat durant molt de temps.

Això no només passa amb els aficionats del Barça i del Madrid, passa arreu on existeixen rivalitats d'aquest tipus. A Sevilla, per exemple, existeix una rivalitat històrica entre els seguidors del Sevilla F.C. i els del Real Betis Balompié (amb 30.000 i 35.000 socis, respectivament, la qual cosa significa que el 10% de la població de la ciutat té carnet de soci d'un dels dos clubs antagonics), que ultrapassa qualsevol esportivitat. Al final de la temporada de Lliga 1999/2000 el Sevilla es va deixar perdre descaradament al seu propi estadi contra l'Oviedo (rival directe dels bètics en la lluita per la permanència a primera), per tal que l'equip del Betis baixés a Segona. Igual va passar tres anys abans quan el Betis es va deixar perdre davant l'Sporting per fer baixar

a Segona el Sevilla, o el 1985 quan de nou el Sevilla perdia a casa amb el Valladolid per afavorir el descens de l'“etern rival” (en argot periodístic)¹³⁹.

Es pot dir que la rivalitat entre Barça i Madrid és consubstancial a ells mateixos. No es pot entendre l'un sense l'altre. La lluita entre ells és a tota hora i en tot moment, fins arribar a actuacions que, vistes des de fora, en la distància, són realment molt sorprenents. Per exemple, és impensable una presentació d'un equip, un altre dels rituals que es repeteixen cada temporada a qualsevol club esportiu, sense que en un moment o altre es facin referències a l'altre club. Així, per exemple, a la presentació de l'equip de bàsquet de la temporada 1997, a la Ciutat Esportiva del Real Madrid i davant de 2.000 persones, l'aleshores president de l'entitat madridista, Lorenzo Sanz¹⁴⁰, va dir en el seu discurs frases de l'estil de: “Este año tenemos un reto muy importante: la *Final Four* en Barcelona. Tenemos que ir a Barcelona para ganar esa final a cuatro y, si es posible, con el Barcelona incluido, para demostrarles que somos mejor equipo y mejor sociedad.” Malgrat ser una presentació de l'equip de bàsquet les referències al futbol tampoc van faltar: “Somos mejor equipo y mejor sociedad y no como otros que van con el cucurucho por la calle, y aquí mismo advierto que les vamos a volver locos en todo, en futbol y en baloncesto, y no olvidéis que sois mejor afición que ellos.” Com ja he dit, les declaracions de guerra al llarg de la temporada entre ambdós equips són constants. Per cert, cap del dos equips va jugar la *Final Four* aquell any.

Un altre exemple d'aquesta lluita eterna és que els èxits esportius de l'exentrenador del Barça Van Gaal, que va guanyar en la seva primera temporada la Lliga i la Copa del Rei, cosa insòlita en 38 anys, de res li va servir per triomfar com a entrenador a can Barça, ja que el Real Madrid guanyava el mateix any el màxim triomf europeu: la Copa d'Europa (Champions League). El que hauria d'haver estat una

¹³⁹ Escriu a *La Vanguardia* el periodista Javier Mérida: “El Sevilla, Caín del Betis. El club sevillista regaló descaradamente el partido al Oviedo (...).El Sevilla tiene el descenso asumido desde hace varias semanas, pero la visita de un rival directo de los verdiblancos acabó por echar el telón, incluso matemático. La remota posibilidad de que los nervionenses ganasen los 12 puntos en liza y el Oviedo los perdiera todos era algo más que eso. Era una utopía. Y con el descenso asumido y un nuevo entrenador (Joaquín Caparrós) para intentar el retorno, ¿cómo le va a ganar el Sevilla a los asturianos? ¿Y la cara de tonto que se le hubiese quedado a más de un sevillista por el favor que hacía al eterno rival? ¿Imagina alguien al Barça o al Madrid ganando un partido en el que nada le va y que pudiese otorgar el título al otro?” “(...)Si le ganamos al Oviedo, nuestra afición nos mata”, llega a decir algún jugador sevillista (...). (*La Vanguardia*, 1 de maig de 2000)

¹⁴⁰ *El País*, 3 de setembre de 1997.

excel·lent temporada quedà eclipsada per un triomf superior de l'equip madridista. No importa com s'aconseguís aquest èxit, si el futbol va ser bo o dolent, que el Barça guanyés el Madrid en dues competicions, etc. L'èxit d'un Madrid coronat com el millor d'Europa desmereixia els èxits blaugranes i, per tant, de retruc els del seu entrenador.

Madridista manifestant el seu antibarcelonisme.

Penyistes desfilant pel Camp Nou amb una pancarta antimadridista. (Fotografia: Jordi Salvador)

Però continuem amb el partit de futbol en si. Aquest esport/espectacle té una durada de 90 minuts, encara que, realment, el temps en què el partit és viscut comença molt abans del xiulet inicial i ultrapassa, de molt, aquest període de temps. Cada cop les conseqüències d'un resultat, les opinions..., són més "notícia". Així, un partit entre el Barça i el Madrid pot ser tema de conversa quotidiana i tertúlia, si més no, dies abans¹⁴¹. Algú ha dit que de dilluns a dimecres es parla del partit passat i de dijous a dissabte del partit que vindrà. En el cas d'un Barça-Madrid, se'n parla des de bastant temps abans i durant bastant temps després.

Arreu del país s'escolta parlar del mateix tema inevitablement: escoles, bars, sobretaules, colles d'amics, llocs de treball, famílies, a Canaletes, etc. Tothom comenta les informacions prèvies al gran "clàssic", i és que de futbol, tothom en sap¹⁴², molts fins

¹⁴¹ Per exemple, al R.Madrid-Barça del 19 de setembre de 1998, dues setmanes abans, la premsa ja recollia declaracions entre els jugadors i els dirigents que començaren a parlar sobre el partit.

¹⁴² Motiu d'un altre estudi seria el Barça o el futbol en general com un llenguatge clau en la sociabilitat interpersonal, un llenguatge que facilita les obligades o desitjades relacions interpersonals entre gent de la mateixa família o amb desconeguts amb els quals els temes de conversa, per les raons que sigui, necessiten girar a l'entorn d'un metallenguatge que com l'esportiu pot ser neutre, ambigu, i possibilita, al mateix temps, la discussió o el plaer de compartir sabers o emocions, etc., en definitiva: la comunicació entre "desconeguts" o "coneguts".

i tot més que el propi entrenador, o això és el que es pensen, ja que com deia l'Armand Carabén: “La gràcia del futbol és que ningú no hi entén ni un borrall, la qual cosa permet que tothom pugui dir la seva sense por.” (Carabén, 1994:121)

Els seguidors parlen de les possibles alineacions, de les últimes notícies sobre el matx, de si tal jugador està “tocat” i no se sap si podrà jugar, de les possibilitats de cadascú a la Lliga després del partit; es fan “porres” i juguesques, discussions tècniques, s'opina sobre el perfil de l'àrbitre, sobre les estadístiques, etc. Durant tota la setmana, els mitjans de comunicació van plens d'informació referent al partit: els precedents, les opinions dels protagonistes, les darreres novetats, una amplificació de les declaracions més espectaculars, etc. La tirada de tot tipus de diaris, aquests dies, augmenta significativament, sobretot, l'endemà del partit si el Barça ha guanyat.

La informació dedicada al futbol de Primera Divisió, i concretament al Barça, és per a qualsevol observador vingut a Catalunya motiu de perplexitat, com deia a la introducció d'aquest estudi. Diu Arcadi Espada: “Los periódicos, además incluso los más serios, abren sus portadas con la noticia del fútbol y los periódicos del lunes se han convertido en un mil hojas de balón que no hay forma de pasarlo (...). En realidad en Catalunya no hay más asunto conversacional y polémico que las evoluciones de once tipos vestidos con ese color sudado.” (Espada 1996:55). En la mateixa línia, deia Josep M. de Sagarra: “Avui, els diaris, aquestes fulles banals d'una necessitat absoluta, ja han escampat tota la dosi de pólvora: avui els cors ja tenen el seu aliment.” (Sagarra, 2001:616).

Cal pensar, per exemple, que a la temporada 96-97 foren televisats 724 partits! El Barça i el Madrid foren els equips més televisats: 54 el Barça i 43 el Madrid. Això ens dóna, afegit a l'omnipresència mediàtica del club, una mitjana de més d'un partit del Barça per setmana¹⁴³. Doncs bé, dies abans, l'allau informativa sobre el partit encara es multiplica i comença a ocupar cada cop més espais a diaris, ràdios i televisions, com si no hi hagués cap tema més important.

¹⁴³ *El País*, 12 de juliol de 1997. Les dades han quedat antiquades, ja que actualment s'ofereixen tots els partits de futbol per televisió en la modalitat de “pagament per visió” i l'any 1997 del total dels partits televisats el 70% foren en obert.

Cues a la recerca d'entrades al Bernabéu per al Madrid-Barça de 1995.

(Fotografia: El País, 29 de novembre de 1996)

Molts seguidors faran cues per aconseguir les entrades que es posen a la venda dies abans; alguns, fins i tot, passen la nit al ras, amb fred i pluja, per obtenir-les¹⁴⁴. Les entrades s'acostumen a esgotar en un parell d'hores després d'obrir les finestretes, ja que amb els abonaments anuals dels socis queden molt poques localitats per vendre. A partir d'aleshores entra en funcionament la revenda. Els preus de les entrades pugen pels núvols, o millor dit, tenen un preu fora de la lògica de qualsevol mercat i superen, sovint, un preu de sortida superior als 600 €¹⁴⁵.

Durant tota la setmana s'espera el dissabte a la nit o el diumenge. Un Barça-Madrid és per als seguidors un dia especial. Hi ha nervis, per alguns tants nervis que es veuen incapaços de veure el partit en directe o, fins i tot, incapaços de seguir-lo per televisió i opten per anar al cinema o a sopar fora de casa, malgrat que això deixi perplexa més d'una persona aliena al món del futbol. Es viu una excitació a l'ambient com si hagués de passar quelcom de transcendent. La tensió s'apodera dels seguidors des de tres, quatre o més hores abans de començar el partit. Conec individus que, de bon matí, ja es posen l'himne del club, o van a comprar petards per anunciar la victòria als veïns si aquesta arriba, o llegeixen la darrera hora de la premsa, o posen l'ampolla de

¹⁴⁴ *El País*, 29 de setembre de 1997.

¹⁴⁵ *La Vanguardia*, 2 de març de 2001.

cava a la nevera... Els que van a l'estadi repassaran tot el que s'han d'endur, entrepans, ràdio..., inclosos els emblemes, bufandes blaugranes, insígnies, etc., o potser es pintaran la cara.

Hores abans, increïblement, ja podem trobar a les rodalies de l'estadi una multitud de seguidors que comencen a escalfar l'ambient, donant la sensació que alguna cosa succeirà, mentre s'espera que les portes s'obrin per accedir al recinte, la qual cosa no passa fins una hora o hora i mitja després. Hi ha grups d'afezionats, sobretot entre els més joves, que comencen una ronda etílica programada que els va "preparant" per al partit. Val a dir, que aquesta tradició és, però, més pròpia d'afeccions d'altres cultures com la basca o l'anglesa, per exemple. Sigui com sigui, tothom s'anirà integrant d'una manera, més o menys activa, al drama que es jugarà.

També, des d'hores abans, una munió de gent es troba a les portes de sortida de l'hotel on està allotjat l'equip blanc, que coincideix amb el punt de trobada policial més espectacular. Furgonetes de la Policia Nacional esperen la sortida dels jugadors madridistes que, quan ho fan, són increpats fortament pels aficionats rivals, però cal dir, també, que animats per seguidors "merengues" que fins aleshores estaven camuflats, ja que fer ostentació de símbols del teu equip en camp contrari, avui dia, és una pràctica reservada als anomenats grups "ultres" o als més agosarats. Hi ha una dosi de por important a fer-ho. Paral·lelament, a l'hotel de concentració barcelonista hi ha milers de persones per engrescar l'equip i animar "els herois".

L'enorme presència policial¹⁴⁶ —més de 500 policies i uns altres 500 membres de seguretat privada— s'afegeix a la transcendència amb què és viscut el partit. Es va creant una atmosfera carregada d'èpica.

Un altre moment intens en aquest temps previ al començament del partit és l'arribada dels aficionats rivals més violents. Darrerament, vénen escortats per la policia i se'ls impedeix, en tot moment, que es quedin sols amb l'afecció local. Així, són conduïts per les forces de seguretat des que entren a Barcelona, i a vegades molt

¹⁴⁶ L'espectacle comporta una enorme despesa de seguretat pagades per l'herari públic.

quilòmetres abans, fins que marxen. En el camí cap a l'estadi, els insults i gestos agressius són ostensibles entre els grups d'"ultres" que vénen i d'altres que els esperen separats per un cordó policial. Els afeccionats "ultres" madridistes —la majoria s'autoidentifiquen com a membres del grup ultradretà "Ultra Sur"— entren molt abans i són situats en un lloc marginal de l'estadi (al Camp Nou, tots els grups "ultres", siguin de l'equip que siguin, ocupen una posició a dalt de tot d'una de les graderies). Entren per una porta especial que els porta a pujar escales sense possibilitat de sortir del trajecte fins a dalt de tot, on tenen un tros de graderia tota "engabiada" on queden concentrats. La porta de baix queda custodiada per la policia que no permet que ningú més hi entri, i de la mateixa manera a l'entrada de la graderia també hi ha un altre dispositiu policial preparat per actuar, si cal, al llarg del partit. Vaig demanar a la policia que em deixés entrar per fer una ullada de més a prop a aquest grup de seguidors i malgrat la recomanació explícita de no pujar-hi, ho vaig fer. Greu error. Només arribar vaig ser identificat com a "periodista" i vaig rebre tot tipus d'insults i escopinades. Com que no són els grups "violents" el meu objecte d'estudi propiament dit i la gent no estava per a massa diàlegs vaig optar per retirar-me sense més¹⁴⁷.

Aquests grups també seran els darrers a abandonar l'estadi i ho tornaran a fer escortats com van venir. Aquestes mesures fan que la violència, de la qual tant es parla, sigui, en realitat, una violència molt teatral. Quasi mai (parlo de l'Estat espanyol) hi ha baralles directes entre afeccions, encara que tot faci pensar que, en qualsevol moment, pugui esclatar una lluita a mort. És a dir, les forces de seguretat possibiliten una exhibició de violència gestual i verbal molt real però sempre sota control (una vegada més, el futbol permetrà el *controlled descontrolling of emotions*, base de la teoria d'Elias). En el futbol en general podem dir que la violència és més aviat verbal, teatral i lúdica. Antropològicament parlant, diríem que es tracta d'una violència molt ritualitzada¹⁴⁸, i des del punt de vista moral em faig la pregunta retòrica següent: és més

¹⁴⁷ En dies posteriors i en una entrevista feta a membres del grup "ultra" barcelonista, Boixos Nois, de manera individual i fora del context del matx, quan els vaig comentar el fet van expressar el seu odi a la premsa, ja que s'han sentit molts cops utilitzats i els acusaven d'haver abusat sovint de la seva bona fe en permetre'ls conviure amb ells i després veure's fotografiats i descrits a la premsa en articles amb títols com "Un dia entre els vàndals", etc.

¹⁴⁸ Dic això, perquè malgrat la gran alarma social que provoca la violència al futbol, i que de tant en tant aquesta violència evidentment implícita a l'espectacle futbolístic pot desbordar-se i comportar agressions físiques de certa importància, amb dades a la mà (segons dades de *La Vanguardia* del 9 d'octubre de 2003, hi ha hagut 8 morts en 20 anys a causa de la violència al futbol, sumant la violència amb final mortal de tots els

violent veure/viure una representació d'una lluita real com un partit de futbol que anar a veure una pel·lícula de l'oest o una telenovel·la en què els personatges viuen tot tipus de patiments?

Però, malgrat tot hi ha una dosi de violència que no és ni molt menys monopoli dels grups “ultres”. A l'estadi, en tractar-se d'una “illa de permissivitat”, un espai on és lícit un afluixament de l'autocontrol emocional al qual estem obligats en la nostra vida quotidiana, es permès el canvi de rols. Així, els rols de pare, adult, banquer, etc., es poden transfigurar en el de seguidor d'un espectacle esportiu, un rol molt més permissiu en la manifestació emocional. El desprestigi i els insults (fills de puta, cabrons, “polacos”, “paletos”, maricons, “a Segunda División!”...), els gestos grollers cap als seguidors contraris, l'equip rival o als àrbitres, són fàcils de sentir en qualsevol camp, si bé hi ha afeccions més hostils entre si que d'altres.

La contundència d'aquestes manifestacions verbals pot arribar a ser, sempre des d'una òptica cultural d'aquí i avui, realment molt dura i crec que significativa, com més tard intentaré provar. Recordo, per exemple, fa anys com al Palau Blaugrana, el jugador de bàsquet Antonio Martín va haver d'escoltar a la ronda d'escalfament com part del públic li cantava amb joia: “Para ser conductor de primera, acelera, acelera...”, en referència al seu germà Fernando Martín, un gran jugador de bàsquet del Real Madrid, que havia mort dies abans en accident de cotxe. O els crits a la pista de l'Unicaja de Màlaga, en plena guerra a Bòsnia, de “Sarajevo, Sarajevo”, dedicats al Barça i als catalans per als quals es volia un destí similar al de l'assetjament de la capital de Bòsnia, quan no acabar als forns crematoris. O les mofes sobre el pare de Romàrio — “Romàrio, cabrón, llama a Lobatón...” — en presència d'aquest, al Bernabéu, quan aquest senyor estava segrestat a Brasil i la seva família passava uns moments de gran

incidents esdevinguts en totes les categories professionals o *amateurs*), la quantitat de morts provocada per aquests grups radicals o entre enfrontaments d'aficionats és baixíssim i insignificant si fem una valoració no moral sinó comparativa amb altres violències molt més mortals si tenim en compte que el futbol reuneix setmanalment multituds de persones en els diferents camps de futbol del país. Sense comptar amb la violència estructural inherent a la nostra societat, en qualsevol manifestació que comporti una munió tan gran de persones, per exemple, un divendres a la nit qualsevol a les zones d'esbarjo, festes pirotècniques, concerts de rock, agafar el cotxe de matinada un dissabte a la nit, Sant Fermín..., o simplement el que passa en una ciutat normal de cent mil habitants un dia qualsevol, és eminentment més perillós que anar al futbol malgrat la por que el ritual comporta a molta gent.

tristor i nerviosisme. O els insults a Giovanni, “Giovanni, disfruta, tu madre es una puta”; o a Luis Enrique, “Luis Enrique tu padre es Amunike”. La llista és interminable.

Aquesta violència verbal es troba en qualsevol enfrontament entre equips d'històrica rivalitat i de qualsevol categoria, fins i tot a l'esport escolar¹⁴⁹. Bromberger (1995) ho il·lustra ben bé en el seu excel·lent estudi sobre el Marsella, el Nàpols i la Juve. Per exemple, els seguidors del Nàpols reben els seus rivals turinesos amb crits de *Liverpool, Liverpool!*¹⁵⁰ *O Juve Merda!* I els seguidors de la Juventus de Torí, equip del Nord d'Itàlia, per als seguidors del qual “el sud és un llast que els italians de veritat han de patir, una colla de gent bruta i endarrerida”, dediquen frases i càntics tan gruixuts als seguidors del Nàpols com: *Forza Vesuvio! Terremoto ritorna di nuovo! Benvenuti in Italia!* En aquest context, és comprensible l'eufòria que la victòria del Nàpols de Maradona a la Lliga italiana va suposar per a la població de la part sud d'Itàlia. Era el primer cop que un equip del sud guanyava la Lliga als poderosos equips del Nord: Milan, Inter, Juve, Gènova, Parma, Sampdoria... Tots ells, des de l'òptica napolitana, metàfora de “l'arrogant, poderós i ric nord d'Itàlia, centre polític i econòmic, on els italians del sud es veuen obligats a emigrar i a patir vexacions”. El milió de persones que es va llençar als carrers de Nàpols a celebrar la victòria esportiva celebrava quelcom més: la revenja del sud. “Dans un tel contexte d'antagonisme, d'amertume et de dramatisation victimiste, tout match contre l'équipe d'une métropole septentrionale apparaît comme l'occasion rêvée d'une revanche symbolique (...).” (Bromberger, 1995:27).

La revenja del sud.

La deificació de l'heroi de la gesta.

¹⁴⁹ Motiu d'una altra tesi seria el paper de l'educació física i l'esport escolar actual en el procés d'enculturació.

¹⁵⁰ En referència a un dels episodis més violents de la història del futbol modern: la matança de desenes de seguidors de la Juve provocada pels *hooligans* del Liverpool a Heysel el 1985.

Capella devota dedicada a Maradona. Napoli, 2003. (Fotografia cedida per l'amic Eduard Boada)

Gracias Maradona és el nom d'un restaurant argenti d'Almuñécar en homenatge a l'heroi nacional. (Fotografia: Jordi Salvador)

Les manifestacions d'odi, el desprestigi dels rivals i, concretament en el partit que ens ocupa, cap als seguidors blancs, i viceversa quan es juga al Bernabéu, són constants al llarg del partit. Però no només durant el partit que enfronta els dos directament, sinó que els insults a un o altre equip també són constants quan es juga contra altres rivals, fent palesa l'“eterna” rivalitat de la qual parlava. Així, en un partit Real Madrid-At. Madrid es pot sentir: “Barça, Barça, Mieeeerda!”, seguint la tonalitat de l'himne blaugrana, profanant-lo al mateix temps, o “olere, olara, ser del Barça es ser un subnormal”; i a l'inrevés, com ja he comentat, per exemple, en la final de Copa del Rei entre el Betis i el Barça amb victòria blaugrana (1997) i del qual el Real Madrid estaria al marge totalment, la gent del Barça canta el ja tradicionals: “Madrid, cabrón, saluda al campeón!” o “Madrid se quema, se quema Madrid...!”

Tot això és molt significatiu, si més no parlant del Barça, ja que el Camp Nou és un estadi bastant fred comparat amb molts altres i, sobretot, d'altres cultures. El públic del Barça és un públic molt exigent amb els seus propis jugadors i viu el partit de forma predominantment molt dramàtica. El futbol no és una festa per al culer. Per contrast, per exemple, en els camps de futbol britànics, els seguidors animen el seu equip amb càntics des del primer minut i al llarg del partit, passi el que passi, guanyi o perdi. El públic blaugrana no tan sols no canta, sinó que pot acabar xiulant els seus propis jugadors i transmetre involuntàriament una pressió que afavoreix més l'adversari que a l'inrevés¹⁵¹. Tampoc és un públic hostil amb els altres equips, però el Real Madrid és una excepció. Els culers es transformen en aquest matx especial i participen més activament que mai. S'obliden de qualsevol altra cosa que no sigui animar i esbrincar bojament l'equip de la capital del Regne d'Espanya. En aquest partit concret, el “factor camp”, el valor de la implicació del públic és molt superior a qualsevol altre partit. Només des d'aquesta òptica es pot entendre que el Real Madrid en els darrers vint anys (des del 1983 al 2003) no hagi guanyat cap partit de Lliga al Camp Nou, malgrat els excel·lents equips que ha presentat o que el R.C.D. Espanyol, un altre dels adversaris al qual es té més ganes, porti 23 anys sense fer-ho.

¹⁵¹ “Alguns jugadors m'havien confessat que abans de sortir al camp patien un cangueli infernal, cosa que no els passava quan l'equip jugava a fora, tot i que normalment eren rebuts d'ungles.” (Carabén, 1994:146)

Així, els afeccionats que van al camp o miraran el partit per la televisió o l'escoltaran per la ràdio acostumen a dir: "Avui patirem". El sentiment de por, d'ansietat, és el predominant abans de la cita amb l'equip de la capital del Regne d'Espanya. En aquest partit s'acompleix perfectament allò que diu Bromberger (1995) que el matx de futbol no acostuma a ser una història divertida. Els partits de futbol, i especialment un Barça-Madrid, es viuen. Malgrat que al llarg del matx pot haver-hi episodis còmics i moments en què un es pot distanciar del que succeeix al camp, "poca conya" en un partit com aquest. "(...) Le match de football n'est pas une histoire drôle. Intensité du drama, gravité des symboles, angoisse, souffrance, joie semblent laisser bien peu de place au sourire, complice au détaché." (Bromberger, 1995:304). No hi ha cap persona que entengui el joc, que hagi estat socialitzada en el mateix, al qual li passi pel cap frivolitzar en aquest context. Davant d'aquest partit, a cap de les dues afeccions se li acudirà, per exemple, fer l'onada (a no ser que el resultat sigui escandalós i es tracti d'humiliar el rival). No participar d'aquest ambient dramàtic és no saber res del ritm que es representa, és tan absurd com entrar a una missa catòlica a veure vi o com animar el toro en una cursa de braus, com alguns turistes darrerament han posat en pràctica quan hi han assistit, sense el més mínim sentit etnològic, i s'han posat a animar el toro amb crits rítmics de: "Toro, toro, toro".

La gent del Barça va a l'estadi a "patir", reafirmant la cohesió grupal també d'aquesta manera en ser una "comunitat de patiment", com diria Turner.

Una hora i mitja abans, més o menys, els autocars dels respectius equips entren a l'esplanada de l'estadi per deixar els jugadors i tècnics a la porta principal d'accés al Camp Nou. Milers de seguidors al llarg del trajecte i a la porta del Camp Nou els esperen per increpar els rivals i, sobretot, per encoratjar els "propis" i demanar-los la victòria per golejada. Ja no hi ha cap moderació, l'expressió és a base de crits.

Als carrers del voltant i, sobretot, al voltant de l'estadi trobem parades comercials on es pot comprar qualsevol cosa per no anar a l'estadi sense algun distintiu del teu equip.

L'estadi es troba rodejat d'una tanca ben custodiada per la policia. Els límits entre l'exterior i l'espai on es jugarà estan ben marcats com tot llindar de trànsit cap a

l'espai consagrat al ritu. Les tanques marcaran l'entrada a un territori, el nostre territori, on les normes que regeixen la vida quotidiana seran substituïdes per unes de més properes a les emocions i als desitjos d'acord amb les tesis eliasianes.

Les portes d'accés a l'estadi s'obren. En alguns punt hi ha forts controls policials perquè els seguidors no entrin objectes perillosos i més d'un és escorcollat com a potencial agressor. Des d'una hora abans del matx, però, ja ha començat a arribar una riuada humana que ha d'acabar per omplir les prop de 100.000 localitats. És realment impressionant veure la gent avançar pels carrers que porten al Camp Nou, una massa humana que es dirigeix en comparsa cap a l'estadi. Així, podem trobar seguidors/es amb els colors blaugrana pintats a la cara, amb la samarreta del club, bufandes i banderes blaugranes i catalanes, alguna barretina que commemora un passat al qual se sent vinculat... És una massa molt espitosa que va avançant amb un soroll de fons infernal a causa dels crits, càntics, timbals, xiulets, trompetes dels afeccionats..., que donen al grup la semblança d'un exèrcit medieval en direcció al combat cos a cos, com molt bé, però amb ironia i de forma caricaturesca, el descrivia en Pere Quart:

LA CROADA

Quan s'acosta l'hora
les àvies i els petits
s'agemoleixen
al fons de les alcoves;
i al recambró de la higiene
donzelles sospirosoes
s'emmirallen, malgrat tot, amb càlcul.
Però els barons —fixeu-vos hi!
S'alzinen com pollanques
vora la taula devastada;
surten al porxo,
escruten el cel, color de perla falsa.
Bròfecs com els herois en crisi,
abracen per damunt
la muller eixuta,
que temps ha malalteja.
(El gos lànguidament udola
abocat a l'eixida.)
I "Adéu!" criden a tots
amb veu entera,
i alcen el braç a mitges,
secrets escèptics tal vegada,

però en l'extern inexorables.
De dos en dos,
de quatre en quatre,
a peu o sobre rodes es llancen
a les desertes vies de la tarda.
Entre marcial i amotinats
avancen, sallen
—escamots convergents,
centúries, legions —
impetuosos, emulant-se
en la carrera única,
com assumits pel fat enorme
de les grans ofensives
o els grans èxodes.
Perillosament -oh sí,
que en l'aire sobreneda
un pensament de pluja-
catòlics de debó,
croats unànimes,
com
un
sol
home,
van a l'estadi nou, van a l'estadi.
(Pere Quart).

Imatge de l'estadi més de tres hores abans de l'enfrontament. (Fotografia: Jordi Salvador)

Furgonetes de la Policia Nacional estacionades al costat de l'hotel Princesa Sofia, des d'on estan a punt de sortir per escortar l'expedició madridista fins al Camp Nou. (Fotografia: Jordi Salvador)

Lloc de venda d'objectes utilitzats per animar l'equip. (Fotografia: Jordi Salvador)

Grup de radicals a la seva "graderia de concentració" a dalt de tot del Camp Nou. (Fotografia: Jordi Salvador)

Arribada de l'autobús escortat per la policia amb els jugadors barcelonistes. (Fotografia: Jordi Salvador)

En el trajecte, la imatge d'exèrcit en marxa és reforçada per la nombrosa presència de policia muntada que dóna un aire de solemnitat castrense i de perillositat latent en l'ambient que fa que empàticament els seguidors s'imbueixin d'aquesta marcialitat transcendental i que aquesta atmosfera envolti la totalitat del coliseu.

A mesura que la gent va entrant a l'estadi, la remor de la massa també s'instal·la a dins, i sembla anar en augment fins al moment esperat: el començament del partit. Abans, però, els afeccionats han tingut temps d'aplaudir els seus jugadors en la roda d'escalfament i de xiular i insultar per primer cop els jugadors madridistes quan han sortit a veure l'estat de la gespa i fer els seus exercicis. Minuts després, el camp torna a quedar buit de jugadors i les grades es tornen relativament tranquil·en espera de l'imminent començament del partit.

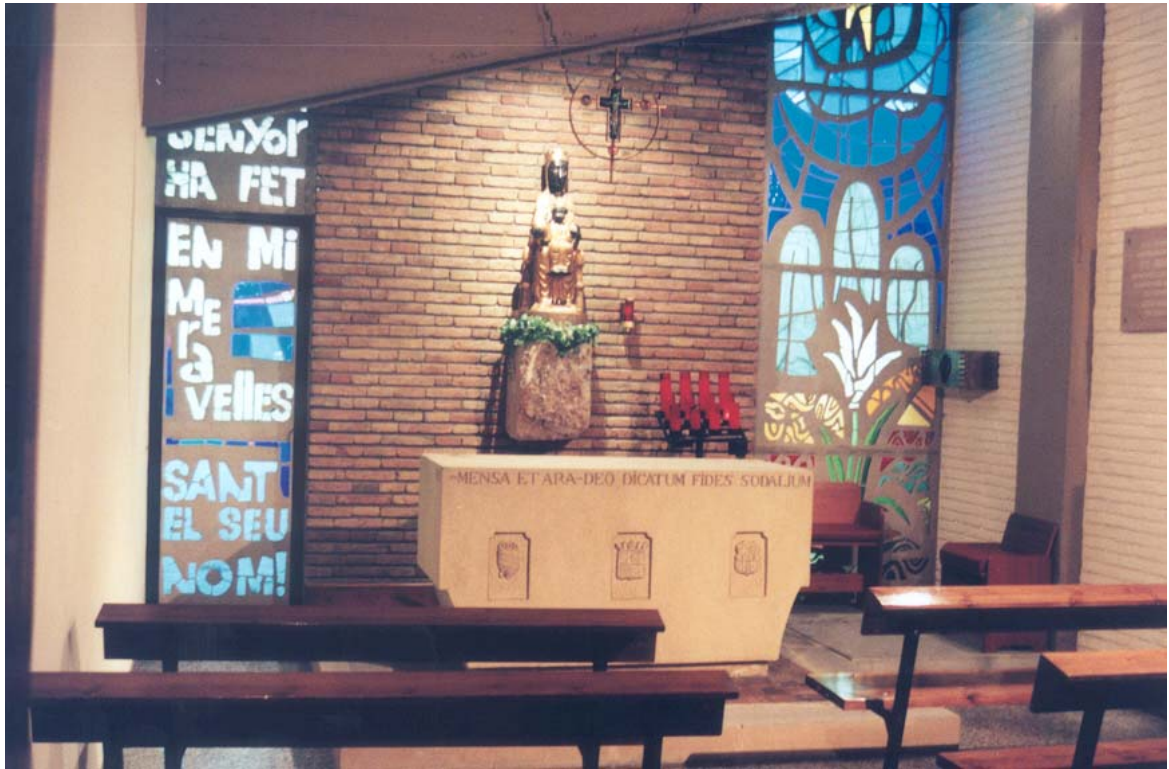
De cop, l'emoció fa una pujada quan el comentarista del Camp Nou canta les alineacions donades pels entrenadors, nom per nom¹⁵². El públic xiula els noms rivals, i quasi 100.000 persones aplaudeixen i victoregen els "de casa". El nom de l'àrbitre sempre és xiulat. Els jugadors novells, sobretot, consideren aquest moment com a tremendament emotiu. Tal com diu Arnau, exporter del Barça, en declaracions a TV3, "el primer cop tens un pessigolleig que et puja per tot el cos i et paralitza."

Als sectors on es troba el públic més radical l'agressivitat verbal es dispara amb crits i càntics del tipus: "oe, puta Espanya, oe... oe, puta Espaya oe...", o "madridista el que no bote es, es, madridista el que no bote, es...", o "estos españoles que cabrones son...". La resta de l'estadi ho tolera. Igual que al camp del Madrid, el Santiago Bernabéu, milers de persones canten, "ea ea ea el Barça se cabrea" o "es polaco el que no bote es, es..." i la gent també ho escolta amb aquiescència. Aquests silencis o complicitats al meu parer tenen més importància que el que hom els dóna, ja que no tots els discursos, emblemes, comportaments, etc., són igualment tolerats o apropiats per un estadi determinat. Lògicament els missatges transmesos, en tant que multitud reunida i subjecte d'accions, tampoc seran els mateixos.

¹⁵² Al Camp Nou, la llengua utilitzada pels altaveus del camp, així com en totes les inscripcions del marcador, etc., és el català, malgrat que, molts dels històrics directius com en Josep Lluís Núñez o Joan Gaspart l'hagin parlat poc correctament i, a vegades, utilitzin el castellà en actes oficials.

Hi ha seguidors, tant del Madrid, com de l'Espanyol o del Barça, que em declaren que no els agraden certes manifestacions dels seguidors del seu propi equip o certa simbologia exhibida al seu "propi estadi", que els radicals "són una minoria", etc., però, agradi o no, és una realitat inqüestionable que hi ha símbols, manifestacions que són possibles en un estadi, però impensables en uns altres. Així, és impensable que hi hagi part de l'afecció del Barça que canti el "Viva España" com es canta al Bernabéu, com també seria impensable que això passés al camp de la Real, o del Athletic. A més, aquestes exhibicions simbòliques i els discursos emesos impliquen i necessiten de complicitats. Un exemple. En un Barça-Espanyol, els Boixos Nois canten "Barcelona, és blaugrana", o "Boti boti boti perico qui no boti", etc., durant tot el partit i ningú s'immuta, però quan els Boixos es dirigeixen al jugador exbarcelonista Roger Garcia, un jugador fet a la Masia amb crits de "Roger fill de puta" o "Roger, cabrón, eres un traïdor" la major part del públic xiula contundentment i reprova l'acció dels Boixos. Què vull dir? Que amb més o menys implicació o amb més consciència o menys, amb més activitat o més passivitat, tots participen del ritual metaesportiu que els incorpora, ja que l'estadi no tolera tots els discursos ni qualsevol manifestació.

Aquesta idea és per a mi molt important, perquè és la clau del futbol en el seu vessant social i la seva interpretació com a drama profund. Quan grans multituds d'un estadi criden: "Es polaco el que no bote, es...", "Madrid se quema, se quema Madrid...", "Put a Barça y puta Catalunya ...", o un poliesportiu rep l'equip contrari al crit de "Sarajevo, Sarajevo..." i demana "els forns crematoris per a una comunitat", crec que no es pot menysprear el cabal significatiu que amaguen certs comportaments socials. Aquestes actituds i el que signifiquen (que intentarem desxifrar en posteriors capítols) impliquen sempre una audiència determinada i un context social determinat en què això sigui acceptat. Els protagonistes d'aquests actes de violència ritual i el seu públic han d'estar d'acord. Hi ha acudits ètnics, per exemple, que en segons quins llocs provoquen rialles i en altres tot al contrari, indignació i ira. Doncs en el futbol, al meu parer, passa el mateix i per això aquests discursos políticament incorrectes són més significatius del que hom es pensa, tot i ser violència ritual i que quasi mai traspassa aquesta barrera que separa la simulació de l'agressió física real.

Capella instal·lada al bell mig del túnel de vestidors, baixant a la dreta. Tots els jugadors han de passar per davant de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya o símbol misticotribal. (Fotografia: Jordi Salvador)

Jugadors del Barça baixant el túnel de vestidors. (Fotografia: Jordi Salvador)

Diferents mosaics fets pel públic, el primer al Camp Nou, el segon a l'estadi Santiago Bernabéu.

Al Bernabéu o al Camp Nou hi haurà onze jugadors sols davant de milers de seguidors hostils.

Continuant amb el partit, a l'hora exacta en què està previst l'inici del matx, comença la “pel·lícula” i les seqüències rituals centrals. En el túnel de vestidors es troben els dos equips separats per una reixa a punt per saltar al camp de joc. Amdós equips passen per davant d'una capella on sona la cançó patrioticoreligiosa el “Virolai”, i alguns jugadors catòlics fan el senyal de la creu en passar-hi per davant¹⁵³. Les cares són de transcendència i res sembla indicar que vagin a “jugar” i en teoria a passar-s'ho bé. Hi ha una atmosfera de gran tensió trencada pels crits d'encoratjament que els jugadors es fan els uns als altres (els periodistes tenen vetada l'entrada al túnel de vestidors, considerat un espai reservat i íntim).

¹⁵³ Un direcciu em va confessar que en més d'una ocasió al llarg de les directives de Núñez/Gaspart s'havia plantejat la idea de substituir la capella per un espai multiconfessional d'acord amb els nous temps. La idea no va tenir mai cap èxit. Es pot dir que el catolicisme és la religió oficial del club. No hi ha celebració en què no es faci una missa. La Mercè i Montserrat són uns santuaris on amb assiduitat es fan celebracions, el Papa Joan Pau II és soci d'honor del F.C. Barcelona i amb motiu del centenari una delegació del club va ser rebuda en audiència pel Papa...

Tot d'una, l'equip blanc, com a visitant, surt al terreny de joc. És l'hora de la veritat. La sortida al camp dels jugadors madridistes en carrera és rebuda amb una impressionant xiulada i escridassada a les quals es fan els sords, tot dirigint-se al centre del terreny de joc des d'on saluden el públic “esportivament” encara que tothom sap llegir que és un desafiament. En aquest moment, esdevé un dels moments més emocionants del partit, la imatge es dirigeix cap al túnel de vestidors on els jugadors “de casa” s'escridassen mútuament per donar-se ànims i el camp esclata en sonar l'himne del Futbol Club Barcelona, que és entonat per gran part del públic en sortir al mateix temps l'equip blaugrana¹⁵⁴.

L'himne del Barça té una lletra on la voluntat cohesionadora del mateix és prou explícita, però va molt més enllà. De fet, és una síntesi del joc identitari que estableix i significa l'adscripció blaugrana:

Tooot el camp	(Mostra la unitat d'una col·lectivitat percebuda més real que mai.)
És un clam,	(El clam és l'expressió d'una sentimentalitat en forma de passió.)
Som la gent blaugrana	(Els colors, un emblema totèmic ens representa.)
Tant se val d'on venim, Si del sud o del nord,	(Una identitat ètnica explícitament incloent, tota una invitació a formar-ne part.)
Ara estem d'acord, estem d'acord.	(Des d'una diversitat d'origen, però units com un sol cos.)
Una senyera ens agermana	(El Barça, tòtem/senyera, funciona com una metonímia de Catalunya.)
Blaugrana al vent,	(L'esperit transcendeix la individualitat.)
Un crit valent,	(Un crit valent, és un crit guerrer, és a dir, front a...)

¹⁵⁴ Molt literàriament aquestes sensacions les descrivia Valdano en una de les seves sovintejades col·laboracions a la premsa, parlant de la màgia de l'estadi de Wembley: “Wembley impone su historia y su arquitectura imperial, mito y cemento que se conmueven a fondo cuando la gente pone en funcionamiento su sentido de la pertenencia y hace de cada campo una reivindicación de su identidad. Cuando los orgullosos corean a grito “el fútbol vuelve a casa” o “nunca caminarás solo”, parece el mismo Wembley quien canta con voz vieja y quebrada. Los que queremos al fútbol sentimos, entonces, el temblor de la emoción porque nos parece tocar el fondo profundo y misterioso de este juego”. (*El País*, 27 de juny de 1998).

Tenim un nom
que el sap tothom

(Un emblema que ens defineix i ens
representa davant de tothom.)

Barça, Barça, Baaaaarça (...)

(I continua l'himne en la mateixa línia.)

El cant de l'himne només es fa al començament del partit o en aquells moments del joc de gran transcendència on els seguidors, de manera espontània, entenen que han de fer una crida a la unitat del grup i al seu arcà per empentar el seu equip a través del "Cant del Barça". És un acte que té part de màgia en esperar que la cançó canviï l'esdeveniment del joc. També és cantat algun cop quan l'equip guanya o ha guanyat clarament, com a senyal d'orgull tribal.

Darrerament, també és moda fer amb papers de colors un mosaic gegant, format a vegades per més de 60.000 persones, normalment combinant els colors del club i de Catalunya. Són uns moments especialment emotius i de gran impacte estètic. L'afecció local tracta de demostrar la seva superioritat simbòlica davant la minoria, explícita, seguidora del Real Madrid. I dic explícita, perquè entre la massa hi ha seguidors madridistes, la majoria dels quals amaguen les seves preferències per por a una imaginada però possible agressió. Tot el que estem dient, i ja no ho repetiré més, succeeix també, però a l'inrevés, a l'estadi madridista.

Evidentment, amb aquests actes, la cohesió del grup guanya força en sentir-se, com un sol cos, tant en cantar tots junts l'himne, com en formar part física del mateix símbol de Catalunya o del Barça en la formació del mosaic. Els seguidors són, des de fa estona, representants del grup, posseïts per la col·lectivitat en què es dilueixen.

De fet, l'escenografia en molts partits i d'altres ritus barcelonistes es converteixen sovint en una exaltació de la simbologia catalanista i, al mateix temps, en un acte de rebuig dels símbols espanyols¹⁵⁵. Fins i tot en els desplaçaments a camps estrangers per jugar competicions europees, l'absència de símbols espanyols és total, la

¹⁵⁵ Aquesta realitat exaspera molts comentaristes esportius que tenen com a norma utilitzar la primera persona del plural quan un equip espanyol juga o quan ho fa la pròpia selecció. El Barça els indigna en sentir-se exclosos en no identificar-se amb la bandera catalana o considerar-la aliena a la seva identitat. Recordo especialment el locutor José M. García, un dels periodistes esportius més escoltats en la història radiofònica espanyola, va dir més d'un cop en un partit o final europea on el Barça jugués, coses com: "Lo único que lamento es que no se vea ninguna bandera española".

qual cosa és molt mal vista per àmplies capes de la població espanyola. Per exemple, a les grans finals de Sevilla, Atenes, Wembley, Basilea, Rotterdam..., no es veia cap bandera espanyola entre els milers de seguidors del Barça. Encara més significatiu és aquest fet, si tenim en compte que sí que es veia en canvi alguna bandera escocesa, anglesa, holandesa, búlgara o basca, en referència, aquestes darreres, a la nacionalitat d'alguns dels jugadors blaugrana.

Recordo un dia que vaig entrar a l'estadi amb un grup de seguidors del Barça d'una penya de Toledo, on ser del Barça té de ben segur una significació molt diferent al fet de ser-ho a Catalunya. Entre els components d'aquest grup hi havia un seguidor que portava una bandera amb els colors del Barça per un costat i la bandera espanyola per l'altre. Tret d'aquest detall, la presentació estètica dels membres del grup era l'habitual, gent vestida amb la samarreta blaugrana, xiulets, gorres del Barça..., però no havien passat ni 10 minuts des que s'havien assegut a les seves localitats quan un nombrós grup de seguidors, que anomenaríem radicals, es va dirigir amb insults, en castellà, cap els portadors de la bandera espanyola a l'estil de: “no sois del Barça, sois mariconas...”, “españoles cabrones...” demanant-los que amaguessin la bandera espanyola. El grup de Toledo no entenia, en la seva primera visita al Camp Nou, com podien ser rebuts així. Davant la tossuderia o ingenuïtat del seguidor en seguir onejant la bandera espanyola, els insults es van transformar en llançaments d'objectes: pomes, monedes..., alguns dels quals impactaren fortament en alguns membres del grup i en altres persones del seu voltant que no tenien res a veure amb l'aldarull. Al final, el seguidor va haver d'amagar la bandera.

Els jugadors portaran la samarreta amb els colors blaugrana amb tot el pes que aquesta samarreta comporta. Cal destacar que el capità porta un braçilet amb els colors de la senyera, fent que la metonímia sigui encara més clara i, per acabar-ho d'adobar, tots els jugadors portaran al pit, “sobre el cor”, l'escut de l'entitat que, com ja he comentat, és un escut que fusiona la catalanitat i el barcelonisme, simbolitzats per les quatre barres, la Creu de Sant Jordi i els colors blaugrana¹⁵⁶. Si pensem un moment en

¹⁵⁶ “A los jugadores, como decía Gamper, lo más importante es la fidelidad, que se den cuenta que en el pecho llevan el escudo del Barça y debajo del escudo les late el corazón.” Paraules del president del Barça, Joan Laporta, dirigides a l'afició en la presentació de l'equip del trofeu Joan Gamper (*La Vanguardia*, 23 d'agost de 2003).

qui, a la nostra societat, porta permanentment en el seu uniforme, tan explícitament, els símbols oficials de la nacionalitat i/o l'Estat, veurem que són els militars, els policies, els bombers..., cossos en els quals l'Estat o el poder representat s'encarna fins al punt de ser una prolongació d'ell mateix. Els individus que porten els seus símbols han d'estar disposats a donar, si cal, la pròpia vida pel compromís que han adquirit. Els jugadors del Barça també participen d'aquesta naturalesa d'encarnació de la catalanitat des del moment en què es posen "l'uniforme", i així són vistos¹⁵⁷. És per això que, si es guanya, a cap barcelonista l'importa massa la nacionalitat del jugador, i amb això s'explica la paradoxa que en un equip que representa la catalanitat, tradicionalment, els jugadors "de casa" estiguin en minoria o en un nombre simbòlic. La matèria del símbol no és important per als culers, sobretot, si es guanya, és clar. Si es perd o els jugadors no rendeixen com era d'esperar els candidats a herois passen a ser mercenaris o mals treballadors.

També és cert, com ja hem dit, que jugadors com Guardiola, fets al planter i explícitament catalanistes i barcelonistes, són els qui tenen, significativament, més simpaties juntament amb els grans "ídols" estrangers, els *cracks* que també són sant de la devoció de la "culerada" però, com intentaré justificar posteriorment, és una devoció diferent, més dirigida cap a una espècie de "messies vingut de terres llunyanes (...)", un mirall que ens dirà "Que grans que som! Que aconseguim tenir els millors jugadors"¹⁵⁸, que no pas en el cas dels jugadors de la casa, fets a la Masia, que són "un dels nostres", que juguen a futbol i ens representen, perquè des de petits han begut de les "nostres essències".

També són molt estimats els jugadors que es caracteritzen per la seva capacitat de treball, d'entrega, els que "suen la samarreta". L'expressió ja ho diu tot, jugadors que se sacrifiquen pels colors del Barça d'una manera quasi sacramental en xopar amb la

¹⁵⁷ Amb motiu de la celebració de la Lliga 1997/1998, el aleshores resident de la Generalitat, Jordi Pujol, va dirigir les següents paraules a la comitiva blaugrana i a les autoritats: "(...) La gent que el dissabte estava enganxada al televisor veia en vosaltres un equip de futbol i alguna cosa més. El Barça és una bandera de Catalunya i l'heu servida molt bé, amb eficàcia, gràcies!" (*Sport*, 20 d'abril de 1998).

¹⁵⁸ Fins l'arribada de Florentino Pérez a la presidència del Real Madrid, el Barça era l'únic equip europeu per on passaven la majoria dels grans *cracks* del futbol mundial a cop de talonari: Cruyff, Maradona, Schuster, Romario, Ronaldo, Rivaldo, Ronaldinho... Ara la lluita amb l'equip blanc per aquest tipus de contractació és favorable a l'equip blanc amb l'arribada dels "galàctics".

suor (fisiologia) els símbols de la comunitat imaginada (significat)¹⁵⁹. Jugadors que tinguin l'origen que tinguin com Neeskens, Migueli, Luis Enrique o Puyol, que sense ser *cracks* tenen un estil de joc i gestualitat que entra en comunió directa amb la graderia, perquè la gent percep que senten els colors com si d'un seguidor es tractés. Aquests jugadors són la prolongació d'ells mateixos al camp i alhora excel·lents professionals perquè saben el que pesa la samarreta que porten i, a més, justifiquen el que cobren (la mentalitat petit burgesa també és una característica de l'afició barcelonista que sovint veu els seus jugadors com a empleats).

L'equip arbitral acostuma a ser rebut amb indiferència o com un rival més, és a dir, amb xiulets, com és el cas de l'àrbitre d'aquest matx, el Sr. Díaz Vega, un àrbitre egòlatre que ha tingut més d'un enfrontament amb els jugadors i els tècnics blaugranes en el passat, i això no s'oblida.

Els jugadors queden immortalitzats en la fotografia de conjunt feta per una munió de periodistes gràfics, tot plegat envoltat d'una immensa sorollada. Amb els jugadors al camp i el públic acarnissant-se amb l'equip blanc, la vista se centra, de cop, en els capitans, que amb l'àrbitre de testimoni al centre del camp, intercanvien els banderins, sortegen qui escull camp i se saluden. Tot està disposat perquè comenci el partit de futbol, un espectacle total.

¹⁵⁹ “Hi ha jugadors que encarnen perfectament una determinada parcel·la de les necessitats mitològiques del públic”. (Manuel Vázquez Montalbán, *Triunfo*, 26 d'octubre de 1969)

Al fons, defensant la porteria, Guardiola, el jugador "símbol" dels darrers anys a can Barça.

(Fotografia: Jordi Salvador)

Radiografia de l'ídol blaugrana

EL CAP:
UN TIPUS CENTRAT

Els 17 anys que ha estat al club li permeten conèixer les interioritats de l'entitat com ningú. Sempre ha sabut controlar la pressió de l'entorn sense perdre el cap, una qualitat que li ha valgut el respecte unànime dels seus companys

VISIÓ DE JOC:
EL REI DE LA PASSADA VERTICAL

És el 'quatre' per excel·lència. Cruyff el va nomenar hereu de Milla, i dels seus peus surten les millors assistències. Sinònim de generositat per la seva facilitat a descobrir un forat on només hi ha rivals

LES SEVES PARAULES:
L'ANÀLISI ADEQUADA

No s'ha amagat mai. Sempre és bo escoltar els seus consells. Punt de referència contra l'eufòria en èpoques triomfals i per reflexionar en les grans crisis del vestidor

EL COR:
IDENTIFICACIÓ AMB EL CLUB

La institució ha estat per damunt de tot en la conquesta dels 16 títols, que el converteixen en el blaugrana més llorejat, i en els moments dolents, quan es va intentar danyar la seva imatge

LA CAPITANIA:
SÍMBOL DEL BARÇA

Guardiola és el compromís amb dos sentiments: el Barça i Catalunya. El poeta Martí i Pol i el cantautor Lluís Llach són els seus referents culturals

Muntatge fet pel diari esportiu barcelonista Sport, que il·lustra prou bé la "matèria" de què està fet l'ídol del Barça.

5.2.2 ESPECTACLE TOTAL

“El teatro tiene un público que observa; el ritual una congregación que participa. Los actores de un drama se limitan a representar; lo suyo es un “juego”escénico. El ritual, por el contrario, va en serio y se representa con total literalidad.” (Zulaika, 1990:371)

Acte seguit el jutge del matx xiula l'inici del partit. Tot l'estadi es converteix en un gran plató i un ritus amb forma de teatralització comença a representar-se a l'estadi, a projectar-se a la pantalla del televisor, i a escoltar-se a la ràdio. La vida quotidiana queda aparcada per un espai de temps i comencem a viure una història real que ens envolta i ens implica en tant que membres d'un espectacle molt particular.

El símil amb una pel·lícula no és gratuït, sinó que intenta accentuar la naturalesa, cada cop més important, de les grades virtuals, de representació televisada dels partits de futbol¹⁶⁰. En aquest sentit, em sembla paradigmàtica la celebració del darrer gol de Maradona amb Argentina al Mundial 94, abans de ser expulsat per dopatge, quan el jugador corre a celebrar el gol cap a una càmera a la qual es dirigeix de manera desafiant abans de celebrar-lo amb el seus companys i amb el públic. Maradona sabia que la representació principal i la que realment valia era la que es feia davant de la televisió amb milions de telespectadors i milions d'argentins, molts més que els milers d'espectadors assistents a l'estadi.

Cada cop més, tots els participants, des de la llotja fins als espectadors, passant naturalment pels jugadors i entrenadors, saben que estan sent filmats, i només des d'aquest coneixement són comprensibles moltes de les seves representacions o *looks*. Així, és fàcil veure els espectadors que animen més fervorosament quan la càmera els il·lumina, o l'entrenador que impecablement mudat surt a centímetres de la gespa, no tant per participar en el joc, sinó també per exhibir-se, o el jugador que reserva les seves millors actuacions i declaracions, no tant als rivals, com a receptors, sinó als mitjans de comunicació, o el directiu que, bufanda amb els colors del club al coll, actua de

supporter incondicional perquè sap, com el polític, el preu de la imatge, per exemple, de combregar en públic amb els colors blaugrana.

S'obre el teló i comença la "representació".

Afeccionats moments abans de viure el partit de futbol, busquen la fotografia de la premsa.

(Fotografia: Jordi Salvador)

¹⁶⁰ El futbol actual és un tot format pel futbol real, el que passa a l'estadi, i el recreat, filtrat, continuat..., pels mitjans de comunicació.

Jo mateix, en un partit, en el qual se'm va permetre fer unes quantes fotografies arran de gespa abans de començar el partit, ho vaig poder observar. En portar la mateixa credencial que els periodistes i ser confós com a tal, em va sorprendre que sempre que passejava prop de la graderia i enfocava amb la meua càmera fotogràfica o simplement mirava, acte seguit els grups de seguidors m'oferien tot l'espectacle: bufandes a l'aire, onejar banderes, fer visibles les pancartes... És a dir, tota la dramaturgia per fer-se visibles l'endemà en els mitjans esportius o simplement per fer d'actors, també, en el plató virtual de l'espectacle. Els punts d'interès no estan, només, sobre el terreny de joc.

La televisió i els altres mitjans de comunicació han ampliat enormement l'escenari on es desenvolupa l'"espectacle". L'acció ja no només està en el terreny de joc, sinó que s'amplia a allò que el realitzador selecciona com a important, el que les càmeres enfoquen, amplien, repeteixen o amaguen. En cap cas, però, ni la ràdio en un passat ni la televisió han acabat amb la presència massiva d'espectadors als estadis. El que sí que han fet és aconseguir més participants, crear un espectacle associat, amplificar la repercussió dels esdeveniments esportius..., però el futbol, en qualsevol cas, ha fet sempre de les noves tecnologies un instrument més al seu servei.

Al llarg dels 90 minuts de joc, durada mitjana, també, d'una pel·lícula o d'una peça de teatre, a l'estadi i als seus diferents platós secundaris es podran veure representats episodis o situacions amb tots els guions i emocions que les narracions occidentals han recreat des de les tragèdies gregues fins a les històries del cinema actual. La llista de continguts possibles i d'escenes dramatitzades seria inacabable i sempre singular: escàndol, bufonades, innocència, lluita contra rellotge, dansa, frustració, desamor, promoció social, messianisme, etc. Veiem-ne una mostra més àmplia. Al llarg d'un partit podem viure escenes que ens fan experimentar moments de:

- Plaer en el triomf.
- Humor en el jugador que perd l'equilibri o en la disfressa del veí.
- Coratge en el jugador que es juga el físic per aturar una jugada, o posa el cap per marcar un gol.
- Vanitat en la superioritat total de l'equip.
- Sacrifici en el jugador que "fa feines brutes de poc lluïment personal, però bàsiques per a l'equip".

- Genialitat en les jugades que els *cracks* es treuen de la màniga quan ningú se les espera.
- Emoció en els llançaments de penals que donen la victòria o la derrota.
- Incertesa del marcador, imprevisible sempre com ho proven les travesses.
- Venjança de la derrota passada.
- Humiliació: aquell cinc a zero insultant.
- *Fair play* en reconèixer la falta comesa.
- Impotència en voler i no poder.
- Tristesa quan es perd en una cosa en què hem posat tant en joc: un viatge de milers de quilòmetres, els estalvis, l'esperança "d'aquest any sí"...
- Ofensa rebuda per "ser qui ets i representar qui representes".
- Dolor viscut en la pròpia pell o mimèticament en aquell jugador a qui has vist sagnar pel cop rebut.
- Dinamisme en el ritme trepidant del joc, en un espectacle en constant moviment.
- Violència a les grades, o al terreny de joc, provocada per aquells defenses "assassins" i destralers.
- Màgia en veure les promeses, els sacrificis, les pregàries..., satisfetes.
- Perplexitat: "Com ha estat possible que la pilota passés per aquell forat, toqués al pal i entrés?"
- Injustícia: "90 minuts de sacrifici i una decisió de l'àrbitre acaba amb tot".
- Sort: un toll d'aigua estancada ha frenat una pilota que anava sola a porteria.
- Suspens: a dos minuts per al final, per a la victòria, però l'equip està atrinxerat rebent un atac irresistible. Tothom sap que fins que l'àrbitre no xiuli el final, no hi ha partit guanyat.
- Rebel·lió: el jugador es retira als vestidors increpant el seu entrenador.
- Amor: acaba de marcar el gol i petoneja l'escut de l'entitat.
- Orgull: "Ningú ens guanyarà pel nom, primer hauran de jugar".
- Tragèdia: "Guanyàvem tres a zero i hem perdut...".
- Acomiadaments: "És el darrer partit com a blaugrana i s'acomiada de l'afecció des del centre del camp".

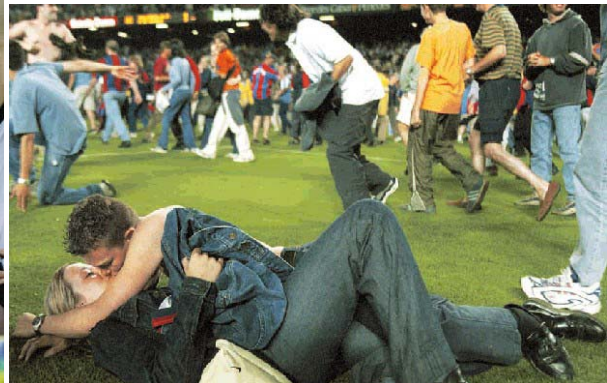
Desolació.

Festa.

Glòria.

Èpica.

Erotisme.

Passió.

Humor picant.

Violència.

- Drama: els jugadores no podien reprimir les llàgrimes.
- Glòria: el xut de Koeman dóna al Barça la seva primera Copa d'Europa, el Sant Grial.
- Història: el partit del segle.
- Epopeies: “Quan tot semblava perdut, amb nou jugadors s’ha empatat!”
- Vergonya: “Tants milions per a res”.
- Generositat: podent marcar ell, dóna la pilota al company que passa una mala ratxa.
- Angoixa: “Jo no puc veure els partits del Barça, els enregistro en vídeo i si ha guanyat els miro”.
- Religió: “Dedico el gol mirant al cel al meu amic que en pau descansi”.
- Ansietat: “Què faig amb aquesta bufanda envoltat d’energúmens de l’altre equip!”.
- Por a fracassar, a fer el ridícul, a la vergonya..., a jugar malament, a fallar...
- Transgressió: jo, senyor banquer, qui em veies dient fill de puta al senyor de negre.
- Festa: goooooool, salts, petons, crits, joia...
- Avorriment: badalls.
- Maldat: l’entrada per l’esquena, a l’alçada del genoll de la cama que toca a terra, fent palanca... El jugador cau lesionat i és retirat en llitera.
- Picaresca, o la “mà de Déu” que ningú veu.
- Naixement d’un ídol: 17 anys i debuta al primer equip.
- Final d’un ídol...: “Pobre, no pot ni amb les botes, que el jubilin!”, criden seguidors desmemoriats.
- Racisme en el llançament de plàtans als jugadors negres.
- Obscenitat del jugador que mirant el públic amb menyspreu es toca els genitals.
- Derrota que es reflecteix en la gestualitat dels jugadors que tornen als vestidors amb el cap baix i la cara feta un poema en una representació de comunió amb el sentiment de la graderia.

El partit ens proveeix d’infinites guions. De vegades, les històries es poden solapar o canviar en qüestió de segons convertint-les sempre en imprevisibles. De la glòria a la tragèdia, en futbol no hi ha res. Il·lustratiu com a exemple és aquest document de Xavier Bosch publicat a l’*Avui*, on selecciona els fragments més

interessants de la transmissió de ràdio del partit Espanya-Nigèria efectuat per les principals cadenes esportives: la Ser i la Cope (emissora de ràdio de propietat majoritària de la Conferència Episcopal Espanyola). Cal saber que els programes esportius d'aquestes dues emissores, juntes, concentren diàriament a les 12 de la nit, prop de 3.000.000 d'oients (parlem de final dels 90 amb la rivalitat per l'audiència entre José Ramón de la Morena, de la Ser, i José M. García, de la Cope)¹⁶¹. Realment és una bona mostra del que molts espectadors busquen per gaudir del futbol:

“COPE. 14.30: Ahí está la Armada Invencible.
SER. Vuit segons de partit: Que ocasión de Raúl. Hoy nos los comemos.
COPE. Minut 4: Qué bonita la indumentaria española, totalmente de blanco.
SER. Minut 5: Que buenos somos. Lo bordamos. Que jugadorazos tenemos.
SER. Minut 10: Danos una cerveza, Pepe, que vamos a celebrar muchas cosas esta tarde.
SER. Minut 15: Coño, despierta, España, por Dios.
COPE. Minut 20: ¡Golazo de Hierro, el brazo ejecutor de la ley!
SER. Minut 24: Gol de Mutiu y encima se pone a llover.
COPE. Minut 26: Tenemos que jugar más en territorio comanche.
COPE. Minut 38: Ojo, que Nigeria tiene un equipazo, todos los jugadores son buenísimos.
COPE. Minut 47: Raúl... ¡Golazo de España! Uf, antológico.
COPE. Minut 50: Hacednos soñar y, por favor, hacednos campeones del mundo.
COPE. Minut 52: Es la hora de la comida y nos estamos comiendo a los nigerianos.
COPE. Minut 55: Nantes se va tiñendo de rojo y gualda.
SER. Minut 69: Va a entrar Yekini. Ya sabemos que Yekini no es nada del otro mundo.
COPE. Minut 72: Gol de Yekini. “La madre que me parió”, está diciendo Zubizarreta.
SER. Minut 72: Un gol de chiste nos han metido.
COPE. Minut 74: Tranquilos, chavales, que es mejor un empate que una derrota.
COPE. Minut 77: Tercer gol de Nigeria. Lo estaba diciendo. Me inclino y firmo el empate. Que gol nos acabamos de comer.
SER. Minut 84: No esperaba esto de los gabachos, que se pusieran a animar a Nigeria.
COPE. Minut 85: Es que nos están bailando, joder.
COPE. Minut 86: El chiste es fácil. Lo veo muy negro.” (El subratlat és de qui escriu.)

Així, el futbol pot recollir en 90 minuts tot una dramaturgia que pot fer viure al participant tot el ventall d'emocions que es poden viure des de la condició d'humans i, a més, amb sentit, cosa que no sempre la vida té.

“Jeu profond, le football fascine parce qu'il met à nu, à la façon d'un drame caricatural, l'horizon symbolique majeur de nos sociétés: la rame d'un match, d'une compétition figure le dessin incertain des homes dans le monde

¹⁶¹ Segons un estudi divulgat per l'entitat Estudio General de Medios (EGM), Els programes de radio el Llargero i Supergarcía sumen una audiència de prop de 3.000.000 de seguidors. (*El País*, 1 de juliol de 1998)

contemporain. Et la combinaison des lois qui façonnent le genre (...) donne un sens acceptable par tous à cette incertitude.” (Bromberger, 1995:197)

Des d'aquest punt de vista, l'espectacle esportiu, en general, s'agermanaria amb el circ, el cinema, el teatre o l'òpera on, a partir de multitud de recursos escènics, musicals, argumentals, gestuals, gràfics..., l'espectador podrà sentir emocions de gran intensitat. En el futbol, no és difícil veure les llàgrimes de tristesa o de felicitat dels afeccionats, fins i tot en aquells que, en altres contextos, farien ostentació d'una rànica virilitat, demostrant estar per damunt de qualsevol manifestació emocional. Els partits de futbol són jugats, però també són viscuts pels afeccionats, que se senten copartípeps del drama des del primer minut de joc en què reben els jugadors. Però, com hem vist en Elias, les tensions i emocions provocades estan sota control i no pateixen els riscos de les mateixes emocions en altres contextos. Aquí produeixen uns efectes alliberadors i catàrtics. (Veure capítol 2)¹⁶²

Ara bé, tot i aquests clars paral·lelismes, trobem importants diferències que particularitzaran el partit de futbol com un espectacle totalment diferent.

Un partit és una història amb un guió no escrit d'antuvi, sense autor, sinó que es va desenvolupant en directe. Seria una història dramàtica, però amb l'emoció del circ i la imprevisibilitat de la pròpia vida. El fet que el joc es jugui en temps real i el desenvolupament del mateix sigui imprevisible fa que una vegada començat el partit, a la graderia, a les llars, als bars, l'ambient comenci a pujar d'intensitat. El resultat és incert sempre, com ho demostren les travesses setmanals, i en els esdeveniments també intervé el factor atzar. Aquests factors, crec, serien els principals elements diferenciadors dels espectacles esportius, com el futbol, respecte a d'altres activitats recreatives d'èxit similar com el cinema o el teatre que, malgrat que també es desenvolupen en temps real, el resultat no és quasi mai incert, i hi ha un grau més gran de predeterminació i, en definitiva, de “mentida”. Resumint, la incertesa del resultat al futbol, el realisme de la representació, la presència de l'atzar, el fet de jugar-se en temps real —la qual cosa implica que pugui passar qualsevol cosa imprevista—, fan del futbol

¹⁶² En aquest marc, s'ha d'entendre la proliferació a la nostra societat d'aquests espectacles o, per exemple, l'èxit actual dels parcs temàtics amb títols tan explícits com Port Aventura o Terra Mítica, els esports de risc, el turisme reconvertit en “viatge” exòtic amb unes dosis d'aventura controlada, etc.

un espectacle únic i màgic durant els 90 minuts en què hom s'escapa de la vida ordinària i de guions sovint molt previsibles.

Tant o més important que això és el fet que el futbol és un espectacle molt interactiu, que deixa molt d'espai a la participació. Sí que és cert que hi ha uns oficials, els jugadors, que juguen el partit, però, com hem vist, des d'hores abans els afeccionats també juguen el seu partit, i durant els 90 minuts estaran en constant diàleg/monòleg amb els rivals, els propis jugadors, l'entrenador, els directius, l'àrbitre, els veïns de localitat, els amics retrobats al bar o davant la televisió, els socis veïns, etc.

El públic participa de i en l'espectacle. En un partit de futbol, el silenci a les grades, demanat per exemple en altres esports com el tennis, és inconcebible. Un estadi buit tindria el mateix sentit que fer un “castell” en una plaça sense gent, és a dir, cap. Des del primer minut hi ha un diàleg explícit entre els espectadors i el que passa al terreny de joc. La graderia actua permanentment amb aplaudiments, retrets, càntics, insults, salts i expressions de tot tipus d'exterioritzacions emocionals que en l'imaginari del seguidor poden decidir la sort del joc. I la realitat li dona part de raó com ho demostra el fet de l'enorme diferència que significa jugar “a casa teva”, al teu propi estadi, on estadísticament les victòries són molt més freqüents, que fer-ho en camp contrari. Al públic també se l'anomena, significativament, el “jugador número dotze”.

“ (...) aquesta va ser una de les màgies de Basilea: els gols no els van fer nomès els jugadors, sinó que la victòria també ens pertany a nosaltres.” (Carles Puigdemont, *El 9 Esportiu*, 14 de maig de 2004)

Hi ha partits on la mimesi és tan gran que els periodistes l'endemà parlaran d'una “nit màgica”, o de la “màgia del Camp Nou”. Em refereixo a partits com

l'eliminatòria de Copa entre l'Atlético de Madrid i el Barça (1997) o El Barça-Anderlech (1978)..., o davant d'un "robatori" arbitral descomunal, on la comunió entre el públic i els espectadors és superior a la normal, i així ho sent tothom. L'equip agafa una energia que es pot palpar en l'ambient, i l'equip és com si fos portat pel públic, un públic totalment lliurat, en un estat d'embriaguesa emocional i d'eufòria descomunal. En llenguatge antropològic, Turner parlaria d'un gran moment de *communitas*, i per a Elias seria un moment d'èxtasi, en el sentit d'estar fora de si, de permetre "traslladar-se" a aquestes illes de permissivitat que són els espectacles esportius. És aquest ambient extraordinari el que es viu en un Barça-Madrid.

El soroll d'ambient en nombre de decibels d'un Barça-Madrid és infernal i superior al ja de per si alt en qualsevol partit. De fet, és un signe de consideració cap al rival rebre una bronca monumental. Aquest soroll encara és amplificat enormement per un imponent sistema de megafonia. L'objectiu, entre d'altres, és augmentar el poder d'intimidació d'un públic especialment implicat cap als jugadors rivals que tot just han saltat al camp.

Al Camp Nou, els madridistes reben missatges del públic de tot tipus, cridòria, xiulets, pancartes, exhibicions simbòliques, etc. Els espectadors es volquen absolutament amb "els seus".

Les jugades es desenvolupen a la gespa, però també amb igual intensitat a les graderies. Es pot saber si es guanya o es perd, com va el joc, sense veure el partit, només per les manifestacions sonores de la gent. Hi ha una interactivitat absoluta entre les accions que fan els jugadors i les reaccions que provoquen en el públic: aprovació, exclamacions de por, d'enuig, aplaudiments, xiulets, crits d'ira, mans al cap, insults a l'àrbitre, aixecades simultànies del seient, picades de mà acompassades en picar una falta perillosa, treure els mocadors blancs com un senyal espectacular de reprovació a l'àrbitre, o a la directiva o a l'entrenador, etc. I molts "uiuiuiui!" i "aiaiaiai!". A més, acostumen a ser reaccions col·lectives interpretades a l'uníson per la massa com un cor improvisat, de manera coreogràfica, però sense cap altre director que els esdeveniments del joc o els comentaris dels locutors de ràdio, aparell que una gran majoria

d'espectadors porta al camp i escolta¹⁶³. Però, no només els espectadors reflecteixen o reaccionen enfront de les accions dels jugadors, sinó que la seva actitud també té efecte en tot el que pot passar en el terreny de joc. El públic també vol intervenir en el resultat del joc, per això anima, xiula els rivals, desplega pancartes intimidatòries o esbronca l'àrbitre tan aviat com pot. I, en realitat, l'acció o comportament del públic pot influir en l'estat d'ànim dels jugadors, per molt professionals que siguin, i posar els nervis al cos del mateixos, o influir en un àrbitre “casolà”, etc. Es pot dir que s'estableix un diàleg espontani entre jugadors i públic, i viceversa.

El dia del Madrid, a l'estadi hi ha més senyeres que en altres partits —però moltes menys que en una final on es multipliquen i no hi ha pràcticament cap afeccionat que no porti un emblema blaugrana o un símbol que l'identifiqui com a català—, l'atmosfera és una barreja d'ansietat i, alhora, d'agressivitat i ganes de guanyar. Els jugadors saben que és un partit especial, i per tot plegat l'espectacle es viu amb gran intensitat. Ningú es manté indiferent al que passa. El joc és bo i els dos equips juguen a l'atac, cosa que el fa molt vistós. El partit està obert, i hi ha ocasions per als dos bàndols, fins que arriba el minut 26 de la primera part i Raúl, un dels millors davanters de la història del Real Madrid, arriba a una centrada que semblava impossible i, amb un cop de cap magistral, creua de manera increïble la pilota posant-la dins la xarxa. El periodistes gràfics que tenia al meu costat arran de gespa, i espectadors privilegiats de la jugada, no poden evitar una exclamació sonora, un “oh!” davant la rapidesa i excel·lent execució del davanter estrella madridista. Jo també em quedo bocabadat i l'estadi es queda, per uns moments, glaçat —feia sis anys que el Madrid no marcava un gol a l'estadi—, però al partit li queda història, i el públic ràpidament reacciona amb crits de “Barça, Barça, Barça!”, i no ha d'esperar massa temps per veure que “la seva implicació més activa dona fruits”, ja que dos minuts més tard Rivaldo marca el gol de l'empat i

¹⁶³ Joaquim M. Puyal, Creu de Sant Jordi de la Generalitat i Premi Nacional de Cultura, encara que no és l'únic locutor de ràdio escoltat, sí és el que té més audiència i carisme, i, per tant, el que més gent sintonitza a l'estadi o a les cases (on, a part del seguidors que escolten el partit per la ràdio, n'hi ha que mira la televisió, però que prefereix seguir la transmissió per la ràdio amb el seu locutor preferit i veure les imatges de televisió sense so). Joaquim Maria Puyal és un locutor que, des del seu debut el 1968 amb la transmissió d'un Barça-Córdoba, s'ha convertit en tot un referent del barcelonisme per la seva manera de radiar els partits. Una manera molt professional, i meritòria pel seu paper en la creació d'un estil i un llenguatge en català que no existia, i alhora un estil de retransmissió molt partidista (que no vol dir que no informi rigorosament) i plena de complicitats amb el públic culer. Amb els anys ha esdevingut un veritable mestre de cerimònies oficiós amb una enorme influència sobre els espectadors a l'hora d'assenyalar si la jugada ha estat penal o no, si cal animar més fort perquè la victòria és possible, si cal manifestar el malestar pel mal joc que s'està veient, etc. És tot un emblema del barcelonisme de les darreres dècades.

l'estadi esclata de joia, les cares de la gent han canviat en dos minuts. A les cases, els telespectadors també celebren el gol amb la mateixa intensitat, alguns fins i tot s'aixequen, criden, s'agenollen a terra, etc., estan en situació d'èxtasi¹⁶⁴.

A les cases de les diferents ciutats de Catalunya, els gols provoquen, primer, el llançament de coets pirotècnics pel gol del Madrid per part d'aquests afeccionats, i la ràpida reacció per part dels barcelonistes amb coets que expressen la satisfacció per l'empat, i una declaració que la "batalla" continua al camp i a la ciutat.

Quinze minuts més de patiment i d'esperança alhora, i s'arriba al descans amb empat a un gol. La gent aprofita per menjar un entrepà, beure alguna cosa i relaxar-se una mica de la tensió viscuda. El partit que s'està veient és futbolísticament molt emocionant, però el que importa és la victòria i aquesta no està gens clara, ja que malgrat que el Barça juga bé, el Madrid no ha vingut a "passejar-se".

Comença la segona part, i ben aviat l'antic heroi blaugrana, Luis Figo, rep una excel·lent passada del noi de la casa, Josep Guardiola, i dispara un fort tret des de fora l'àrea que entra just arran del pal. Gol. L'estadi ha tingut poc temps per a la relaxació, esclata de nou..., el Barça va guanyant, però tothom sap que el matx no està ni molt menys sentenciat, i menys tractant-se del Barça i dels seus afeccionats, que tradicionalment són molt pessimistes. El partit és bo i es viu de camp a camp. El Madrid no està "tocat", i continua lluitant per l'empat, però la victòria es veu possible. Encara hi ha batalla, i la gent ho percep i anima més del que és habitual, l'ocasió ho mereix. La defensa ha fet falta i un jugador del Madrid es rebolca amb clars símptomes de dolor. El públic més radical reacciona cantant sense pietat el "ai, ai ,aiaiai, canta y no llores...", surt la llitera que dóna un toc encara més èpic al que succeeix al camp, però tot queda en un no res i el joc continua, ara amb un Real Madrid que empeny de valent.

És difícil explicar amb paraules com viuen molts seguidors el matx a aquestes alçades, cridant i enviant missatges, com si d'ells depengués la reacció dels jugadors.

¹⁶⁴ Recordo com un amic meu, quan el seu equip va fer un gol, ho va celebrar fent un crit tan fort que la seva filla, de mesos, va fer un xiscle d'espant i es va quedar blanca. El seu pare s'havia oblidat que tenia la seva filla a la falda.

Entrada la segona part, i lògicament la part més crucial del drama, més d'un seguidor es converteix en un tècnic virtual, espontani, un xaman que amb els seus poders màgics pot influir en el joc, i crida: “Canvia de banda..., a l'altre camp..., cony ràpid..., ni l'has vist burro (a l'àrbitre)...”. Però això mateix també es pot veure a les cases i bars, on molts individus es comporten de la mateixa manera que si estiguessin a l'estadi. De fet, veure el partit amb altres persones convocades davant del televisor, s'hi assembla. De la mateixa manera aparentment irracional, hi ha seguidors que criden els jugadors i animen l'equip i, fins i tot, produeixen actes màgics com posar un amulet damunt del televisor (bufanda del Barça, bandera...) o marxar una estona de l'habitació, etc. Comentava l'expresident blaugrana, i més de vint anys directiu del Barça, Joan Gaspart, que sovint no aguantava els nervis a la llotja i havia de marxar, agafava el cotxe i conduïa fins veure la muntanya de Montserrat, i tornava més calmat. Penso, també, en la meua mare, per exemple, que no li agrada gens el futbol però que pateix el Barça, com si li anés la vida. Qualsevol final o partit amb el Madrid jugat pel Barça és una experiència angoixant per a molts seguidors, fins al punt que hi ha gent que no pot seguir mai aquests partits a l'estadi ni en directe per la televisió, malgrat viure l'esdeveniment com qui més i no parar de preguntar pel marcador.

La mimesi viscuda en aquests partits de futbol —a casa, a l'estadi, al bar...— és tan gran que la fisiologia de l'individu se'n pot ressentir de manera espectacular, i incomprendible per a aquells no iniciats en el joc. Al llarg dels 90 minuts, o més, molts seguidors experimenten sensacions fisiològiques de tot tipus. N'hi ha que riuen o es posen nerviosíssims, o suen, pateixen sobresalts, es mosseguen les ungles o fumen més de l'habitual, o tenen sensació d'estómac buit, atordiment..., o fins i tot els que poden patir un infart (hi ha metges que han arribat a prohibir a certs pacients de veure els partits de futbol del seu equip).

Però al Camp Nou el partit continua, i els sectors culers “més radicals”, que sovint són catalitzadors d'una reacció de la graderia quan aquesta “perd empenta”, canten: “Anelka que malo eres, Anelka que malo eres... que malo eres...” (atacant el punt més feble dels rivals en recordar el fracàs d'aquest jugador que va arribar amb l'estel·la de figura, i que no respon a les expectatives creades pel fitxatge). Acte seguit, els Boixos canten el “Guanyarem, guanyarem, guanyarem, guanyarem...”.

La comunió d'els seguidors amb el "seu" equip és absoluta. En aquest partit no hi ha discrepàncies, tots són un sol cos que persegueix un objectiu comú, la victòria.

El partit és intens i ple d'emoció per la incertesa del resultat que es palpa en l'ambient. El partit arriba al minut 55 de joc, i l'àrbitre expulsa el davanter del Barça, Kluivert, amb targeta vermella directa per un suposat mal comportament verbal (insult) envers la seva persona. El Camp Nou s'indigna i insulta l'àrbitre del partit, que ja era vist com un àrbitre antibarcelonista pel seu historial i per la tradicional malfiança cap a l'estament arbitral dels seguidors del Barça. Ningú recorda que l'àrbitre, en una jugada anterior, hagués perdonat el penal i l'expulsió del defensa Sergi en treure una pilota, que entrava, amb les mans.

Sigui com sigui, amb l'expulsió de Kluivert, el Barça es queda amb inferioritat numèrica i comença un nou partit, ja que obliga els jugadors de Van Gaal a defensar el resultat, de moment favorable, però amb molts minuts per davant, contra un Madrid envalentit i un àrbitre definitivament percebut com un enemic més, com "era d'esperar per la parròquia culer".

El partit canvia de guió. La igualtat s'ha trencat al camp de joc, malgrat estar els dos equips clarament cansats per l'esforç que han fet. El Barça, amb un jugador menys, es veu obligat a defensar-se amb l'única possibilitat de mantenir el resultat o esperar una genialitat de Figo o Rivaldo per augmentar-la. Mentre, la davantera blanca assetja cada cop de manera més sovintejada la porteria de Hesp. El partit està molt emocionant i l'excitació es viu a la graderia. Tothom sap que ens acostem als moments decisius, i no és segur que el Barça pugui aguantar la victòria.

De sobte, al minut 85, Raúl, realitza una bona desmarcada i rep una pilota que creua i envia al fons de la xarxa. Gol. L'estrella blanca surt corrent, es fa un petó a l'anell de casat, com fa habitualment quan marca un gol, i acte seguit es posa l'índex a la boca i es planta davant del públic barcelonista, a qui es dirigeix per demanar silenci a tot l'estadi mentre arriben els companys a abraçar-se i celebrar el gol. Tota una provocació cap al públic, que encara no ha reaccionat pel gol. Durant tota la setmana,

l'equip barcelonista s'havia presentat per la premsa catalana com a molt superior als madrilenys; i durant tot el partit, el públic s'havia implicat d'una manera que havia "picat" l'amor propi dels jugadors blancs. Aquests sentiments, més el fet que el Madrid no havia guanyat a l'estadi de l'"etern rival" en els darrers 16 anys i una dècada d'èxits esportius blaugrana històrica, es condensaven amb el gest de Raúl i la possibilitat de victòria. Raúl representava el paper d'heroi i s'enfrontava simbòlicament a més de 98.000 seguidors adversaris com de si d'un Gary Cooper blanc es tractés.

Quedaven 5 minuts per al final del partit i la tragèdia es temia a les graderies del Camp Nou. El partit entra en una fase plena d'èpica. L'objectiu del Barça era aguantar els darrers minuts enfront d'un Madrid que no en té prou amb l'empat. Al Camp Nou es viu una gran angoixa per la temença del pitjor desastre, la derrota. La presència de *cracks* permet que qualsevol jugada porti perill i res estigui decidit. Són minuts molt intensos i plens de nerviosisme i, sobretot, de molta por. Les expectatives d'una victòria per golejada somniada ja és història, una desil·lusió. Ara hi ha por de perdre, al fracàs, als cruels comentaris dels dilluns al treball, por a la victòria de l'etern rival, a veure com després de perdre la victòria es pot perdre fins i tot l'empat..., però al final res d'això passa. L'àrbitre xiula el final del partit i una sensació d'alliberament recorre els aficionats del Barça. No s'ha guanyat, però tampoc s'ha perdut, un sentiment agredolç que sembla millor que l'amarg "sabor de la derrota".

Tot s'ha acabat i es retorna a la normalitat, la gent abandona l'estadi, els amics continuen la seva reunió a les cases i les ràdios i altres especials televisius començaran el postmatx amb tot tipus d'entrevistes als protagonistes, la repetició de les jugades més interessants, les anàlisis tècniques dels especialistes i el repàs de les jugades conflictives. L'endemà, el partit serà el tema del dia informatiu. Els diaris estaran plens de pàgines¹⁶⁵ amb els comentaris que tot bon seguidor ja sap de memòria, fotografies del partit, etc. El "partit del segle" ja és història. L'enfrontament, però, continua en la lluita per la Lliga i, mesos després, la tornada al Bernabéu.

¹⁶⁵ Els diaris esportius de Catalunya han d'omplir diàriament entre deu i dotze pàgines del Barça, i el dia del Madrid, més. És un espectacle veure sovint periodistes que portaven tot el dia al Camp Nou, els gràfics, treballant per fer una instantània que justifiqui tantes hores d'espera o els "plumistes" (com anomenen els gràfics als que escriuen) lluitant per aconseguir unes paraules desesperades d'algun jugador en els mateixos passadissos de sortida dels vestidors. Així, vaig escoltar més d'un cop preguntes de l'estil de: "Kluivert, Kluivert... dinos algo".

*Veiem un dels enormes amplificadors que hi ha al Camp Nou per augmentar el so d'ambient.
(Fotografia: Jordi Salvador)*

Al Gol Nord, s'ha estès una pancarta que diu: "Lorenzo, toma nota: esto es futbol", dirigida, com a excusa, a l'expresident del Real Madrid, Lorenzo Sanz, però, sobretot, amb una clara intenció intimidatòria. (Fotografia: Jordi Salvador)

Joves que s'han pintat la cara amb els colors del Barça, un d'ells, a més, porta una barretina. El partit és viscut d'una manera quasi sacramental. (Fotografia: Jordi Salvador)

L'estadi calla i observa amb silenciosa complicitat la forta entrada que ha rebut el davanter del Madrid Savio que cau ferit a la gespa. No hi ha cap exclamació de rebuig quan "l'agressor" és un dels nostres. (Fotografia: Jordi Salvador)

Els espectadors celebren un gol, com un sol cos, aixecant els braços i cridant d'alegria, com no ho fan en massa ocasions ni en massa espais públics. (Fotografia: Jordi Salvador)

Durant tota la setmana els culers i la premsa catalana havien estat escalfant el partit. La trajectòria dels dos equips a la Lliga feia pensar que seria una victòria clara del Barça. Raül empata i demana silenci al Camp Nou.

El públic del Bernabéu havia estat esbrancant l'equip blaugrana durant tot el partit. Rivaldo marca el gol i es tapa les orelles i xiula (com volent dir: "Ara no us sento, ara xiulo jo...").

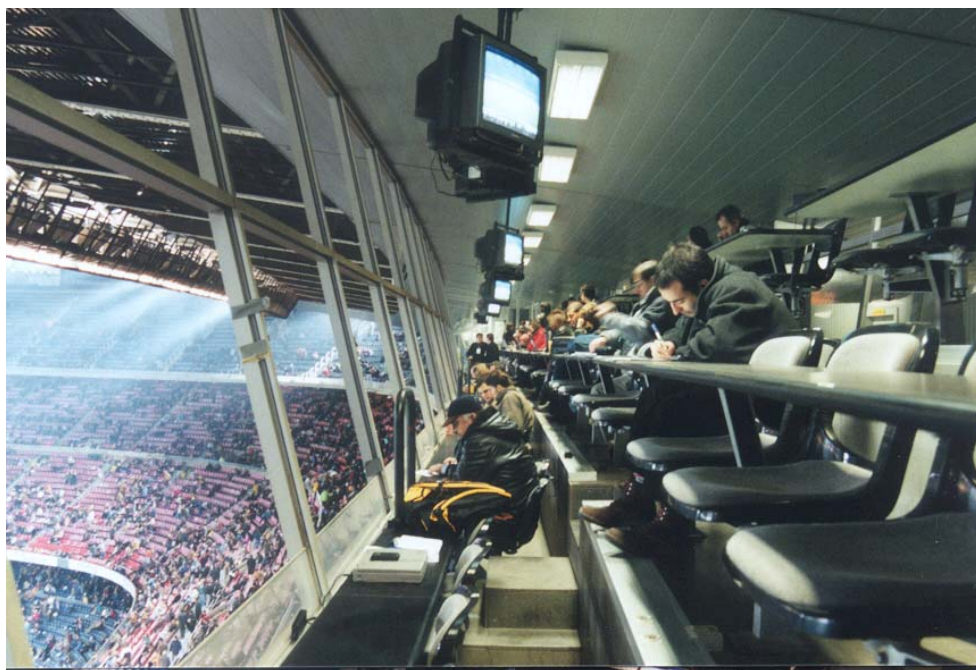

Més imatges de “diàleg” jugadors-públic.

Sala on els entrenadors seuran a la taula i, entre les banderes del Barça i Catalunya, faran la roda de premsa. (Fotografia: Jordi Salvador)

Sala on els periodistes pregunten als jugadors sobre diferents aspectes del matx jugat. (Fotografia: Jordi Salvador)

Periodistes preparant-se per fer la ràpida crònica del partit que s'ha de disputar. (Fotografia: Jordi Salvador)

5.3 ELS SAGRATS COLORS DE LA TRIBU

“Los lugares santos, las personas sagradas, las imágenes divinas, los símbolos, los sacramentos son casos particulares en los que se expresa una potencia de excepcional energía.” (...) que esa “excepcional energía” no suele ser otra que la de la sociedad, incluso contempladas como en continua guerra consigo mismas. (...)” (Dilthey a Delgado, 1992b: 174-175) (El subratllat és de qui escriu.)

“Del mismo modo que la sociedad consagra hombres, también consagra cosas, de manera particular ideas. Si se da el caso de que una creencia es unánimemente compartida por un pueblo, entonces, y por las razones que hemos expuesto anteriormente, se prohibirá ponerle las manos encima, es decir, negarla o ponerla en duda. Ahora bien, la prohibición de toda crítica es una prohibición como las otras y prueba que nos encontramos ante algo sagrado (...).” (Durkheim, 1982a:200-201)

En el capítol 4.4 hem vist com el Barça és un símbol per a molts catalans i l’hem estudiat en el seu vessant estàtic. Al llarg d’aquest capítol 5 hem vist que, alhora, al voltant de l’univers simbòlic que determina es generaven tot un conjunt de rituals (celebració de victòria, determinats partits de futbol...), en què aquests símbols eren manipulats, exhibits, relacionats amb d’altres, situats en un context èpic, etc., de tal manera que el seu significat s’enriqueix i s’omple d’emocions. Bé, voldria acabar aquest capítol tot remarquant clarament la idea que els ritus no només enforteixen els llaços d’unió amb la col·lectivitat que representen, que es recreen les lleialtats tribals, sinó que també sacralitzen una simbologia i els seus significats sentimentalment compartits. Entendre aquest caire sagrat del símbol identitari és imprescindible per a la posterior anàlisi i la importància dels significats profunds que aquests clubs de futbol com el Barça contenen.

“No es produeixen rituals entorn de les coses sagrades, sinó que les coses sagrades ho són perquè la relació que s’estableix amb elles ha de ser forçosament de tipus ritual.” (Delgado, 1992a: 26-27)

Una de les propietats més importants per explicar el poder dels símbols rituals i la seva propietat sacralitzadora de persones, idees i emocions seria la recuperada per Turner, de Sapir, i recollida a *La selva de los símbolos* (1999): la polarització de sentits de què consta qualsevol símbol. Així, segons aquests antropòlegs, tot símbol es construiria a partir de la fusió de dos pols:

“En un polo se encuentra un agregado de significata que se refiere a componentes de los órdenes moral y social de la sociedad (...), a principios de la organización social, a tipos de grupos corporativos y a normas y valores inherentes a las relaciones estructurales. En el otro polo, los significata son usualmente fenómenos y procesos naturales y fisiológicos. Llamaré al primero de éstos el “polo ideológico” y al segundo el “polo sensorial.” (Turner, 1999:31-33)

Aplicat al Barça, aquest funcionaria com un símbol amb un pol ideològic summament complex en condensar tot una munió de conceptes bàsics sobre, per exemple, la catalanitat, l'estructura social, les tensions inherents del model polític d'Estat, els valors del grup, etc., i un pol “emocional” (en una reinterpretació molt particular de Victor Turner)¹⁶⁶, també molt dens, fruit de pràctiques rituals, com les que hem anat descrivint en els partits de futbol o en les celebracions de victòria, on es generen i es posen en moviment tot un seguit de sentiments, emocions primordials (tristor, alegria, odi, humiliació, venjança, orgull, enuig...), períodes de *communitas* o d’“efervescència col·lectiva”, alteracions fisiològiques, etc. Dit amb unes altres paraules, ens trobem amb una mena d'acumulador en forma molt condensada, diguem-ne d’“energia social”, molt carregada de significats profunds. Aquesta energia en un partit de futbol es palpa, sembla que en qualsevol moment es pugui escapar de les graderies, que el caos es pugui apoderar de l'estadi. L'energia que contenen els col·lectius humans es posa de manifest en aquest tipus de ritus.

Però no només això, sinó que els dos pols estarien comunicats. Les projeccions conceptuals en tant que grup, que el Barça representa: catalanitat, història, identitat, continuïtat familiar, etc., accentuades i sobreestimulades pels conflictes inherents a la societat catalana/espanyola es carreguen en els ritus generats pel Barça de l'estima, de la sentimentalitat, de la passió i de les emocions sorgides del gran plaer i efervescència que aquests espectacles rituals produeixen. I al contrari. Seria el que ja deia Durkheim: “Una ley muy conocida que los sentimientos que despierta en nosotros una determinada cosa se comunican espontáneamente al símbolo que la representa” (Durkheim, 1982a:206), però completat en afegir que ambdós pols es retroalimenten.

¹⁶⁶ Turner parla en tot moment de pol sensorial, que és una altra cosa, ja que fa referència a la matèria del símbol construïda a partir de materials naturals-fisiològics com la sang, la llet, la suor, l'orina, l'esperma, etc.

Un partit de futbol és una festa emocional, un esdeveniment lúdic, una activitat presumiblement inútil, en un principi, però que per aquesta transfusió de significats extraesportius, tot simple esport/espectacle, adopta una transcendència i una seriositat, difícilment explicable d'altra manera. Així, molts partits de futbol seran viscuts com a qüestions de vida o mort, com si realment en el joc anés la vida, perquè, de fet, hi ha en joc molts significats profunds i fonamentals per a la comunitat de fidels/seguidors. No és casualitat que al propi equip de futbol del qual una persona és seguidora sigui anomenat, sobretot, en castellà, “como el club de mis amores”, i ja se sap que l'energia que els amors generen en forma de creativitat positiva, per exemple, o en forma de guerra passional, és molt potent.

Les emocions es carreguen de *sentit*, es transformen en *sentiments* o, dit d'una altra manera, en emocions vitals significatives. “Las normas y los valores se cargan de emoción, mientras que las emociones básicas y groseras se ennoblecen a través de su contacto con los valores sociales.” (Turner, 1999:33)

És aquest el poder dels símbols rituals, “Su cualidad esencial consiste en su yuxtaposición de lo groseramente físico con lo estructuralmente normativo, de lo orgánico con lo social.” (Turner, 1999: 31-33). Aquesta qualitat explicaria, en part, la potència com a símbol i l'eficàcia social d'emblemes totèmics com el Barça que possibiliten l'estima i la interiorització voluntària dels missatges “sagrats” de la comunitat representats per l'univers simbolicoritual blaugrana.

De fet, Turner, en aquest punt, millora la teoria de Durkheim en explicar com, moltes normes i imperatius socials són considerats al mateix temps com “obligatoris” i “desitjables”.

En certa manera, aquesta característica dels símbols rituals també explicaria la temença que desperten i el perill amb què són vistos, ja que produeix per el fet que aquesta energia acumulada, aquesta força farcida de significats “inqüestionablement” assumits per la massa, vessi fora de l'estadi.

Aquesta mateixa raó converteix els clubs de futbol en uns símbols amb un poder de convocatòria i de crida a la mobilització com cap altre. Com he dit, les

concentracions més multitudinàries, els motius d'alegria col·lectiva més celebrats a Catalunya de manera espontània en els darrers 30 anys, potser han estat l'arribada d'en Tarradellas, les primeres celebracions de la diada de l'Onze de Setembre, els Jocs Olímpics i, curiosament, també les donades pel Barça en les celebracions de victòria de les lligues guanyades pel *dream team* (amb els episodis d'A Corunya i Tenerife inclosos) i la Copa d'Europa del 92. De fet, però, a la vida ordinària res superaria el Barça en poder de convocatòria¹⁶⁷. Cada partit del Barça congrega més gent que la diada nacional de Catalunya, per exemple.

El poder mobilitzador/energètic dels clubs de futbol és un fenomen que, salvant les diferències contextuais, passa a molts més llocs, per exemple, a Sevilla, on pràcticament cap altre tema ha mobilitzat tanta gent als carrers sevillans en defensa o reivindicació per alguna cosa "important" (atur, guerra, sanitat, autonomia, etc.) com les mobilitzacions de 1996 per defensar la permanència del Sevilla F.C. a la Primera Divisió després de ser sancionat administrativament a baixar a Segona per impagament de deutes. Al final, les mobilitzacions van tenir efecte i el club es quedà a Primera.

Tot plegat, ens porta a pensar en el Barça, com deia a l'inici del capítol, com un univers simbòlic sagrat pels significats que vetlla, però també un dispositiu sacralitzador de persones, idees, objectes..., que canvien l'estatus de profà pel de sagrat només pel fet d'estar en contacte amb la sacralitat en estat pur que defineix l'entorn blaugrana.

Els rituals provoquen sentiments que convergeixen en el concepte de sagrat. En un partit de futbol trobem una assemblea enardida per una mateixa passió, fet que suscitarà la noció de sagrat, però el que Durkheim aporta és que, de fet, seria una apoteosi de la societat mateixa, el "diví social". Dit d'una altra manera, els ritus d'aquest tipus crearan situacions en què, pel seu caràcter emotiu molt intens, els individus entren en un període d'"efervescència col·lectiva", i com a producte d'aquesta mateixa efervescència es generen i recreen les creences i els sentiments més importants de la seva identitat col·lectiva.

¹⁶⁷ Amb l'excepció de les manifestacions contra la guerra de 2003 i de commoció pels atemptats de l'11 de març de 2004 a Madrid.

“¿Cómo sería posible que experiencias de este tipo, sobre todo cuando se repiten cotidianamente a lo largo de semanas, no le dejaran la convicción de que existen realmente dos mundos heterogéneos e incomparables entre sí? El uno es aquél en el que arrastra lánguidamente su vida cotidiana; por el contrario, no puede penetrar en el otro sin tomar contacto inmediatamente con fuerzas extraordinarias que lo enardecen hasta el frenesí. El primero es el mundo profano, el segundo el de las cosas sagradas.” (Durkheim, 1982a:205)

Del contrast entre els períodes d’“efervescència col·lectiva” i els altres ordinaris, emergeix, segons Durkheim, la sensació de sagrat, representada per l’emblema (Barça) de la comunitat imaginada, en llenguatge de Benedict Anderson. El Barça i els ritus que produeix fan tangible l’abstracció que tota identitat és en realitat. “... se trata de expresar: pues es cierto, y de una verdad eterna, que fuera de nosotros existe algo más grande que nosotros, con lo que nos comunicamos.” (Durkheim, 1982a:212)

I, sobretot, que ens transcendeix. Els individus neixen en societat i passen, la societat perdura “misteriosament” animant els nou individus que acull.

El Barça, com a emblema de la comunitat imaginada, és dipòsit de significats socials i d’emocions a parts iguals. Aquí rau la seva grandesa i la causa de la seva sacralització, del seu poder per recollir milions d’adhesions d’amor, de ser símbol ritual, de causar lleialtats vitals i eternes. El F.C. Barcelona no és només un club de futbol, és la representació del diví social, de l’arcà col·lectiu, i com a tal serà tractat, honorat amb una actitud sagrada com si de la mateixa realitat sacralitzada es tractés¹⁶⁸. Per això, aquesta fidelitat al F.C. Barcelona comença quasi amb el naixement, quan la família li transmet a l’infant, de la mateixa manera que una llengua o li posa un nom, l’adscripció al F.C. Barcelona¹⁶⁹, sense dret a escollir, de vegades, amb una gracieta com un pitet que posa “sóc culer”, o un “mini” uniforme blaugrana, etc.; però aquesta herència simbòlica dels nostres amors també porta l’herència dels nostres odis.

¹⁶⁸ El cas Figo (veure capítol 6.1), el seu fitxatge pel Madrid i la ràbia i rebuig que va desencadenar en l’afecció blaugrana s’expliquen no només com una reacció a la “traïció”, sinó que també s’hi afegia que en passar a defensar una altra constel·lació simbòlica, Figo, un personatge que havia estat consagrat pels barcelonistes, és convertia en un apòstata.

¹⁶⁹ Coincidint amb què molts dels meus amics tenen nens i nenes petits he pogut observar com subtilment aquests han anat inculcant sentiments d’amor cap al club, però també d’inculcació de valoració negativa envers el club “enemic”. Normalment aquesta socialització és inculcada per part del pare o familiars i amics del gènere masculí.

Aquesta realitat és ben captada i viscuda pels afeccionats. L'actitud amb què molts fidels/seguidors viuen el fenomen Barça és quasi religiosa i ens explica tota la metafísica que es viu a tot l'entorn blaugrana.

És característic dels ritus que aquests se celebren en espais consagrats. L'estadi és el "temple" on tenen lloc els ritus més importants que genera el futbol, de tal manera que es converteix en un objecte de veritable devoció. L'actitud que tenen els seguidors, sobretot els més fidels, és la mateixa que té qualsevol creient envers els seus llocs sagrats.

Així, la gespa només pot ser tocada pels "oficiants", per la qual cosa irradia aquesta atracció sacralitzadora. Quan fa anys es va canviar la gespa del Camp Nou, aquesta fou venuda en porcions¹⁷⁰. Molts seguidors la van replantar en els seus jardins o torretes. Una cosa semblant es va viure en el darrer partit jugat a Sarrià, l'estadi "mític" de l'Espanyol, venut per problemes econòmics del club, quan els seguidors espanyolistes van envair el camp de joc i, davant la impotència de la policia que es va veure desbordada, molts afeccionats arrancaven trossos de gespa per emportar-se-la com a record, amb una cura impressionant i amb alguna llàgrima als ulls per part de més d'un¹⁷¹. Més d'un informant s'ha emocionat literalment en pensar en la possibilitat de poder tocar la gespa de l'estadi.

Aquesta actitud religiosa cap als estadis s'observa en tots els equips de futbol. Molt eloqüent és el conegut fet que molts seguidors del Liverpool F.C. deixen escrit que, en morir, es dispersin les seves cendres al mític estadi d'Anfield Road.

En la mateixa línia, són il·lustratives les jornades de portes obertes que el F.C. Barcelona ofereix a l'afecció, coincidint amb les vacances escolars de Nadal. Unes

¹⁷⁰ A la Fira Barçamania de 1994, fira dedicada als productes comercials relacionats amb el F.C. Barcelona, es van posar a la venda 6.000 porcions de la gespa del Camp Nou sobre la qual va jugar l'equip entre els anys 1990 i 1994 al preu de 9.994 pessetes (*El País*, 22 de setembre de 1994). La gespa es va haver de canviar aquell estiu per reformes a l'estadi.

¹⁷¹ "Cuando la fábrica anda mal, los números rojos mandan sacrificar el activo de la empresa. Uno de los gigantescos supermercados *Carrefour*, de Buenos Aires, se alza sobre las ruinas del estadio del club San Lorenzo. Cuando el estadio fue demolido, a mediados de 1983, los hinchas se llevaban, llorando, un puñado de tierra en el bolsillo." (Galeano, 1995:126)

jornades que consten d'una visita guiada per totes les dependències del club. Per als seguidors, té un valor especial perquè se'ls permet visitar, tocar, sentir, espais que només estan a l'abast dels jugadors, tècnics, directius i treballadors. Per un dia, podran entrar als vestidors, a la capella, a la sala de premsa..., i palpar la sacralitat. En aquestes jornades, el públic que predomina és el familiar. El pare o els pares amb els fills continuen un procés de socialització en blaugrana, una educació sentimental que comença en néixer i que té un ritm de pas en aquest moment que, per a molts infants, suposa la primera visita a l'estadi i als llocs sagrats, normalment amagats als simples "devots". Els neòfits s'introdueixen al santuari i entren en contacte amb els objectes sagrats de la tribu. Els fills reben el barcelonisme de la mateixa manera que van rebre la llengua que parlen, per exemple. Aquest aprenentatge, normalment, dura tota la vida, tret d'alguna deserció o "conversió" a l'equip rival, explicada molt sovint dins de la lluita generacional o de la voluntat de distanciament de l'individu del seu grup familiar d'origen, comportament que es pot donar més d'un cop en l'anomenada adolescència.

Els estadis de futbol són les grans catedrals del segle XX i, per tant, llocs de devoció i pelegrinatge pels fidels i pels afeccionats en general. Un dia qualsevol de l'any, el Camp Nou està ple de turistes, escolars i seguidors que vénen a veure les instal·lacions barcelonistes i concretament el Museu de F.C. Barcelona, que a més inclou una visita a la llotja de l'estadi on els qui han pagat l'entrada podran observar el camp de joc, buit, però amb tota la seva majestuositat. Els autobusos turístics dels Transports Metropolitans de Barcelona inclouen el Camp Nou entre les seves parades obligades per conèixer la ciutat i els seus indrets més característics. Vint-i-set parades per conèixer la Barcelona de Gaudí (temple de la Sagrada Família, la Pedrera), els museus de la ciutat (Museu Marítim, Museu Nacional d'Art Catalunya, Museu-monestir de Pedralbes, Museu d'Història de Catalunya...), els seus artistes (Fundació Antoni Tàpies, Fundació Joan Miró...), els carrers més importants, el Palau de la Música Catalana, El Port, Montjuïc i el santuari blaugrana, l'estadi i el Museu del F.C. Barceona.

Els seguidors tenen amb els espais i objectes sagrats una actitud que va més enllà del fetitxisme. Els "fidels" veneren les imatges, les relíquies, els objectes que han estat en contacte amb la sacralitat, els espais mítics, els ídols... La seva possessió, o una part

d'ella que els evoqui, és una participació de la sacralitat de què són dipositaris. I no importa que sigui un tot, com deia, qualsevol part té els mateixos efectes que el tot. La relíquia, per exemple, evoca tota la sentimentalitat i significació que hom projecta a la totalitat de l'emblema totèmic.

Així, per exemple, l'estadi de Wembley, “la catedral del futbol”, per als culers té un valor afegit com un lloc sagrat perquè va ser l'escenari d'una gran gesta. La seva gespa va estar en contacte directe amb els jugadors deïficats d'aquell equip que va protagonitzar la fita mítica més important de la història del barcelonisme: la consecució de la Copa d'Europa de Campions el 20 de maig de 1992. Molt eloqüent del que intento dir és el que va fer el periodista i excel·lent professional, Joaquim Maria Puyal, aquell mateix dia en acabar la final:

“Mi amigo Joan Gelabert, el técnico que me acompaña desde hace más de diez años, no me lo permitiría. ¿Sabe qué hicimos al acabar aquel partido? Bajamos al campo de juego y cortamos algo de césped junto al poste, justo por donde se coló el balón de Koeman. Mi secretaria lo guarda en una cajita.”
(Ferrerres, 1998:111)

Aquest grapat de gespa havia deixat de ser un simple tros de gespa per ser una representació del mite i de la pròpia sacralitat. És com terra santa. Joaquim Maria Puyal no va fer res que no farien i fan molts barcelonistes. Anys després, quan l'estadi de Wembley havia de ser enderrocat per construir-ne un de nou, els gestors del mític estadi pels afeccionats al futbol va posar a subhasta pública diferents peces. Entre els centenars de col·leccionistes hi havia el F.C. Barcelona, que va enviar una representació d'incògnit per aconseguir algunes peces per al seu santuari particular, el Museu del Barça, al millor preu possible. Les porteries, les banquetes, la barana de davant de la llotja, un dels 39 esglaons de l'escala cap a la glòria que puja des de la gespa fins la llotja on es recollia la copa i dues cadires de la llotja reial entre altres objectes, van ser comprats per la delegació blaugrana. Particularment, un directiu va comprar, també, el metre quadrat de gespa des d'on Koeman va llençar la falta que acabaria en el gol de la victòria d'aquella final.

Els seguidors adoren qualsevol objecte que ha estat utilitzat en qualsevol dels rituals barcelonistes, o que porti sobre ell l'emblema totèmic, o una part dels llocs sants o qualsevol cosa que hagi estat en contacte amb els mateixos “sants”. Per això adquireix

i/o adora samarretes, pilotes autografiades, banderes, entrades dels partits, fotografies dels jugadors o “persones rituals” (servidores del sagrat) en llenguatge de Hobsbawm i qualsevol cosa que reproduïxi o evoqui l’emblema totèmic. Evidentment, que com més autèntic sigui l’objecte més valor tindrà. No és el mateix una samarreta suada pel propi ídol (unció directa) que una rèplica comprada. De la mateixa manera que no és el mateix una fotografia comprada que una fotografia feta amb la pròpia càmera o signada pel jugador deïficat que testimonia la proximitat a què s’ha estat de la sacralitat, però també és millor la rèplica que res. Qui no pot anar a Lourdes es procura aigua embotellada de la font.

Lògicament, al voltant del Barça es monta tot un negoci de venda d’objectes amb els colors i l’escut blaugranes com a tema central¹⁷². De fet, cada any s’organitza una fira de productes barcelonistes, Barçamania, que acull centenars de comerciants d’aquests productes i que rep milers de visitants/compradors¹⁷³. En aquesta fira es ven de tot amb els colors o l’escut del Barça: licor, enciclopèdies, rellotges, bolígrafs, escultures, calçotets, vi, clauers, davantals, mantes, patates fregides, caramels, encenedors, matalassos, paraigües, pitets, etc. I és que existeix un enorme mercat amb el Barça com a objecte de culte. Tot bon seguidor (es podria fer tota una gradació en la intensitat amb què es viu aquesta manifestació quasi religiosa) té a casa seva el seu petit santuari domèstic on guarda retalls de diaris, fotos, bufandes, banderes, etc., i els objectes més inversemblants que es pugui imaginar.

La venda de productes amb la “marca” Barça, la publicitat i els ingressos per les transmissions esportives s’estan convertint en els pilars econòmics del finançament dels clubs. Les aportacions dels socis i els ingressos per la venda d’entrades per als partits abans eren el percentatge més alt del finançament dels clubs de futbol. Cada dia més, aquest percentatge es va reduint en favor dels que s’anomenaven, fins fa poc, els ingressos atípics, és a dir, tots aquells que no aporten directament els socis i seguidors.

¹⁷² Començant per la mateixa premsa esportiva, que no para de vendre productes barcelonistes per estimular la venda de diaris i aconseguir uns diners extra amb la devoció dels milers de barcelonistes. Així, han venut des de coberteries i vaixelles fins a vídeos, samarretes, rellotges, CD, trivials, àlbums, monedes, etc.

¹⁷³ Per la XVII edició, a la qual vaig assistir, van passar més de mig milió de persones segons l’organització.

Aprofito per dir, però, que malgrat tots els diners que l'entitat blaugrana mou, dir que el Barça és purament un negoci no és correcte. M'agradaria que quedés clar que es fa negoci amb el Barça, que és molt diferent, i que no és possible reduir l'explicació de l'èxit del futbol i dels grans clubs de futbol a raons purament mercantilistes, com sovint han fet i fan alguns. Com diu Lever, “el enfoque norteamericano del deporte como negocio es la excepción y no la regla” (Lever, 1985:35). I afirmar que l'èxit social i l'objectiu de ser del Barça no són els diners, no vol dir no reconèixer que hi ha una quantitat enorme de gent que en viu directament o indirecta. Hi ha milers de persones que, com deia el periodista Àlex Botines, estan regalades al Barça perquè li deuen tot:

“Àlex Botines, un innovador en el género del periodismo deportivo, prematuramente desaparecido en 1986, a los 38 años de edad, decía a quienes acusaban a algunos periodistas de estar a sueldo del Barça: “Yo no estoy vendido al Barça, estoy regalado”.” (Bañeres, 2000:174)

El que fa que corrin tants diners al voltant del Barça, mitjans de comunicació, publicitat, etc., és el seu enorme valor simbolicoritual i el desig de milers de “fidels” de consumir aquest valor.

L'adquisició d'objectes sagrats i la participació en els ritus barcelonistes tenen una gran significació. A través d'aquestes pràctiques, el seguidor entra en comunió amb el club i amb el que representa. La comunió és aquell acte pel qual els humans participen del sagrat representat, en el cas del Barça pel seus colors, escut, himne, nom i tot allò que porta damunt seu l'emblema totèmic, perquè encarnen significats sagrats, “tradiciones entrañables, que se expresan en las canchas de fútbol pero vienen de lo hondo de la historia de una comunidad” (Galeano, 1995:127). I és per això que, qui representa o allò que porta l'emblema deixa de ser un simple humà o una cosa profana. El jugador que du la samarreta del Barça, malgrat alguns no ho portin bé o no ho entenguin, deixa de ser un simple mortal per passar a representar el paper de sant/heroi i, com a tal, ser subjecte d'atracció pels seguidors que el voldran tocar, tenir un autògraf seu o, si hi ha molta fortuna, la seva samarreta, etc. Posar-se la samarreta blaugrana és carregar, també, amb la sacralitat de l'emblema totèmic¹⁷⁴.

¹⁷⁴ D'un blaugrana que ha de ser immaculat, recordo haver escoltat en alguna emissora de ràdio que no recordo, que el recent fitxatge blaugrana, Alfonso, va estar ben assessorat en decidir canviar de color de botes;”El jugador barcelonista informó también de que ha decidido cambiar las botas blancas que utilizó durante su etapa en el Betis, que podrían recordar a los aficionados su pasado madridista, por otras de color

És el desig de comunió, en el sentit de participar del sagrat, el que explica aquestes devocions dels seguidors o, per exemple, que les penyes vulguin tenir el seu propi emblema o escut incrustat al mateix estadi. Així, cada any hi ha dies en què presidents de penyes i una nutrida representació de les penyes participen en un ritus que consisteix a col·locar l'escut de l'entitat al Camp Nou; o l'èxit que va tenir la Fundació del F.C. Barcelona amb la iniciativa recaptadora de diners consistent a incrustar una placa amb el nom de la persona dins de les parets internes del propi estadi. Un acte que recorda molt l'antiga pràctica religiosa catòlica —i d'altres similars en altres cultures— d'enterrar els morts a prop de les esglésies, quan no dins mateix dels temples per estar més a prop de la sacralitat, en contacte directe.

Però on realment es troba el reliquiari principal és en el Museu del Barça (Museu Josep Lluís Núñez). Hem de recordar que el pelegrinatge al Museu del Barça el converteix, des del 1999, en el museu més visitat de Catalunya, amb més d'un milió de visitants l'any, superant el Museu Picasso. La visita al museu del club com a les diferents exposicions que va fer el Barça amb motiu del centenari del club¹⁷⁵ et permeten experimentar la grandesa del club.

En el Museu del Barça s'hi pot trobar una magnífica col·lecció d'obres d'art dels principals artistes catalans: Miró, Tàpies, Dalí, Subirachs, Segrelles, Alumà, Clavé..., però, sobretot, tot un món sagrat: imatges dels vells herois, copes i trofeus, samarretes que van portar les figures, fotografies, records de les gestes, braçalets d'antics capitans, botes de futbol “màgiques”, regals de la societat civil catalana al Barça, i tot allò que recreï i evoqui tota la mitologia barcelonista. És el desig de participar i evocar els mites el que porta els seguidors al museu, a buscar el contacte directe amb les imatges i les relíquies. Aquelles relíquies que tothom voldria a casa seva, però que són patrimoni del club. És cert, també, que hi ha gent que hi va per un interès purament turístic, sobretot, els afeccionats futbolístics d'altres equips, de la mateixa manera que hi ha no creients

dorado, por ser éste “el color del Centenario del Barcelona y porque espero iniciar una nueva etapa dorada para mí y para el club”.”

¹⁷⁵ Aquesta exposició amb motiu del centenari del Barça organitzada per la Fundació del Barça i la Fundació “la Caixa” va ser itinerant per totes les capitals catalanes.

que visiten les catedrals per motius molt diversos com l'arquitectònic, o per testimoniar que s'hi ha estat.

Però de la mateixa manera que els símbols rituals i tot allò que porta l'emblema totèmic són motiu d'un gran respecte, el caràcter sagrat dels mateixos també s'observa a l'inrevés. Com a signes d'identitat d'una comunitat també són objecte d'atacs, profanacions i sacrilegis per part dels "enemics".

Així, entre els adversaris més violents es desfermaran tot tipus d'actes agressius que, si bé no acostumen a ser molt greus (malgrat que n'hi ha que sí, com el cas de l'assassinat d'Aitor Zabaleta, un seguidor de la Real, apunyalat per seguidors ultres de l'Atlético només pel fet de portar una bufanda del seu equip) i molt localitzats en un tipus de seguidor minoritari, són significatius pel substrat que es visibilitza en aquests comportaments.

Només partint d'aquesta actitud sagrada, per part de molts afeccionats, pels símbols rituals, es pot entendre, per exemple, la grollera actitud de seguidors culers que es van pixar a les parets de l'estadi Bernabéu (final de la Copa de Rei amb el Betis, 1997) i van embrutar les parets amb pintades insultants de l'estil de: "Putà Madrid, Putà Espanya, Visca el Barça i Visca Catalunya. Boixos Nois". Tota una declaració de principis però, sobretot, una profanació del temple sagrat del rival. O la crema de banderes dels equips rivals o el fet de robar bufandes dels adversaris, o les destrosses a locals de penyes de l'altre equip en una celebració de victòria, etc. Recordo, per exemple, que amb motiu del centenari del Barça, a Tarragona, es va posar en una plaça cèntrica de la ciutat un ninot inflable gegant que representava el Clam (la mascota del centenari del Barça). Doncs bé, aquesta imatge no va durar ni un dia. La mateixa nit va ser punxada per uns desconeguts.

Creuar, trencar, trepitjar els símbols identitaris sempre ha significat una violència simbòlica molt explícita en contra d'una comunitat, per la qual cosa no deixen de ser significatius, ja no tant els actes en si com les complicitats que hi ha al voltant. L'atac als símbols identitaris és un atac als sentiments col·lectius que representen i que es destrueixen en tant que portadors d'una informació. Els colors dels clubs estan

carregats d'una naturalesa mística que sobrepassa, de llarg, els purs significats esportius. Només des d'aquest punt de vista es poden entendre aquestes agressions sacrílegues. I no només això, sinó que l'enfrontament és entre dues identitats col·lectives que es perceben antagòniques, es representen a si mateixes de manera quasi religiosa i s'enfronten ritualment mitjançant, en aquest cas, el futbol, com veurem en el capítol 6: "Barça, metàfotra d'una guerra freda".

El Clam instal·lat a la font del Centenari de Tarragona. (Fotografia: Jordi Salvador)

El Clam punxat a la matinada. (Fotografia del Diari de Tarragona)

El Camp Nou, l'estadi del F.C. Barcelona.

Bus turístic dels Transports Metropolitans de Barcelona. Parada del Camp Nou. (Fotografia: Jordi Salvador)

La gespa del Camp Nou, "L'altar major", guarnida amb els símbols de la tribu. (Fotografia: Jordi Salvador)

Nen que llueix amb orgull l'equip del Barça que els Reis li han portat. (Fotografia: Jordi Salvador).

Nens i nenes lluint la samarreta del Barça i la senyera abans i durant un partit del F.C. Barcelona. "A menudo los hijos se nos parecen, así nos dan la primera satisfacción; (...). Cargan con nuestros dioses y nuestro idioma, nuestros rencores y nuestro porvenir..." ("Esos locos bajitos", Joan Manuel Serrat).

(Fotografies: Jordi Salvador).

Nen agafant un tros de gespa com a record.

*Iniciació "patrioticoesportiva".
(Fotografia: Jordi Salvador)*

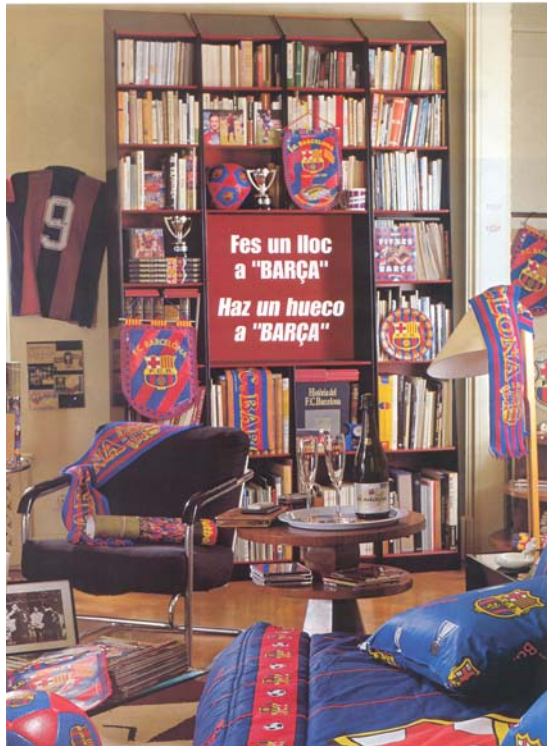
*Ritu en el qual s'incrusten els escuts de penyes
a la façana del Camp Nou.
(Fotografia: Jordi Salvador)*

*Plaques amb el nom dels seguidors que han comprat
el dret a quedar immortalitzats al cor mateix de
l'estadi. (Fotografia: Jordi Salvador)*

*Visita als vestidors del primer equip del Barça durant les jornades de portes obertes que el Club
ofereix anualment: "Per Nadal, Esport i Barça", desembre de 1998. (Fotografies: Jordi Salvador)*

Caricatura d'un "santuari" culer utilitzada per promocionar la revista Barça.

Pare Noel barcelonista.

Diferents productes comercials amb motius barcelonistes.

Pessebre amb figures amb els colors blaugranes.

L'escut de l'Avi.

“La Història continua” prestatgeria al Museu del F.C. Barcelona on destaca la Copa d’Europa de 1992, la Copa més prestigiosa que el Barça ha aconseguit. (Fotografia: Jordi Salvador)

També al museu es poden contemplar les botes amb què Ronald Koeman va xutar la pilota del gol de Wembley. (Fotografia Jordi Salvador)

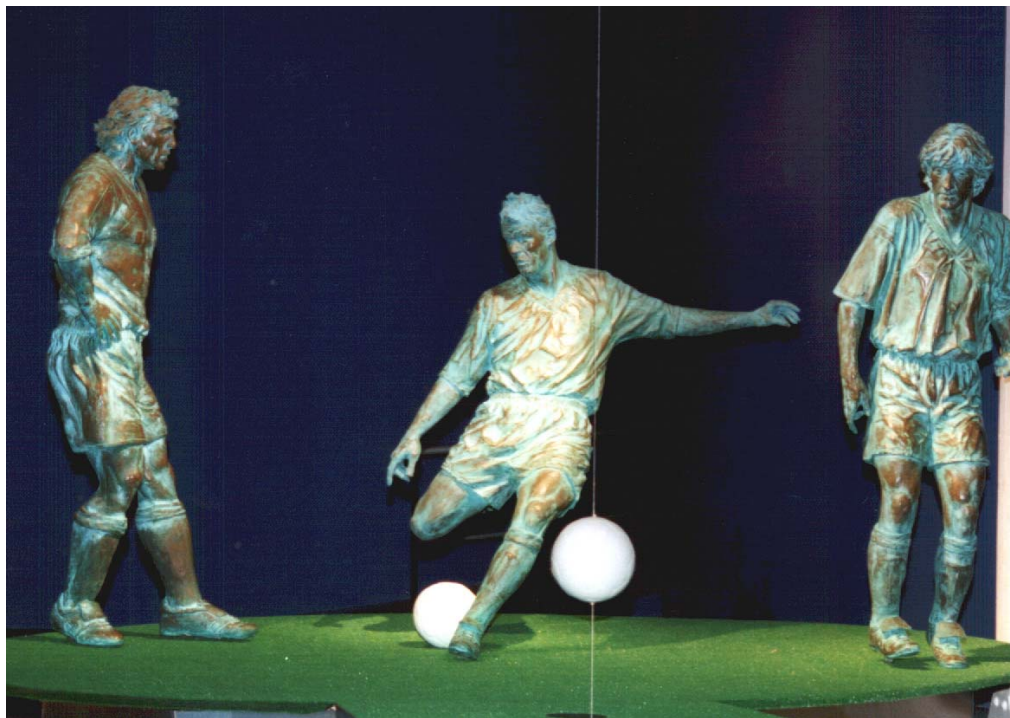
Vitrina dedicada a l’“equip de les cinc copes” que entrenava el llegendari Helenio Herrera. (Fotografia: Jordi Salvador)

En memòria del mític Kubala. (Fotografia: Jordi Salvador)

Samarretes de Sadurní i Cruyff, dos dels jugadors del Barça de la temporada 1973/74.(Fotografia: Jordi Salvador)

A la fotografia, una reproducció de l'històric gol de Wembley amb una estàtua dels protagonistes de tamany real dins l'exposició organitzada pel la Fundació del Barça i la Fundació "la Caixa" amb motiu del Centenari del club. (Fotografia: Jordi Salvador)

Els seguidors donen fe del seu contacte amb "oficiants" demanant autògrafs i fent les pròpies fotografies. (Fotografia: Jordi Salvador)

Seguidor que es posa la samarreta de l'ídol. (Fotografia: Jordi Salvador)

6. BARÇA: METÀFORA D'UNA GUERRA FREDA

“La guerra de una comunidad —guerra de naciones enteras y sobre todo de naciones civilizadas— siempre surge de una circunstancia política, y se manifiesta por una causa política. En consecuencia es un acto político (...). La guerra es la extensión pura de la política por otros medios. Observamos, por ende, que la guerra no es sólo un acto político, sino un instrumento político real, una extensión de la actividad política, una perpetración de la misma por otros medios.” (Clausewitz, 2003:40-41)

“Clausewitz pudo decir que la guerra es la política continuada por otros medios porque alguien, en el siglo XVII en el tránsito del siglo XVII al XVIII, ya había podido caracterizar y analizar la política como guerra continuada por otros medios.” (Foucault, 1992: 175)

6.1 UNA BATALLA RITUALITZADA

“El deporte serio no tiene nada que ver con el juego limpio. Está estrechamente ligado al odio, los celos, la jactancia, el desprecio de todas las reglas y el placer sádico de presenciar la violencia. En otras palabras, es una auténtica guerra salvo en que no hay tiroteos.” (George Orwell, a Morris, 1982:91)

Com veiem, en un partit de futbol es desenvolupa una o diverses representacions. Ara bé, i tornant al Barça-Madrid, el drama que es desenvolupa no és un drama qualsevol. Es tracta d'un enfrontament ritualitzat molt particular, amb l'aspecte formal d'una batalla teatralitzada amb grans dosis de realisme, com tractaré de descriure en aquest capítol, i plena d'un contingut enormement interessant que posteriorment analitzaré en el capítol 6.3

Una de les característiques més particulars dels rituals esportius, i que li donen una gran credibilitat dramàtica, és el seu caire competitiu consubstancial als mateixos. Si en els partits de futbol podem veure tot un seguit d'arguments que van des d'allò més còmic a la màxima tragèdia, en molts partits, i sens dubte en qualsevol Barça-Madrid, es representa i es viu una lluita amb grans dosis de realisme resultat del component agonístic que comporta tot esport.

Tots els esports es basen en una competició. Fins i tot aquells esports més individualistes, com l'alpinisme, són una competició, ja sigui amb la natura o un repte que es fa un mateix. I tots els esports tenen un component violent inherent, en menor o major mesura, segons les èpoques i els esports. Cal recordar que la matriu històrica d'on surten els esports són lluites més reals que no pas simbòliques, per l'extremada violència que contenen vistos des d'ulls actuals.

El paral·lelisme que sovint es fa amb la guerra en parlar de l'esport no és gratuït. El partit de futbol, i tot el que l'envolta, utilitza constantment tota una retòrica i un camp semàntic molt bèl·lic. De fet, el futbol, com molts esports, és un joc que com la guerra està basat en la confrontació entre dos bàndols que lluiten per un bé que no es pot repartir: el triomf, l'honor, el sentiment de superioritat, l'orgull del grup (valors, tots, molt castrenses). I el resultat és únic: la victòria o la derrota de l'adversari o enemic.

La naturalesa del joc, el seu caire agonàl (d'aquí el terme agonia, la lluita entre la vida i la mort), fa que, amb facilitat, els equips puguin ser vistos com a exèrcits, i els jugadors com a guerrers. Posem un exemple: en unes declaracions efectuades el 17 de desembre de 2003, el president del Barça, Joan Laporta, comparava la política de fitxatges del Barça amb la del Real Madrid, i conclouïa que el "Real Madrid tenia quatre portavions en fitxatges i nosaltres, només un", referint-se al nombre de jugadors *cracks*.

Al component agonístic, cal afegir que el futbol és un esport amb molt contacte físic¹⁷⁶, on sovint es poden veure puntades de peu, violència física i verbal, empentes, estirades de samarreta, travetes, cops de colze, lesions, sortida de jugadors en llitera, jugadors que sagnen, insults, amenaces, fanfarronades, escopinades, expulsions, etc., i d'altres situacions on el component violent inherent al joc sobrepasa les normes que regeixen la vida quotidiana (amb el "perill" que de vegades s'escapin del marc acotat de l'estadi), excepte en estats d'excepció com la guerra. Una mica de sang vessada al camp

¹⁷⁶ "Perquè l'esport, encara que sia intel·ligent, encara que segueixi els ritmes, les pautes, és, per damunt de tot, violència, violència reglamentada." (Sagarra, 2001:665)

de joc dota l'espectacle de molta credibilitat i de la versemblança que manca en altres activitats recreatives a què assistim com a espectadors¹⁷⁷.

L'escenografia bèl·lica, més la lluita que es desenvolupa a la gespa, provoca en els espectadors una "emoció mimètica", en llenguatge d'Elias/Dunning (1992), tremendament realista però, alhora, inofensiva¹⁷⁸. El públic gaudeix rebent dosis controlades de violència, de guerra, de bogeria, etc., de la mateixa manera que l'espectador de cinema pot gaudir d'una pel·lícula violenta, trista o humorística..., que el porta a plorar o riure del que es projecta a la pantalla.

L'estadi delimita un espai lúdic i, alhora, de permissivitat (capítol, 2.1), amb les expressions de violència verbal i gestuals dels espectadors/afecionats i amb el contacte

¹⁷⁷ I, d'altra banda, s'accentua el caire sacramental i ritual de l'espectacle. Cal pensar que la sang és un element molt present en les cerimònies i ritus religiosos de totes les cultures.

físic permès a la gespa entre els jugadors que produeixen un plaer que les nostres societats “civilitzades” han acotat a aquests espais tancats. El partit serà, llavors, sempre una batalla, però una batalla controlada malgrat el seu realisme.

Una altra característica que accentua aquesta similitud entre el que passa a l'estadi i el que passa en un camp de batalla és que en el futbol mai guanya o perd un individu, sempre perd l'equip i el conjunt que forma el club. I encara més, no oblidem que els protagonistes de l'espectacle defensen els “nostres” colors (samarreta/bandera), els “nostres” símbols, les insígnies que ens diferencien dels “altres” i que condensen “tot el que som”, que és la funció principal, per exemple, de les banderes, que no falten mai als estadis (amb tot el que signifiquen a la guerra i a la vida civil) i, cada cop més, també les samarretes dels clubs de futbol¹⁷⁹.

Hem vist que una de les particularitats del partit de futbol que l'emparenta amb els ritus és el caire participatiu dels espectadors en el drama que es desenvolupa. Jo aniria més enllà, i parlaria del compromís militant, inherent als aficionats al futbol. La gent no va a veure futbol, va a viure el futbol. Si la contribució eliasiana a la teoria de l'esport, la recerca d'emocions, era un dels pilars explicatius de l'esport més acceptats a l'actualitat, lògicament, per tal que les emocions es puguin experimentar, cal un compromís en el joc superior al de simple espectador.

La gent quan veu un partit de futbol, i concretament un Barça-Madrid, no és neutral. No es pot ser indiferent. Va amb l'un o amb l'altre, hi ha un compromís amb una de les parts. I vol la victòria del seu equip per damunt de totes les coses. D'acord amb Bromberger (1995)¹⁸⁰, la condició de militant competitiu de l'aficionat al futbol és una de les claus de la passió, i la raó que fa que el drama sigui tan real. No existeixen els aficionats asèptics, “esportivament purs”, que veuen futbol com qui mira un anunci publicitari, sense més interès que el de gaudir de l'esport-art. L'aficionat és seguidor

¹⁷⁸ “Además, las victorias deportivas son simplemente simbólicas. Es posible ganar o perder prestigio, pero ningún bien cambia de mano ni hay soldados muertos o aprisionados.” (Lever, 1985:27)

¹⁷⁹ Per exemple, en les darreres diada nacional de Catalunya, he observat que, entre els manifestants més actius, cada cop hi havia més joves amb la samarreta de la selecció catalana de futbol.

¹⁸⁰ “Tout spectateur est un tant soit peu supporter. Sans cette excitation partisane, le match perd, on l'a dit, sa force dramatique et son piment émotionnel.” (Bromberger, 1995:229)

d'un equip, "és" d'un equip, i només adoptarà l'actitud contemplativa, que abans comentava, quan el seu equip no juga, és a dir, entre batalla i batalla, durant el repòs dels guerrers i, tot i així, no és difícil que per raons diverses acabi preferint la victòria d'un o altre adversari. No conec cap seguidor de futbol, per molt que s'estimi aquest esport i segueixi tot tipus d'esdeveniments futbolístics, o sigui un erudit en futbol mundial, etc., que no tingui un equip de referència. I no només això, en el cas del Barça, conec molta gent que només segueix aquest equip, només s'interessa pels seus partits, els seus jugadors i l'actualitat informativa del seu club. No és difícil trobar seguidors que davant la pregunta "t'agrada el futbol?" contesten que el que els agrada és el Barça. No miren altres partits o no ho fan habitualment. Hi ha molts culers que necessiten saber què ha fet el seu equip sempre abans d'anar a dormir si per les raons que sigui no han pogut anar a l'estadi o escoltar-lo per la ràdio o veure'l per televisió.

La posada en escena al voltant del partit de futbol comporta que els mateixos espectadors deixin de ser només individus, per formar part del cos social definit pel Barça, que coincideix, metonímicament, amb Catalunya en el procés de fusió simbòlica que crec que he anat descrivint al llarg dels anteriors capítols¹⁸¹. Es pot veure que hi ha una total identificació amb l'equip i la institució que representa, i una identificació que s'imbueix d'aquest caràcter bèl·lic, com molt bé ha observat Manuel Vázquez Montalbán, en definir el Barça com "l'exèrcit desarmat de la catalanitat".

Més explícits en la marcialitat que envolta els partits, sí que són els anomenats grups radicals o ultres i tota la seva presentació en públic, que va des d'uniformes paramilitars fins als significatius noms dels mateixos grups: Almogàvers, Boixos Nois, Sang Culé, Ultra Sur, Brigadas Blanquiazules, Comandos..., grups que realment viuen el partit com si d'un "joc" de guerra es tractés¹⁸². Però el caire guerrer, en major o menor mesura, és propi de tots els espectadors, i no només el perfil extrem que representen els grups ultres.

¹⁸¹ A tall d'anècdota, tot parlant d'aquesta confusió entre el símbol i el que representa, és significatiu el lapsus que va tenir l'expresident Núñez en el discurs fet en directe per televisió a l'Ajuntament de Barcelona en ocasió de la celebració de la Lliga de 1998: "Núñez: Fem aquesta oferta a la ciutat, a aquesta casa de la ciutat, aquesta ciutat olímpica, aquesta ciutat que porta el nom del nostre club, o nosaltres portem el nom de la ciutat... eh?" (recollit a Bassas/Capdevila, 2004:165)

¹⁸² Això no vol dir que la violència ritual pugui, en ocasions comptades, passar a violència real.

A nivell simbòlic, la victòria, la glòria de l'equip, passa per la destrucció de l'altre. Un club ho guanyarà tot i l'altre, res. No hi ha victòria sense derrota. Hi ha molt en joc, i el seguidor identificat amb el seu equip viurà, per efecte de la mimesi, com a seva la batalla que succeeix al terreny de joc. I no cal anar a un Barça-Madrid on, evidentment, això es multiplica per observar aquesta implicació militant; en qualsevol partit on l'honor del barri o el de l'escola¹⁸³ estigui en joc, es poden veure actituds d'extremada bel·licositat: “Vinga, s’ha de matxucar”, “mata’l”, “àrbitre, fill de puta”, i d’altres expressions irreproduïbles. L’enemic, igual que a la guerra, s’ha transformat en un ésser odiós, deshumanitzat i presentat de tal manera que l’agressió física es veu com a desitjable, normalment a nivell verbal i gestual.

La lluita per l'honor, la glòria, l'orgull, la victòria, en definitiva, és un bé massa preuat per als humans, com per jugar-hi simplement. De fet, fins i tot en les més grans pallisses, el pitjor que li pot passar a un equip és que no marqui ni el “gol de l'honor” i el millor, poder fer la “volta d'honor” a l'estadi per oferir la Copa.

Els partits amistosos sense res en joc no tenen més atractiu que conèixer els nous jugadors, imaginar-se les futures victòries, adquirir il·lusió, etc. No passaran mai de ser un aperitiu de les grans batalles del futur o de metadona dels llargs estius sense futbol.

La guerra té, doncs, molt a veure amb la lluita per aquests valors intangibles, de vegades, més del que ens pensem.

“El empeño por el poderío material, hasta en condiciones de cultura desarrollada, y en el caso en que los políticos que planean la guerra, la consideran como una cuestión de poder, se hallan, en la mayoría de los casos subordinado por completo a motivos como el orgullo, la gloria, el prestigio y el esplendor de la superioridad o del predominio. Con el concepto de gloria, comprensible para todos, se puede explicar la esencia de todas las grandes guerras agresivas, desde la antigüedad hasta hoy, mucho mejor que con cualquier otra teoría razonable de fuerzas económicas o consideraciones políticas.” (Huizinga 1994:111)

¹⁸³ Qui ha entrenat equips infantils sap perfectament que el comportament dels pares i mares és sovint molt poc “esportiu”. No és extraordinari veure com els pares i mares s’enfaden, insulten els àrbitres o arriben a les mans amb els progenitors de l'equip contrari davant dels mateixos fills.

Què eren els duels, sinó una lluita amb una reglamentació tan permissiva que permetia la mort dels lluitadors que, ferits en el seu orgull, buscaven la venjança, només possible amb la sang vessada de l'enemic¹⁸⁴?

Els afeccionats desplaçant-se a una altra ciutat són el més semblant que hi ha, en èpoques de pau, a un exèrcit d'ocupació. Vaig assistir a una final de Copa a Madrid entre el Saragossa i el Barça, i recordo les "hordes" del Barça movent-se per la capital amb una cridòria i ostentació simbòlica increïble. La massa semblava imparable. De fet, més d'una botiga i, sobretot, els grans magatzems, van patir robatoris fets en l'anonimat de la massa (pillatge), així com les nombroses parets que van ser embrutades amb pintades barcelonistes i catalanistes. I això que l'afecció del Barça té merescuda fama de "civilitzada". Evidentment, la majoria de la gent només semblava un exèrcit, però res més.

És també fàcil veure aquest caire guerrer en qualsevol dels actors principals del partit i en tota l'atmosfera que l'envolta. Abans d'un partit important, els jugadors romandran concentrats un o més dies. La "concentració" centrarà el jugador en la transcendència del matx, trencarà la rutina i envoltarà el jugador del partit que ha de jugar. Evidentment, la concentració serà sense la presència de dones ni núvies (si la concentració és més llarga, hi ha entrenadors, sobretot de seleccions, que avui dia són més tolerants amb la pràctica sexual, però no són, ni de bon tros, la majoria). Hi haurà entrenaments que seran a porta tancada per evitar l'espionatge; quan són oberts, els seguidors mobilitzats superaran fàcilment la xifra de 2.000 persones presenciant l'entrenament; els donaran força. Més d'un cop, hi ha hagut grups que han anat a intimidar els jugadors contraris com un "escamot de càstig" intentant que, amb el soroll, l'enemic no descansi suficient a l'hotel de concentració i sigui així més feble.

Un altre exemple de bel·licositat, la trobem, per exemple, en el tractament que reben els jugadors que canvien de club i, sobretot, quan se'n van a l'equip rival. Aquest

¹⁸⁴ "El duelo es, por naturaleza, una forma lúdica ritual, es una reglamentación de la pelea mortal que se inicia en estado de incontenible cólera. El lugar donde se juega es un campo de juego; las armas deben ser idénticas; se comienza y se pone término con una señal; el número de disparos o de tiempos está prescrito. Y como derramamiento de sangre, responde por completo a la exigencia de que el honor hay que vengarlo con sangre." (Huizinga, 1987:115)

acte és considerat com una traïció, i no s'accepta per part de l'afecció el discurs del jugador, basat en el fet que és professional i que és un canvi d'empresa. És il·lustratiu el cas de l'exjugador del F.C. Barcelona Michael Laudrup. Un jugador que formava part de l'anomenat *dream team*, en el llenguatge mitològic barcelonista, un equip que ho va guanyar tot a la primera meitat dels noranta i un jugador que va arribar a ser estimadíssim per tots els afeccionats culers, fins al punt que, per tal d'evitar la seva marxa, es van arribar a recollir milers de signatures. Laudrup¹⁸⁵, al final, va fitxar pel Real Madrid. Això va fer molt de mal i totes les simpaties i amors vers el jugador es van transformar en odi per part d'un gran nombre d'afeccionats. La rebuda tremendament hostil que tingué el primer dia que es va presentar a jugar al Camp Nou amb la samarreta blanca, així ho demostra. Rebé un munt d'insults i una xiulada espectacular cada cop que tocava la pilota durant tot el partit. El mateix jugador va manifestar que mai s'havia sentit tan odiat en un camp de futbol i que va estar tot el partit com a paralitzat, sobrepassat per les reaccions. Ressalto una pancarta que es va poder llegir a l'estadi durant uns minuts (abans de ser retirada) que, pel fet de ser una, es pot dir que no és significativa, però la cosa canvia, al meu parer, en llegir el contingut de la mateixa, en la qual se li desitjava la mort: "Fernando Martín, Petrovic, Juanito¹⁸⁶... Laudrup serás el próximo"; o "Laudrup escoria". El jugador no entenia res i li semblava increïble¹⁸⁷. Evidentment, la lògica del jugador, intentant marcar gols al Camp Nou i amb la samarreta blanca, molt afectat segons les declaracions efectuades després del partit als mitjans de comunicació, res tenia a veure amb la lògica de molts afeccionats i del futbol en general, que impossibilitava que l'afecció del Barça el rebés d'altra manera i el respectés. I el mateix passa a l'inrevés, només cal observar com era rebut l'exmadridista Luis Enrique al Bernabéu.

¹⁸⁵ Hi ha gent que encara recorda Laudrup cantant en un disc de celebració de la primera Lliga amb Cruyff d'entrenador, en què uns quants components de l'equip del Barça entonaven un parell de cançons, una estrofa cadascun. En una d'aquestes estrofes, Laudrup cantava un fragment que deia: "...a dalt de tot la nostra senyera símbol de generacions ha donat pel món la volta sencera...", i la cançó continuava en la mateixa línia. Com pot ser vist el jugador que canta a la senyera i després milita sota la bandera de l'enemic sinó com un traïdor o un apòstata?

¹⁸⁶ Tots tres jugadors carismàtics del Real Madrid, morts en accident de trànsit. Els dos primers, jugadors de bàsquet i el darrer, de futbol.

¹⁸⁷ Anys més tard, amb la maduresa i la distància en el temps, Laudrup declarava: "Amb el temps vaig entendre que fitxar pel Madrid havia estat un cop molt dur per a l'afició barcelonista." (*El 9 Esportiu*, 6 de febrer de 2004)

Anys després, quan Laudrup va tornar a trepitjar el Camp Nou en l'homenatge a Cruyff, no va haver d'escoltar cap xiulada, i sí bastants aplaudiments. La pel·lícula que s'estava filmant tenia una altra temàtica, i l'afecció sap canviar de registre. El que es va atacar el primer cop que va tornar no va ser la persona, sinó el rol i la nova funció que representava al Camp Nou.

Més il·lustratiu és encara el “cas” Figo. Luis Figo, un jugador portuguès estimadíssim per a l'afecció blaugrana, tant o més que Michael Laudrup, amb la diferència que, possiblement, Figo sempre va estar més compromès amb els colors blaugranes i els seus significats metaesportius des de pràcticament l'arribada al club. Amic íntim de Josep Guardiola, Luis Figo va arribar a ser capità del primer equip del Barça i el *crack* referent de l'afecció culer durant molts anys. Figo celebrava gols petonejant l'escut barcelonista, es queixava de la persecució arbitral, perquè deia que pertanyia a un equip català, celebrava els títols al balcó de la Generalitat com el qui més i feia cantar a l'afició allò de “blancos llorones felicita a los campeones”. El jugador portuguès havia assolit la categoria d'idol barcelonista fins que els diners ofertats pel president del Real Madrid el porten a fitxar per l'“etern enemic”, los “llorones”.

Florentino Pérez va prometre a les eleccions, com a reclam del seu projecte esportiu, que fitxaria l'estrella barcelonista i així va ser, Luis Figo va ser l'any 2000 el, aleshores, fitxatge més car de la història del futbol.

El diari *ABC* titula la seva portada amb un “El Barça declara la guerra al Madrid por el fichaje de Figo”, en referència a la resposta de l'aleshores president barcelonista, Joan Gaspart, que està a l'alçada d'un soci més:

“Yo no soy rencoroso, pero ésta se la guardo. Durante los cinco años que seré presidente del Barça lo tendré en mi mente. En mi mesita de noche me acordaré todos los días de cómo ha empezado el presidente del Real Madrid. No se lo voy a devolver. No voy a olvidarlo, que es diferente. A mí, el que me la hace, me la paga. Cuándo y cómo, ya veremos. En la vida, no vale todo.” (Joan Gaspart al diari *Mundo Deportivo* del 25 de juliol del 2000)

Pensava que difícilment podria tornar a veure un cas que provoqués tant de rencor, tanta hostilitat envers un jugador després d'haver vist com van reaccionar molts seguidors del Barça amb la “traïció” de Laudrup, però estava equivocat. La reacció dels

afecionats del Barça contra el nou enemic número u superava qualsevol altra història de desamor. L'heroi havia “abandonat” els seus seguidors, i els culers, com l'infant de P3 que no entén que la pilota a l'escola mai és només d'ell, s'enfaden seriosament i són víctimes de la seva ingenuïtat i de la seva sentimentalitat que respon a una lògica que no té res a veure amb la dels jugadors professionals. Els socis s'estimen una samarreta, uns colors i un club de per vida i, malgrat que entenen que els jugadors es mouen per altres interessos, mai ho acaben de voler-ho assumir, com l'infant que es resisteix a acceptar qui són els reis. Els afecionats sempre s'obliden d'aquesta dura veritat en un joc en què moltes vegades la ficció supleix la realitat i se n'escapa¹⁸⁸.

La marxa de Luis Figo és una qüestió nacional, el jugador és l'objecte de les xerrades del carrer i els informadors, articulistes, omplen les pàgines dels diaris i informatius de radiotelevisió del país. La “traïció” de l'heroi es viu com una “desgràcia” comuna. Tot un xoc per a la societat culer que va provocar tot tipus de reaccions emocionals. Des de la màxima tristesa expressada en llàgrimes de seguidors que no es poden reprimir¹⁸⁹, fins un pare (informant) que va “obligar” els seus fills a trepitjar al passadís de casa la samarreta de Figo, abans idolatrada, i ara objecte d'un ritus iconoclasta o de desgreuge, una mena de catarsi familiar per alliberar-se d'un disgust tan gran. Les reaccions fora de mida —des d'una òptica no futbolística— es desencadenen en tot un seguit de comportaments emocionals per tot arreu de l'univers barcelonista. Excepcionalment, la Botiga del Barça anuncia als mitjans de comunicació que esborrarà gratuïtament el nom de Figo de totes les samarretes comprades a l'establiment amb aquest nom. El president de la Peña Luis Figo de Cedillo (Cáceres), Gonzalo Nevado, afirma:

“(...) esto es demasiado fuerte y no tiene perdón de Dios”. Nevado, molesto con el nuevo jugador del Real Madrid, comentó que no quiere tener ningún recuerdo del portugués en la sede de su peña -su propio bar- y que “desde este momento en este lugar queda prohibido hacer mención hacia ese nombre y voy a retirar todos los recuerdos que nos quedan de él”. “El nombre de la Peña como Luis Figo no va a seguir, te lo aseguro.” (*El Mundo Deportivo*, 24 de juliol de 2000)

¹⁸⁸ No és casualitat que Old Trafford, l'estadi del Manchester United, un dels estadis amb més prestigi i tradició del món sigui conegut com “el teatre dels somnis”.

¹⁸⁹ Ben il·lustrativa és la imatge de la filla de Josep Maldonado donada per TVC, el exsecretari d'Esports de la Generalitat, que no pot reprimir les llàgrimes de tristesa en veure sortir a la gespa el seu ídol amb la samarreta blanca i sent esbronat per tothom com mai. El seu pare consola la seva petita filla que plora de veritat.

El nom de Figo passa a ser sinònim de traïdor, i no només en l'argot esportiu. Per exemple, recordo que mesos després, en una visita de l'aleshores president de la Generalitat, Jordi Pujol, a Gandesa i a Falset va ser rebut per una multitud de manifestants en protesta pel Pla hidrològic nacional als crits de “traïdor”, “Figo, Figo” i una pancarta prou il·lustrativa que deia: “Traïdor, ets pitjor que Felip V”. Figo engrossava la llista de grans traïdors a la pàtria en la mitologia catalanista.

Però la gran catarsi encara havia d'arribar, el “malvat Figo”, com Laudrup¹⁹⁰, un dia havia de tornar al Camp Nou amb la samarreta blanca, i allí l'esperarien amb ganes, seria xiulat com mai, perquè com diu el seu company i amic, Pep Guardiola, “l'estimaven molt”. Això passa tres mesos després del fitxatge pel Real Madrid. La premsa escalfa l'ambient, com sempre, escrivint seguint una màxima del periodisme comercial d'escriure allò que el lector vol llegir. Figo sap què l'espera, coneix la professió i, com a bon jugador de futbol, és un bon actor. Dies abans declara: “Para el público será un espectáculo bonito; quien sufrirá soy yo, porque es como estar en la piel de un asesino” (*El Periódico*, 20 octubre de 2000). La comparació és immillorable, perquè realment representava el maligne en la representació que es desenvoluparia. Figo passava a ser per als culers l'àngel caigut. En la roda de premsa anterior els periodistes busquen titulars i li pregunten si ja se sent madridista. Luis Figo intentant rebaixar tensió (cosa que ja no estava a les seves mans) contesta: “—Soy portugués. ¿Y madridista no? —Soy portugués.” (*La Vanguardia*, 20-10-2000). La resposta és ben significativa i mostra, un cop més, les vinculacions entre la identitat nacional i la futbolística.

Figo arriba a Barcelona preparat per a un calvari. Des que posa els peus a l'aeroport, es troba un ambient tan hostil que obliga la Policia Nacional i els antidisturbis a protegir-lo, especialment contra les multituds que l'increpen. Figo ja no podrà passejar-se més de manera tranquil·la per la ciutat que abans l'adorava.

L'estadi està rodejat de policies antidisturbis convocats per un partit de “màxim risc”. Les forces de seguretat també rodegen la gespa del Camp Nou on ha de “jugar”

¹⁹⁰ I d'altres, com Schuster o Samitier, que també van canviar el Barcelona pel Real Madrid.

Luis Figo. L'escenari del drama presenta una decoració més bèl·lica que mai. Més de 200 pancartes estan penjades a les graderies amb tot tipus de retrets, alguns ben desagradables com "Figo, muérete". La resta de les pancartes fan referència a Figo en la seva nova condició: "Figo, traïdor", "pesetero", "Judas", "No irás al cielo"..., i tot tipus d'insults. El comentarista de l'estadi canta l'alineació del Real Madrid per megafonia. El nom dels jugadors és nomenat un per un, i fa una pausa còmplice en arribar a Luis Figo, perquè el públic pugui esclatar amb una de les xiulades més fortes i acarnissades de la història del Barça. La cara de Figo, que és ampliada pels qui viuen el drama des d'un altre punt de vista, la televisió, és un poema. Totes les jugades en què el portuguès toca la pilota són xiulades amb tota la força humana possible per quasi 100.000 persones. Figo, normalment, és l'encarregat de picar els córners, però en aquest primer partit al Camp Nou renuncia a fer-ho. L'hostilitat del públic i la por a una pluja d'objectes inviten a no fer-ho. Més tard, a la roda de premsa, tant l'entrenador madridista, Vicente del Bosque, com el mateix Figo donen a entendre que volien fugir de qualsevol provocació¹⁹¹. Sigui com sigui, de la mateixa manera que va succeir amb Michael Laudrup i Schuster, un Camp Nou intimidatori com mai, més un excel·lent marcatge del defensa del Barça, Puyol (el successor de Josep Guardiola com a ídol de la Masia i noi de la casa en l'imaginari blaugrana), impedeixen que Luis Figo faci res de profit¹⁹².

¹⁹¹ L'any següent en la seva segona visita amb la samarreta blanca, Figo sí que s'atreveix a llençar els córners, la qual cosa comporta una pluja d'objectes (entre els quals hi ha un cap de porc) per part de seguidors barcelonistes. Els objectes llençats, més el teatre dels jugadors madridistes que decideixen retirar-se als vestidors fins que la cosa no es calmi creen una situació encara més tensa al Camp Nou, que és castigat pel Comitè de Competició amb dos dies de tancament del seu estadi. Era el primer cop que se sancionava amb el tancament del Camp Nou des de 1925, en aquella ocasió per raons polítiques i sota la dictadura de Primo de Rivera. Figo, una vegada més, commociona la vida quotidiana de molts catalans. Segons *El Periódico*, "En el rànquing d'esdeveniments més notoris a Catalunya (2n semestre de l'any 2002), els enquestats situen al capdavant els conflictes de l'últim partit Barça-Madrid. En segon lloc apareixen els canvis del Govern, seguits dels accidents mortals de trànsit, l'atur, les inundacions i el judici de la farmacèutica d'Olot. En l'àmbit espanyol, el 92% cita la catàstrofe del Prestige com l'esdeveniment més destacable, seguit del terrorisme." (*El Periódico*, 9 de gener de 2003).

¹⁹² La traïció vista en el jugador que canvia d'equip i passa a jugar amb el rival és inherent als aficionats al futbol. Il·lustratiu, em sembla, el cas de Mo Johnson, jugador del Cèltic de Glasgow, que fitxà per l'equip rival, el Glasgow Rangers. Cal dir abans, que la rivalitat entre els dos clubs de Glasgow és de les més fortes que podem trobar en el món del futbol (per a més informació, llegir el llibre de Kuper (1996), *Football against the enemy*). Els dos clubs centenaris reuneixen dues afeccions dividides per la ideologia, origen social, religió i cultura. Els estadis viuen el conflicte social a les grades. Mentre l'afecció del Rangers insulta el Papa de Roma, crida a favor dels grups paramilitars protestants de l'Úlster i mostra banderes britàniques, els seguidors del Cèltic, un club fundat per immigrants irlandesos, que agrupa el sector catòlic d'origen irlandès d'Escòcia, juntament amb l'Hibernian (Irlanda en gaèlic), crida a favor de l'IRA, fa onejar banderes irlandeses i insulta la reina d'Anglaterra com a cap de l'església protestant d'Escòcia. La dicotomia entre les dues afeccions és total. Així, hi ha *pubs* del Cèltic i *pubs* del Rangers. Quan el 1989, la directiva de l'equip protestant va fitxar el jugador catòlic del Cèltic, Mo (Maurice) Johnson, els aficionats del Rangers no s'ho podien creure.

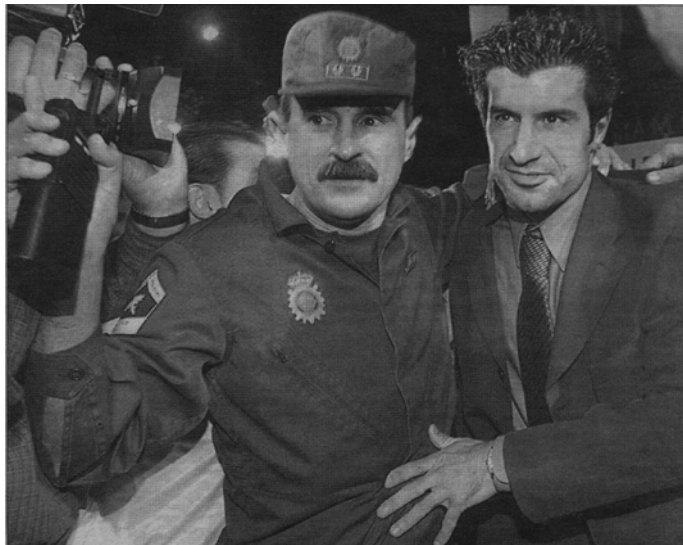
Tanta violència i revenja simbòlica no deixa de ser una expressió d'un dolor intens per la pèrdua. És lògic que en un ritual on s'afirma la identitat de manera contundent, on ets un dels "nostres" o ets dels "altres", amb la mateixa energia que es cohesiona el grup, es reprov i es reaccioni contra el dissident.

De fet, una tristesa, una desgràcia, igual que un enemic comú, socialment, té efectes tan eficaços en la cohesió grupal com la celebració d'una victòria (com veiem en el capítol 5.1). En qualsevol dels dos casos els individus s'agrupen més que mai i (re)creen comunitat.

L'heroi i capità del Barça fitxa per l'etern rival.

Centenars de socis van anar a l'estadi i van estripar els seus carnets de socis, d'altres van portar corones de flors a les portes de l'estadi en senyal de dol. I fins i tot va haver-hi una penya del Rangers que seguia la seva pròpia classificació de la Lliga i no comptava els punts obtinguts gràcies als gols marcats per Mo Johnson. La pressió envers el club i el jugador, amb constants amenaces de mort, va durar fins a la marxa d'aquest, mesos després. Evidentment, la batalla, de vegades, s'escapa de la gespa i de les grades.

Figo, “en la piel de un asesino”, és escortat per la Policia Nacional a la seva arribada a la ciutat de Barcelona.

Figo celebra un gol amb el Barça.

Pancarta de “rebuda”.

Figo celebrant un gol amb el Madrid.

Més recordatoris a l’antic heroi.

La policia protegint el “traïdor”.

Més judicis de la graderia.

Figo protegit pels antidisturbis a la gespa del Camp Nou.

Tot el camp és un clam d'odi, de ràbia, de tristesa..., envers el "desertor".

Publicitat

DIAMENGE 5 DE GENER DEL 2000 el Periódico 35

El veritable èxit és que t'estimin
(La resta és història)

Seguim sent els més estimats. Així ho demostren els nostres 53.000 nous lectors. Segons l'últim EGM, comptem amb la confiança de 764.000 lectors.

el Periódico
GRUP ZETA

El més llegit a Catalunya

Pàgina d'autopublicitat del diari El Periódico, un dels diaris més llegits de Catalunya juntament amb La Vanguardia.

A la final de l'Eurocopa de futbol Portugal 2004, que enfrontava les seleccions de Portugal i Grècia, minuts abans d'acabar el partit va saltar un "espontani" a la gespa i va llençar a la cara de Figo una bandera blaugrana. La fotografia va córrer per Internet entre molts seguidors culers.

Molts entrenadors i jugadors accepten fins a límits insospitats el seu paper de guerrers. Penso, per exemple, en l'exseleccionador de l'Argentina i l'aleshores entrenador del Sevilla F.C., Carlos Salvador Bilardo, de qui és coneguda la seva frase, enregistrada per la televisió en un partit Corunya-Sevilla, de "al enemigo, písalo, písalo"¹⁹³, dirigint-se tot colèric a un dels seus massatgistes quan s'interessava per un jugador rival; o les declaracions de l'entrenador del Badel de Zagreb d'handbol: "No vull jugadors covards, només valents que siguin capaços de morir per la pàtria i per mi." (*Avui*, 22.04.98); o les declaracions de Koeman, prèvies a una eliminatòria de Copa d'Europa amb el PSV (1988), quan va justificar l'entrada intencionada d'un company seu d'equip al jugador de l'equip rival, Tigana que estava "tocat", com una estratègia més del joc per tal de treure benefici en eliminar un rival desequilibrant. A més, l'acció havia estat decidida abans de començar el partit.

De fet, els jugadors que millor representen el seu paper de guerrers disposats a tot per defensar els colors del club, i més fidelment interpreten la seva condició de recipient simbòlic, són els més estimats i odiats pels rivals. És el cas d'Hugo Sánchez al

¹⁹³ L'entrenador va ser denunciat als tribunals ordinaris on va ser absolt entenent que l'expressió era en sentit figurat, malgrat el realisme que pogués haver donat a entendre l'actuació de l'entrenador. (*El País*, 24 de juny de 1999)

Real Madrid, de la “quinta del Buitre”, o de Hristo Stòitxkov, potser el jugador més carismàtic que ha tingut el Barça en els darrers anys. Stòitxkov és el prototip de jugador-guerrer, per la qual cosa va ser fitxat per Cruyff. A dins del camp, Hristo va fer tota un exhibició de comportaments que, des del punt de vista “esportiu”, serien del tot reprovables: escopir els rivals, insultar constantment, trepitjar un àrbitre, encarar-se amb l’afecció rival, practicar tot tipus de picaresca com simulacions d’agressions o penals, escalfar sempre els partits amb desqualificacions del rivals, etc. Però la “fúria”, el temperament “indomable” del jugador, la seva exhibició pública de comunió amb la simbologia i “causa” catalanista¹⁹⁴, saber ben bé quins són els amors i odis de l’afecció i heretar-los, la seva dedicació total a la dramàtúrgia en el paper “d’espasa simbòlica blaugrana”, el van convertir en l’ídol de l’afecció i, lògicament, en l’individu més odiat pels rivals. La manca de *fair play* va ser sempre interpretada com una qüestió de “caràcter” pels culers. L’afecionat valora molt positivament aquest tipus de jugador¹⁹⁵.

Hristo celebra una victòria amb el públic tot mostrant una estelada.

¹⁹⁴ L’exjugador del Barça ha provocat diferents polèmiques mediàtiques per les seves declaracions nacionalistes catalanes. A l’Eurocopa de nacions del 96, va afirmar que l’afecció catalana preferia una victòria búlgara que espanyola i va provocar una autèntic rebombori. Declaracions similars va fer en el Mundial de França de 98, on va dir que sota la samarreta búlgara portava una samarreta amb motius independentistes que ensenyaria al món si marcava un gol contra Espanya. A més, a la seva habitació de l’hotel de concentració tenia penjada a la finestra una bandera independentista catalana juntament amb la búlgara. Les declaracions posaven el dit a la llaga, i van ser portada dels diaris de Madrid i Barcelona, amb interpretacions ben diferents, com sempre, i motiu de rèpliques per part de jugadors espanyols. Ja sent exjugador blaugrana i a punt de retirar-se, Hristo intervenia a la presentació de l’equip del Barça de la temporada 2003/2004. Via telefònica i pels altaveus de l’estadi el públic escoltava com Stòitxkov animava l’equip, des dels Estats Units on ara jugava, tot dient: “Quan Catalunya guanya, Madrid calla!”, fusionant metonímicament el Barça amb Catalunya i estimulando la rivalitat politicoesportiva.

¹⁹⁵ “El jugador que no entiendo o no asume la carga simbólica de su profesión no merece estar en ella.” (Javier Marías *El País*, 03.07.98)

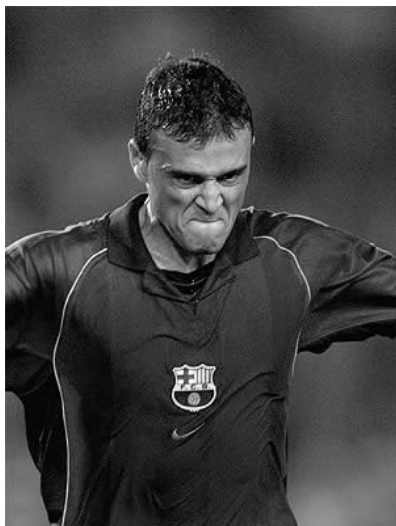
El jugador Hristo Stòitxkov en una de les seves habituals “representacions” de “guerrer” davant el Real Madrid.

L'heroi mai és oblidat per la comunitat, es transforma en mite

Pancarta al camp Nou amb motiu de l'homenatge a Stòitxkov: “Hristo, patriota català”.
(Fotografia: Jordi Salvador)

Luis Enrique, un altre jugador admirat a can Barça pel seu coratge i agressivitat.

Hristo sempre tindrà les portes obertes de can Barça com així ha estat, perquè va ser un *killer*¹⁹⁶ al “camp” o, utilitzant una expressió d’Antoni Puigverd, un bon “mercenari de la lluita simbòlica”¹⁹⁷. A principi del 2004, el jugador búlgar es retira del futbol¹⁹⁸, però retorna al F.C. Barcelona per ingressar al cos tècnic del club per, entre altres coses, intentar contagiar els futurs davanters del Barça d’aquesta agressivitat que el va caracteritzar com a jugador blaugrana. El 29 de maig de 2004 el F.C. Barcelona li fa un partit d’homenatge al Camp Nou.

La retòrica bèl·lica es troba a tot arreu i en mil detalls. Un altre exemple el trobem en el llenguatge periodístic. Els conceptes del camp semàntic bèl·lic són freqüentment utilitzats per la premsa i pels propis protagonistes del joc quan parlen d’atacants, defensors, afusellar, trets, perill, canonades, rematar, estratègies, botxí, esquadra, línia, enemic, defensa numantina, batre, baralla, conquesta, capità, matador, campanya, escomesa, a boca de canó, intimidar, kàiser, victòria, rereguarda, guardià, camps de batalla, punteria, guerra, estilet, enfrontament, línies enemigues, valentia, domini, enfrontament, contraatac, letal, Kamikaze, *killer*...

Una simple ullada a la premsa, teòricament seriosa, del dia 11 de juliol de 1994¹⁹⁹, el dia després de l’eliminació de la selecció espanyola del campionat del món

¹⁹⁶ Darrerament, en l’argot futbolístic s’ha posat, significativament, de moda la paraula *killer* en referència als davanters amb “instint assassí”, als jugadors que tenen el gol entre cella i cella i que en marquen molts. La paraula és apropiada, des d’una anàlisi simbòlica com la que estic fent, ja que en aquesta batalla ritual, que és tot partit de futbol, les bales executores són els gols i l’objectiu del joc és fer-ne més que l’adversari per matar-lo simbòlicament parlant. De fet, és un tret característic de moltes cultures que “guanyar en el joc és ‘matar l’adversari’.” (Lévi-Straus, 1985:75).

¹⁹⁷ *El País*, 18 de juny de 1998.

¹⁹⁸ “El presidente de la Generalitat en funciones, Jordi Pujol, recibió hoy en el Palau de la Generalitat a Hristo Stoichkov con motivo de la retirada del jugador, al que calificó como “un símbolo del barcelonismo”, en un acto marcado por el final de la etapa de 23 años de Pujol al frente del Gobierno catalán.

El búlgaro regaló a Pujol dos camisetes, una del Barça y otra de la escuela de fútbol que dirige, que lleva los colores de la ‘senyera’, ambas firmadas con el ‘8’ y el nombre de Stoichkov a la espalda. Una de las anécdotas se produjo cuando Pujol, mientras leía la dedicatoria, bromeó al decir que no debía haber puesto presidente de Catalunya, sino “presidente en funciones o ya casi ni en funciones”. Pujol, que ostenta el cargo hasta la toma de posesión el próximo sábado de Pasqual Maragall como nuevo presidente de la Generalitat, destacó que Stoichkov es “un símbolo del barcelonismo que siempre se ha identificado con el Barça y con Catalunya”. “Lo único que te falta es hablar en catalán”, le dijo al jugador, que contestó entre risas que lo habla “una mica” (un poco).(*Sport*, 17 de diciembre de 2003).

¹⁹⁹ No m’ha calgut actualitzar aquestes dades, perquè en cada eliminatòria de la selecció espanyola, la premsa de l’Estat ens obsequia amb similars titulars, any rere any.

dels EUA, il·lustra ben bé tota la retòrica èpica que hi pot haver al voltant del futbol: “Lección de raza...; murieron con las botas puestas...; la chaqueta metálica...; sangre, sudor y lágrimas...; La furia española...; Italia fue el verdugo...; España murió con grandeza...; pelearon como jabatos...; lo pusieron todo...; ... unos aficionados que supieron ver el esfuerzo titánico de un equipo que se entregó con garra, entusiasmo...”; a més de qualificatius, per tot arreu, en referència a l’“honor, orgullo, raza”... Us asseguro que no és una selecció de frases rebuscada. Veiem-ne aquesta altra, del dia després de l’eliminació d’Espanya al Mundial de França 98: *Sport*, “como el Titánico, hundidos”; *ABC*, “Amarga victoria”; *Mundo deportivo*, “fracaso”; el *Mundo*, “Se consumó el fracaso”; *El Periódico*, “Goleada fúnebre”; *As*, “Javi piérdete”; *Marca*, “Quien mal empieza mal acaba”.

Una altra mostra d’aquesta atmosfera guerrera, la trobem en els himnes dels diferents clubs de futbol, aquell càntic que identifica els seguidors d’un equip. Els següents conceptes han estat extrets dels himnes dels clubs de Primera Divisió: lluita, història, honor, raça, escut, emoció, baralla, passió, veritat, coratge, cor, bandera, força, valentia, sang, terra, gent, germanor, tradició, emblema, victòria, immortal, glòria, *señorio*, grandesa, noblesa, objectiu, arrogant, *garra*, *solera*, llorens, fidel, *casta*, batalla, llegendari, brillants, orgull, fúria,...

L’estudi podria agafar qualsevol himne com a paradigmàtic. Veiem-ne una mostra:

- Uns dels versos de l’himne de l’Atlético de Madrid diuen:

...Jugando, ganando peleas como el mejor / porque siempre la afición / se estremece con pasión / cuando quedas entre todos campeón / Y se ve junto al balón / a un equipo de verdad / que todo lo da en el campo para ganar / Yo me voy al Manzanares / al estadio Vicente Calderón / donde acuden a millares / los que gustan del fútbol emoción / Porque luchan como hermanos / defendiendo sus colores / con un juego noble y sano / derrochando coraje y corazón...

- Aquests del Mérida diuen:

...De vetustos y firmes pilares, / entre templos que no tienen par, / entre encinas y verdes pinares, / naces, Mérida monumental. / Del orgullo de aquellas legiones, / testimonio hoy tus hijos nos dan, / en su afán para ver tus colores / respetados por todo rival.

- Aquests, del Saragossa:

...Aúpa Zaragoza, arriba y a vencer, / palmadas al viento que gritan ganaréis.
/ La raza en el juego, nobleza y valor, / Bandera y orgullo de nuestro Aragón. /
La Romareda vibrará y el cachirulo se / alzará...

- Els del Valladolid:

...Banderas blancas y violetas, / voces que cantan goles y gestas, / el objetivo
es la victoria, / con grandes triunfos/ se hace la historia. / Ponen la lucha, afán y
entrega, / con ganas buscan la recompensa...

- Els del València:

És un equip de primera / el nostre València Club de Futbol /que lluita per a
defendre / en totes bandes nostres colors....

- Els de l'Alabès:

Ánimo pues, valiente Deportivo, / Ánimo pues, con entusiasmo hay que
luchar / para lograr de nuevo aquellos triunfos/ que dieron gloria al equipo y la
ciudad. / Ánimo pues, valiente Deportivo, /poned coraje y nobleza al pelear /
Vitoria entera te aplaude y te acompaña / para poder el gran triunfo alcanzar...

- Els del Real Madrid:

Hala Madrid! /¡Hala Madrid! / noble y bélico adalid / caballero del honor. /
¡Hala Madrid! / ¡Hala Madrid! / a triunfar en buena lid / defendiendo tu color ...

Per regla general, els himnes conviden a la lluita, són cànctics amb una forta càrrega marcial que exhorten a la victòria i a la constatació de la superioritat del propi grup. Lògicament, amb aquests valors en joc, la victòria i la derrota tenen un preu molt alt. L'equip és la representació de la comunitat imaginada, i el partit de futbol n'enfronta dues en què els colors del club són els estendards que condensen tot el significat i les emocions que hom posi en aquesta bandera. El partit de futbol, així, és una guerra ritualitzada molt real duta a terme, no tan sols pels actors principals, els jugadors i entrenadors, sinó també i amb gran realisme pels propis espectadors.

Amb el partit de futbol, la societat ha quedat classificada en “nosaltres” i “ells”, de manera molt clara. El joc enfronta dos grups clarament definits que lluitaran per la victòria. Els que celebraran els gols del Barça i se n'alegraran, i els que no. Com a les guerres, en un ritu que conjuga les nocions d'identitat i d'alteritat no hi ha posicions neutres, o s'està amb “uns” o s'està amb els “altres”, no hi ha punt mig. Ningú se n'escapa, de la disjuntiva.

És per això, com vèiem, que el jugador que canvia d'equip és tan mal vist, perquè a la guerra canviar de bàndol és equivalent a la traïció, i la traïció es paga amb un consell de guerra i amb la mort. I és per això que els seguidors del Real Madrid o de l'Espanyol, per a molta gent de Catalunya, com vèiem, tenen la seva catalanitat sota sospita, quan no són vistos directament com “una quinta columna” o cavall de Troia. I a l'inrevés, hem vist el caire militant de l'afecionat, i com una projecció d'aquesta mateixa naturalesa, el grup reconeix i homenatja sempre l'heroi pel seu compromís sacramental amb els colors de la tribu. Aquell futbolista que ha professat públicament la seva fe sacrificant-se per la causa és quasi deïficat. En temps de pau, allò més semblant a la guerra són, possiblement, els rituals esportius multitudinaris, i qui s'assembla més a l'heroic soldat són els jugadors de futbol amb un compromís també sacramental amb la comunitat que defensen²⁰⁰.

La legitimació màxima del fet que un individu és un veritable “patriota” rauria en la participació com a soldat voluntari en una guerra²⁰¹; en demostrar que és capaç de sacrificar la pròpia vida com a senyal màxim del compromís amb el grup²⁰², fet simbolitzat amb la fusió absoluta amb la bandera que defensa. De la mateixa manera, l'individu que ha anat a les mítiques finals, que ha “defensat” la bandera blaugrana, que era al costat en cantar l'himne, que porta els colors pintats a la cara, o en multitud d'objectes emblemàtics..., augmenta la seva vinculació sacramental amb la comunitat imaginada. Un cop s'ha combregat amb els colors blaugrana, sens dubte, a Catalunya, la

²⁰⁰ Ja que, per exemple, “Los actos heroicos en la guerra por lo general no son presenciados por el pueblo que el soldado representa, pero el heroismo en el deporte es distinto. La dedicación de Pelé a su país pudo ser apreciada por los orgullosos brasileños.” (Lever, 1985:304)

²⁰¹ Als Estats Units, per exemple, la població afroamericana ho recorda sovint quan sent acusacions de sospitosos a la pàtria.

²⁰² En el Primer Congrés de Penyes del F.C. Barcelona (agost 2000), per exemple, l'aleshores president, Joan Gaspart, en un moment del seu discurs davant dels representants dels penyistes, demana un aplaudiment per a l'anterior president amb les següents paraules, prou significatives del que dèiem: “Os querría pedir a todos, a los que lo queréis, a los que lo habéis respetado durante todos estos años e incluso a los que habéis podido discrepar con él, pero sobre todo a los que sabéis reconocer a las personas que han dejado su vida por el Barça, una ovación inmensa para nuestro presidente José Luis Núñez”, remarcant el comportament sacramental de l'expresident segons Gaspart. Amb la nova, però continuista junta directiva de Gaspart, el Museu del Barça passa a anomenar-se Museu Josep Lluís Núñez.

catalanitat està més legitimada o si més no, en el pitjor dels casos, menys qüestionada com veïem en el capítol 4.4²⁰³

L'entrenador holandès Hiddink acabava de portar la selecció de Corea del Sud més lluny que mai, i els somnis coreans, expressats en anglès, s'havien fet realitat.

Els herois irlandesos no estan sols.

Si juga la pàtria, els jugadors són els nostres herois i els seguidors, patriotes. Aquí estan els irlandesos!

²⁰³ El poder aglutinador del Barça com a referent simbòlic rau precisament en aquesta contradicció. Per un costat, processos rituals com els partits de futbol o la celebració d'una victòria (*communitas*) eliminen les diferències individuals que hi ha entre els barcelonistes i permeten la catalanitat de tots plegats, ja que el Barça, en aquests moments, és metafòricament La nació (metàfora), i els seus seguidors trenquen qualsevol ambigüitat sobre la seva identitat social per la seva actitud sacramental; i, per l'altre, hem vist que el fet de tractar-se en la vida quotidiana (estructura) d'un símbol polisèmic i ambigu possibilita, per les seves qualitats metonímiques, una adscripció a la identitat catalana a un nombre il·limitat de culers i escollir, alhora i personalment, els diferents graus de representativitat atorgats al Barça en tant que símbol identitari català (metonímia).

Seguidores a la final de la Copa d'Europa a Atenes 1994 amb l'emblema totèmic pintat a la cara.
“La mejor manera de atestiguar, cara a sí mismo y cara al otro, que se forma parte de un mismo grupo, es imprimirse sobre el cuerpo una señal distintiva (...). Su finalidad no es la de representar o recordar un objeto determinado, sino la de testimoniar que un cierto número de individuos participan de la misma vida moral.”
(Durkheim, 1982a:218).

Jugadors que han portat la samarreta del Barça immortalitzats al sala de premsa del Camp Nou²⁰⁴. (Fotografia: Jordi Salvador)

Portada del diari La Vanguardia amb motiu de la defunció del mític Kubala.

²⁰⁴ Al mateix estadi hi ha els locals de l'Associació de Jugadors Veterans del F.C. Barcelona, una agrupació molt activa.

6.2 UNA GUERRA CONTINUADA PER ALTRES MITJANS

“Guanyar un partit internacional és més important, per a la gent, que capturar una ciutat en territori enemic.” (Joseph Goebbels)

“Y quien llega a ser Señor de una ciudad acostumbrada a vivir libre y al punto no la destruye, que tema ser destruído por ella, porque ésta tiene siempre por refugio en sus rebeliones el nombre de la libertad y sus viejas costumbres, las cuales ni por el paso del tiempo ni por beneficio alguno se olvidarán jamás. Y por más que se haga o se provea, si no se expulsa o dispersa a sus habitantes, estos no olvidarán en ningún momento ese nombre ni esas costumbres (...).” (Maquiavelo)

Vèiem en anteriors capítols com la construcció dels estats moderns era contemporània a l’“esportivització” de la societat. Ambdues realitats són producte d’una mateixa època historicosocial que perdura en els nostres dies amb la mateixa força i lògica —l’estat actual de l’anomenada “globalització” encara no ha trencat la vigència dels estats-nació en molts aspectes. Des del seu inici, l’estatisme (o nacionalisme d’estat) i el nacionalisme ètnic (veure aclariments terminològics en els capítols 4.1 i 4.2) ben aviat van veure clar el potencial de l’esport com a vehicle generador de mites, símbols i ritus identitaris, de sentiment nacional, però també com a instrument, paradoxalment, tant de manifestació de poder com de contestació al poder, que calia controlar, encara que només fos perquè no caigués en mans enemigues.

Si la guerra era com vèiem i deia Clausewitz la continuació de la política per altres mitjans, sens dubte, el futbol i l’esport, en aquest país i en molts d’altres, és la continuació de la política i la guerra per altres mitjans.

Els símbols i els ritus generats al voltant del futbol són els instruments i les armes d’aquesta particular “guerra”, però també camp de batalla i artilugi productor de discursos sagrats i bàsics per a la creació d’identitat nacional (com veurem en el capítol 6.3).

L’esport s’equiparava des del seu inici a l’educació, als mitjans de comunicació i d’opinió (creadors de veritat), a la (re)construcció de la història “nacional”, a la mili obligatòria, etc., com un aparell més de l’estat i com un objecte estratègic d’intervenció

política estatal sobretot, però també, per la mateixa raó, de la nació/nacions contra l'estat/estats.

“El surgimiento del deporte moderno (tal como lo conocemos hoy) es contemporáneo a la construcción de lo nacional. Su desarrollo no sólo se constituyó en un vehículo ideal a través del cual las naciones pudieron organizar sus comunidades internamente (...), sino que además sirvió y aún sirve para exponer al resto de las naciones las propias proezas y superioridad en el terreno de las disputas simbólicas.” (Rodríguez, 1996:2)

També vèiem com l'esport, i concretament el futbol, permetia passar de la idea de comunitat imaginada a la de comunitat visualitzada, existencial, tangible, satisfent la necessitat i la il·lusió de pertànyer a una mateixa col·lectivitat tant dels individus com de la pròpia col·lectivitat. Com un club de futbol, una selecció nacional de qualsevol esport, en participar en qualsevol competició, com més important millor, permet la celebració de rituals patriòtics molt potents. I com també les trobades esportives proporcionen una oportunitat única per a l'exhibició explícita²⁰⁵ de la sagrada simbologia nacional (i el que representa de continuïtat històrica, de definició del “nosaltres”, etc.), en un escenari que ens transporta a l'èpica i a la marcialitat (banderes, himnes, espectacle agonístic, etc.) però, alhora, quasi religiós, ja que els espectadors/aficionats veneren un equip de futbol que alhora és una representació d'ells mateixos en tant que comunitat imaginada. És a dir, que es la pròpia societat que se celebra i s'autoglorifica ella mateixa amb un avantatge sobre altres rituals: la presència dels mitjans de comunicació²⁰⁶ i l'amplificació i difusió de la seva existència arreu del planeta, continent, estat, ciutat o barri. Els estats, les nacions, podrien dir: “Tenim selecció “nacional”, o un club triomfant²⁰⁷, doncs existim”.

²⁰⁵ Però també una gran quantitat de discursos “ocults” que sota l'aparença denotativa de discursos esportius sense importància, inculquen o si es prefereix eduquen en una determinada escala de valors, entre els quals hi ha, per exemple, l'amor a la pàtria representada pels “nostres” atletes, l'estil de joc propi de la “nostra cultura”, etc.

²⁰⁶ Avui dia més que mai, sortir als mitjans de comunicació és existir. Qui no hi surt no és ningú, el discurs polític que no surt, no existeix, els esdeveniments que no surten als mitjans de comunicació són invisibles o “no han succeït”...

²⁰⁷ Josep Lluís Núñez va guanyar les seves primeres eleccions amb un eslògan que deia: “Per un Barça triomfant”. Un eslògan molt ben triat en connectar les nocions de Barça triomfant amb les de Catalunya triomfant que, recordem, es canta en la primera estrofa d'“Els Segadors”. I va ser una frase molt ben triada, no només per aquesta connexió que es podia fer entre Barça i l'imaginari catalanista que en el context de la transició adquiria una enorme força, sinó també perquè al mateix temps arribava a l'essència de l'esport en tant que instrument que permet la visibilització en tant que societat diferenciada.

“Allan Bal recuerda la Copa del Mundo celebrada en 1966 en Inglaterra: ‘Yo no sentía que estuviera jugando para Inglaterra; sentía que yo era Inglaterra(...). Podía sentir la potencia de los aficionados que me apoyaban. Ganaré para ellos; forman parte de mí’.” (Lever, 1985:79-80)

Per tot plegat, una selecció o un club de futbol emblemàtic, per exemple, permet que la comunitat doni fe al món de la seva existència com a societat diferenciada de les altres amb les quals competeix. De la mateixa manera, les comunitats sense representants esportius, que no poden competir, perquè o no són suficientment fortes per fer-se visibles amb l'esport, o no són reconegudes internacionalment parlant, no existeixen. La primera aspiració de tota nació és ser públicament reconeguda, “ser algú en el món”²⁰⁸.

“En 1995 Pavel Katchatrian, secretario general de la Federación Armenia de Fútbol, declaraba al *International Herald Tribune* : “Después de todo lo que ha pasado, la pérdida de tantas casas y de tantas vidas, los hombres en el vestuario tienen la posibilidad de ser un país.” Y el periodista, refiriéndose a los dos empates conseguidos por el equipo armenio contra Irlanda del Norte y Portugal, subrayaba: “Los puntos son oro para los países que vuelven a nacer. Simbolizan la nación, compran su reconocimiento. Son una fuente de orgullo.” (Boniface, 1999:92) (El subratllat és de qui escriu.)

Per il·lustrar tot això que estic dient, val la pena aportar uns quants exemples on es pot comprovar aquests estrets lligams que el futbol i el nacionalisme i l'estatisme han establert des de sempre i com ambdós fenòmens s'han retroalimentat.

L'esport s'organitza, des de bon començament, com a federarió de federacions nacionals (FIFA, 1904), principalment per fomentar el futbol i organitzar les competicions internacionals. En aquestes competicions s'enfronten principalment “seleccions nacionals” (que quedi clar, però, que la majoria s'haurien de dir pròpiament estatals), és a dir, equips formats per jugadors exclusivament nascuts o nacionalitzats en el “país” que representen²⁰⁹. Estar a la FIFA simbòlicament és tan important com estar a l'ONU.

²⁰⁸ Algèria va tenir selecció nacional de futbol abans que un estat propi. El Front d'Alliberament Nacional (FLN) va crear un equip format pels millors jugadors algerians (la majoria eren jugadors algerians que jugaven a la Lliga francesa, i van escollir representar la causa del FLN) que va jugar partits internacionals no reconeguts, però que funcionaren com un excel·lent aparador del moviment independentista algerià. Per a més informació, veure l'article de Ramon Usall: “Futbol per a la independència”. Revista *Sàpiens* núm. 17. Març de 2004.

²⁰⁹ Dic això perquè tret de Gal·les, Escòcia, Irlanda del Nord i Illes Feroe, la resta són seleccions estatals. Per evitar que altres nacions sense estat reivindicessin el dret de poder inscriure's a la FIFA, amb la justificació del greuge comparatiu amb aquestes seleccions nacionals sense estat, la FIFA (com el COI i la UEFA) per pressions polítiques dels estats, entre els quals destaca la pressió de l'Estat espanyol, canvien el reglament de

La primera Copa del Món de futbol es jugà a l'Uruguai el 1930 en el centenari de la seva independència. L'estadi construït per a la final s'anomena Estadi del Centenari. L'Uruguai guanya el torneig i l'endemà el Govern decretà festa nacional. El petit país es farà visible als ulls del món amb aquest mundial. De fet, cada dia més, ser d'un lloc passa per tenir un equip de futbol reconegut, com deia. "Tinc un equip de Primera, doncs existeixo".

El segon mundial es realitza a Itàlia, el 1934. Un dels estadis on es va jugar s'anomena, significativament, Estadi del Partit Feixista, localitzat a Roma, i l'altre, a Torí, Mussolini. El cartell del Mundial ens presenta un jugador de futbol amb el braç estirat. El públic anima en els partits la seva selecció, de manera alternativa, amb crits d'"Itàlia, Itàlia" i "Duce, Duce". Els jugadors saludaven des del centre del camp a l'estil feixista. I la trajectòria de la selecció italiana va estar plena d'alineacions indegudes i d'arbitratges molt parcials. Itàlia guanyà el mundial i fou el millor aparador del feixisme al món.

L'equip d'Itàlia que es va proclamar campió del món el 1938 és rebut per Mussolini, qui, abans de la final, els havia enviat el conegut missatge de: "Vèncer o morir". (Fotografia, La Revista de la Vanguardia, 13 de juny de 2004)

la FIFA i impedeixen, sense efectes retroactius, que cap federació que no representés un estat pogués inscriure's a la FIFA, de manera que es tanca la porta a qualsevol incorporació de federacions de nacions sense estat com seria el cas de Catalunya. Veiem, com a exemple, l'article 5è del reglament de la UEFA: "La UEFA haurà d'estar oberta a aquelles associacions de futbol nacionals que estiguin situades a Europa, amb la seu en un país que sigui reconegut per les Nacions Unides com un Estat independent, i que siguin responsables de l'organització i la millora d'aspectes relacionats amb el futbol en el territori d'aquest país".

El tercer mundial es realitza a l'Alemanya nazi el 1938. També, amb la propaganda del règim com a teló de fons i la presentació mundial de la "política" d'ampliació del Reich amb la incorporació d'Àustria a l'Alemanya de Hitler, que va ser donada de fet, simbòlicament, en perdre Àustria la seva selecció de futbol i formar part de la selecció alemanya de futbol.

Però les derrotes militars també són esportives. Alemanya no podrà jugar el quart mundial, el de Brasil el 1950 com a càstig, de la mateixa manera que passarà amb el Jocs Olímpics posteriors a la guerra. I, també, com el país, quedarà esquarterat esportivament en dues alemanyes.

El 1978, la junta militar del general Videla va organitzar un mundial que significà una veritable legitimació d'un règim que, al mateix temps que presidia el campionat, empresonava i matava milers de "sosпитosos" d'oposició al règim.

Ja he comentat com la dictadura del general Franco també va considerar l'esport i el futbol com una part més del seu aparell de poder. L'esport, totes les seves entitats i entorn, depenien, des del 1941, directament del Movimiento Nacional al capdavant del qual hi havia la Falange Española Tradicionalista i de las JONS, amb una dependència total de l'estratègia política i ideològica del règim. L'educació física i l'esport foren utilitzats, si més no, com una poderosa eina d'inculcació doctrinal i adhesió a l'Estat en el seu vessant "educatiu", de distracció del poble i d'inculcació patriòtica. Coneguts són, per exemple, els partits de futbol, d'alt nivell, programats el dia abans de l'1 de maig, i com s'utilitzava amb finalitats propagandistes del règim qualsevol triomf futbolístic a nivell internacional, en ser l'única possibilitat de trencar l'aïllament de la primera etapa de la dictadura, sobretot. Així, els triomfs sobre la demonitzada Unió Soviètica (amb el famós gol de Marcelino) o sobre Anglaterra (la "pérfida Albión") o del Real Madrid, del qual Franco va ser un fervent seguidor, van ser utilitzats com el millor aparador de les virtuts d'un règim que s'autoqualificava com la "reserva espiritual d'Occident".

Però no cal anar a buscar exemples només en els estats dictatorials on, potser, la imbricació de l'esport amb l'estat, en ser el feixisme la radicalització màxima del

nacionalisme d'estat, és més clara. Les explicacions de l'èxit del futbol no es poden deslligar de la seva responsabilitat en la construcció nacional de molts estats i de la seva comunitat imaginada. Així, l'Argentina, el Brasil, Itàlia, l'Uruguai, Costa Rica, França, Holanda i un llarg etcètera són estats en els quals les seleccions esportives han estat i són una eina cohesionadora molt important. Per aquesta raó, no és d'estranyar, doncs, l'obsessió estatal/nacional pel control de l'esport, de vegades, paradoxal o patètica des d'una anàlisi superficial del fenomen esportiu.

Des d'aquesta òptica, s'entén que el Govern britànic vulgui evitar que els principals esdeveniments esportius del seu país (finals de Copa anglesa i escocesa, Jocs Olímpics, tots els partits de criquet que disputi la selecció nacional d'Anglaterra...) caiguin en mans de canals privats de televisió i que facin pagar per veure'ls declarant-los d'"interès nacional"²¹⁰. O que la televisió pública de Catalunya es gastí una part important del seu pressupost finançant el Barça a canvi dels seus drets televisius o "subvencionant" el club blaugrana pagant part dels contractes dels seus jugadors en concepte d'imatge (per exemple, part dels sous de la temporada 1997/98²¹¹). O que, seguint l'exemple anglès, el Govern espanyol hagi confeccionat un projecte de Reial decret per crear un Consell per a les Emissions i Retransmissions Esportives que elaborarà cada temporada un catàleg d'esdeveniments esportius que obligadament seran retransmesos en obert, és a dir, gratuïts i a l'abast de tothom. Encara més curiosos són els arguments que va utilitzar el Govern del Partir Popular, ben defensats pel seu, aleshores, vicepresident, Francisco Álvarez Cascos, que utilitzà en tot moment els qualificatius d'"interès nacional", "interès general", d'aquestes retransmissions com si d'un assumpte d'interès públic de primera necessitat es tractés, i possiblement tingui més raó de la que hom vol suposar, encara que els objectius que hi ha darrere del control del futbol televisat, a part dels beneficis econòmics que comporten i d'estar immersos en una lluita amb els altres grups mediàtics²¹², ara, "no governamentals", no siguin tan populistes com polítics.

²¹⁰ *El País*, 9 de març de 1996.

²¹¹ Del total de sous pagats la temporada 1997/98 pel Barça al seu personal, 656 milions de pessetes van ser aportats directament per TV3. "Ciric, De la Peña, Figo, Hesp, Luis Enrique i Reiziger van cobrar part del seu salari directament de TV3. El perquè, l'hauria d'explicar algun responsable de la cadena pública catalana (...)." (*El Triangle*, 10 de novembre de 1999).

²¹² El fet és que acabada l'etapa de monopoli per part de TVE, amb la creació dels canals autonòmics (1983) i l'entrada dels canals privats (1990), la lluita per l'audiència va passar a un primer pla, i en termes de

Cal remarcar que els mitjans de comunicació juguen al mateix joc i amb la mateixa lògica que qualsevol altre aparell del poder, conscientment o inconscient (seguint purament una demanda del mercat). L'esport, a qualsevol mitjà d'informació, és notícia quan hi ha un membre o equip del "nostre país" que ha fet quelcom destacable, encara que sigui un campionat de llançament de pinyols d'oliva. Si hi ha un català, als mitjans catalans, o si hi ha un espanyol, a qualsevol mitjà informatiu de l'Estat, aquell esdeveniment ocupa el primer lloc. Quan un jugador de golf havia estat portada d'un diari abans de les victòries de Severiano Ballesteros? I quanta gent havia vist un partit de waterpolo abans que aquest tingués opció de medalla als Jocs Olímpics? O quina afecció hi havia a Espanya al tennis abans de les victòries de Manolo Santana al Roland Garros (1961 i 1964)²¹³? I el mateix succeeix a qualsevol altre estat. Als Estats Units, per exemple, els escacs no van ser notícia fins que el magistral escaquista nord-americà, Bobby Fischer, guanyà el Campionat del Món d'Escacs al llavors campió, el soviètic Boris Spassky, trencant la supremacia dels escaquistes de l'Europa de l'est i, sobretot, dels soviètics en plena guerra freda. Els dos jugadors eren dipositaris de l'honor nacional (encara que ni l'un ni l'altre fossin precisament bons patriotes, si s'han seguit les seves biografies posteriors, però això no és important. La matèria del símbol és l'anècdota per als estats/nacions, el que val és el que representen en un moment determinat).

Esperpèntic i eloqüent al mateix temps va ser el cas de Johan Muehlegg (2002), un esquiador de la modalitat d'esquí de fons que va ser "fitxat" per la Federació Murciana d'Esquí i nacionalitzat espanyol per representar Espanya en les darreres

programació qui mana a les audiències és el futbol amb totes les conseqüències, per les cadenes mediàtiques i els grups polítics que sovint hi ha al darrere, que això comporta. Però la veritable "guerra del futbol" es va lliurar el 1996/97 amb la nova llei del Partit Popular sobre les comunicacions que regulava els esdeveniments esportius. El que hi havia en joc en el fons era el monopoli dels drets de retransmissió dels partits de futbol, i la lluita per la propietat dels drets d'imatge dels mateixos equips de futbol. El 1997 va ser un any de grans lluites entre les diferents plataformes digitals. Decretar una llei que limiti els partits de futbol que poden ser transmesos per pagament, en certa manera, a part d'evitar que caiguin en mans de grups mediàtics no afins al règim, implica desactivar el poder d'aquest mitjans privats en treure'ls la possibilitat de comerciar amb els partits de futbol més atractius en ser considerats productes d'interès nacional.

²¹³ Dos anys després de la seva victòria al Roland Garros, Manolo Santana era convidat a jugar un partit de tennis d'exhibició al mateix Palau del Pardo davant d'un públic molt reduït: la família Franco i els membres del Govern i les seves dones. Al final de la vetllada, Franco va comunicar a Santana que seria condecorat amb la Gran Cruz de la Orden de Isabel la Católica a l'igual que la resta de tennistes que van jugar la final de la Copa Davis el 1965, i que van perdre per 4-1 front Austràlia, però que va suposar la difusió del tennis a l'Estat i col·locar l'Espanya franquista a la palestra informativa mundial pel seu èxit esportiu.

Olimpíades d'Hivern (Salt Lake City), on va assolir dues medalles d'or. Per als mitjans de comunicació de Madrid, sobretot, Johan Muehlegg, rebatejat com a “Juanito”, va passar a ser l'orgull d'Espanya (malgrat, per exemple, que ni visqués a Espanya ni sabés parlar cap dels idiomes peninsulars, etc.). La seva gesta va ser “notícia” a *prime time* a totes les televisions d'àmbit estatal, i l'esquí de fons es convertia en un esport d'“actualitat” i interessantíssim per a l'audiència. El Rei l'havia de rebre a la Zarzuela per homenatjar-lo i Aznar havia de recollir els esquís de fons que li havia promès Muehlegg²¹⁴. De cop, en saber-se que Juanito havia estat enxampat per dopatge i ser desposseït de les medalles, ni va ser rebut pel Rei, ni Aznar va recollir mai els seus esquís, ni l'esquí de fons mai més ha ocupat espai en cap telediari, i Johann ja no era “Juanito”, l'espanyol modèlic i exemple de “nouvingut” integrat, sinó que tornava a ser un hispanoalemany que havia passat en un tres i no res de la glòria a la indiferència més absoluta. Johan Muehlegg, era només un trampós que ja no servia ni a l'Estat ni a la premsa.

Juanito Muehlegg “situa Espanya” a dalt del podi.

²¹⁴ Veiem una selecció de comentaris fets a les televisions Antena 3 i Televisió Espanyola:

“- Como deportista germano nunca destacó, pero poco tardó en hacerlo ya como español. La paz que encontró en este país le ha ayudado sin duda a explotar como esquiador (...).

- El himno nacional sonó en lo más alto para honrar a un deportista que no se cansa de dar pruebas de que se siente español.

- De su pasado alemán no le quedan ni tan siquiera las salchichas.

- Juanito se ha permitido incluso el lujo de pedir una bandera española para cruzar la línea de meta (...) se siente español hasta la médula. Por eso la felicitación de Su Majestad el Rey Don Juan Carlos le ha hecho especial ilusión.

- Es un enamorado de España. Asegura que cuando gana, le gusta sentirse como un torero. (11/02/02)”. (Bassas/Capdevila, 2004:60-61)

Portada del Diari Marca dedicada a “Juanito, primer español que gana dos medallas en los mismos juegos .”(Marca, 20 de febrer de 2002).

Per als mitjans de comunicació i d'opinió, allò important, noticable, no són els esports, la competició en si (tret dels grans esdeveniments planetaris). Això és secundari. El que importa és què fan “els nostres”, juguin al que juguin²¹⁵, i si són els campions, llavors passen a ser venerats per la societat que representen i pels seus mitjans d'expressió. La glòria mai pertany en exclusiva a l'esportista o a l'equip, sinó que és una victòria de la pàtria, i per això el poble la celebra com a seva i homenatja els herois de la gesta.

El llenguatge esportiu utilitzat pels mitjans de comunicació és molt significatiu. Quan la competició és internacional i juguen representants directes de l'Estat (seleccions o seleccionats) o quan juga un club de l'Estat (encara que estigui format per majoria d'estrangers) en una competició internacional, s'utilitza sempre la primera persona del plural. Així, “estem guanyant” o “estem perdent”, “Espanya va guanyar Bèlgica”, “el motorista espanyol va quedar primer al podi” (televisió estatal), “el motorista català va quedar primer” (el mateix motorista vist per la televisió de Catalunya), etc. El llenguatge utilitzat és creador d'identitat i d'alteritat de manera taxativa, sense matisos. Qui juga, guanya o perd, s'enorgulleix o plora, és tota la comunitat. I aquest és un dels mites més arrelats a l'actualitat: la fusió de la nació i la

²¹⁵ Seria interessant fer un estudi de la realització que fan les diferents cadenes de televisió mundials dels mateixos Jocs Olímpics. Cada país ofereix els seus jocs particulars fent una selecció d'imatges, esports, protagonistes, etc., des d'una lògica purament nacionalista o, si es prefereix, xovinista.

selecció o representant nacional en una unitat conceptual indissoluble²¹⁶. Quan juga la nació juga la pàtria. Veiem-ne alguns exemples més.

El Mundial de França 98 ens donà també algunes perles d'associació entre el futbol i l'estat. La façana de l'Assemblea Nacional francesa va exhibir, hores abans de celebrar-se la final de futbol, una gegantina bandera francesa amb una inscripció: "Allez la France!", per ordre del president del Parlament, Laurent Fabius, com si tot l'Estat entrés en joc en unir el destí de la selecció a la bandera, el nom del país i el Parlament. La victòria va llançar més d'un milió de persones al carrer fins a altes hores de la matinada, i l'endemà els jugadors tingueren un bany de multituds en ser aclamats per més d'un milió de persones de nou. Els jugadors, dalt d'un autobús descobert, van fer un passeig triomfal que els portaria a l'Arc de Triomf mentre la multitud els aclamava tot fent onejar banderes tricolors.

El dia després era 14 de juliol, festa nacional francesa. Al matí, hi hagué com a plat fort la tradicional desfilada militar. Potser hi havia menys gent, però, que el dia anterior. A la tarda, el cap d'Estat, Jaques Chirac, va oferir l'oficial i multitudinària recepció al palau de l'Elisi, on estaven convidats com a protagonistes estel·lars els jugadors i el cos tècnic de la selecció. El cap d'Estat, exultant encara, no es va poder estar d'exhibir el trofeu de campions del món. Un mes i mig després, els jugadors i entrenadors van ser condecorats amb el màxim guardó que es pot atorgar a França: la Legió d'Honor.

Segons multitud d'analistes francesos, aquest havia estat l'esdeveniment que més havia servit per a la cohesió de França en les darreres dècades. Hi estic d'acord, cal pensar que en els darrers anys, la societat francesa s'havia mostrat molt fragmentada socialment, amb un elevat grau de tensió entre la població francesa i la qualificada, per part de molts francesos, com a població immigrada o d'origen no francès. La crisi econòmica i social francesa trobà un boc expiatori satisfactori en el flux immigratori, vist com una càrrega insuportable des de molts punts de vista: econòmic, cultural,

²¹⁶ "Su unidad proviene pues únicamente del hecho de tener un mismo nombre y un mismo emblema, del hecho de creer mantener las mismas relaciones con las mismas categorías de cosas, del hecho de practicar unos mismos ritos, es decir, en definitiva del hecho de comulgar en un mismo culto totémico." (Durkheim, 1982a:157)

social, etc., per part de sectors de població francesa bastant amplis, com els votants de l'ultradretà Jean Marie Le Pen. La ruptura social, en algunes ciutats, havia agafat un caire alarmant i d'enfrontament físic entre ciutadans. La victòria de la selecció francesa al Mundial arriba, doncs, en un excel·lent moment com a factor cohesionador, en ser l'únic símbol on veritablement, a l'actualitat, es poden veure reconeguts tots els francesos. La selecció nacional francesa estava formada per jugadors d'orígens ètnics molt diferents: Zidane, algerià; Guivarch, bretó; Thuram, originari de Guadalupe; Karembeu, de les antípodes franceses; Lizarazu, basc; Djorkaeff, d'origen armeni..., i, malgrat les crítiques inicials del Front Nacional a una selecció formada per jugadors que "ni coneixien 'la Marsellesa'", la veritat és que el triomf d'aquest col·lectiu ha actuat com una excel·lent metàfora de la nova França, segurament l'única possible, una França multiètnica i multiracial, però sota la mateixa bandera, que els uneix en un destí, a hores d'ara, inevitablement comú. Les tensions sembla que han quedat una mica aparcades. Llàstima, per a Chirac, que això no sigui una lliga i duri més temps i hi hagi més ocasions per viure moments així.

Seguint amb el mateix Mundial de França 98 (com en qualsevol altra competició "internacional"), escenes de cohesió estatal, nacional, es van viure a molts estats al mateix temps. Des d'aquest punt de vista, molts van ser els estats guanyadors. El Paraguai, el Marroc, Nigèria, França, Croàcia, Anglaterra, el Camerun... La pàtria i l'orgull nacional es jugaven en cada partit, com així ho veien els milers d'afecionats croats, que lluïen unes samarretes amb la següent inscripció: "Orgullós de ser croat". El futbol és per a ells la pàtria. Conscients de tot això, els estats invertiran quantitats molt importants de diners a donar suport a l'esport d'elit.

El futbol possibilita una ocasió inigualable per viure la comunitat imaginada en patir o gaudir tots junts pel destí de la selecció. El Paraguai, per exemple, va quedar paralitzat. Els comerços van tancar i les escoles van suspendre les classes i condicionaren televisions per ensenyar, aquell dia, una altra assignatura, potser, més important: La selecció, el *nosaltres* fent-se un lloc al món en passar a la següent fase del Mundial per davant de seleccions com Espanya o Bulgària (quarta del món en el Mundial dels Estats Units 94). La metàfora de la selecció no calia explicar-la, simplement es transmetia hipodèrmicament. La festa per la classificació va durar dies.

Seguint Bart (1976), el caràcter contrastiu i/o reactiu de les identitats i de tot nacionalisme necessiten un enemic exterior; la identitat es confecciona més fàcilment a partir d'una alteritat clara. Els estats, sorgits com veiem de la guerra, es tornen a trobar en aquest punt amb l'esport. En un campionat del món, per exemple, no competeixen els millors esportistes. Possiblement, Brasil tindria desenes de seleccions millors que la de molts països. Lluiten els estats. El caire agonístic dels partits de futbol és allò que més s'assembla a la guerra en temps de pau, com hem anat veient. Però sovint els camps semàntics es barregen²¹⁷. I les lluites esportives passen a ser batalles entre comunitats. I els partits de futbol, una guerra per l'existència, tan real com que els estats sorgeixen de la guerra i estan en guerra permanent i, quan no lluiten, es preparen per fer-ho. I viceversa, els enemics, a la guerra, al camp de batalla, passaran a ser enemics al camp de joc. Les lluites no paren mai, ni a la palestra mundial ni als estadis.

“Durante mucho tiempo los encuentros entre Francia y Alemania se disputaron en un ambiente de gran tensión. En 1952, un aficionado francés se presentó en el estadio de Colombes (París) con su uniforme del campo de concentración.” (Wahl, 1997:92)

L'anomenada Guerra de les Malvines entre l'Argentina i Anglaterra, que tingué lloc la primavera de 1982, continua vivint-se, 16 anys després, amb el mateix odi en els enfrontaments futbolístics d'ambdues seleccions. L'ocupació per sorpresa de les illes britàniques Falkland, Malvines per als argentins, per part de l'Exèrcit argentí el 2 d'abril de 1982 va desencadenar una guerra que guanyà ràpidament el Regne Unit amb el suport de l'OTAN i la CEE. La victòria fou considerada humiliant per part dels argentins, que tingueren una possibilitat de venjança, si més no simbòlica, però viscuda de la mateixa manera que si fos militar, en el Mundial de Mèxic de 1986. Aquest mundial enfrontà les dues seleccions de futbol. El partit fou realment apassionant. Va guanyar Argentina 2 a 1 amb dos gols de Maradona. El primer gol, segons els especialistes, potser és el més bonic de la història dels mundials. El segon va ser clarament amb la mà, en una jugada de picaresca per part de l'astre argentí, que va fer que l'àrbitre no veiés la infracció. Aquest segon gol ha passat a la història amb el nom

²¹⁷ El *Daily Mirror*, amb una tirada superior als 3.000.000 d'exemplars, escrivia el següent amb motiu de l'Eurocopa del 96 respecte al partit que havia de celebrar la selecció d'Anglaterra i la d'Espanya: “España debe estar preparada para la derrota del próximo sábado porque tiene un impresionante historial de derrotas. La última vez que ganó una batalla de importancia fue la de Lepanto..., contra Turquía.” (*El País*, 21 de juny de 1996)

del gol de “la mà de Déu”, que fou la resposta del jugador argentí quan li van preguntar si el gol havia estat amb la mà. Els aldarulls als voltants de l'estadi Azteca foren molt importants entre els *hooligans* anglesos i les *barras bravas* argentines, que s'havien pres el partit com una autèntica batalla. La batalla, ara real, va durar més d'una hora amb nombrosos ferits. Una gegantina Union Jack fou arrabassada pels argentins als anglesos. Aquesta bandera fou exhibida com si d'un trofeig de guerra es tractés a l'estadi del Boca Juniors, la Bombonera, quan tornaren a l'Argentina. Els britànics no van pair bé la victòria que fou celebrada a Argentina no com una festa nacional, sinó que va ser LA festa nacional.

Onze anys després, l'Argentina es tornava a enfrontar futbolísticament a Anglaterra en el darrer Mundial de França 98. Una altra vegada l'Argentina i Anglaterra es van col·lapsar esperant el partit. “El partit de la revenja” titulava *The Sun*, un diari, que encara que sigui sensacionalista, disposa de més de 3.7000.000 exemplars diaris. Mentre el diari argentí *Página 12*, sobre un fons amb la bandera argentina i anglesa, titulava en portada “El país sólo piensa en el partido”²¹⁸. Però la premsa més seriosa no es quedava lluny quant a l'estil, per exemple, *The Guardian* titulava “Anglaterra busca que Déu li doni una mà”, en referència al gol de Maradona de feia onze anys! El partit va ser guanyat altre cop pels argentins, i Anglaterra tornà a quedar-se entristida i seriosament afectada moralment.

El primer ministre, Tony Blair, va sortir a donar ànims al seu poble i va declarar: “Heu enorgullit la pàtria”, en referència al bon joc realitzat. Aquest cop, el primer ministre britànic s'havia après bé la lliçó i va reaccionar amb rapidesa. Dies abans havia estat enormement desafortunat quan va insinuar que Argentina era favorita per guanyar el partit! Com diria Forges: “Lo que ha dicho!” Blair no va valorar correctament un partit d'aquesta densitat simbòlica. Amb aquests partits no es pot ser tan “esportiu”. Margaret Thatcher, primera ministra durant la Guerra de les Malvines, l'Associació de Veterans de Guerra i tot un seguit de polítics van trobar inconcebible que el primer ministre parlés d'aquesta manera, i es va generar una polèmica política de consideració.

²¹⁸ *El País*, 1 de juliol de 1998. I de fet no era cap exageració, ja que els carrers argentins van restar buits durant el partit.

El mateix podem dir del darrer partit entre els Estats Units i l'Iran, amb victòria d'aquest últim per 2 a 1. Malgrat que es va presentar, retòricament, com el partit de l'agermanament entre els dos estats, d'acostament diplomàtic, i que es va aprofitar per passar per televisió un missatge conciliador de Bill Clinton a la mitja part del partit, la realitat és que la victòria iraniana tenia el gust de la revenja. Els jugadors van ser tractats com a herois davant una multitudinària rebuda. No es recordava tanta gent als carrers iranians des de la Revolució Islàmica de 1979. “Nuestro poderoso y arrogante rival probó el amargo sabor de la derrota. Disfrutad por haber hecho feliz a un pueblo”, va dir l'aiatol·là Alí Jamenei després de la victòria²¹⁹. Evidentment, era una victòria sobre l'enemic número u del poble iranià durant les darreres dècades.

La victòria de Bulgària a Alemanya, al Mundial d'Estats Units 94, tradicional aliat de Croàcia i l'enemic de Sèrbia, va ser celebrada a Belgrad com una victòria pròpia, igual que entre els serbis que assetjaven Sarajevo, que dispararen salves per celebrar la victòria sobre els alemanys per recordar-ho als croats i bosnis.

Una vegada més, les aliances militars continuaven, també, als camps de joc. En el darrer partit entre Alemanya i Croàcia, que es presentava com a selecció per primera vegada en un mundial, això es va veure clar. Franjo Tudjman, aleshores el president de Croàcia, després d'anar a animar els seus jugadors al vestidor, es va asseure amb Helmut Kolh per presenciar junts el partit. Mentre, les dues afeccions vivien plegades una festa pels carrers de Lyon, i l'entrenador de l'equip croat feia les següents declaracions:

“Los croatas amamos a los alemanes. Estamos mucho más próximos a ellos que a los franceses, que siempre han preferido a los yugoslavos (serbios.) (...)”. El técnico Miroslav Blazevic apelaba a la gran responsabilidad que ha tenido en Francia. “Somos un país pobre, que acaba de salir de una guerra y que nos hemos hecho un hueco entre los mejores (...)”²²⁰

I és que poca broma amb les seleccions. Per a més mostres, l'avui exministra d'Educació, Cultura i Esport i expresidenta del Senat del Govern espanyol, Esperanza Aguirre, afeccionada apassionada al futbol o, potser, ben coneixedora de les virtuts

²¹⁹ *El País*, 29 de juny de 1998.

²²⁰ *El País*, 5 de juliol de 1998.

polítiques del mateix, o les dues coses, va intervenir directament davant la crisi de resultats de la selecció espanyola. El 7 de setembre de 1998 critica i pressiona públicament el seleccionador espanyol de futbol, el basc Javier Clemente, dies després de la derrota de la selecció espanyola de futbol davant de Xipre en el seu primer partit després d'una mala participació espanyola al Mundial de França:

“Yo estoy convencida que a estas horas todo el equipo directivo de la Federación Española de Fútbol estará reflexionando muy seriamente sobre la inmensa decepción que todos los aficionados españoles y todos los españoles tenemos respecto de la actuación de la selección...”²²¹ (el subratllat és de qui escriu.)

Javier Marías, escriptor i un excel·lent representant de l'afecionat madridista “culte”, escrivia sobre la selecció amb un estil similar. Què es podia esperar d'aquesta selecció:

“Este año, no se sabe por qué, la prensa ha decidido que se debe optar al título de Campeón del Mundo y no a otra cosa (...). No sé. El seleccionador, Clemente, formado en el Athletic de Bilbao y supuesto prototipo de lo vasco, es precisamente el prototipo perfecto del peor español: antipático, chulesco, soberbio, malhablado, fanfarrón, xenófobo (...) Pero vean ustedes entre los seleccionados hay esta vez ocho del Barcelona y sólo tres del Real Madrid, equipo al que Clemente profesa una declarada animadversión. Así que mucho me temo que los hinchas merengues vayamos a tener la sensación de que esta “España” no nos representa; o aún peor, la de estar animando y aplaudiendo –si lo hiciéramos– al Barça disfrazado de rojo y azul, al fin y al cabo los colores de su propio uniforme (...).” (Marías, 2000:156-157) (el subratllat és de qui escriu)

I el conegut sociòleg Vicente Verdú escrivia un article titulat “Una selección de españoles”, en el qual critica durament el fet d'haver col·locat un basc com a responsable de la selecció. Les seves paraules són prou eloqüents:

“Primera cuestión: no se puede tener al frente de la selección española a un seguidor del PNV. Por dos razones, al menos: la primera porque, como el mismo PNV repite no hay nada más antagonista en su corazón que el españolismo; y la segunda, porque es insensato escoger como director de un proyecto en las postrimerías del siglo XX a un individuo embebido en el adanismo del siglo XIX. Por incapacidad para ser español y por incapacidad para ser moderno — también en fútbol—Clemente era un despropósito (...).

Clemente ha trabajado como dice Valdano, para hacer de la selección un club, su propio club. Pero una selección, como entendería bien el nacionalismo del Barça, es más que un club. Clubes tenemos muchos y de muchos colores y con múltiples entrenadores y con numerosos jugadores estrella. La selección

²²¹ Està clar, segons la ministra i tanta altra gent, que allò natural al ciutadà espanyol és la identificació amb la selecció nacional de futbol i compartir les emocions que aquesta desperti, per això afirma: “todos los españoles...”.

debe ser, por fuerza, otra cosa. No representa una ciudad, ni a una organización, ni a una marca de aspirinas. Es, sobre todas las consideraciones una insignia de la nación.

Es inútil que los antinacionalistas, los internacionalistas o los anacionalistas se empeñen en ideas universales. Para eso que se desapunten como hincha. Una selección nacional española necesita disponer de un motor patriótico y de los tópicos enseres emocionales del ajuar de España. Como regla, el jugador que no se conmueva con el himno nacional no puede aspirar a un puesto en la selección española²²². Y este principio inexcusable no se relaciona con postulado político alguno, sino estrictamente con la respuesta ante el balón. Si hoy Francia es campeona del mundo, si lo ha sido Alemania o Brasil varias veces, si Bulgaria sorprendió en EEUU y Croacia en el último mundial obedece en parte al efecto de que sus jugadores juegan como franceses, brasileños, alemanes, búlgaros o croatas. No sólo con los pies, los pulmones y la inteligencia de futbolistas sino, además, con los órganos de un patriota. Lo peor que nos puede pasar —y nos ha pasado— es que más de un jugador de la selección creada por Clemente se dividía ante la idea de ganar para España —no para Catalunya o para Euskadi— un título que ensalza lo español.

(...) Ahora se habla de que el entrenador ha de ser “español” y se menciona a Camacho como “la máxima representación de la furia española”. Entre el trío que se propone sería preferible Camacho²²³ (...). Camacho es de Cieza y está curtido en la selección nacional cuando todavía la selección no había vacilado sobre el bien o el mal de ser español a toda costa (...).” (Vicente Verdú, *El País*, 13 de setembre de 1999) (El subratllat és de qui escriu.)

Clemente dimitia dies després de les declaracions d’Esperanza Aguirre per pressions polítiques de tot arreu però, sobretot, dels mitjans informatius de la capital de l’Estat²²⁴. Una vegada més, el futbol era una qüestió de debat nacional i un assumpte d’estat.

Es pot ser espanyol i no voler el bé de la selecció nacional? O ser espanyol i no voler el bé d’un equip espanyol quan juga amb un altre d’un altre estat? La resposta per a molta gent és un no rotund, sobretot si es tracta de la selecció. La polèmica viscuda als mitjans de comunicació i al carrer sobre el fet que molts afeccionats del Barça preferissin una victòria de la Juventus, o del Bayern de Munich enfront del Madrid en dues de les darreres finals de Copa d’Europa que ha jugat l’equip blanc és ben il·lustrativa. Un locutor mític de la radiodifusió espanyola, amb una audiència

²²² Comentari fet en clara referència al jugador català del Barça, Josep Guardiola, qui va ser molt criticat per la premsa de Madrid per escoltar l’himne nacional mastegant un xiclet abans del començament d’un partit de la selecció espanyola. (Nota de qui escriu)

²²³ El següent seleccionador va ser Camacho. La sort de la selecció espanyola va ser la de sempre: un paper més que mediocre en les competicions internacionals. Camacho ha estat entrenador de l’Espanyol i és avui (temporada 2004/2005) entrenador del Real Madrid.

²²⁴ Evidentment, això passa quan l’equip perd o no treu els resultats esperats. Quan la selecció nacional rutllava, ningú es recordava ni de l’origen basc de Clemente ni del seu estil de joc ni res, tot al contrari, el seu equip era l’encarnació de tots els estereotips que s’atorguen a l’espanyolitat: “El ejército de Clemente se pasó ayer 120 minutos dando un recital de casta, de garra, de orgullo, de furia y de fútbol.” (*Marca*, 23 de juny de 1996)

milionària, José María García, es referia a això, amb aquest termes: “Todo español bien nacido está al lado del Real Madrid”. Per a molta gent, estar amb la selecció o amb un club espanyol en una competició internacional és un deure cívic i no donar suport als “nostres representants”, una traïció o manca de lleialtat o una expressió més de l’antiespanya o dels “mals espanyols”²²⁵.

El bisbe Torras i Bages ja sabia el que es deia quan afirmava:

“L’estat preferent és el d’unanimitat entre els ciutadans, la unitat entre els ciutadans, la unitat de pensament és condició necessària d’una civilització sòlida i durable (...). Més aquesta tasca ha de tenir un terme: s’ha d’arribar a *un unum necessarium*, al que en podríem dir la forma substancial de la nació. Ens trobem amb una Catalunya espiritualista i cristiana: matar-li l’esperit és matar-la a ella mateixa: reforçar son esperit és augmentar sa potència, fer sa acció més viva i fecunda. Catalunya la va fer Déu, no l’han fet els homes: els homes sols poden desfer-la (...).” (Delgado, 1998:58)

A manca de selecció, el Barça fa Catalunya, o potser, com em comentava un dia, irònicament, el meu professor i codirector de tesi Joan Josep Pujadas, tot parlant de l’enorme espai que ocupa el Barça a la nostra societat: “Catalunya serà culer, o no serà”. L’esport i el futbol “fan país” (nacionalisme) i a l’inrevés, cap nacionalisme vol deixar escapar un instrument tan útil com el futbol per crear lligams sòlids, per catalitzar la fusió de la població amb la nació i presentar-la al món. I Catalunya i el catalanisme no són cap excepció.

Totes les adscripcions ètniques necessiten fer-se visibles periòdicament, i per aquesta raó s’expliquen molts comportaments socials. Per exemple, la demanda de selecció nacional catalana s’ha d’entendre com la lluita per aconseguir un instrument òptim per posar en escena la realitat nacional.

El reconeixement internacional de les seleccions esportives catalanes ha estat una aspiració històrica²²⁶ del catalanisme. Concretament, en futbol, el primer partit

²²⁵ En aquest sentit ben eloqüent és també el predident del Madrid, Lorenzo Sanz: “Gent que desitja la derrota d’un equip espanyol demostra quina altura humana té, però tenir tot el barcelonisme en contra ens motiva. Guanyarem i allà i haurà suïcidis. (...) Ara és quan sento que el Real Madrid és l’equip d’Espanya”. (*El Periódico*, 19 de maig de 1997)

²²⁶ El 1920 es va fundar el Comitè Olímpic de Catalunya (COC), quatre anys més tard prohibit per la dictadura de Primo de Rivera i posteriorment pel Franquisme. Caldrà esperar fins al 1989 per tornar-se a reconstituir. L’intent de reconeixement per part del Comitè Olímpic Internacional ha estat fins avui infructuós.

disputat per una selecció catalana ja compta amb prop de cent anys. El 1912, Catalunya juga el seu primer partit internacional davant França. Vuit anys després, el 1920, la selecció espanyola juga el seu primer partit. A partir d'aquí, la realitat és que contínues traves polítiques i jurídiques han impedit fer realitat aquest desig del poble de Catalunya de competir oficialment²²⁷. Les seleccions esportives catalanes s'han de conformar a jugar partits amistosos que en els darrers anys coincideixen amb les dates de Nadal. Aquests partits nadalencs acostumen a ser més una festa reivindicativa patriòtica catalanista que un esdeveniment esportiu pròpiament dit.

El nacionalisme espanyol, coneixedor del poder de l'esport com a instrument (re)creador d'identitat nacional, de la repercussió popular i del ressò internacional innegable, s'ha enfrontat sistemàticament a l'oficialització de les seleccions catalanes amb tota la força del poder legislatiu que ha dominat des de sempre i amb arguments bastant llunyans dels estrictament esportius, lògicament²²⁸. Que valgui com a mostra l'editorial del diari dretà i nacionalista espanyol *La Razón* per il·lustrar aquesta lluita pel monopoli de l'esport internacional i, al mateix temps, per llegir la lògica que hi ha en joc en clau espanyolista:

Deporte, política y nacionalismo, editorial de *La Razón*.

Esta permanente tensión reivindicativa es difícil de sostener desde el punto de vista de la estabilidad política. Plantea un pulso sostenido, tras el que subyace el inconfesado (otras veces palmario) deseo de constituir de las partes del Estado un todo estatal. Es en esa perspectiva donde debe analizarse la última iniciativa de la Generalitat de Cataluña al refundir e impulsar la legislación deportiva en la Comunidad con la evidente intención de proyectar las selecciones deportivas regionales a un terreno "supraautonómico". O, por decirlo sin eufemismos, internacionalizarlas e independizarlas de las selecciones nacionales españolas.

Como es habitual, el camino que emprende el gobierno nacionalista catalán es más sutil que su homólogo vasco, por lo que suaviza los términos de su ley, con objeto de que no sufra sanción de inconstitucionalidad ante el correspondiente recurso del Gobierno de la Nación. Pero aunque vista de seda el proyecto, la realidad es que lo que el Gobierno Pujol persigue es segregar el deporte catalán del conjunto del español, con las connotaciones simbólicas que este hecho tendría.

Lo simbólico es, precisamente, la parte del león de la batalla permanente del nacionalismo. Se trata de rebajar hasta hacer irreconocible la identidad de la Nación española, de forma que permanezca únicamente como un cúmulo informe de personalidades diferenciadas. Esas personalidades (las

²²⁷ La Plataforma Pro Seleccions Esportives Catalanes va aconseguir el 1997 més de mig milió de signatures perquè es promulgues una llei que permetés a Catalunya participar en competicions esportives de caire internacional oficials.

²²⁸ "La ley no es la pacificación, porque detrás de la ley la guerra continúa encendida y de hecho hirviendo dentro de todos los mecanismos del poder, hasta los más regulares." (Foucault, 1992:59)

nacionalidades) serían las reales, y el conjunto, un mero ente administrativo abstracto.

Pero el nacionalismo olvida algún pequeño detalle. Para empezar, la historia común prolongada durante siglos. Y, para continuar, el statu quo internacional que se ha establecido trabajosamente y que ahora tiene unas reglas que dotan a las naciones desarrolladas de estabilidad.

Los nacionalistas catalanes quieren recrear las reglas del juego, también con el deporte. Pero olvidan lo fundamental. Sus selecciones deportivas son partes de un todo, y pueden competir con otras partes. Lo que no es posible es que una parte compita simultáneamente con el todo. En el sueño nacionalista está un partido de fútbol entre Cataluña y España. Pero es metafísicamente imposible que España compita con una parte de sí misma.” (*La Razón*, 2 d’agost del 2000)

L’editorial de *La Razón* va al moll de l’os del conflicte. La lluita per la selecció nacional és una lluita per un instrument simbòlic molt potent i didàctic al mateix temps. La resistència a veure’s reconeguda en la selecció espanyola demostrada amb la voluntat de voler una selecció nacional pròpia té l’objectiu de voler preservar l’existència de la identitat catalana com una identitat autònoma i no subordinada a una altra constel·lació simbòlica (amb la bandera en primer terme com a símbol per excel·lència de la pàtria). Competir amb una bandera o una altra és corroborar una classificació política.

Els símbols actuen com a fronteres tant o més eficients que les fronteres físiques, ja que són fronteres mentals. Les fronteres posen límits i els símbols, també. Una selecció nacional és un símbol i una demarcació d’un espai de poder. Impedir l’existència de la selecció catalana de futbol, per exemple, és impedir que es posi una frontera clara i reconeguda internacionalment molt important pel ressò que té el futbol al món.

Lògicament, per al catalanisme, i per la mateixa raó, la voluntat de tenir una selecció nacional reconeguda internacionalment és un objectiu irrenunciable des de totes les gammes del catalanisme polític des de principis de segle fins avui.

De moment, a manca d’originals simbòlics més ortodoxos, Catalunya ha estat històricament experta a buscar succedanis molt semblants a l’original. Així, m’atreveixo a dir que aquesta mancança de selecció nacional ha estat suplida, en certa manera, pel F.C. Barcelona. “Ser” del Barça ha esdevingut un carnet d’identitat arreu del món i, al mateix temps, la manca de selecció ha reforçat el F.C. Barcelona en la seva dimensió

metaesportiva ocupant un doble espai: el de club emblemàtic i el de “paraselecció” nacional.

“Per a mi, jugar un partit amb el Barça és com una internacionalitat. De la defensa del barcelonisme i Catalunya jo en faig una sola cosa.” (Enric Masip²²⁹
a: Alexandre, 1999:109)

“Louis van Gaal va dir a la televisió alemanya que el Barça encarna el sentiment d’independència de Catalunya respecte a Madrid i que és bo que la història la coneguïn també a Madrid, no només a Catalunya. L’ús de la paraula independència va obrir la capsa dels trons (...).” (Alexandre, 1999:113)

Però Catalunya no és cap excepció, quasi totes les nacions sense estat o minoritzades han volgut veure la seva idiosincràsia afirmada, i l’esport ha estat i és un bon instrument per fer-ho, i de vegades l’únic per representar la comunitat a l’exterior. Així, l’Athletic i la Real ho han estat de la causa basca; o JSK (Jeunesse Sportive de Kabylie), de la berber a Algèria; el Celtic F.C., de la nord-irlandesa; l’Sloga de Skopje, de la dels albanesos a Macedònia; Al Jihad de Qamichli, de la dels kurds a Síria; El Bastia F.C. dels corsos; l’Slovodan de Bratislava dels eslovacs; i l’Spartak de Praga dels txecs de l’antiga Txecoslovàquia; l’Spartak de Moscú, dels russos; el Dinamo de Tbilisi, dels georgians; el Dinamo de Kíiv dels ucraïnesos; el Terek de Grozni dels txetxens a l’antiga URSS, etc. O, en rugbi, la USAP de Perpinyà representant d’un sentiment neocatalanista molt particular a la Catalunya Nord²³⁰.

Per això, avui dia, una de les maneres més fàcils que molts catalans tenen per presentar-se com a catalans, és a dir, com a membres d’una nació no reconeguda internacionalment és presentant-se com a culers. El nom de Barcelona (sobretot després de les Olimpíades de 1992, un esdeveniment “esportiu”) i el de F.C. Barcelona (una entitat esportiva) són dos noms molt més coneguts arreu del món que el nom de Catalunya (sense referents explícits esportius). Per això, el Barça i la simbologia catalana exhibida i associada als colors del club han estat sovint un excel·lent

²²⁹ L’aleshores capità del possiblement millor equip d’handbol del F.C. Barcelona de tota la història i un dels millors del món.

²³⁰ “L’USAP és també més que un club i hi tenim sinergies.” (Joan Laporta, president del F.C. Barcelona, al diari *Avui* del 17 d’agost de 2003). Des de l’arribada de Joan Laporta a la presidència s’han signat diferents convenis de col·laboració entre els dos clubs catalans. Interessant per a l’estudi d’aquest particular neocatalanisme que es viu a la Catalunya Nord i les seves característiques i relacions expressades en l’equip de Rugbi de l’USAP (Unió Esportiva dels Arlequins de Perpinyà), per alguns el Barça de la Catalunya Nord, cal llegir el llibre de Marty (1998): *La USAP de Perpinyà, la força del rugby català*. Thassàlia. Barcelona.

instrument per donar a conèixer Catalunya i la realitat catalana com a nació sense estat. Molts catalans han experimentat això que estic dient quan, en ser preguntats sobre la seva nacionalitat o origen i no ensortir-se'n, han hagut de recórrer a Barcelona i al F.C. Barcelona per presentar-se al món com a membres d'una comunitat ètnica perquè, almenys a l'interlocutor de torn, quedi clar que no és "exactament" sinònima d'espanyola.

A tall d'anècdota, el grup de teatre La Cubana al Festival d'Edimburg de 1997, a l'entrada del teatre, havia col·locat com un estand, a l'estil de fira de turisme, on s'explicava tot allò que calia saber per entendre l'espectacle: Què és la Setmana Santa, què és Catalunya, etc., i a la pregunta de qui són els catalans, diuen:

"Quan es pregunta a l'actual president de Catalunya qui són els catalans, ell contesta que els catalans són els que han nascut a Catalunya i els que hi viuen i hi treballen, en definitiva tothom. Hi ha moltes classes de catalans: catalans catalans; catalans que no són catalans però que se senten catalans; catalans que són fills de no catalans; catalans que són fills de gent que no es considera catalana i que són més catalans que els catalans; catalans catalanoparlants; catalans castellanoparlants, etc. Però hi ha una cosa que els uneix a tots; el futbol! el Futbol Club Barcelona (Barça pels nadius). Aleshores desapareixen les diferències i tots parlen català i criden Visca el Barça i Visca Catalunya (...)"
(*Avui*, 15 d'agost de 1997)

"Sempre endavant" i "Fiers d'être catalans" ("Orgullosos de ser catalans") són els dos lemes més populars del Club de Rugby de Perpinyà, l'USAP. (Fotografia: Jordi Salvador)

Cartell demanant l'abonament al club de rugbi la USAP de Perpinyà. (Fotografia: Jordi Salvador).

Graderia de l'estadi de la USAP, André Giralt, en el moment que surten els jugadors i sona l'himne del club, "l'Estaca" de Lluís Llach. (Fotografia: Jordi Salvador)

Nen esperant el començament del partit per animar el seu equip amb l'ensenya dels catalans. (Fotografia: Jordi Salvador)

SPAIN'S COUNTRY WITHIN A COUNTRY *Catalonia*

By RANDALL PEFFER

Photographs by
STEPHANIE MAZE

JAPA, don't tell me the world knows anything about Catalonia and our struggles," shouted the shaggy-haired Barcelona teenager across the table from me.

"Then the world has its head in the sand," spat his father. "People should know we're having the sweetest liberation in Spain!"

Strong dinner conversation, but not unusual for Catalans today. Mariano and his son Jordi were arguing about the rebirth of their country, Catalonia, as an autonomous region within the Spanish democracy that began under King Juan Carlos in 1979. Ever since Catalans were deprived of their centuries-long autonomy by Philip V of Spain in 1714, they have fought to regain it, cherishing the Catalan language as a unifying force. Today a vigorous flowering characterizes the changes coming to the six million people who live in this Maryland-size border territory, where Mediterranean Spain grafts to France (map, page 101).

During rounds of olives, mussels, squid, and wine in my friends' apartment, I learned that Catalonia had begun to reassert its identity after nearly 40 years of repression under the (Continued on page 100)

Explosive cheer of "Barça" urges the Barcelona soccer team to victory over a Madrid rival and voices all the pent-up pride of Catalonia, an autonomous region of Spain. Under the dictatorship of Franco, Catalans were forbidden to fly their red-and-yellow flag, but soccer was encouraged, and the red-and-blue flag of Barça came to stand for defiance.

La prestigiosa revista National Geographic va dedicar a Catalunya el tema central del seu número de juny de 1984. La primera foto escollida per presentar el "país català" i els catalans com a comunitat diferenciada és una fotografia de les graderies del Camp Nou.

6.3 EL MONOPOLI DE LA IDENTITAT EN JOC

“Si demà, el Barça perd davant el Bayer ningú s’emprenyarà. Però si es perd amb el Madrid o l’Espanyol es posen com a feres. Encara té més encant un Barça-Madrid que un Barça-Milan o un Barça-Athlètic. Si la gent no ho vol veure així.... jo ho sento així. La guerra nostra és amb Espanya. I això es reflecteix en el futbol i en la nostra manera de ser.” (Rexach²³¹, a *El País* del 29 de gener de 1998)

“El teatro nos restituye todos los conflictos que duermen en nosotros, con todos sus poderes, y da a esos poderes nombres que saludamos como símbolos; y he aquí que ante nosotros se desarrolla una batalla de símbolos, lanzados unos contra otros en una lucha imposible.” (Artaud, 1997:31)

Camp Nou, Barça-Real Madrid, temporada 1996/1997. No sabem qui hi ha darrere de cada cartó del mosaic, ni què els porta a posar-s'hi, però indubtablement participen d'una representació col·lectiva i, com veurem, de la teatralització d'un conflicte; en qualsevol cas, és una exhibició on Tots són còmplices. Aquesta idea, per a mi, és fonamental.

²³¹ Exjugador i exentrenador del Barça, seria una persona força representativa de la institució blaugrana, ja que s'ha passat tota la vida al club, com a jugador, des de les categories infantils, fins a entrenador de diversos equips del futbol base; fou segon entrenador a l'època esportiva més daurada de la història del club, i entrenador del primer equip durant un any.

Estadi Santiago Bernabéu, Real Madrid-Barça, temporada 1996/1997.

El president del Barça, Joan Laporta, i el president del Parlament de Catalunya, Ernest Benach, a la llotja del Camp Nou.

L'aleshores conseller en cap, Josep-Lluís Carod-Rovira i el president de la Generalitat de Catalunya, Pasqual Maragall, canten junts "Els Segadors" a la llotja del Camp Nou.

El president del Real Madrid, Florentino Pérez, i l'expresident del Govern espanyol, José M. Aznar, a la llotja del Santiago Bernabéu.

La funció ritual d'un Barça-Madrid no es redueix a crear la il·lusió de comunitat entre els convocats, i a la sacralització d'una simbologia. Seguint Turner (1999,1988), aquests rituals també es presenten com una activitat en què no sols no es neguen els conflictes existents a la pròpia societat i entre comunitats, sinó que els intensifiquen, els provoquen, fan que aflorin, sempre d'una manera controlada, i els representen de manera molt verídica i magnificada. Així, aquests ritus ens posen cara a cara amb els conflictes reals que existeixen a la societat. No és una expressió gratuïta, sinó que està en relació directa amb l'estructura social i les tensions que aquesta conté.

Un Barça-Madrid és una lluita de "titans" simbòlics antagònics de gran profunditat. Hi ha una lluita ritualitzada en què s'usen símbols identitaris, que com hem vist són de caire sagrat pels continguts i per la forta càrrega emocional que contenen.

Geertz (1995), Gluckman (1978) i Turner (1999,1988) estableixen un estret parentiu entre l'estructura sociopolítica i les formes dramàtiques que aquesta produeix en estreta interrelació. Així, un partit de futbol és un text cultural (forma dramàtica) que em permet reflexionar sobre la qüestió nacional catalana/espanyola (estructura sociopolítica) —com he anat apuntant al llarg de tot l'escrit.

Les nocions de “drama social” de Turner o “joc profund” de Geertz permeten observar els ritus que el Barça genera a Catalunya com una dramatització, on una part important de la societat catalana expressarà i reflectirà els seus anhels, temors, passions, valors, tensions etc., i també la recerca en tant que nació de reconeixement internacional i d’homologació a les etnicitats reconegudes; és a dir, les estatals. Aquest “joc profund” ens parlarà, per tant, d’una voluntat de ser comunitat diferenciada i de la realitat existencial de Catalunya o, si es preferiex, de la voluntat de milers de persones de fer explícita una declaració de pertinença a un club “que és més que un club”. Però la representació no es queda aquí, va més enllà de l’expressió d’una multitud i de la seva manifestació de poder o contrapoder. El F.C. Barcelona, en tant que referent simbòlic de la pàtria, com intuïa Camus tot parlant de les seleccions nacionals de futbol, quan juga amb el Real Madrid, un altre referent d’una altra pàtria, el còmplice ideal i necessari, representarà de forma ritual, ja sigui a l’escenari del Camp Nou o a les llars mitjançant la ràdio o la televisió, un conflicte ètnic dramatitzat (en clau interna, dins de la mateixa societat catalana, i/o externa amb relació a l’estructura políticsocial de l’Estat espanyol).

És a dir, ens trobem davant d’un ritus que es juga els dissabtes o els diumenges en què s’il·lustra perfectament tota la tensió larvada, acumulada, i la crispació crònica d’un conflicte identitari històric a l’Estat espanyol i dins de Catalunya; una expressió dramàtica de la tensió interètnica (interna, dins de Catalunya i externa, fora de Catalunya) que es realitza al mateix temps que s’afirma una solidaritat identitària expressada, també, en forma de parentiu ritual en aquesta representació.

“(…) el rito surge de las situaciones en las que existe un conflicto entre el orden moral general y los intereses que llevan a los individuos y a los grupos a competir entre sí. Esta exhibición abierta de la rivalidad lo mismo que en la cooperación — y del conflicto y cohesión que están por debajo de ellos— es normal en los ritos y ceremonias tribales. Nosotros hablamos de acciones prescritas dentro de ellas que “simbolizan” el conflicto y la cohesión subyacentes (...)” (Gluckman, 1978:298)

Voldria començar aquesta anàlisi/conclusió accentuant i recordant que el gran protagonista de tot plegat és el públic, els seguidors, és a dir, la multitud anònima que es presenta amb tot el seu poder i el fa visible als ulls de tots de manera més clara que en qualsevol altra manifestació popular. La multitud es presenta unida i homogènia emmascarant una irrealitat òbvia en la vida social quotidiana.

A l'estadi o a les llars, com diu l'himne del Barça, “tot el camp és un clam” i “tots units fem força”, i aquesta força és recordada a tothom perquè és autèntica. La resta és una fal·làcia. La veritat és el Barça, és a dir, la massa anònima i unànime que l'ha construït a imatge i semblança seva. Els “comerciants” (classe financera), els mitjans de comunicació i els polítics faran negoci i/o creuran que manipulen el cos social, però la massa, lluny de ser aquell conglomerat idiotitzat que molta gent creu que és, recordarà en aquesta representació ritual que els sentiments són lliures i pensats al mateix temps, i que el veritable poder està en ella.

La multitud és una fusió d'individus que no tenen res en comú excepte el sentiment i la voluntat de constituir un sol cos al voltant del Barça, on totes les diferències de classe, d'origen, de gènere, religioses, polítiques..., queden abolides per una causa comú que els transcendeix²³². Bé, totes les diferències, no. A l'estadi també hi ha una zona VIP (*very important people*), on hi ha una representació del poder politicosocial del país que ocupa la llotja del Camp Nou. La llotja és l'espai privilegiat de l'estadi ocupat exclusivament per qui “és algú” a la societat catalana²³³, el reducte dels escollits, on no entra qui vol, sinó qui pot. I qui pot? Doncs justament la classe financera, la classe política, els directius del F.C. Barcelona, els seus convidats i els glossadors de tots plegats, els periodistes. Uniformats amb vestit i corbata, distingits de la plebs (els no VIP) en el vestir, en un superior autocontrol de les passions i de la gestualitat exhibida (ni canten, ni criden eslògans, ni fan l'onada...), fins i tot en aquesta illa de permissivitat que és el futbol; els que no porten banderes ni distintius ostentosos, els que arriben amb el seu propi cotxe a l'estadi on els espera la plaça particular

²³² Cal remarcar que el Barça és de les poques institucions esportives que encara no són societat anònima, és a dir, pertany exclusivament als seus socis, encara que jo penso que va més enllà i pertany a una col·lectivitat molt més gran. També és dels pocs clubs del món que fins avui no ha portat publicitat explícita a la samarreta de futbol del primer equip.

²³³ La llotja consta d'una part exterior amb uns cent cinquanta seients (dades de la meua assistència el novembre de 1998 que poden haver canviat, encara que no crec que de forma substancial, per la qual cosa les considero vigents). A l'interior hi ha dos espais, un més selecte que l'altre. En el més selecte hi ha els VIP, i en el menys, lloc on em vaig haver de conformar a assitir, hi ha els personatges diríem secundaris, les dones dels jugadors, periodistes i personalitats menors. A les dues sales hi ha un servei de bar on se serveixen begudes totalment de franc per a les més de 300 persones que hi acostumen a haver cada partit. La gent va molt mudada com si del Liceu es tractés i predominen el homes. Les dones hi assisteixen en tant que senyores de...; tampoc hi ha infants. “¿El Palau de la Música i el Barça han substituït el Liceu? Probablement sí.” (Fèlix Millet a: Cullerell/Farràs, 2001:179). Per a més informació sobre la “llotja virtual de Catalunya” llegir el llibre *L'oasi català*, d'aquests mateixos autors.

d'aparcament, etc., però el que no saben és que el seu poder, que creuen il·limitat, aquí a l'estadi està enormement limitat. La seva temporalitat, la seva fragilitat real, i la seva dependència absoluta de la massa social anònima que els envolta es fa més evident que en cap altre lloc. El ritu els recordarà aquesta situació en cada partit de futbol i en tot moment.

Deia, encertadament al meu parer, Joan Barril que: “els 125.000 seients del Camp Nou són, a efectes sociològics, molt més representatius de Catalunya que els 135 escons del parc de la Ciutadella.” (Barril a: VV.AA, 1992:36). I no només això, afegiria que possiblement la democràcia (el poder del poble) sigui més real i radical, ja que a l'estadi el poder no és representatiu sinó que l'exerceix la massa *de facto* i de múltiples contundents maneres²³⁴.

El públic aquí sí que és una veritable espasa de Dàmocles, i l'estadi és un parlament on es representa un plebiscit regular i inapel·lable. Els herois poden passar de la nit al dia de “sants” a mercenaris menyspreables si no fan bé el seu paper a l'obra o, el que és el mateix, si no actuen d'acord amb el que la massa anònima espera d'ells. Jugadors, directius, entrenador són sagrats, en tant que representants del sagrat, però qui ha darrere de l'emblema, no ho oblidem, és la multitud deïficada.

El públic, el “respectable” pot assistir o deixar d'assistir al Camp Nou, manifestar quantitativament i qualitativament (treient els mocadors, amb la intensitat de la cridòria, els xiulets o els aplaudiments...) el seu suport a un jugador, un entrenador, o un president o una simbologia. I el veredicté és inapel·lable. No importa que el jugador o l'entrenador²³⁵ tingui contracte laboral en vigor o que el president no hagi acabat el seu mandat estatutari. El referèndum és diari. Si el públic demana el cap d'un jugador o de l'entrenador, el president l'haurà de “sacrificar”, perquè sap que després de l'entrenador ve ell. Aquesta és la llei del futbol. El president del F.C. Barcelona i tots i tot el que en depèn d'ell estan subjectes a la massa anònima com en el Carnestoltes. A la llotja, el

²³⁴ Molts estadis de futbol són una demostració del poder del poble que defensa Maffesoli: “Esta autoconfianza incorporada por la que el cuerpo social sabe que, a largo plazo, el príncipe, sea cual sea su forma (aristocracia, tiranía, democracia, etc.), es siempre tributario del veredicto popular.” (Maffesoli, 1990:93).

²³⁵ En futbol hi ha una frase prou eloqüent tot parlant d'un entrenador que no “funciona” d'acord amb les expectatives: “Fulanito no es menjarà els torrons a Can Barça”. És un primer avís.

poder figurat o real pot sortir a manifestar-se, però pot sortir reforçat o contestat, o simplement ignorat²³⁶. El públic posa a tothom al seu lloc real. Les estrelles i els directius són propietat col·lectiva de la multitud i només són estrelles i poderosos, com en la vida, mentre el poble vulgui, i el món del futbol ho recorda al·legòricament de manera regular. Els presidents del F.C. Barcelona, per exemple, en el seu origen són simples humans, és el seu pas pel Barça el que els singularitza i els dona una enorme projecció social, els sobresurt de la massa de la qual formaven part, però per la mateixa raó es deuen a ella perquè els ha enaltit de la mateixa manera que els pot retornar al seu lloc devaluats. El Barça no pertany ni tan sols exclusivament als socis, pertany al poble, a tots, i el principal guió l'escriu una massa anònima que es constitueix com a comunitat al voltant del Barça.

“Núñez aparece como un poder ajeno al Barça, pero yo creo que desde un primer momento, el peso de la realidad del Barça le obligó a adaptarse. Lo vi enseguida. Entró con la idea de un club gerenciado como si fuera una fábrica de cerveza pero se vio obligado a adaptarse a la realidad de un Barça que es más que un club (...).” (Josep Termes a *El País*, 7 de gener de 1999) (El subratllat és de qui escriu.)

“Núñez siempre ha querido que la directiva del Barça fuera un reflejo del pluralismo de la sociedad civil catalana, aunque a los pocos meses de llegar al poder tuvo que rendirse a la catalanidad como algo que el club lleva en sus propios genes. Nadie podrá decir que Núñez y sus directivas, empezando por la primera en la que había bastante presencia de Alianza Popular (luego PP), fueran irrespetuosos con la catalanidad del Barça. Todas las iniciativas no partidistas encontraron eco en el Barça, desde adherirse al Estatut de Sau públicamente en una asamblea de compromisarios, hasta dar el apoyo sin reservas a la campaña en favor de las selecciones catalanas.” (Bañeres, 2000:91)

Tota junta directiva i qui entra del seu bracet a la llotja del F. C. Barcelona ha estat i estarà condicionat a la força de l'opinió pública i a les idees col·lectives que aquesta multitud produeix.

Dit això, continuo analitzant el “joc profund” que es representa de manera ritualitzada, sense que això signifiqui que m'oblido d'altres funcions de l'esport com el seu objectiu purament lúdic (capítol 2.1) i no tan sols ritual²³⁷, que és pròpiament el centre d'interès de la tesi.

²³⁶ “El fútbol sigue siendo un tiempo donde el deseo de los sectores populares puede sobreimprimir su lógica a los designios del poder.” (Alabarces/Graciela, 1996:72)

²³⁷ “Keneth Read descubrió en 1959 un juego de fútbol que jugaban los adultos de Gahuki-Gama de Nueva Guinea. A menudo el partido duraba varios días porque había que jugar hasta que se igualaran las

puntuaciones. El objetivo no era la victoria y, sin embargo todos disfrutaban del juego.” (Terr, 2000:164). La interpretació que fa Terr em sembla més correcta que la que fa Lévi-Strauss en la controvertida interpretació del mateix joc/ritual. Lévi-Strauss aprofita l’etnografia de Keneth Read per marcar les diferències entre el concepte de ritu i el de joc; així afirma: “Tot joc es defineix pel conjunt de les seves regles, les quals fan possible un nombre pràcticament il·limitat de partides; però el ritu, que també es “juga” s’assembla més aviat a una partida privilegiada, retinguda entre totes les possibles perquè només ella dóna resultat dins un cert tipus d’equilibri entre els dos camps. La transposició és fàcilment verificable en el cas dels gahuku-gama de Nova Guinea, que han après el futbol, però que juguen, durant molts dies, tants partits com calen per tal que s’equilibrin exactament els perduts i els guanyats per cada bàndol (Read, pàg.429), la qual cosa és tractar un joc com un ritu (...). El joc es manifesta com a “disjuntiu”: culmina en la creació d’un espai diferencial entre jugadors o bàndols, que res no designava al començament com a desiguals. Tanmateix, al final de la partida, es distingiran com a guanyadors i perdedors. D’una manera simètrica i inversa, el ritual és “conjuntiu”, car institueix una unió —en aquest cas es pot dir una comunió— o, en tot cas, una relació orgànica entre dos grups —que es confonen, al capdavant, l’un amb el personatge de l’oficiant, l’altre amb la col·lectivitat dels fidels— que al començament estaven dissociats. En cas del joc, la simetria és, doncs, preordenada; i és estructural, ja que deriva del principi que les regles són les mateixes per als dos bàndols. L’asimetria és engendrada, deriva inevitablement de la contingència dels esdeveniments, tant si provenen de la intenció com de l’atzar o del talent. En el cas del ritual, passa a l’inrevés: hom estableix una asimetria preconcebuda i postulada entre profà i sagrat, fidels i oficiant, morts i vivents, iniciats i no-iniciats, etc., i el “joc” consisteix a fer passar tots els participants al costat del bàndol guanyador per mitjà d’esdeveniments la natura i ordenació dels quals tenen el caràcter veritablement estructural. Com la ciència —tot i que en aquest cas, encara de vegades en el pla especulatiu, de vegades en el pla pràctic—, el joc produeix esdeveniments a partir d’una estructura: es comprèn, doncs, que els jocs de competició prosperin a les nostres societats industrials, mentre que els ritus i els mites, semblantment al bricolatge —que aquestes mateixes societats industrials ja no toleren sinó com a hobby o, pasatemp—, descomponen i recomponen conjunts esdevenimentals —en el pla físic, socio-històric o tècnic— amb vista a arranjamnets estructurals que ocupen alternativament el lloc de fins i de mitjans”. (Lévi-Strauss,1985:74-76).

Entrant en polèmica, no estaria d’acord amb aquesta diferenciació tan dràstica. El cas que ens ocupa, els ritus generats pel futbol són, al meu parer, tant joc com ritu. És a dir, que un Barça-Madrid es “juga” com un ritu o, potser és un ritu “jugat”. No crec que hi hagi cap disjuntiva, estem parlant d’una doble narració: una activitat lúdica i una activitat ritual. En el món del futbol, les temporades se succeeixen sense interrupció. Quan s’acaba una Lliga i/o s’ha guanyat un títol; dos dies després, ja s’està pensant en els nous jugadors, la nova temporada, el bon equip que es té, el calendari, els partits amistosos que sempre fan presagiar una bona campanya; les televisions que transmeten els partits codificats ja fan publicitat per tal de guanyar nous abonaments i, així, una temporada darrera l’altra. Es pot dir que la Lliga no s’acaba mai. A l’agost, tots són guanyadors. I els últims perdedors sempre guarden un esperit de revenja. En certa manera, el futbol, si més no a la Lliga espanyola, també és una “partida privilegiada”, és a dir, un ritu en llenguatge de Lévi-Strauss, ja que es juguen tants partits, i els resultats passats tenen tan poc pes en el començament d’un nou matx que, en certa manera, la partida també és il·limitada com la dels gahuku-gama de Nova Guinea. En el cas dels dos equips antagonics, per excel·lència a l’Estat espanyol, R. Madrid i F.C. Barcelona, això queda molt clar. En 64 anys (dades de 1996), per exemple, el Barça ha jugat 1.918 partits dels quals n’ha guanyat 1.041, n’ha perdut 483 i n’ha empatat 394. I El R. Madrid ha jugat 1.918 partits dels quals n’ha guanyat 1.108, n’ha empatat 396 i n’ha perdut 414. I què? Doncs que la partida simplement continua. Cap seguidor d’un o altre equip se sent perdedor en aquesta interminable partida. El guanyador, tant en el nostre cas com en l’estudiat per aquest, sempre serà la comunitat que celebra el ritu conscientment o inconscient, com veurem.

6.3.1 SANT JORDI

El Barça històricament ha esdevingut un símbol de catalanitat i ha estat ben acceptat com a tal arreu. Tots els mitjans de comunicació estatals i internacionals és refereixen al Barça com “l’equip català” i als estadis de l’Estat així és rebut.

“¿No et sembla que els insults, sovint de caràcter racial, que el públic dels camps d’Espanya adreça als catalans, ja siguin jugadors, directius o membres dels mitjans de comunicació, es converteix en un revulsiu per a vosaltres i en una arma de doble tall per a ells? (...) Quan més forta és la cridòria anticatalana, més estimulat et sents i més gaudeixes cada cop que fas un gol. Després, quan el partit acaba i has guanyat, mires el marcador i penses: Això és Catalunya i això és el Barça. (...). Jo ja sé què sent la gent de Catalunya (...) i els jugadors d’altres països, quan vesteixen la samarreta del Barça, també són objecte dels mateixos insults.” (Enric Masip a: Alexandre, 1999:114)

Una identificació amb un símbol identitari/nacional com una bandera o un club de futbol de les característiques del Barça significa, també, una explícita exclusió/oposició a una altra identitat representada per altres banderes o altres clubs. Pensem que un emblema de les característiques de la bandera o equivalents representa i desperta sentiments, però també marca un camp de poder i polític ja que tot espai de poder està marcat per una constel·lació simbòlica determinada. La fundació d’un estat, per exemple, implica la destrucció simbòlica de l’estat anterior. A les guerres, el territori conquerit es marcarà immediatament amb el canvi de les banderes. Doncs bé, això és el que hi ha en joc: la imposició/rebuig/reivindicació d’una determinada constel·lació simbòlica i el que significa, encara que només ho sigui en una manifestació temporal, que dura el que dura la victòria esportiva i acaba aquí, perquè al cap i a la fi sempre es podrà dir allò de, “només és un joc”.

Al centre de la representació està clarament dramatitzada la tensió entre l’Estat espanyol i les nacions que conté, particularment en el nostre objecte d’estudi, la catalana. Els estats són artificis majoritàriament pseudonacionals amb una voluntat nacionalista consubstancial a la seva existència. No poden tolerar les infidelitats emocionals, exigeixen una lleialtat exclusiva. Des d’aquest punt de vista, Espanya ha estat un fracàs, com a projecte d’estat/nació, en no aconseguir en els darrers dos segles una estructura política acceptada per tot el conjunt de la població i, sobretot, un fracàs en no aconseguir allò que es creu imprescindible per a tota societat, generar un sentiment emocional de pertinença unitari entre els seus ciutadans, una adscripció ètnica única.

Una bona prova d'això és el fracàs d'una simbologia espanyola unànimement acceptada al llarg de la història²³⁸, malgrat l'esforç dels poderosos aparells de l'Estat: legislació, escola, exèrcit, mitjans de comunicació...; o la manca de moments de *communitas* o de fraternitat emocional celebrats per tots els ciutadans de l'Estat. Per exemple, a Espanya no hi ha una “festa nacional” realment sentida. Però, és que, a més, els símbols clàssics que s'utilitzen per representar l'Estat espanyol són rebutjats per part d'àmplies “minories” de la població, si més no catalana i basca.

La bandera i l'himne espanyols no són estimats per molts catalans, per exemple. És el rebuig que s'observa al Camp Nou a la constel·lació simbòlica espanyola que és desplaçada, rebutjada i contestada públicament. Quan l'himne espanyol és xiulat sistemàticament per l'afecció blaugrana, per exemple, amb motiu d'una final qualsevol de la Copa del Rei²³⁹. Amb la cridoria a l'himne es vol silenciar un símbol més d'una constel·lació simbòlica portadora d'una informació que es desafia de forma ostentosa. Tot això em permet reflexionar sobre què es rebutja. Els fets socials no són gratuïts ni inútils.

En aquest ritu, de manera dramàtica, els actors/seguidors expressen sentiments hostils als quals no poden donar sortida en la seva vida quotidiana sense el risc de patir greus conseqüències. És un ritu, doncs, catàrtic, que descarrega tensió en efectuar una transgressió, un desafiament antiestatista controlat. Recordem que la llei és molt severa i

²³⁸ “(...) Simbologia catalana que, des de feia dècades, s'havia anat constituint alhora en un sentit positiu (la construcció de la pròpia imatge) i negatiu (el rebuig de l'estatal). Ja el 1906 Lerroux constata que “existe una aspiración separatista que se manifiesta en explosiones de odio contra las exterioridades del poder central o contra sus instrumentos, la bandera, la marcha real, el ejército”(...). Els únics que sentien poca simpatia i atracció identificadora amb els símbols estatals, que veien com aliens: era bona part, per no dir la majoria, de la població. Eren molts els catalans que se sentien més propers anímicament a uns símbols propis, assumits sense cap pretensió impositiva, de creació i, sobretot, arrelament força recent, com recents eren, amb cronologia desigual, els de la majoria dels estats europeus.” (Anguera, 2001:11)

²³⁹ De manera similar, els seguidors corsos del Bàstia xiulen “la Marsellesa” a la Copa de França davant de la presència del president de la República, Jacques Chirac. En la darrera Copa jugada pel Bàstia, davant d'aquest espectacle “inacceptable”, Jacques Chirac va suspendre la final durant 25 minuts. El president acompanyat del primer ministre, Jean-Pierre Raffarin, va abandonar la llotja indignat. No van retornar a les seves localitats fins que el president de la Federació Francesa de Futbol, Claude Simonet, a petició del cap de l'Estat francès, va demanar públicament per la megafonia de l'estadi les seves excuses a França per aquesta humiliació i va demanar als assistents la màxima esportivitat. El partit es va reprendre, com deia, 25 minuts després, però l'himne ja no va tornar a sonar. En aquest sentit, el monarca espanyol té més tolerància i normalment aguanta com si res les xiulades dels barcelonistes a les finals de Copa, això sí, TVE apaga els micròfons d'ambient de tal manera que qui no assisteix a l'estadi no s'assabenta del fet.

clara amb el tractament de l'ús de la bandera espanyola, per exemple. Veiem-ne uns fragments:

“Ley 39/1981, de 28 de octubre, por la que se regula el uso de la bandera de España y el de otras banderas y enseñas.

(...)Artículo 1. La bandera de España simboliza la nación; es signo de la soberanía, independencia, unidad e integridad de la patria y representa los valores superiores expresados en la Constitución.

(...)Artículo 3.

1. La bandera de España deberá ondear en el exterior y ocupar el lugar preferente en el interior de todos los edificios y establecimientos de la Administración central, institucional, autonómica provincial o insular y municipal del Estado.

2. La bandera de España será la única que ondee y se exhiba en las sedes de los órganos constitucionales del Estado y en la de los órganos centrales de la Administración del Estado.

3. La bandera de España será la única que ondee en el asta de los edificios públicos militares y en los acuartelamientos, buques, aeronaves y cualesquiera otros establecimientos de las Fuerzas Armadas y de las Fuerzas de Seguridad del Estado.

(...) Artículo 4. En las Comunidades Autónomas, cuyos Estatutos reconozcan una bandera propia, ésta se utilizará juntamente con la bandera de España en todos los edificios públicos civiles del ámbito territorial de aquélla, en los términos de lo dispuesto en el artículo 6 de la presente Ley.

(...)Artículo 6.

1. Cuando se utilice la bandera de España ocupará siempre lugar destacado, visible y de honor.

2. Si junto a ella se utilizan otras banderas, la bandera de España ocupará lugar preeminente y de máximo honor y las restantes no podrán tener mayor tamaño. Se entenderá como lugar preeminente y de máximo honor (...)

La bandera espanyola —un símbol definit oficialment i no escollit— marca clarament un camp de domini en què per definició la bandera catalana és subordinada i en cap cas pot onejar, ni a nivell simbòlic, al mateix nivell que l'espanyola, el símbol de “La Nació”. Representen dos desitjos polítics que fins avui dia s’han mostrat incompatibles simbòlicament i legal. L’un, tradicionalment ha definit el conjunt d’una pretesa comunitat imaginada espanyola que englobaria la població que viu a Catalunya com la que viu a qualsevol altre indret de l’Estat; i una altra, la catalana, que aspira a ser una comunitat imaginada amb el mateix estatut ontològic que l’espanyola.

Seguint amb el fracàs de la imposició/assumpció de l’univers simbòlic espanyol, fins i tot, pensant en una estratègia d’espanyolització maquiavèlica, la “transició” política, tan lloada sovint, va cometre, al meu parer, el fatal error de no substituir els mateixos símbols que el Franquisme monopolitzà durant 40 anys, una simbologia que, no tan sols, no va actuar com a factor cohesionador, sinó tot al contrari, va servir per

dividir la població. Cal tenir present que, amb el nom d'Espanya, s'institucionalitzà una victòria militar²⁴⁰.

La paraula “victòria” (un concepte bèl·lic i esportiu al mateix temps) dels “nacionals” fou un dels conceptes més utilitzats per la dictadura i això implicava una polarització de la població i la potenciació dels símbols d'uns, i la repressió dels símbols dels altres.

“La victòria: aquesta és una de les paraules més repetides, escrites i gravades pel nou estat. la multivocalitat d'aquesta paraula és molt gran. És la victòria sobre el comunisme, la maçoneria i el separatisme; és la victòria sobre la anti-Espanya; és la victòria sobre unes estructures i autoritats concretes; és la victòria sobre unes terres, pobles i gent; però és també la victòria de la unitat enfront a la separació i la disgregació, de l'ordre sobre el caos, de l'espiritualitat sobre el materialisme. És la victòria a la vegada de les armes i de la fe. És la victòria del nou estat enfront de l'anterior, la república.” (Frigolé, 1980:12)

La pròpia fagocitació simbòlica de l'espanyolitat que el franquisme realitzà de manera obsessiva juga, encara avui, en contra dels símbols espanyols per ser acceptats com a propis per part de molta gent. Els símbols espanyols es van deslegitimar enormement en aquest període històric als ulls de molta gent i continuen sent, per a molts, el record del passat imaginari en què la societat catalana va viure un dels intents més forts de genocidi com a nació.

“Tots els valors, idees i atributs que l'estat franquista volia projectar i difondre a través dels nous símbols i de la nova ordenació simbòlica de la societat i de la realitat, queden interferits i anul·lats pel fet que recorden als catalans la situació inicial, la desfeta, i les seves conseqüències (...).” (Frigolé, 1980:7-8)

Tothom sap el valor que avui tenen les agressions del franquisme, físiques o simbòliques, en la història mitològica, per exemple, d'Euskadi (Zulaika, 1990). I no vull dir amb la utilització de la paraula mitològica que no fossin reals (els bombardeigs de Guernica, per exemple, no es poden oblidar mai). Però, el que aquí m'interessa remarcar per la seva rellevància és que Franco va substituir tots els símbols catalans per símbols espanyols, i generà una dicotomia simbòlica incompatible durant tants anys que l'associació dels símbols espanyols amb el Franquisme (ideologia), la dominació

²⁴⁰ La mateixa paraula “España” encara fa mal a l'oïda de moltes persones, sobretot, de les anomenades comunitats històriques; fixem-nos com sovint s'utilitza la més asèptica expressió d'Estat espanyol per referir-se a la mateixa realitat.

absoluta, l'ocupació militar, la incomprensió, les brutals polítiques assimilacionistes, la repressió, la desfeta de Catalunya com a nació, quedaren marcats en la consciència de molta gent i, fins i tot, m'atreviria a dir, que en l'inconscient de molts individus, ja que els símbols espanyols condensen massa reminiscències sinistres. Paral·lelament, els símbols substituïts, prohibits, es revaloritzaven, es legitimaven emocionalment. Símbols com la senyera, el propi nom de Catalunya, la llengua, l'himne..., i totes les entitats "més que...", se sacralitzaren i passaren a ser patrimoni de la resistència, de l'autenticitat, de la llibertat, de la Catalunya democràtica i lliure. Estatus magnificat i ratificat per la mateixa repressió del poder²⁴¹. Lògicament, el Barça, per tot el que hem anat dient al llarg del treball, cosit històricament a la simbologia catalanista, malgrat totes les contradiccions que es vulguin, també es legitima com a símbol català i, als ulls del règim, com un símbol més de l'anti-Espanya, mentre que el Real Madrid, injustament per a molts madridistes, que per la mateixa raó van veure com la seva sentimentalitat era embrutada o segrestada (caldría treballar aquest sentiment en un estudi dedicat al madridisme íntegrament, que no existeix). L'equip blanc actuà com un magnífic aparador del règim franquista i tota la seva simbologia. Avui seria molt injust dir que representa cap feixisme, cosa només aplicable a uns grupuscles neonazis (malgrat que aquests han estat ben tractats per les seves directives), però sí que presenta suficients indicadors per afirmar que continua sent un pilar més de l'univers simbòlic espanyol. El Real Madrid representa, com cap altre equip de futbol, l'espanyolisme i això li aporta adhesions i oposicions visceral.

També, des d'aquesta òptica, es poden entendre molt millor els xiulets generals de l'afecció del Barça a l'himne espanyol que abans comentava amb motiu de la final de la Copa del Rei. Cal pensar que la Copa de Su Majestad el Rey de futbol abans es deia Copa de Su Excelencia el Generalísimo, però l'himne amb el qual es rebia el dictador és el mateix amb el qual es rep a l'actual monarca, Joan Carles I. L'associació, malgrat la injustícia que hom pot cometre de ben segur, pot fer-se, a nivell més o menys conscient o inconscient, de manera que ambdós personatges siguin vistos defensant la mateixa

²⁴¹ Igual passava a Euskadi: "La mera expresión de la palabra Euskadi, por no hablar del hecho de poseer una ikurriña, equivalía hasta hace poco a una insubordinación total. Varias muertes de nacionalistas y de guardias civiles tuvieron como causa de la muerte el despliegue y la represión de la ikurriña." (Zulaika, 1990:359).

constel·lació simbòlica que fins fa no tants dies era la representació d'un Estat enemic acèrrim del catalanisme o del “nosaltres” català.

Estàtua i placa homenatge al general Franco visibles en més d'un indret de l'Estat espanyol. A la primera placa podem llegir: "Melilla al comandante de la legión Francisco Franco"; i en la segona: "Parte oficial de guerra del cuartel general del Generalísimo. En el día de hoy cautivo y desarmado el ejército rojo han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado. Burgos 1 de abril de 1939. Año de la victoria. El Generalísimo Franco." (Fotografies cedides per l'amic Pep Bessa i preses l'estiu de 2003)

Els legionaris, que pertanyen al Tercio Duque de Alba, han estat els encarregats de les tasques de vigilància del perímetre de l'illa. El ministre de Defensa, Federico Trillo, ho tenia molt clar: l'operació militar per desallotjar els militars marroquins de Perejil "no podia acabar d'altra manera, ni hagués estat digne fer-ho d'una altra manera, que hissant la bandera d'Espanya al capdamunt de l'illa". (Avui, 19 de juliol de 2002). L'arriada de la bandera espanyola va posar fi a l'ocupació de l'illot de Perejil per part del Marroc.

Bandera espanyola de 14 metres d'ample per 21 de llarg, situada a més de 50 metres d'alçada a la plaça Colón de Madrid²⁴²; es tracta d'un ritu que es repetirà cada mes i que evidentment com tot ritu té unes finalitats socials.

Fotografia d'una caserna de la Guàrdia Civil al bell mig de Tarragona (2004) amb la inscripció de "Todo por la patria" i l'ostentosa bandera espanyola que s'hissa cada matí i s'abaixa cada nit. D'acord amb la llei: "La bandera de España será la única que ondee en el asta de los edificios públicos militares y en los acuartelamientos, buques, aeronaves y cualesquiera otros establecimientos de las Fuerzas Armadas y de las Fuerzas de Seguridad del Estado." (Fotografia: Jordi Salvador)

²⁴² "L'últim dimecres de cada mes, la immensa bandera espanyola que presideix la plaça de Colón rebrà un homenatge "com a símbol de la pàtria" i de la "unitat". I així serà per obra i inspiració del cap de l'executiu central José María Aznar. El ministre de Defensa, Federico Trillo, ho confirmava ahir en la celebració del primer d'aquests actes, que va tenir com a protagonistes la plana major de l'exèrcit i l'alcalde de Madrid, José María Álvarez del Manzano, com a organitzador de la hissada. Complint, doncs, els desitjos del president del Govern central, Trillo va anunciar que un cop al mes es farà saber a tothom que la bandera espanyola és la mostra "de l'orgull de tenir una llengua, de pertànyer a una terra, de compartir una sang, i uns somnis i uns records històrics". Trillo no va estalviar ni adjectius ni rodolins per justificar la idoneïtat de la iniciativa i, sobretot, per glossar la bandera, insistint que és el "símbol de la pàtria, que és un sentiment noble i comú a cors nobles; que ens diu de la nostra identitat i ésser col·lectiu; del nostre passat comú i dels millors anhels de futur i del projecte suggestiu de vida en comú". (Avui, 3 d'octubre de 2002).

Aquesta continuïtat simbòlica entre el règim franquista i el sorgit de la “transició”, més les visions d’Espanya dels diferents governs de l’Estat, i no tan sols en els llargs períodes de dictadura, també, en els governs democràtics moderns (1978-2004)²⁴³, han fet que perduri en àmplies capes de la població catalana l’associació de l’univers simbòlic espanyol a una concepció d’Espanya uninacional, centralista, uniformista, castellanitzada, assimilacionista, monàrquica, “unitat de destí”, monocultural, eterna, immutable..., i en qualsevol cas imposada i una veritable negació de Catalunya com a nació. En aquest sentit, l’intent de reespanyolització dels darrers vuit anys del govern del Partit Popular ha estat tremendament involucionista a l’hora de tractar aquests conflictes. El model d’Estat proposat pels grans partits democràtics d’àmbit estatal continuen amb una concepció d’Espanya que no passa d’una descentralització regionalista que en cap cas qüestiona la nació espanyola com un tot, mentre que les parts, per molt descentralitzades que siguin, són això, parts de la nació espanyola²⁴⁴.

L’univers simbòlic de l’Estat espanyol actual, com els d’ahir, és exclouent i incompatible amb el d’altres nacions de l’Estat en el seu ús, localització, llengua associada, etc., no reflecteix un Estat plurinacional i pluricultural, és a dir, no s’ajusta a una realitat ben diferent. Per això, la seva exhibició en certs espais és viscuda com una manifestació de violència simbòlica:

“La violencia simbólica es el poder de imponer a otros seres humanos la validez de significado mediante signos, con el efecto de que estos otros seres humanos se identifiquen con el significado validado.” (Pross, 1983:113)

²⁴³ Tant del PSOE (1982-1996), un partit socialista que no té aclarit internament el seu model d’Estat, com, sobretot, de la dreta nacionalista espanyola representada pel Partit Popular (1996-2004), que ha governat durant vuit anys amb una política de “recuperació nacional” de la concepció eterna d’Espanya com a única nació de l’Estat. La crispació estatal aquests darrers anys ha augmentat espectacularment, ja que tot nacionalisme, l’espanyol també, es reforça en tant que es presenta davant d’un altre nacionalisme.

²⁴⁴ La Constitució espanyola de 1978 diu en el seu article segon: “La indisoluble unidad de la Nación española, patria común e indivisible de todos los españoles” o l’article vuitè, que encomana a les forces armades la integritat territorial com també la sobirania i la independència d’Espanya. Tot això contrasta, per exemple, amb la proclamació de la Comissió del Parlament de Catalunya sobre Organització i Administració de la Generalitat i Govern Local, en la sessió del 12 de desembre de 1989, de “declarar solemnement que Catalunya forma part d’una realitat nacional diferenciada en el conjunt de l’Estat, fet que el poble català ha sostingut en tot moment, tant des de les seves forces polítiques, de les institucions culturals i civils del país, com des de la consciència de la majoria dels seus ciutadans i ciutadanes. (...) manifesta que l’acatament del marc constitucional vigent, resultat del procés de transició política des de la dictadura a la democràcia, no significa la renúncia del poble català al dret d’autodeterminació.”.

A l'Estat espanyol actual, hi ha tot un seguit de comunitats o grups importants de població amb una consciència nacional pròpia i diferenciada de la proposada, imposada o desitjada per a tothom, des de l'Estat espanyol. Catalunya, Galícia i Euskadi, sobretot, i per diferents raons, han desenvolupat identitats nacionals i moviments nacionalistes històricament importants i les seves corresponents constel·lacions simbòliques alternatives. És evident que hi ha un conflicte d'interessos entre l'Estat nacionalista espanyol i les diferents identitats nacionals existents a les entranyes del mateix Estat. I en tota lluita hi ha guanyadors i perdedors, com al futbol. Només un equip pot ser campió.

“A distintos niveles, los últimos ciento cincuenta años de la historia de Catalunya nos muestran la perduración de una voluntad colectiva para potenciar el hecho diferencial catalán. Este hecho diferencial se basa en unas especificaciones históricas y culturales, que constantemente se enfrentan a los planteamientos uniformizadores de los gobiernos españoles. El carácter contrastivo de la acción catalanista es lo que provoca, a veces, el espejismo de la homogeneidad.” (Pujadas/Comas d'Argemir, 1991: 650/651)

Bé, aquesta pluralitat d'adscripcions ètniques a l'Estat espanyol continua tenint un camp de batalla en els espais d'exhibició dels símbols i en els ritus identitaris possibilitadors d'aquests necessaris contrastos, als quals Juanjo Pujadas i Dolors Comas d'Argemir feien referència, com espais essencials per a la construcció identitària nacional, però reforçada per l'accentuació de l'alteritat.

Concretament, Catalunya ha perdut com a nació totes les batalles polítiques i militars per constituir-se en estat o adquirir poder suficient per parlar d'un veritable autogovern i reconeixement nacional amb majúscules. I aquesta és una percepció que és viva en el pensament polític i en el conscient o subconscient de molts catalans²⁴⁵.

La manca d'estat d'una comunitat que es creu amb tots els requisits per poder presentar-se a Espanya i/o al món com un poble “complet”, és a dir, com a Estat, si més no, des de començament de segle, en què el moviment nacionalista està ja ben articulat i

²⁴⁵ I aquest complex d'inferioritat, de perdedor o, com alguns diuen, pejorativament, victimista, queda perfectament il·lustrat en l'enfrontament futbolístic amb el Real Madrid per part de “l'exèrcit desarmat de la catalanitat”, com alguns autors han volgut veure com a component essencial del barcelonisme, que sempre aspira a un Barça triomfant però que queda massa sovint, igual que amb els enfrontaments polítics, en segon lloc. I quedar segon en l'esport i en la política significa perdre.

ben connectat amb altres nacionalismes europeus o d'ultramar en els quals s'emmiralla, provoca el que anomeno un complex de castració nacional. Un "ésser" mutilat en l'imaginari col·lectiu, ja que al món actual la garantia de supervivència en tant que nació diferenciada només la garanteix mínimament la forma estatal. L'estat continua sent en el món d'avui el principal actor polític. Malgrat tot, el nacionalisme català històricament majoritari s'ha caracteritzat per haver jugat fort la carta d'intentar una via que passaria per un "encaix de Catalunya a l'Estat espanyol" sempre i quan sigui reconeguda com a nació. Però tant l'alternativa independentista com la, diguem-ne confederalista, no han estat possibles.

Ara bé, aquesta evident derrota de Catalunya com a nació, possiblement, té una explicació molt complexa i, a hores d'ara, no unànime entre els estudiosos, plena de contradiccions que farien la guitza a més d'un nacionalista català²⁴⁶, i és, llavors, quan entren en acció processos tan vàlids com els enfrontaments futbolístics per simplificar al mínim l'enteniment del conflicte real. Un ritu en què les objeccions, les paradoxes, són inexistents o minimitzades, i el discurs és més clar. Els éssers humans no podem viure sense explicacions, els humans preferim una mala explicació que la ignorància. I és aquí on entra de nou el vessant pedagògic del F.C. Barcelona que en els ritus que genera ens mostra de manera molt simplificada, didàctica, fins i tot per als nens i nenes que aprenen jugant aquesta educació sentimental, qui som i què volem ser. És un model *de i per a* la realitat social, de la qual es forma part en forma d'al·legoria social i de somni.

²⁴⁶ Com la incapacitat de la societat catalana d'articular un partit polític o un moviment d'"alliberament nacional" clarament independentista i majoritari a Catalunya, entenent com a tal aquell que persegueix sense ambigüitats la construcció d'un Estat, i no simplement un Estat espanyol més o menys descentralitzat.

Cartell electoral del Partit Nacionalista Basc, on es diu: “Quins són els nostres colors? Decideix tu”. Més simplificat impossible; no hi ha neutralitat com a les guerres, a la política o al futbol: o estàs amb “nosaltres” o estàs amb “ells”, amb la selecció espanyola, i el que significa, o amb la basca i el que representa. És una excel·lent il·lustració de com la idea de nació es construeix o reforça amb la metàfora de la selecció nacional de futbol o d'un club. El poder de la metàfora fa que comuniquin moltes coses de manera econòmica i amb l'avantatge que la descodificació final depèn del receptor, és a dir, el seu significat és més obert i menys unívoc que discursos més explícits.

6.3.2 EL DRAC

Per als barcelonistes, el Real Madrid és l'encarnació de tots els mals de la comunitat imaginada. El dolent de la pel·lícula. Deia, en Manuel Vázquez Montalbán, que el Real Madrid era el millor enemic que es podia escollir per aquesta representació:

“(…) no sabría diseñar un enemigo tan a la medida como el Real Madrid: Franco soñaba sus alineaciones, el presidente Bernabéu, cabo franquista, presumía de haber liberado Lérida en 1938, Lorenzo Sanz estuvo vinculado a Fuerza Nueva en sus años mozos. Es que ni de encargo!(…)” (*El País*, 30 d'octubre de 2000)

I és que l'imaginari culer projecta en el Real Madrid els pitjors aspectes del nacionalisme espanyol més ranci i agressiu. La història mitològica barcelonista (veure capítol 3) està farcida de fets considerats com a “certeses indiscutibles”, que fan que el dimoni per als culers no tingui forma caprina ni de drac, sinó la del Real Madrid C.F., l'equip de la capital del Regne d'Espanya²⁴⁷.

El Real Madrid, com hem vist en les nombroses i reiterades referències al llarg del treball, també és “més que un club”, en ser el dipositari, històricament, de l'espanyolitat i les connotacions que això significa a Catalunya per a amplis sectors de la seva societat. Aquests atributs han convertit l'equip blanc en la personificació del maligne. El Real Madrid a Catalunya està demonitzat, representa el mateix que els símbols espanyols tan associats al club blanc, tots els obstacles que impossibiliten la realització plena de Catalunya. La negació de la nació catalana. El Madrid representa en l'imaginari barcelonista, per un procés metonímic, el mateix que per al catalanisme, el límit nacional, el poder guanyat militarment ahir, i conservat avui amb unes lleis fetes a mesura del poder que reafirmen la derrota, en nom d'una majoria, i que continuen impeding que la nació passi de la potència a l'acte, és a dir, esdevingui Estat o, si més no, un país homologat a la resta de països del món.

El Real Madrid com a símbol espanyol, independentment de les percepcions dels culers i de molts madridistes, convoca òptimament una idea d'Espanya nació (“La Nació”) de forma natural per molts espanyols que s'identifiquen normalment amb aquest símbol com ho fan milions de persones arreu del món amb les seves seleccions

²⁴⁷ Els dimonis formen part de tota societat, si bé les figures que prenen han evolucionat amb el temps d'acord amb els valors morals i els estereotips locals de cada època. Des de Satanàs, passant per les bruixes, els heretges, etc., fins arribar als immigrants actuals o als països de l'“eix del mal”.

esportives o amb els seus clubs emblemàtics. A aquesta realitat natural s'afegeix, com en el cas del Barça, un intent, sovint exitós, d'instrumentalització per part del nacionalisme espanyol (sobre instrumentalització per part dels estats i les nacions, veure capítol 6.2). Així, igual que el Barça actua com una bandera gegant del catalanisme, com hem vist al llarg de la tesi, el Real Madrid és la gran insígnia de l'espanyolisme, i així també ho entenen els poders de l'Estat i els seus mitjans d'expressió. Deia Raimundo Saporta, en una clara contradicció, que:

“El Real Madrid es y ha sido apolítico. Ha sido siempre tan poderoso por estar al servicio de la columna vertebral del Estado. Cuando se fundó en 1902, respetaba a Alfonso XIII, en el 31 a la República, en el 39 al Generalísimo, y ahora respeta a su majestad don Juan Carlos. Porque es un club disciplinado y acata con lealtad a la institución que dirige la nación.” (Raimundo Saporta, *El País*, 3 de diciembre de 1978)

No tenia raó en Raimundo Saporta quan deia que el Madrid era apolític, com tampoc és veritat que el Barça ho sigui, malgrat que els seus estatuts així ho declarin. Sí que té raó Raimundo Saporta, la mà dreta del president del Real Madrid, Santiago Bernabéu, quan diu que el club blanc “ha estat al servei de la columna vertebral de l'Estat”. No cal conèixer gaire història per saber que la ideologia nacionalista espanyola ha dominat el Govern de l'Estat des de sempre, amb la qual cosa queda ben clar al servei de qui ha estat el club o la instrumentalització que d'aquest ha fet l'Estat o les dues coses alhora. Sigui com sigui, el Real Madrid representa exemplarment la idea d'Espanya (entre moltes altres coses, que els milions de seguidors madridistes projectin de manera individual al seu club, idees que poden ser fins i tot antagòniques, també per a molta gent).

L'imaginari blaugrana ha tingut (veure capítol 3) i té motius per anar alimentant aquesta percepció subjectiva del Madrid com a equip que encarna les essències nacionalistes espanyoles històricament incompatibles i antagòniques amb les del nacionalisme català. L'anticatalanisme de l'afecció *merengue* (per activa o per passiva)²⁴⁸ s'expressa arreu en els eslògans, insults i càntics dels seus seguidors com “Es polaco el que no bote, es, es...”, “Quisiera ser tan alto como la luna, para poner los cuernos a Cataluña, a Cataluña”, “Put a Barça i puta Cataluña”, etc. El Barça, sobretot,

²⁴⁸ “El Barça era (potser encara ho és) l'abocador de totes les bilis anticatalanistes i de totes les frustracions catalanistes.” (Carabén, 1994:126)

conjuntament amb els equips bascos, és rebut com un veritable equip estranger, sovint amb apassionats crits d'“España, España...”, i amb banderes espanyoles, en una apropiació i monopolització dels símbols estatals²⁴⁹.

Significativament, aquest anticatalanisme també és ben visible, per exemple, al carrer Gènova de Madrid, on està situada la seu del Partit Popular (PP). Amb motiu de les eleccions generals (2000), aquest carrer era ple de gom a gom de simpatitzants del PP celebrant la segona victòria electoral, aquest cop per majoria absoluta (en argot futbolístic seria per golejada). Al carrer hi havia una multitud eufòrica que enarborava moltes banderes espanyoles i cridava “Campeones, campeones, oe, oe, oe...”, i altres càntics futbolístics amb algunes variacions en la lletra com: “Pujol, enano, habla en castellano”, “Enano, ahora te vas a enterar”, “Sin los catalanes, sin los catalanes”, “Se quiera o no se quiera, Cataluña es española”. Un cop més, la simbologia espanyola i la utilitzada pel nacionalisme espanyol són la mateixa i és percebuda o associada com anticatalana al mateix temps. El catalanisme, un cop més, és mostrat com antagònic a l'espanyolisme per als simpatitzants del partit majoritari de l'Estat espanyol (2000).

En l'entorn blanc, la monarquia està instal·lada en el mateix nom, i més enllà:

“El Rey de España se inició en el madridismo antes de ser Príncipe de España. El Rey no ha dejado de ser madridista aunque no lo manifiesta públicamente (...). Hasta la fecha, los jefes de Estado han sido siempre madridistas. Lo fue Alfonso XIII y lo fue Franco. Al general le producía satisfacción aquellos triunfos europeos del Real Madrid. Del general, cuentan que no se perdía un solo encuentro transmitido por televisión (...).” (García Candau, 1980:49-50)

“En aquellos años, el hoy Rey de España y su primo (Alfonso de Borbón²⁵⁰) veían todos los encuentros internacionales del Santiago Bernabéu con el viejo patriarca del club entre ambos (Santiago Bernabéu) (...). El Madrid, en cualquier solución seguro que iba a tener un Rey madridista.” (García Candau, 1980:130)

A la llotja del Bernabéu, és normal veure ministres, secretaris d'Estat, diplomàtics espanyols i molt sovint, en els darrers vuit anys, el propi president del

²⁴⁹ Explica Antoni Bassas, periodista que ha seguit l'equip durant catorze anys, que “a Madrid no he hagut de córrer mai. Potser perquè he actuat amb discreció. Ara, l'ambient més hostil cap a Catalunya l'he viscut al Bernabéu, sí, sí. Allà he sentit tot l'enfilall d'insults que et puguis imaginar contra Catalunya. Cridaven ‘Zubizarreta es de la ETA’. Una vegada Laudrup em va dir: ‘La gente gritaba ¡España, España!, no? ¡Qué fuerte!’ (...). Aquell dia vaig veure un odi reconcentrat cap a Catalunya.” (VV.AA, 1999:92).

²⁵⁰ Soci del Real Madrid.

Govern espanyol, José María Aznar (1996-2004), amb constants declaracions de madridisme. Així, convida al Palau de la Moncloa, sovint, les velles glòries del madridisme: Di Stéfano, Amancio, Benito, Gento..., a qui convida a sopar o a dinar; l'exportaveu del seu govern i amic, Miguel Ángel Rodríguez, coordina el centenari del Real Madrid; ell mateix, sent president del Govern, en un acte insòlit en la història del futbol, substitueix el president de la Real Federación Española de Fútbol en entregar la Copa com a campió de Lliga a la gespa del Bernabéu al capità del seu equip; també presideix el sopar del centenari que el Real Madrid va oferir a la Casa de Correos de la Comunitat Autònoma de Madrid, acompanyat d'altres membres del Govern com la ministra d'Educación, Cultura y Deportes, Pilar del Castillo, la primera tinent d'alcalde, Mercedes de la Merced, el president de la Real Federación Española de Fútbol (RFEF), Ángel María Villar, i madridistes de renom com Carlos Sainz, Antonio Mingote, Alfonso Ussía, Manolo Santana, Fermín Cacho, Abel Antón, etc. En aquest acte el president del Govern declarava que esperava que el Madrid fos el millor club del segle XXI; té més d'una discussió dialèctica amb periodistes catalans fent broma amb els resultats del Barça i del Madrid, etc.

L'espanyolitat es palpa arreu de l'entorn *merengue*: les bufandes madridistes quasi sempre tenen uns rivets amb la bandera espanyola; el gegantí mosaic desplegat, per exemple, en la final de la Copa d'Europa entre el Real Madrid i la Juventus de Turí²⁵¹ de 1998 era un bandera espanyola; entre el públic hi ha nombroses banderes espanyoles (també moltes on hi ha cosides l'espanyola i la del Real Madrid); i entre els cànctics més populars de l'afecció hi ha el "Viva España" de Manolo Escobar i l'himne espanyol taral·lejat.

Les declaracions dels dirigernts i personatges emblemàtics del club també són molt explícites. Lorenzo Sanz, aleshores president de l'entitat blanca: "El Real Madrid es el equipo de España" (*El Mundo Deportivo*, 19 de maig de 1998); Jorge Valdano, actual director tècnic del Madrid: "España es madridista" (*El Mundo*, 5 de juny de 1995); Emilio Butragueño, un dels jugadors més emblemàtics de la història del Real

²⁵¹ Cal dir que, a Catalunya, àmplies capes de l'afecció del Barça volien el triomf de la Juventus, el rival del Madrid a la final, com així ho posa de manifest l'esgotament de bufandes de la Juve a les botigues, diferents enquestes engegades pels mitjans de comunicació, les declaracions de dirigents blaugrana, etc., i, sobretot, les múltiples tertúlies, arreu, que comentaven aquest fet, per a molts espanyols, insòlit i provocador.

Madrid i actual directiu del club: “El Madrid tiene más aficionados porque tiene más capacidad simbólica, es España y eso lo hace más rentable aquí y ahora como empresa.” (*La Vanguardia*, 17 de juny de 2000); Chendo, capità del Real Madrid després de perdre la final de Copa del Rei de 1990 davant del F.C. Barcelona per dos gols a zero: “El que em sap més greu és que els campions no són espanyols”, declaracions àmpliament difoses per tots els mitjans de comunicació; etc. Malgrat que els règims polítics canviïn i els partits democràtics s’alternin en el poder, el Real Madrid no sembla haver-se desempallegat de la seva missió definida de manera molt explícita pel seu mític president Don Santiago Bernabéu: “Estamos prestando un servicio a la nación.” (A: Galeano, 1995: 218).

El ministre de Defensa (2003), Federico Trillo, en plena guerra efectua les següents declaracions on reconeix la qualitat del Real Madrid com a símbol d’Espanya:

“EFE. El ministro de Defensa, Federico Trillo, destacó durante la ceremonia de entrega del diverso material deportivo que el Real Madrid enviará a Irak, la repercusión del conjunto blanco, que señaló es “junto con el Rey Juan Carlos I”, las dos instituciones españolas más conocidas por el pueblo iraquí.

“Hace dos semanas tuve la oportunidad de conocer las primeras impresiones de nuestras tropas en Irak y hay dos símbolos que nos trascienden a todos, el Rey Juan Carlos y el Real Madrid”, comentó el ministro.

En especial, Federico Trillo se mostró especialmente sorprendido por el exhaustivo conocimiento que los niños y jóvenes iraquíes tienen de la plantilla del Real Madrid, en especial de Raúl, “que es al que los chicos conocen más”.

Precisamente, una camiseta con el dorsal número siete y el nombre del delantero madridista, fue la que entregó el presidente del Real Madrid, Florentino Pérez, al ministro de Defensa, como muestra de las doscientas equipaciones, así como numerosos balones y diverso material —llaveros, insignias y fotos— que el club madridista enviará a Irak.

“Esperemos que este sea un instrumento más para hacer efectiva la labor humanitaria que ha llevado a los soldados españoles a Irak. Que el deporte, y el fútbol, que es a veces fuente de pasión y enfrentamiento se convierta en elemento de unión y de acercamiento entre los pueblos”, comentó Florentino Pérez.” (AS, 19 d’octubre de 2003) (El subratllat és de qui escriu)

Un parell de mesos després, la relació de l’entitat madridista, símbol d’Espanya amb el ministeri de Defensa o de la guerra “preventivohumanitària” va anar a més:

“Militares españoles dirigirán escuela Real Madrid en Irak. Seis militares del contingente español destinado en Irak se harán cargo desde la próxima semana de la Escuela Deportiva que la Fundación del Real Madrid va a abrir en la localidad de Diwaniya en colaboración con el Ministerio de Defensa. El ministro, Federico Trillo, y el presidente del Real Madrid, Florentino Pérez, firmaron hoy en la sede del Ministerio un convenio para la promoción del deporte y establecer un centro de actividades socio-deportivas para los niños y adolescentes más desfavorecidos de la zona donde está destacado el contingente español. Según explicó Pérez, los militares han recibido un cursillo teórico-

práctico acelerado de capacitación para monitores deportivos, impartido por ex jugadores y técnicos de fútbol y baloncesto del Real Madrid. La Fundación va a aportar las equipaciones y el material deportivo necesarios para asegurar el buen funcionamiento de la escuela y estará en todo momento a disposición de sus responsables. La asistencia complementaria de apoyo alimenticio y sanitario a los alumnos corresponderá a Defensa, según informó el Real Madrid. “De este modo, los niños van a tener la oportunidad de ser un poco más felices, superando de algún modo, a través de la práctica deportiva y bajo el escudo del Real Madrid, las dificultades y los sinsabores que a diario deben de soportar”, enfatizó el presidente de la Fundación. Expresó Pérez el deseo de que los chavales y sus familias vean “con mejores ojos y en términos más positivos” a los miembros de las Fuerzas Armadas españolas. A su vez, Trillo indicó que este convenio se inscribe en las misiones complementarias de cooperación cívico-militar que llevan a cabo las FAS en Irak, de tipo sanitario, educativo, recreativo y de reconstrucción en general. Ambos recordaron que la Fundación ya aportó en abril equipaciones y otro material para el equipo local de fútbol de Um Qasar, también en Irak, donde estuvo destinada la fuerza conjunta “humanitaria” de Defensa. “Hoy podemos decir que a los referentes del Rey y del Real Madrid en Irak se suma el buen hacer de las Fuerzas Armadas de España” (EFE, 11 de diciembre de 2003) (El subratllat és de qui escriu.)

El lloc de celebració de les victòries madridistes és la plaça de la Cibeles, el mateix lloc on la població madrilenya celebra les victòries de la selecció nacional (mentre que la celebració de les victòries de l'altre gran equip de la capital d'Espanya, l'Atlético és la plaça de Neptuno). La metonímia del Real Madrid amb Espanya continua sent explícita. Una altra mostra prou il·lustrativa seria el caire patrioticoespanyol de les nombroses celebracions de victòria del Real Madrid. Aquestes són excel·lents ocasions per a l'exhibició de tot l'univers simbòlic espanyol del qual abans parlàvem (de la mateixa manera que les celebracions de victòria dels barcelonistes ho són per a l'exhibició simbòlica catalana, com veïem en el capítol 5.1). Un exemple, el podem observar en aquestes declaracions arran de la celebració de la setena Copa d'Europa de l'equip *merengue*:

“El rey Juan Carlos consideró la victoria del Real Madrid en la final de la Liga de Campeones sobre el Juventus, como “un triunfo de toda España”. Don Juan Carlos dijo a la Cadena Cope que vio el partido junto a toda su familia y lamentó no haber podido estar en Amsterdam. “Es un día grande para todos nosotros, porque ha ganado toda España. Ha sido todo muy emocionante”, indicó.

Esperanza Aguirre, ministra española de Educación y Cultura, consideró justa la victoria madridista. “Ha jugado muy bien y, además, ha ganado. Otras veces se juega bien pero no se gana, esta vez hemos ganado. Estamos todos eufóricos”.

Para Alberto Ruiz Gallardón, presidente de la Comunidad Autónoma madrileña, “Madrid ha sido el gran embajador de toda España y ha mostrado lo mejor de sí mismo”.

José María Álvarez del Manzano, alcalde de Madrid, indicó que el Real Madrid logró el triunfo que merecía por todo lo que ha hecho. “Es un triunfo de Madrid y de España, porque fue emocionante ver una gran bandera de España desplegada sobre este estadio tan bonito.” (*Marca*, 20 de maig de 1998)

Aquesta exacerbació nacionalista, que s'esdevé amb motiu de les celebracions esportives d'arreu, té un dels seus plats forts en la festa del Bernabéu per celebrar aquesta mateixa Copa, quan el darrer jugador que surt a la gespa, Raúl, el jugador insígnia del madridisme, toreja amb una bandera espanyola al centre de l'estadi mentre és aclamat per la multitud. El jugador afegeix més símbols associats a una determinada concepció d'Espanya, els toros i els toreros.

Tenint en compte que els estadis de futbol tenen moltes característiques que els fan sagrats als ulls dels seguidors (capítol 6.1), cal remarcar que l'estadi madridista porta el nom de Santiago Bernabéu²⁵² en honor al president del Real Madrid que va dirigir l'entitat blanca des de 1943 fins a la seva mort, el 1978.

“Per a molts madridistes de bona fe és un president mític, un home providencial que va dur el Reial Madrid a les cotes més altes i brillants de la seva història. L'estadi porta el seu nom, i aquest any passat, amb motiu del centenari del club, en van homenatjar i recordar la figura. Santiago Bernabéu, allà, és intocable (...).” (Finestres, 2003)

La seva biografia, però, amaga aspectes molt foscos i eloqüents. El periodista Jordi Finestres, amb l'assessorament de l'historiador Josep Maria Solé Sabaté, ens explica²⁵³ que Bernabéu es va allistar com a voluntari de l'exèrcit de Franco a l'edat de 42 anys:

²⁵² L'estadi porta el nom de Santiago Bernabéu en honor al president del Real Madrid designat pel règim franquista i que fou el màxim mandatari durant més de trenta anys d'aquesta entitat. Ja el 1943, Bernabéu va tenir la idea d'aixecar un estadi colossal que multipliqués per quatre l'aforament de l'antic estadi de Chamartín. Ara bé, en una Espanya desolada, famolenca i amb carències de tot tipus (energètiques, mèdiques, de matèries primeres, de productes bàsics per a l'alimentació, etc.), semblava impossible portar a terme una obra d'aquesta envergadura, amb un cost econòmic elevadíssim i en un país molt mancat de ciment. Per a Bernabéu, però, això no va ser cap problema. Convoca un concurs per valorar el millor projecte arquitectònic i nomena com a president del jurat el franquista i director general d'Arquitectura, Pedro Muguruza Ontañón. Pedro Muguruza és l'arquitecte del Valle de los Caídos i qui va encomanar l'obra a l'empresa del “règim”, Huarte. Amb aquests contactes, mai van faltar els diners ni el ciment (desviat molt sovint de la pròpia construcció del Valle de los Caídos) per fer l'estadi madridista a imatge i semblança de l'arquitectura feixista de l'època.

²⁵³ “Santiago Bernabéu. Un president del Madrid en l'ocupació franquista de Catalunya.” (Jordi Finestres *A:Sàpiens*, núm.5, març 2003)

L'equip del Real Madrid acaba de guanyar una Copa d'Europa .

Afecció madridista celebrant una victòria.

Jugadors del Real Madrid celebrant un títol de campions.

L'equip del Barça acaba de guanyar una Lliga.

Milers de persones s'apleguen a Canaletes per celebrar juntes la consecució del títol de campions de Lliga. (Fotografia: El Periódico)

“L’home que durant més de tres dècades va portar les regnes del Reial Madrid sense cap mena d’oposició va ser caporal a la temible 150 División Marroquí²⁵⁴, comandada pel general Agustín Muñoz Grandes, i va participar activament en l’ocupació del nostre país. Pobles i ciutats com Lleida, Tremp, Artesa de Segre o Berga van ser testimonis de la seva presència en el bàndol vencedor.” (Finestres, 2003)

En una entrevista a Bernabéu realitzada per Julian García Candau, el president blanc declarava:

“Yo no soy político. En la guerra fui voluntario contra el comunismo y ahora también lo sería a pesar de la edad. De la guerra yo lo he perdonado todo. Mi hermano fue diputado por Acción Popular en 1936 y no le mataron de milagro. Yo me refugié en la embajada de Francia. Me pasé luego a Francia y fui cabo en la división de Muñoz Grandes en la reconquista de Catalunya, reconquista para España de Cataluña independiente (...). Le decía yo a Sánchez Bella: cada vez que tomábamos un pueblo de Lérida, las mujeres nos miraban desde detrás de las cortinas y las persianas y los ancianos se asomaban a los balcones y lloraban desesperados. Cuando un anciano llora de odio es que un pueblo no tiene remedio.” (Entrevista a Bernabéu al diari *As* (1974) feta per Julian García Candau i reprouïda de nou en el seu llibre: García Candau, 1980:92-93. (El subratllat és de qui escriu.)

L’any 1939, el caporal Bernabéu tornarà a Madrid amb la Medalla de Campaña (per la seva actuació a l’ofensiva de Bielsa), la Creu del Mèrit Militar i la Creu de Guerra per dirigir, nomenat a dit pel règim, anys més tard el Real Madrid amb un estil molt similar al del seu amic Francisco Franco, segons el reconegut periodista i coneixedor de l’entrellat del futbol espanyol, Julián Gacía Cadau (1980).

Resumint, el Madrid és animat i celebrat amb una simbologia antagònica que ha representat, i representa en l’imaginari culer i de gran part de la societat catalana, tot un recipient simbòlic on s’ha anat abocant tots els antagonismes polítics i econòmics històrics, però, no només això, el Madrid i la seva llotja també és vista com a representació del poder “central” amb tota la rancor que es té al poder “central”, sempre percebut com a limitador/condicionador, castrador, “parcial”, amenaçador, etc. Aquesta animadversió envers el poder de “Madrid” també és visible, en forma caricaturesca,

²⁵⁴ “La 150 División Marroquí és formada bàsicament per homes sense escrúpols, mercenaris marroquins, feixistes exaltats que transformen el concepte d’ocupació militar pel de barbàrie. Van ser molts els casos d’assassinats, tortures, violacions, mutilacions, pallisses, intimidació i altres salvatjades protagonitzades pels homes d’aquesta divisió franquista (...). La història més fosca de l’ocupació militar del nostre país l’escriu la divisió a la qual Santiago Bernabéu presta servei com a voluntari (...).” (Finestres, 2003). Afegiria que el comandant de la 150 División Marroquí l’any 1941, Agustín Muñoz Grandes, fou designat cap de la primera División Española de Voluntarios, la “División Azul”. La Divisió va jurar fidelitat a Hitler i va participar en el front de Leningrad.

com un complot permanent que els barcelonistes veuen en un eix format pel Real Madrid i els seus poderosos protectors polítics, financers i legislatius/judicials (despatxos del Consell Superior d'Esports, Federació Espanyola de Futbol, Col·legi d'Àrbitres, “tribunals esportius”/comitès disciplinaris, etc.).

La rebel·lió i l'animadversió contra el poder es dirigeixen principalment contra l'estament arbitral, sens dubte. Els àrbitres, policies i jutges al mateix temps, “la màxima autoritat” en un partit de futbol, són el complement ideal del dimonitzat Real Madrid. Aquests personatges, fins fa molt poc, vestien sempre de negre, uniforme que vesteix aquell que vol fer-se respectar i que s'utilitzava en actes de gran solemnitat. En el nostre context cultural era l'utilitzat pels jutges i els capellans, màxims representants de la justícia de la terra i del cel. Els àrbitres, “màxima autoritat al camp”, clarament emparentats amb aquests éssers que estan per damunt del bé i del mal de la resta dels humans, seran també infal·libles en les seves decisions. El problema és que, lògicament, en cada partit cometran errors: penals no xiulats o mal xiulats, targetes vermelles justes o no, faltes passades per alt o inexistents, etc., perquè és impossible no fer-ho²⁵⁵, però això no és excusa per als afeccionats que els convertiran fàcilment, i particularment els seguidors culers, en individus no ja sospitosos, sinó condemnats abans de començar el partit. Per a molts culers són els braços executors d'aquella llei castrant, que també en el terreny esportiu ens impedeix, any rere any, la classificació per jugar la Copa d'Europa o, el que és el mateix, l'entrada a la mateixa Europa com a membres de ple dret i sense intermediaris simbòlics i reals²⁵⁶. Lògicament, els desafiadors de l'autoritat feta home, que són els àrbitres, més punts aconseguien per arribar a la categoria d'ídols de l'afecció o mantenir-se com a tals.

²⁵⁵ De fet, segons l'estudi de Bromberger (1995:17), els àrbitres cometen, per terme mitjà, un 20% d'errors a cada partit. D'altra banda, “Hardaker calcula que en un partido normal un árbitro corre entre 10'5 y 13 km y toma 120 decisiones.” (Lever, 1985). Lògicament hi ha un nombre de decisions que seran errònies. El terreny per polemitzar sobre la justícia o la injustícia està adobat.

²⁵⁶ Cal pensar que el Barça, malgrat tenir sempre un bon equip, moltes vegades amb els millors jugadors del món del moment, i que abans de començar qualsevol Lliga sembla ser imbatible per la plantilla que aconsegueix reunir, any rere any fracassava esportivament. Per exemple, entre el període 1961-1984 només guanyà una Lliga, és a dir, una sola possibilitat de jugar la Copa d'Europa, la competició més prestigiosa del continent. Malgrat aquest fracàs esportiu, els seguidors culers han continuat anant sempre al camp i sent l'entitat esportiva amb més socis del món, lògicament, aquesta massa de gent no va només a veure guanyar el seu equip a no ser que trobi la victòria en un altre lloc que no sigui el resultat purament esportiu, ja que hi ha d'haver una satisfacció primordial que jo en aquesta tesi poso en la lleialtat al club i al que representa.

Guardiola discuteix acaloradament i inútil amb els àrbitres.

És lògic i humà que hi hagi errors en l'arbitratge en cada partit, però si hi afegim que la institució arbitral durant la llarga època franquista i la llarga transició, com moltes altres institucions, estava dominada plenament pel règim per al qual el Real Madrid era una peça més del seu aparell simbòlic i de propaganda, una vegada més l'imaginari culer incorpora associacions d'idees que corroboren històriques intuïcions.

El pitjor que li pot passar a algú amb mania persecutòria és que el persegueixin de veritat²⁵⁷.

Escrivia, Julián García Candau el 1980:

“La derecha domina el fútbol. El deporte español, de acuerdo con la afiliación de los personajes que lo manejan, ni tan siquiera ha entrado en la transición. El mundo directivo sigue siendo, prácticamente, el de entonces, o sea el de siempre. Aquí sí quedó todo atado y bien atado. Aquí no ha habido viento renovador.” (García Candau, 1980:79)

La multitud, un cop més, es creia amb motius de sospitar d'aquells que es presentaven ells mateixos com a jutges imparcials, però que no eren percebuts, ni de bon tros, així. Recordo al lector que sempre estic parlant d'imaginari. No hi ha un estudi seriós sobre la incidència o parcialitat dels àrbitres, sobre afiliacions polítiques o adscripcions ètniques dels mateixos, de si aquestes adscripcions pesen en decisions preses en segons, etc. És un altre dels molts camps erms dins de l'estudi del futbol.

Però la realitat és també allò sentit, i el que queda per a molts barcelonistes són intuïcions, estereotips i associacions d'idees com que el Madrid viu les dues èpoques de

²⁵⁷ És conegut l'acudit que expliquen els culers fent referència a la suposada parcialitat del àrbitres: “Diuen que un seguidor *merengue* entra a un establiment esportiu per comprar una samarreta del Real Madrid, a la qual cosa el dependent li pregunta de què la vol: de porter, de jugador o d'àrbitre...”

màxima esplendor esportiva amb les ajudes del poder central: 1) l'equip del Madrid de Bernabéu i Di Stéfano (“robat” al Barça per les pressions polítiques de Madrid) que aconsegueix guanyar sis copes d'Europa i és vist com la nineta dels ulls de l'*stablishmen* franquista i afavorit per aquesta mateixa raó; 2) també avui dia passa el mateix, ja que a un passat històric s'hi afegeix que el Madrid present de Florentino Pérez ha conseguit un equip format pels millors jugadors del món comprats a cop de talonari amb els diners del que popularment es coneix com el *pelotazo* del Madrid²⁵⁸, amb el vistiplau o el suport del Partit Popular de l'Ajuntament de Madrid, de la Comunitat Autònoma de Madrid i del Govern de l'Estat, i gràcies a aquesta injecció econòmica, l'equip de la capital d'Espanya s'ha consolidat com el club amb més prestigi esportiu d'Europa (sis copes d'Europa en la primera època gloriosa [Bernabéu/Di Stéfano], tres més en aquesta actual [la del *pelotazo*]) i, possiblement, del món.

Pancarta exhibida al Camp Nou, el dia de celebració del títol de campió de la Lliga 1997/1998.

²⁵⁸ El *pelotazo* del Real Madrid fa referència a l'operació urbanística en què es requalifiquen i es venen els terrenys de la Ciudad Deportiva del Real Madrid i el salven de la fallida econòmica per passar a un superàvit multimilionari. S'ha vist en aquesta operació una ajuda encoberta al Real Madrid per part de l'Administració pagant els terrenys a un preu molt superior al de mercat. La Direcció General de la Competència de la Comissió Europea ha iniciat els tràmits per aconseguir més informació sobre el *pelotazo* urbanístic que va fer el Real Madrid amb la venda de la Ciudad Deportiva. Prou clar és el polític nacionalista i actual membre del Govern de Catalunya Pere Esteve quan diu: “El 7 de maig del 2001, l'aleshores president de la Comunitat de Madrid i alcalde de Madrid i l'encara avui president del Reial Madrid van firmar un conveni urbanístic que ha representat per al club de futbol una important entrada d'ingressos atípics —almenys 100.000 milions de pessetes—, que li van permetre absorbir l'important deute que suportava el club i que el situava financerament per davant dels seus competidors. Això ha permès al Reial Madrid el fitxatge d'estrelles en quantitat i qualitat: Figo, Zidane, Beckham, Ronaldo... Fitxatges que altres clubs no han pogut ni poden assumir.

En la mesura que aquesta decisió va suposar una ajuda que altera les condicions d'un mercat com el dels jugadors de futbol, se li podria aplicar l'article 87 del Títol VI dels Tractats de la Unió Europea que diu: “Seran incompatibles amb el mercat comú (...) les ajudes atorgades pels Estats o mitjançant fons estatals, sota qualsevol forma, que falsegin o amenacin falsejar la competència, afavorint determinades empreses”. En aquest cas s'ha pogut donar cobertura jurídica a una ajuda d'Estat sota l'aparença d'una operació urbanística (...).” (Pere Esteve, a *El Periódico*, 16 de gener de 2004).

Els *pelotazos* no són una exclusiva del Real Madrid, també el Barça ha rebut suports econòmics de la classe financera catalana (el corresponent peatge en forma de publicitat per aparèixer associat al F.C. Barcelona) i, sobretot, del Govern de la Generalitat via TVC. El juliol de 2003, sense anar més lluny, TVC va adquirir novament els drets televisius per als propers 5 anys al F.C. Barcelona per una quantitat superior als 270 milions d'euros, una quantitat realment important i pagada amb els impostos de tots els catalans²⁵⁹. Quant a les requalificacions urbanístiques, el Barça en va tenir en un passat, i temps al temps per veure'n de futures si l'hegemonia esportiva del Madrid continua (2003).

²⁵⁹ “Según informa TV3, Televisión de Catalunya se convertirá en titular de los derechos audiovisuales del club azulgrana para las cinco próximas temporadas. Estos derechos incluyen los partidos de Liga, Copa del Rey, torneo Joan Gamper, pretemporada y partidos amistosos, así como los derechos del resto de secciones del FC Barcelona. El presidente del Barcelona, Joan Laporta, mostró su satisfacción por la decisión de TV3, que de este modo será quien explote los derechos audiovisuales del Barcelona. “Estamos muy satisfechos de este esfuerzo realizado por parte de la televisión nacional de Catalunya. Por lo que respecta al club, seguro que estamos dispuestos a hacer muchas cosas con TVC, porque estamos hablando del Barcelona, de una de las instituciones deportivas más importantes de nuestro país”, recordó Laporta.” (*La Vanguardia*, 9 de juliol de 2003)

6.3.3 ALGUNES CONSIDERACIONS FINALS SOBRE LA FUNCIO SOCIAL DEL BARÇA

Tot plegat és una prova més del valor que es dona en la societat catalana i en l'espanyola a aquests clubs de futbol, de la identificació metonímica de Barça/Catalunya-nació i Madrid/Espanya estat-nació amb la complicitat de tothom. Dos clubs i dues etnicitats lligats a dos territoris espirituals i físics.

I deia territori físic, també, perquè igual que tot nacionalisme s'arrela a un territori que creu propi, el mateix succeeix amb els seus representants simbòlics que també marcaran un territori. Així, hi ha la creença que Catalunya és blaugrana, però no és així, l'heterogeneïtat és molt gran, i el Barça és un símbol molt poderós d'una gran part de la societat catalana, però en absolut de tota. Centrant-me, com en tota la tesi en Catalunya i només en el futbol, en teoria, aquí hi ha dos equips catalans a la Primera Divisió: el F.C. Barcelona i R.C.D. Espanyol, però no és veritat. El Real Madrid és el segon equip de Catalunya, i amb diferència. Un estudi de la Generalitat de Catalunya: "Cataluña hoy (2002)" citat pel diari *El País*²⁶⁰ feia pública una enquesta feta als aficionats al futbol de tot l'Estat on diu que el club preferit pels catalans és el F.C. Barcelona amb un 65% dels enquestats; el segon gran club de Catalunya és el Real Madrid amb un 18% dels enquestats; i, l'Espanyol és el tercer club, però amb només un 3% dels aficionats.

La paradoxa està doncs, que el segon gran club dels catalans és el Real Madrid, i d'altra banda no és considerat un club català ni lligat a la simbologia catalana, ni tema d'atenció dels mitjans públics catalans, mentre que l'Espanyol, per exemple, sí que és considerat un club català, com hem vist, sempre sota sospita, però català. A Catalunya hi ha quasi un centenar de penyes madridistes, el diari *Marca* ven més de 50.000 exemplars i al cel de Catalunya esclaten molts coets i petards quan el Madrid guanya al Barça o un títol; però, en canvi, quan el Madrid guanya una Lliga, per exemple, no és rebut pel president de la Generalitat, ni TVC fa cap especial sobre el centenari del segon

²⁶⁰ *El País*, 28 de febrer de 2003.

equip del país, com ho fa del primer i del tercer, etc²⁶¹. I, a l'inrevés, res recorda en l'entorn madridista que també és un club català que té molts seguidors catalans, i en canvi no hi ha cap detall per part d'aquest club que associï la simbologia de tots els catalans al club de la capital d'Espanya. Per exemple, la seva pàgina web oficial no té una opció de llegir-se en català, de la mateixa manera que la web del Barça té una opció de llegir-se en castellà, o no s'exhibeixen banderes catalanes cosides a banderes del Madrid, com tampoc s'anima el Madrid amb un: "Visca el Madrid i Visca Catalunya", etc. Fixem-nos com els clubs, igual que les nacions i els estats, estan associats també a un territori determinat.

Seria interessant saber el pensament íntim i les raons de les adscripcions però, com he repetit al llarg del treball, no és l'objecte d'aquest estudi, per molt interessant que sigui. M'interessa més el Barça en tant que fet social que va més enllà del que diuen o creuen els individus o els propis participants. Sóc conscient que les explicacions per les quals un escull "ser" del Madrid poden estar a les antípodes de voler fer un acte d'adscripció ètnica espanyola, que les raons poden ser altres, com un acte de fidelitat a l'adscripció esportiva familiar, raons de classe²⁶² o, fins i tot, un rebuig al centralisme barceloní que porta molts seguidors del Nàstic, per exemple, a ser profundament antibarcelonistes, etc. Tots aquests arguments els he escoltat en informants, però el que m'interessa és que, pel que sigui, participen en la seva adscripció a aquest club de futbol, també, de manera còmplice, en aquest ritual que crec que cada pàgina que escric es va demostrant que és quelcom més que un simple joc. Una cosa és la individualitat i l'altra, els fets socials que creen els entramats humans de l'envergadura d'un Barça o un Madrid que transcendeixen a les voluntats individuals i actuen com institucions amb una lògica que pot estar a les antípodes també de la de les voluntats dels individus que s'han d'accontentar a fer la seva pròpia interiorització del fet, de la mateixa manera que

²⁶¹ "Seria impensable, per exemple, que un president de la Generalitat digués alguna cosa així referint-se a un jugador del Real Madrid: "Escolta Rosell, et vull dir una cosa. Em penso que seria molt important per als catalans que el Barça fitxés en Ronaldinho." Aquest va ser el missatge que Jordi Pujol, llavors president de la Generalitat, va enviar telefònicament a Sandro Rosell quan el vicepresident esportiu del Barça era a París ultimant el fitxatge del *crack* brasiler." (*El 9 Esportiu*, 5 de febrer de 2004)

²⁶² Hi ha casos en què col·lectius immigrants manifesten el rebuig a actituds considerades xenòfobes de la societat d'acollida o cap als seus patrons o encarregats catalans no militant en el Barça i sí fent-ho, en canvi, en el Real Madrid.

no hi ha un cristianisme únic i que, pràcticament, cada creient té les seves maneres pròpies de viure una mateixa fe²⁶³.

Llavors, independentment de les consciències dels participants, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, en aquest enfrontament futbolístic entre Barça i Madrid, apareix amb tota la seva cruesa la construcció clara d'un "nosaltres" enfront d'uns "altres", perquè aquests clubs són part integrant de dues constel·lacions simbòliques percebudes com a antagoniques i a excloents, com a metàfores de la nació catalana i de l'Estat/nació espanyol. Un conflicte sentimental i de poder. Una barreja explosiva que a Catalunya es dona en clau interna²⁶⁴ i externa, ja que el "nosaltres" representat per la simbologia catalanista, de la qual el Barça és un element important, i els "altres", els que s'identifiquen, animen i celebren una altra constel·lació simbòlica estan, també, a Catalunya i en un nombre molt important. És a dir, un conflicte civil que vist des de certa òptica té un doble front. Per un costat, la confrontació amb aquest Estat espanyol i, per l'altre, el conflicte amb les "minories" ètniques com a resultat dels grans fluxos migratoris que ha rebut Catalunya històricament i que conserven fidelitats ètniques originàries, però també el conflicte amb molts catalans de nacionalitat emocional espanyola.

Assistim, doncs, a una lluita de poder, d'imposició d'uns mites i d'uns símbols que marquen les claus de l'èxit o del fracàs de dos nacionalismes. Per què? Perquè ni l'Estat espanyol ha aconseguit una unitat de consciència identitària, cosa que no ha paït²⁶⁵ i l'ha volgut forçar històricament, sovint de mala manera, amb efectes a vegades

²⁶³ En els ritus, la multitud deixa de ser la massa anònima i heterogènia que és per agrupar-se en una representació, en una profunda dramatització d'ella mateixa, del que podria arribar a ser (una alternativa, l'ideal), una lluita d'imaginari i, fins i tot, transgredir els límits que se li imposen en la vida quotidiana. És en l'agrupació dels individus al voltant dels símbols quan es crea una comunitat diferenciada. Per això, conscientment o inconscient, l'agrupació del grup a una determinada constel·lació simbòlica és també la manifestació d'adhesió a allò que el símbol representa i a l'espai de poder que delimita. Les nacions i els estats necessiten estar limitats per símbols inequívocs. L'adhesió, el rebuig, la indiferència enfront d'aquests símbols és llavors significatiu i rellevant per comprovar el grau de cohesió d'una determinada societat.

²⁶⁴ Com hem vist, l'adscripció futbolística també posa de relleu la complexitat ètnica catalana. A Catalunya, les adscripcions futbolístiques posen clarament al descobert que no és un bloc homogeni i que al seu interior es reproduïx la manca d'homogeneïtat ètnica i esportiva que, per exemple, l'Estat espanyol té. El conflicte ètnic i de classe de ben segur són a la base dels ritus futbolístics que se celebren a Catalunya. Encara, però, no estic en condicions de potenciar més aquest punt que seria un bon tema per a un altre estudi.

²⁶⁵ És per això que es parla de la plurinacionalitat de l'Estat en termes de conflicte. Així, per al nacionalisme espanyol el que existeix és "el problema català" i el "problema basc".

molt contraris, ni tampoc Catalunya és una unitat de consciència identitària i tampoc ho ha paït. La presència de l'equip blanc no deixa de ser una prova més per al nacionalisme essencialista de "contaminació" i de la feina que cal fer per aconseguir un sentiment unitari. Això es reflecteix en aquests monstres simbòlics que són el Barça i el Madrid i en els hiperbòlics rituals que suposen els seus enfrontaments "esportius".

La lluita pel monopoli identitària a l'Estat espanyol i a Catalunya és una guerra freda encara oberta i clarament observable en aquests ritus, però no només això, la magnificència i la importància amb què es viu tot l'aspecte simbòlic identitària a l'Estat, no fa més que confirmar la situació precària d'aquestes societats quant a l'homogeneïtat ètnica (tant a Catalunya com a Espanya) i, en certa manera, un fracàs en no donar sortida a una societat millor, en el sentit que tots els seus ciutadans estiguin més còmodes emocionalment parlant en veure satisfetes les seves necessitats de pertinença a una comunitat per elecció i no per imposició. Aquest seria un mal endèmic de l'Estat espanyol que s'entreveu en aquests partits de futbol de manera exemplar.

Romeu 2004 a El País.

En un Barça-Madrid es representa i es manifesta la discòrdia existent entre les dues nacions. Però no només això, també explicita amb tota la força de què és capaç la multitud d'un estadi, la tensió estructural que hi ha dins de l'Estat espanyol i de Catalunya fruit de la lògica que mou els estats i les nacions: tota construcció estatal o paraestatal necessita l'eliminació, la reducció dels contrincants interiors com a pas fonamental i necessari. I aquest objectiu primordial esclata en aquests ritus amb tota la seva virulència, ja que aquests procés provoca inevitablement resistències.

El nacionalisme català hegemònic percep l'enfrontament amb "Madrid" (paraula simbòlica, també) com una mena de resistència a la qual va lligada la seva supervivència en tant que nació. I el nacionalisme espanyol percep com una amenaça a la unitat d'Espanya veure que el seu univers simbòlic és insultat o suplantat per un altre que aspira a la "mateixa categoria" en cada partit de futbol en què s'enfronten directament aquests dos gegants simbòlics que són Barça i Madrid. Un partit de futbol que representa una guerra continuada per altres mitjans, una ritualització de les hostilitats, una sortida simbòlica que no provoca sang o en què la violència que provoca és molt assumible per la societat. "Esta exhibición abierta de la rivalidad lo mismo que la cooperación —y del conflicto y cohesión que están por debajo de ellos— es normal en los ritos y ceremonias tribales." (Gluckman, 1978:298).

Barça i Real Madrid, com a emblemes que són, representen dues nacions o dos projectes de nació. En aquest cas concret, l'enfrontament és el d'un nacionalisme (catalanisme) contra un estatisme/nacionalisme d'Estat (espanyolisme). És a dir, el partit de futbol "internacional" que la "història" encara no ha permès realitzar. Una "batalla" que aconsegueix que bona part de la societat catalana s'enquadri en un o altre bàndol. Per un moment, es palpa la idea d'unitat quan es veu l'estadi ple reafirmant una existència real quan abans els membres de la mateixa multitud eren només individus anònims i, fins i tot, possiblement enfrontats per interessos de classe, per exemple, però ara tot ha quedat anul·lat per una lleialtat "esportiva" que els transcendeix. Si es guanya el partit, la comunitat celebrarà la victòria, la seva pròpia apoteosi. No hi ha neutralitat possible.

Com ja he avançat més d'un cop al llarg de la tesi, començant per la portada, la dramaturgia representa el Barça com un ésser que renova el clàssic personatge de la mitologia catalana: sant Jordi. De fet, la història de fons és molt similar, només que ara el Barça-sant Jordi lluita contra un drac maligne-R.Madrid per rescatar la donzella, que en les interpretacions decimonòniques representava Catalunya presa pel centralisme. Amb un avantatge sobre el símbol decimonònic, que el Barça jugarà el seu paper simbolicoritual molt més sovint, en directe i per la televisió. Però els sants batalladors no són exclusius de cap comunitat; d'altra banda, el R. Madrid també jugarà en l'altre pol, sovint, el paper de l'apòstol Santiago, representat sovint en la iconografia hispànica

damunt del seu cavall *blanc* matant moros infidels. Només han canviat el nom dels infidels a vèncer. I aquestes històries i iconografies amb una funció clarament pedagògica en un passat continuen tenint la mateixa força didàctica avui en les seves variacions sobre el mateix tema²⁶⁶.

Quan el Barça guanya, el plaer de la batalla guanyada compensa les guerres perdudes històricament, barrejant-se les reals amb les fictícies futbolístiques. A més, no tothom està disposat a donar la vida per la revolució. Mentre la vida no et posi entre l'espasa i la paret i les forces no estiguin més clares per assegurar la victòria, les batalles futbolístiques donen sortida a les energies més asocials/aestatals. Potser el futbol vist com una paràbola sigui un dels últims reductes on les unitats ètniques derrotades, en el que anomeno procés d'estatització (procés de divisió planetària en un reduït "club" d'estats), es puguin expressar i fer recordar al món la seva existència diferenciada. Així, l'adscripció al Barça, ahir i avui, pot ser interpretada com la resistència d'una etnicitat a desaparèixer o a quedar dissolta en una altra.

Segons Victor Turner i altres antropòlegs, aquests tipus de ritus poden tenir un caràcter terapèutic, des d'una òptica social. El ritu, en accelerar i intensificar el conflicte, la lluita titànica entre àngels i dimonis en un espai controlat, actuarà com una vacuna, mostrant el mal però portant la solució, triomfant sobre les forces asocials. És a dir, estariem parlant d'unes representacions simbòliques en les quals els conflictes es dramatitzen per ser conjurats i superats. I això és així en molt altres ritus, però jo discrepo que aquest tipus de ritus que hem anat analitzant en aquesta tesi ens porti cap solució —tampoc cap problema afegit—, en tot cas la seva teràpia pot reduir-se a alleugerir la tensió social pels seus efectes catàrtics. En allò que sí coincideixo és que el problema s'explicita espectacularment, i aquesta exhibició satisfà els uns i els altres. "Uns", en assenyalar que la guerra roman oberta, que hi ha resistència, si més no, simbòlica, que la desfeta ètnica o nacional no ha estat total; i "els altres" en veure, un vegada més, que les coses no canvien a nivell real i, per tant, la imposició i dominació continuen després del partit malgrat haver vist les orelles del llop: la precarietat de

²⁶⁶ El drac -un dels molts animals en què s'encarna Satanàs- com a representació del mal, el pecat, el diable és una imatge molt repetida en les manifestacions culturals europees, sobretot, a partir del segle X, malgrat que ja surt a l'Apocalipsi en aquest mateix paper. També a l'Antic Testament, el monstre Leviatan té forma de drac que viu al mar.

l'Estat i la "deslleialtat" d'importants capes de la població envers la suposada comunitat imaginada que tots haurien de formar sota el nom d'Espanya; la independència d'aquestes unitats ètniques amenaçants com Catalunya està molt lluny de ser una amenaça real que vagi més enllà del joc.

Dit d'una altra manera, el Barça recorda al poder que una part important de la societat catalana (milers de culers, molts dels quals ni tan sols han anat mai a l'estadi) no assumeix com a seus els símbols espanyols i sí, en canvi, els barcelonistes/catalans. Que una cosa és la llei i una altra la realitat. I el que està en joc en realitat és precisament la lleialtat.

Però, alhora, el sistema sempre guanya i Catalunya continua sent espanyola, i el Barça, un club espanyol que juga i participa any rere any a la Lliga espanyola i a la Copa del Rei i no les qüestiona. Unes competicions que uneixen més que cap altra cosa la societat espanyola. És aquesta la gran paradoxa i la grandesa del ritu; tothom creu que guanya, i en aquesta creença les energies queden diluïdes o en espera d'altres esdeveniments menys innocus.

Però, quan una societat té la necessitat de ritus tan poderosos per recrear una identitat, quan el Real Madrid i el Barça són tan importants per a les seves respectives comunitats imaginades, aquestes, al mateix temps, palesen un grau ben alt de precarietat i vulnerabilitat. Les societats que tenen la qüestió identitària satisfactòriament resolta i el conflicte és menor no necessiten homenatges regulars a la bandera. La lluita pel monopoli de la identitat està encara dramàticament en joc. Aquells estats/nacions que no aconsegueixin que els seus membres estiguin disposats a identificar-se emocionalment amb ells estan condemnats a la seva desintegració per definició²⁶⁷.

Com a cloenda, podria dir que el que fan els ritus que genera l'univers simbòlic blaugrana que he estudiat és que aflori durant uns moments allò que està latent, allò

²⁶⁷ No és res més del que ja deia E. Renan en la seva famosa definició de nació com un plebiscit de tots els dies accentuant com element bàsic de la idea de nació el desig dels individus que la formen de continuar una vida en comú (Renan, 2001). Definició acceptada també per A. Rovira i Virgili (1999) a: *El Principi de les nacionalitats*.

larvat, la part oculta de l'ordre social, el que s'intueix en potència, el que és temut o anhelat o les dues coses al mateix temps.

La guerra ritualitzada (i subliminalitzada) que és un partit com el Barça-Madrid no deixa de ser una representació que per ser ritualitzada ha de ser per força molt important per als participants, i per això mateix cal tenir-ho molt en compte. El futbol no altera la història, ni pot posar remei a res, només la representa i la fa més vivible. El fanatisme i la violència no provenen del futbol, en tot cas s'expressen en el futbol.

En aquest sentit, l'estudi ens diu que malgrat que s'han fet progressos importants en les relacions Catalunya-Espanya, la lluita per la pau, l'enteniment i la resolució pacífica dels conflictes no està ni molt menys guanyada. L'estudi de la violència simbòlica que conté un partit de futbol entre equips representatius de diferents comunitats em fa pensar que la potència del conflicte real no és tan petita com hom vol creure, i vull recordar aquí uns esdeveniments històrics que em van marcar profundament com a persona i com a antropòleg: la guerra a l'ex Iugoslàvia. Recordo que les hostilitats entre serbis i croats abans d'esclatar en la forma repugnant que tots coneixem, feia anys que es podien observar als estadis de futbol²⁶⁸. Potser, si la diagnosi social, exagerada, pessimista..., d'un modest antropòleg hagués estat presa més

²⁶⁸ Els enfrontaments violents entre seguidors croates del Dinamo de Zagreb i seguidors serbis de l'Estrella Roja de Belgrad ja ens deien que hi havia possibilitats que el conflicte ètnic anés a més. De la mateixa manera que actualment els enfrontaments futbolístics ens segueixen comunicant que queda molta feina a fer perquè la convivència a la zona sigui possible: "Menos mal que el partido entre Bosnia-Herzegovina y Yugoslavia (0-2), el miércoles por la noche, sólo era amistoso. A su término, los enfrentamientos entre hinchas serbios y musulmanes en el asfalto de las calles de Sarajevo —habían estado separados en el estadio— produjeron al menos 25 heridos entre ellos, algunos de gravedad, y otros 19 entre las fuerzas policiales, dos graves. Ambas selecciones se enfrentaron en la ciudad mártir y símbolo de la guerra de Bosnia (...). Bosnia-Herzegovina está formada, desde el acuerdo de paz de Dayton, por dos entidades: la Federación Croatomusulmana y la República de los Serbios de Bosnia. Las tres etnias (musulmanes, croatas y serbios), que coexisten bajo ese Estado, están lejos de sentir el deseo de vivir juntas que caracteriza a una nación. Así, los serbios llegaron al estadio con el ánimo de animar a Yugoslavia y no precisamente a la selección del Estado al que pertenecen.

Desde la interpretación de los himnos se palpaba el odio. Los musulmanes abuchearon el de Yugoslavia. Por su parte, los serbios empezaron a corear los nombres de Karadzic, Mladic y Arkan, el tristemente célebre jefe de los paramilitares asesinado en un hotel de Belgrado en enero de 2000. Entonces, los musulmanes les replicaron con gritos de "¡Alá es el más grande!". Al concluir el encuentro, sin problemas sobre el césped, fue cuando se produjo en las calles la batalla entre las dos hinchadas y los choques con la policía. A un joven serbio llegado desde Montenegro y a su novia les sacaron de su coche y les pegaron una paliza. El chico ha perdido un ojo." (José Comas a *El País*, 23 d'agost de 2002)

seriosament, el tema hauria passat a llocs més preferents de les agendes polítiques i, de ben segur, molta gent ho hauria agraït²⁶⁹.

La diagnosi és el primer pas de la solució. Després cal la implicació de cadascú, si més no, des del seu lloc. No ens confonguem d'objectiu, els episodis de violència simbòlica o real a les graderies són el símptoma, sens dubte, un mal menor, que potser necessitarà un calmant, però treure la violència de les grades no és acabar amb el problema, és esperar que sorgeixi en un altre lloc una altra vegada. El que sí que cal fer és prendre més nota del que succeeix, del que es dramatitza, del posicionament de la comunitat, per actuar en els veritables espais on es pot actuar, per exemple, des d'una voluntat política honesta i al servei de totes les persones i no d'interessos aliens.

“Si volem reduir les desigualtats, les injustícies, les tensions racials, ètniques, religioses o d'altra mena, l'únic objectiu raonable —l'únic honorable— és treballar perquè cada ciutadà sigui tractat com un ciutadà de ple dret, independentment de quines siguin les seves pertinences. Naturalment, una meta així no pot ser atesa d'un dia per l'altre, però això no justifica que s'estiri el carro en la direcció oposada.” (Maalouf, 2003:198)

D'altra banda, l'estudi no vol només contribuir a la diagnosi social, també vol donar algun consell per tal de domesticar la “bèstia” en què tot desig d'identitat pot convertir-se. En aquest sentit, crec que s'haurien de valorar més les qualitats d'aquests ritus generats pel futbol com a vàlvules d'escapament. Des d'aquesta òptica, per exemple, la creació d'una selecció catalana de futbol o basca, a la qual s'oposa aferrissadament el Govern espanyol, podria ser un mecanisme magnífic per tractar el problema de la plurinacionalitat de l'Estat espanyol, si més no per tres raons: 1) possibilitar el dret de tot poble a existir i a mostrar-se als altres, i quin millor aparador que les competicions internacionals?; 2) permetre nous ritus de sublimació de la guerra per apaivagar les tendències a la destrucció tan freqüentment instal·lades en els grups humans en conflicte; i 3) perquè dóna una oportunitat única en aquest món que es vol presentar com a tan globalitzat per exercir la millor solució als problemes etnicoidentitaris, en dotar d'un espai innocu únic, en permetre l'exercici de l'autodeterminació individual, a la carta, sense més transcendència que la satisfacció emocional de tot individu a l'espera que els problemes majors i, també, causants del

²⁶⁹ Cada dia més, les guerres ja no són tant entre estats sinó que es viuen a l'interior de les mateixes fronteres de l'estat: Iugoslàvia, Txetxènia, Israel, Turquia, el Marroc, Ruanda, Sudan, etc.

conflicte es puguin anar resolent en els espais que pertoca, però amb una quantitat d'energia emocional important ben canalitzada i sublimada en aquests ritus catàrtics i mimètics, que són aquests enfrontaments esportius. Seria, doncs, interessant pensar en la realitat d'un món cada cop més interdependent, format per unitats cada cop menys sobiranes, però que al mateix temps puguin satisfer les velles necessitats d'identitat, i facilitar la possibilitat que tot col·lectiu es pugui veure representat en aquell equip que millor el defineix. És a dir, el que jo anomeno el dret a una autodeterminació emocional.

Amb motiu de la celebració del trofeu Joan Gamper de 2004, una senyera gegant va cobrir la gespa del Camp Nou entrant al llibre Guinness dels rècords com la bandera més gran exhibida mai, mentre a l'estadi sonava "El Cant de la Senyera". (Fotografia: Avui)

7. BARÇA I RELIGIÓ, MÉS ENLLÀ DE L'ANALOGIA I LA METÀFORA?

You'll never walk alone ²⁷⁰

When you walk through a storm,
Hold your head up high,
And don't be afraid of the dark.
At the end of a storm,
There's a golden sky,
And the sweet silver song of a lark.
Walk on through the wind,
Walk on through the rain,
Though your dreams be tossed and blown.
Walk on, walk on, with hope in your heart,
And you'll never walk alone...
Walk on, walk on, with hope in your heart,
And you'll never walk alone,
You'll never walk alone.

“No hay ningún evangelio que sea inmortal y no existe razón alguna para creer que la humanidad sea ya incapaz de concebir uno nuevo. Por lo que se refiere al tema de cuáles serán los símbolos en que se expresará la nueva fe, si se parecerán o no a los del pasado, si serán más adecuados a la realidad que habrán de intentar traducir, es algo que está más allá de las facultades humanas de precisión y que, además, no afecta al fondo de las cosas”. (Durkheim 1982a:398)

Crec que al llarg del treball he demostrat com de poderosos són els dispositius mítics, rituals i simbòlics que giren a l'entorn del Barça. Alhora han sortit contínuament conceptes que tradicionalment ens transporten al camp semàntic i expressiu religiós. Partint de la premissa antropològica que arreu, els mites i els rituals han configurat tradicionalment la religiositat, són aquests el que construeixen el sagrat, em veig amb

²⁷⁰ Himne del Liverpool F.C., un dels clubs més prestigiosos del món:

MAI CAMINARÀS SOL

Mai caminaràs sol
Quan caminis sota una tempesta,
Aixeca el cap ben amunt,
I no tinguis por de la foscor.
Quan la tempesta acaba,
Sempre hi ha un cel daurat,
I la dolça cançó d'argent d'una alosa.
Continua caminant a través del vent,
Continua caminant a través de la pluja,
Encara que els teus somnis siguin llençats enlaire i el vent se'ls endugui.
Continua caminant, continua caminant, amb esperança al teu cor,
I mai caminaràs sol...
Continua caminant, continua caminant, amb esperança al teu cor,
I mai caminaràs sol,
Mai caminaràs sol.

l'obligació de finalitzar aquest treball iniciant una mínima reflexió sobre aquesta relació entre Barça i religió. I dic mínima, perquè sens dubte aquí començaria una segona part de l'estudi que espero que continuï en una altra ocasió.

D'entrada, és evident que hi ha una gran similitud formal entre el Barça i d'altres fets socials que no dubtaríem a qualificar de religiosos. Seguint Durkheim, aquesta semblança, per ella mateixa, ja seria suficient per emparentar el Barça amb la religió, ja que, segons aquest pensador, allò que defineix un fenomen religiós no és tant el contingut com la forma; “lo importante no es tanto la presencia o la ausencia de seres sobrenaturales como la naturaleza preceptiva de las creencias para todos los miembros del grupo.” (Llobera, 1996:246). Cal, però, reflexionar si aquesta relació va més enllà de l'evident analogia.

Les eines conceptuals de partida d'aquesta anàlisi em vénen donades principalment pel sociòleg Salvador Giner (1988, 1994, 1996) i l'antropòleg Josep R. Llobera (1996) en els seus treballs sobre el concepte de religió civil, en els quals, al meu parer, actualitzen les tesis sobre la religió de Durkheim (1982a) repensant-les per a la nostra societat.

Des d'aquesta òptica, a Catalunya, el Barça per a molta gent, funciona com un dispositiu de representació simbòlica que en moltes cultures i èpoques, no hauríem dubtat de qualificar de religiosa o, si més no, d'una religió civil, seguint les tesis de Salvador Giner.

“La religión civil es un proceso constituido por un conjunto de rituales públicos, liturgias colectivas y piedadades sociales encaminadas a reforzar la identidad y cohesión de una comunidad nacional y a atribuirle trascendencia, sacralizando rasgos específicos de la vida común, así como sus símbolos mundanos o religiosos, y dotándoles de carga épica a ciertos acontecimientos de la historia”. (Giner, *El País*, 10 de maig de 1988)

Aquesta definició de religió civil es pot aplicar directament al Barça, de fet podria haver estat un índex de la pròpia tesi. El F.C. Barcelona genera un conjunt de rituals i devocions que creen o recreen la comunitat nacional, reforcen la seva cohesió i li atribueixen un caire transcendental, al mateix temps que ajuden a sacralitzar els símbols identitaris i mitològics de la comunitat imaginada catalana i el que signifiquen.

L'adhesió dels aficionats al Barça satisfà les mateixes funcions socials que en un passat no tant llunyà (i present encara en altres cultures) satisfèia la religió: 1) ajuda a donar sentit, construint un món humanament significatiu, a una societat sempre inacabada (Berger, 1981), amb les seves pors i contradiccions; 2) dota el grup d'una energia social que permet crear solidaritats necessàries per portar a terme projectes col·lectius, senzills o d'envergadura; 3) i, sobretot, aconsegueix satisfer el sentiment de pertinença comunitària que tot individu, avui per avui, sembla necessitar, i, alhora, satisfà l'exigència mínima d'unitat emocional que tota nació/estat sembla, avui per avui, també necessitar per existir. Aquests interessos convergents es troben avui, millor que en qualsevol altre lloc, en referents identitaris nacionals com el F.C. Barcelona.

Si abans de la revolució francesa i industrial, les fidelitats cohesionadores del grup eren despertades, sobretot, per la creença en Déu via església o en el Rei, amb els canvis que la nova era comporta —entre els quals destaco el procés de secularització—, les fidelitats que cimenten i structuren les societats i els individus principalment passen a ser despertades per la comunitat nacional (nació), directament o via referents identitaris relacionats amb aquesta, com és el cas del F.C. Barcelona.

És a dir, que a partir de les revolucions burgeses es passa d'un sistema cultural sacralitzat i molt poderós a un altre. I, en ambdós casos, trobem al darrere una abstracció de referència identitària deïficada i sagrada: Déu i la Nació²⁷¹. Ambdues realitats eren i són objecte d'una devoció, d'un amor i d'una lleialtat tan grans que esdevenen un apèndix més dels mateixos “creients”. I també, en ambdós casos són realitats que transcendeixen l'individu, que els configura tal com són, i que perduren en el temps més enllà del propi individu.

En aquesta línia, estic d'acord amb en Llobera (1996) que la Nació i els seus referents són el valor més important de la modernitat, el “Déu de la modernitat” o que el

²⁷¹ Per a Durkheim (1982a), el que hi ha darrere del fet religiós no és res més que una deïficació de la pròpia societat. La teoria continua sent igualment vàlida, al meu parer, si es canvia societat pel concepte de nació, per exemple.

nacionalisme és l'argamassa social contemporània per excel·lència, que diria en Manuel Delgado (Delgado, 1998:202).

Però, el que és més important i voldria accentuar és que, en cap cas, Pàtria i/o Déu deixen de ser simples (o, si es prefereix, complexes) creences col·lectives que molts éssers humans necessiten per donar sentit i estructura a les seves vides; però, creences al cap i a la fi, idees base d'un sistema cultural particular. Es tracta, llavors, de dos sistemes culturals que han conviscut i conviuen encara en el temps i en l'espai i que, per tant, és fàcil que hi hagi o hi hagi hagut transferències conceptuals i formals, ja sigui directes o en forma de sincretisme. Per aquesta raó, comparteixo l'opinió que la nació recull en herència part de l'espai que deixa la religió, però, la distància que separa el sistema conceptual que la religió estableix i el sistema conceptual que la nació o les creences identitàries estableixen no és tan gran com hom pot imaginar a primer cop d'ull.

Ni els déus ni les nacions són realitats naturals. Són construccions socials que esdevenen estructuradores de la societat i dels individus. Uns sistemes culturals que no dubto a qualificar de religiosos en el sentit que relliguen, ajunten els uns amb els altres i els submergeixen en una cosmovisió que explica i ajuda a donar sentit a una determinada organització social, de les moltes possibles, i a la seva relació amb l'individu. No en va, una de les accepcions etimològiques de la paraula "religió" relaciona aquesta paraula amb el verb llatí "religare", és a dir, "relligar", "aglutinar", "agrupar". Des d'aquesta òptica, el Barça s'empelta d'aquesta herència religiosa i nacional, cosa que explica que tot allò referent al Barça està envoltat d'aquesta magnificència.

Les creences vitals, les cosmovisions o els sistemes conceptuals que donen sentit a les societats —o són necessaris per al seu bon funcionament—, com hem vist, són objecte de pràctiques rituals i simbòliques, a través de les quals aquestes creences adquireixen l'estatus de sagrat i són blindades en adquirir la categoria de dogmes de fe. El parentiu del Barça amb la religió també recau en el fet que tot gira a l'entorn de conceptes sagrats i transcendents per la comunitat, conceptes tan importants com la mateixa certesa de l'existència essencial de la pròpia comunitat com una entitat

diferenciada i real: el mite i l'imaginari de la pròpia comunitat. Sens dubte, un dels mites més importants de les nostres societats contemporànies.

Al mateix temps, l'adscripció futbolística a un determinat club o selecció nacional, com també hem vist, té una gran virtut, que la fa superior i més útil que d'altres tipus d'adscripcions comunitàries tradicionals (més fins i tot que la pròpia identificació nacional): permetre a tothom combregar amb la sacralitat de forma voluntària independentment del seu grau d'implicació, coherència i posicionament. És a dir, permet una religiositat a la carta i satisfà una necessitat identitària, també, a la carta, ja que els ritus, símbols i significats que genera i manipula el F.C. Barcelona permeten múltiples dimensions en estar format per un corpus doctrinal tremendament ambigu i polisèmic²⁷² i, per tant, adaptable a cada necessitat identitària individual.

Ens trobem, llavors, amb una nova forma de religiositat que sense renunciar a les velles —i sembla que universals— necessitats humanes de formar part d'una comunitat, s'adapta millor a les noves societats sorgides de les revolucions burgeses, i de la nova era que comença amb l'aparició de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, que fan que el món sigui més petit que mai, les societats més multiculturals i heterogènies que mai, encara que les desigualtats continuïn tan grans com sempre. El Barça resol aquest problema aconseguint la desitjada unitat a partir de la més gran heterogeneïtat. Dificilment un altre fenomen social pot unir contemporàniament aquests dos elements a priori antitètics. La identitat és salvada i reafirmada davant del perill de disordre's en allò que anomenen globalització (o mundialització).

“Todas esas virtudes están directamente relacionadas con el tipo de función que hoy por hoy cumplen las afinidades voluntarias, que es básicamente la de hacer frente a las tendencias a la desestructuración que amenazan a individuos inmersos en procesos de urbanización y modernización, procesos en los que las referencias colectivas a todos los niveles —política, familia, moral, religión,

²⁷² “La religión civil integra elementos heterogéneos manteniendo al mismo tiempo facetas importantes de su diferenciación. Es erróneo pensar que, necesariamente, la religión civil es una fuerza homogeneizadora en lo cultural. En sociedades étnicamente diferenciadas el culto a una religión civil común puede servir para mantener pacíficamente la heterogeneidad, legitimándola. Se produce un proceso opuesto al separatismo o fragmentación, sin que exista fusión”. (Giner, 1994:158). Aplicat al Barça, podem dir que aquesta plasticitat, d'altra banda, evita la confrontació interna i externa perquè es tracta d'una militància esmunyedissa que, seguint el joc dels vasos comunicants, pot passar de l'aspecte lúdic esportiu més superficial a la comunió més profunda amb la catalanitat.

etc.— aparecen desacreditadas e incapaces de otorgar significado a la experiencia crónicamente desorientada de un mundo en constante cambio. (...) Por una parte ofrecen satisfacción a esa necesidad de una pertenencia comunitaria, una hermandad capaz de hacer frente a la soledad a que tantas veces aboca la vida en contextos urbanizados. (...) Se trataría, al fin, de una manifestación más de aquello que Erich Fromm había llamado ‘miedo a la libertad’ (...).” (Delgado, 1999:134)

La religió, com la necessitat de crear o recrear identitat, ahir i avui, necessita de ritus i de símbols per sobreviure, per tal que els individus es reconeixin i per cimentar una relació, que no deixa de ser construïda socialment, entre l'individu i una comunitat imaginada determinada, i en aquesta empresa el Barça ocupa a Catalunya un paper cabdal. Així, com hem vist al llarg de la tesi, el Barça resguarda excepcionalment bé l'arcà nacional de la comunitat imaginada catalana i tota la seva constel·lació simbolicomítica, i uneix a una gran part de la societat al voltant del mateix símbol identitari, al mateix temps que posa l'accent de forma incisiva en el conflicte irresolt de l'estructura de l'Estat i de la pròpia societat catalana (o explícita el fracàs o l'amenaça de ruptura del sistema social). Podem afirmar que ha respost, i respon, amb la seva capacitat connotativa (veure apartat 4.4), les necessitats simbòliques de molts catalans en diferents moments històrics i, concretament, a l'actualitat, també.

El Barça i la comunitat imaginada sacralitzada es fonen per als “creients”, al meu parer, en el que podem anomenar un sistema simbòlic ple de religiositat —sempre i quan no ens tanquem en una única manera d'entendre la religió, sovint, l'heretada d'una societat de tradició cristiana. Entenc per “creients barcelonistes”, aquells milers de “seguidors” que no tan sols viuen el Barça amb passió, sinó que també veuen en el Barça un símbol a qui atorgan significats i veritats transcendents. Per aquesta raó, tots els dispositius rituals que es generen a l'entorn del club, agafen, per a multitud de persones, una transcendència superior a la merament esportiva (“més que un club”) esdevenint, allora que un espectacle esportiu, un conjunt de dispositius rituals etniconacionals encaminats a crear i cohesionar una comunitat nacional tan necessitada de cohesió social per la seva suma fragilitat “històrica”, com la catalana. I per aquesta mateixa raó, aquests dispositius rituals són a ulls externs tan hiperbòlics.

Estem, llavors, davant d'una religió civil o, millor dit, d'una religió ètnicocivil per definició i per voluntat de la comunitat culer, que diposita en el Barça tota una sentimentalitat i unes creences que els són vitals en tant que grup. El F.C. Barcelona és,

possiblement, el fill predilecte de la societat civil catalana²⁷³ i, com a tal, està investit d'una aura sacra i incomparablement superior, fins i tot, a la de qualsevol altra institució política o divinament legitimada, encara que només sigui pel nombre de fidels i seguidors, que també.

Continuant amb aquesta argumentació, convé recordar que la matriu de la devoció “esportiva” i “nacional” és, històricament, de naturalesa i d'herència religiosa. Antigament, hem vist que tant la religió com els jocs preesportius i els “nacionalismes” compartien zones comunes, sovint difícilment separables. Era difícil saber on acabava l'element religiós i on començava l'element lúdic, per exemple, en els Jocs Olímpics de l'antiga Grècia o en els jocs de pilota de les cultures precolombines; com també era difícil destriar si una determinada societat era una comunitat que avui en diríem nacional o era tan sols una comunitat de fe, per exemple a l'edat mitjana o moderna, on nacionalitat i religió sovint eren sinònimes. Crec que, al llarg del segle XX, sobretot, hi ha un retorn a aquesta “confusió”, ja que es constata que la imbricació entre el caràcter religiós i el caràcter etniconacional amb què es viuen moltes adhesions a determinats clubs de futbol o seleccions esportives és molt gran.

El parentiu entre la religió, el nacionalisme o les adscripcions voluntàries i vitals a entitats com el Barça continua, també, en el fet que aquests fets socials són capaços de generar emocions de gran intensitat que s'afegeixen als significats sagrats que resguarden. Déu, la Nació o el Barça engendren entre els seus fidels passió i sentiment, és a dir, emoció amb sentit (energia social molt poderosa). També en això, doncs, són

²⁷³ Podríem parlar del Barça com una religió ètnicocivil perquè fa referència a la nació catalana i perquè és fruit històricament de la societat civil catalana i continua essent eminentment civil, malgrat els interessos que han existit sempre per controlar la institució per part de partits o fraccions de la societat catalana; i continua sent civil malgrat la quantitat de paràsits i elements simbiòtics de tota mena que podem trobar al seu voltant. També cal dir que el fet que sigui un producte de la societat civil no vol dir que vagi per lliure. Amb el temps, el Barça ha esdevingut una peça ben integrada i estratègica en l'entramat social i institucional català i, per tant, una peça legitimadora d'aquesta societat. Així, cal recordar que: “Toda la religión civil sacraliza la politeya. Aunque, en un buen número de casos, existan invocaciones sobrenaturales o iglesias y fuerzas religiosas organizadas colaboren en la legitimación religioso-civil del orden político, es menester tener presente que la religión civil aparece como un conjunto de mitos, piedades cívicas y exorcismos públicos que sostienen lo político pero que a la vez son sostenidos por la política y los políticos. Naturalmente, y aunque exista una aportación difusa y esponánea por parte de las gentes que constituyen una sociedad, el fomento de la actividad mitogénica, la glorificación iconográfica de héroes y acontecimientos, la formación de estrategias para la consolidación de rituales y ceremonias, la producción de ideología e interpretaciones interesadas de la realidad social y la administración clerical de los contenidos simbólicos tienen sus especialistas: políticos, agentes mediáticos, ideólogos, clérigos laicos o eclesiásticos y sus aliados ocasionales...” (Giner, 1994:148).

similars el camp conceptual que defineixen o comparteixen la religió, el nacionalisme o les adscripcions a referents identitaris com el Barça.

Ara bé, tampoc m'he de posar una bena als ulls. Malgrat totes aquestes similituds i relacions, les diferències amb el que s'entén com a religió pròpiament parlant també són grans.

En el Barça, cap jugador o directiu o simple culer ha adquirit mai una categoria divina, ni tan sols la de sant (ésser semidiví). Ningú invoca forces sobrenaturals culers quan es troba a prop de la mort i prega per la seva vida. No ens explica l'origen de tot, ni el sentit de la vida ni de la mort, ni la presència del bé i del mal. El Barça, avui per avui, no ens respon les grans preguntes ni ens dóna les necessàries respostes que la humanitat ha buscat o ha trobat en les grans religions. Davant d'aquesta realitat, m'he de preguntar obligatòriament sinó no és molt agosarat aplicar la categoria de religió o, fins i tot de religió civil, al “món blaugrana”.

I la resposta és que sí, possiblement és molt agosarat encara, i per això aquest epíleg és obert. El Barça no és una religió tal com les entenem tradicionalment, però, alhora, no hi ha dubte que defineix una realitat en què es fusionen en un mateix sistema conceptual elements religiosos, etniconacionals i esportius. I aquesta presència conjunta d'aquests elements carregats, des de sempre, de gran religiositat és irrefutable, com també estic convençut que no és gratuïta o casual. També és veritat que no ens contesta les grans preguntes com la d'on venim i a on anem, però com molt bé remarca en Bromberger, sí que ens diu qui som, que no és poc.

“À l'inverse de religions séculières —tels les messianismes politiques— qui nous annoncent le salut ici-bas dans un lointain futur, le football ne colporte nulle promesse suffisamment profonde pour que nous le parions de tous les attributs d'un grand rituel. S'il ne nous explique en rien d'où nous venons et nous allons, il nous montre qui nous sommes, en consacrant et théâtralisant les valeurs fondamentales qui façonnent nos sociétés: les identités que l'on partage et que l'on rêve, la compétition, la performance, le rôle de la chance, de l'injustice, de la tricherie sur le chemin d'une vie individuelle et collective (...).” (Bromberger, 1995:349)

Tot plegat, em permet deixar el tema, de moment, dient que estem davant d'un fet social que, per les característiques descrites al llarg de la tesi, podem categoritzar

com de religió ètnicocivil o d'una moderna forma de religiositat per a multitud de persones. Encara que també és veritat que em queden preguntes a l'aire per fer una conclusió/afirmació tancada sobre aquest tema. La conclusió, per això mateix, pot tenir gust de poc o, fins i tot, semblar absurda, però com deia l'il·lustre pensador Peter L. Berger, potser: “ (...) no és l'objecte de la fe allò que és absurd. El que és absurd és el món. I, per tant, la fe és una possibilitat.” (Berger, 1997:329)

BIBLIOGRAFIA

- ABRIL, J. i CULLELL, P. 1994: *La Balada de Wembley*. La Campana. Barcelona.
- ALABARCES, P. i GRACIELA, M. 1996: *Cuestión de pelotas. Fútbol, deporte, sociedad, cultura*. Atuel. Buenos Aires.
- ALABARCES, P. (Comp). 2000: *Peligro de gol. Estudios sobre deporte y sociedad en América latina*. CLACSO. Buenos Aires.
- ALEXANDRE, V. 1999: *Jo no sóc espanyol*. Proa. Barcelona.
- ÁLVAREZ, J.F. 1997: “Deporte y afirmación de la comunidad nacional”. *Ankulegi. Girarte antropologia aldizkaria* 1zkoa. 1997 ko azaroa.
- ÁLVAREZ-URIA, F. 1993: “Vells i nous pobres, rodamóns i pobres vàlids a la llum de les ciències socials i polítiques.” A: VV.AA. *Acàcia*. Publicacions Universitat de Barcelona. *Papers de Centre per a la investigació dels Moviments Socials*, núm.3. Barcelona.
- ANDERSON, B. 1997: *Comunidades imaginadas*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic.
- ANGUERA, P. (COORD.) 2001: *Símbols i mites a l'Espanya Contemporània*. Centre de Lectura de Reus. Reus.
- ANTICH, J. 1994: *El Virrei*. Planeta. Barcelona.
- APAOLAZA J.M. 1993: “Lengua, etnicidad y nacionalismo.” A: *Cuadernos de Antropología*, núm. 13. Anthropos. Barcelona.

- ARCHETTI, E. 1995: “Nationalisme, football et polo. Tradition et créolisation dans la construction de l’Argentine moderne”. *Terrain*, núm 25. Septembre.
- ARCHETTI, E. (1992) “Calcio: un rituale di violenza?”. A: Lanfranchi, P. (ed.): *Il calcio e il suo pubblico*. Edizione Scientifiche Italiane. Nàpols.
- ARMSTRONG, G. & GIULIANOTTI, R. (ed.) 1997: *Entering the field. New perspectives on world football*. Oxford: Berg. Oxford.
- ARTAUD, A. 1997: *El teatro y su doble*. Edhasa. Bcelona.
- ARTELLS, J. 1972 : *Barça, Barça, Barça*. Mediterrània S.A. Barcelona.
- ATWOOD E. 1982: *Rodeo. Una experiencia en lo salvaje y lo domado*. Lerna. Barcelona.
- AUGÉ, M. 1982: “Football. de l’histoire sociale à l’anthropologie religieuse.” *Le debat*, núm.19. febrer.
- AUGÉ, M. 1995: *Hacia una antropología de los mundos contemporáneos*. Gedisa. Barcelona.
- AUGUET R. 1985: *Crueldad y civilización: Los juegos romanos*. Ediciones Orbis. Barcelona.
- BADIA, J. 2003: *Crònica del nuñisme*. Pòrtic. Barcelona.
- BAGET, J.M. 1999: *Quaranta anys de televisió a Catalunya*. Enciclopèdia Catalana/Pòrtic. Barcelona.

- BALCELLS A. 1992: *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Barcelona.
- BALIUS, J. 1997: *El que pensava en Josep Pla de l'esport*. INEFC. Barcelona.
- BALLESTER, B. C. 1997: *El nacionalisme profètic dels catalans (o la prostitució de la Ramoneta)*. El Mèdol. Tarragona.
- BAÑERES, E. 2000: *Dichoso Barça*. Martínez Roca. Barcelona.
- BARBERO, J. I. (Ed.), 1993: *Materiales de sociología del deporte*. La Piqueta. Madrid.
- BARNILS, R., FINESTRES, J., LÓPEZ, T., SABARTÉS, J., TORRECILLA, F. 1999: *Història crítica del Futbol Club Barcelona 1899-1999*. Empúries. Barcelona.
- BARREAU, J.J. I MORNE, J.J. 1984: *Sport, experience corporelle et science de l'home*. Vigot. Paris.
- BARRIL, J. 1992: “El Barça sempre serà més que un club”. A: VV.AA 1992: *Decàleg del culé*. Columna. Barcelona.
- BARTH, F. 1976: *Los grupos étnicos y sus fronteras*. Fondo de Cultura Económica. México.
- BASSAS, A. 1994: *A un pam de la Glòria*. La Magrana. Barcelona.
- BASSAS, A. i CAPDEVILA, C. 2004: *Alguna pregunta més*. La Campana. Barcelona.

- BATISTA, A. 1999: *Diario privado de la guerra vasca*. Plaza & Janes Editores. Barcelona.
- BELL, D. 1989: *Las contradicciones culturales del capitalismo*. Gedisa. Barcelona.
- BERGER, P. L. 1981: *Para una teoría sociológica de la religión*. Kairós. Barcelona.
- BERGER, P. L. 1997: *La rialla que salva. La dimensió còmica de l'experiència humana*. La Campana. Barcelona.
- BERGER, P. L. i LUCKMANN, T. 1988: *La construcció social de la realitat*. Herder. Barcelona.
- BLANCHARD, K. i CHESKA, A.T. 1986: *Antropología del deporte*. Edicions Bellaterra. Barcelona.
- BONIFACE, P. 1999: “Geopolítica del fútbol.” A: SEGUROLA, S. (ed.) 1999: *Fútbol, y pasiones políticas*. Debate. Madrid.
- BOTINES, A. J. 1975: *La gran estafa del fútbol español*. Amaika. Barcelona.
- BOURDIEU, P. 1986 “Notas provisionales sobre la percepción social del cuerpo” A: VV.AA 1986: *Materiales de sociología crítica*. La Piqueta. Madrid.
- BOURDIEU, P. 1988a: *La distinción*. Taurus. Madrid.
- BOURDIEU, P. 1988b: *Cosas dichas*. Gedisa. Buenos Aires.

- BOURDIEU, P. 1993 “Deporte y Clase Social”. A: VV.AA. 1993: *Materiales de sociología del deporte*. La Piqueta. Madrid.
- BOURDIEU, P. PASERON, R. 1977: *La reproducción. Elementos para una teoría de la enseñanza*. Laia. Barcelona.
- BOURDIEU, P. i Altres 1976: *El oficio de sociólogo*. Siglo XXI. Madrid.
- BOURDIEU, P. 2000: *La dominació masculina*. Edicions 62. Barcelona.
- BRETON, R. 1983: *Las etnias*. Oikos Tau. Barcelona.
- BROMBERGER, C. 1995: *Le match de football. Ethnologie d'une passion partisane à Marseille, Naples et Turin*. Editions de la maison des sciences de l'home. París.
- BROMBERGER, C. 2000: “El fútbol como visión del mundo y como ritual”. A: ROQUE, M. À. (ed.) 2000: *Nueva antropología de las sociedades mediterráneas*. Icària/Antrazyt. Barcelona.
- BRUNET, I. 1992: *La lógica de lo social: M. Foucault-E. Durkheim*. PPU. Barcelona.
- BRUNET, I. 1994: *Hacia una economía generalizada (educación, trabajo...)*. *La sociología histórica de N. Elias*. PPU. Barcelona.
- BRUNET, I., PASTOR, I. i BELZUNEGUI, A. 2002: *Les tècniques d'investigació social: fonaments epistemològics i metodològics*. Pòrtic. Barcelona.
- BUFORT, B. 1992: *Entre los vándalos*. Anagrama. Barcelona.

- BURNS, J. 1999: *Barça, la passió d'un poble*. Empúries/Anagrama. Barcelona.
- CANELA, A. i CHISLEANSCHI, R. 2003: *Planeta futbol*. Blume. Barcelona.
- CANDEL, F. 1992: “El Barça està obert a tothom”. A: VV.AA. 1992: *Decàleg del culé*. Columna. Barcelona.
- CAPEL, H. 1990: “Introducción.” A: *Los espacios acotados. Geografía y dominación social*. PPU. Barcelona.
- CARRERAS, J. 1998: *Els símbols*. Biblioteca bàsica del F.C.Barcelona. 30 volums. Barcanova. Barcelona.
- CARABÉN, A. 1994: *Catalunya és més que un club?* Edicions 62. Barcelona.
- CLAUSEWITZ, K. V. 2003: *De la guerra*. Astri. Barcelona.
- CLOSA, A. i OLLÉ, E. (Coord.) 1999: *100 opinions Barça. Sport* (Grupo Z). Barcelona.
- CLOSA, A. i BLANCO, J. 1999: *Diccionari del Barça*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- CAZORLA, L. 1979: *Deporte y estado*. Labor. Barcelona.
- COLOMÉ, G. 1997: “Futbol i identitat nacional a Catalunya: FC Barcelona i RCD Espanyol”. A: *L'Avenç*, núm. 211. Barcelona.
- COLOMER, J.M. 1984: *Espanyolisme i catalanisme*. L'avenç. Barcelona.

- COLOBRANS, J. 2001: *El doctorando organizado*. Mira. Saragossa.
- COMADIRA, N. 2002: *L'art de la fuga*. Ed. 62. Barcelona.
- COMAS D'ARGEMIR, D. 1992: "La antropología social frente al análisis de problemas sociales en el propio contexto cultural". *Papers d'Antropologia*, núm. 3. Novembre de 192. Arxiu d'Etnografia de Catalunya. Tarragona.
- CULLELL, P. i FARRÀS, A. 2001: *L'oasi català*. Ramon Llull. Barcelona.
- DAL LAGO, A. 1990: *Descrizione di una battaglia. Il rituali del calcio*. Il Mulino. Bolonya.
- DEL VALLE, T. 1988: *Korrica. Rituales de la lengua en el espacio*. Anthropos. Barcelona.
- DELEITO J. 1988: *El rey se divierte*. Alianza Editorial. Madrid.
- DELEITO J. 1988: *...También se divierte el pueblo*. Alianza Editorial. Madrid.
- DELGADO M. 1995: "La violencia y su escenario." *El Periódico*. Febrer de 1995.
- DELGADO, M. 1986: *De la muerte de un dios*. Península. Barcelona.
- DELGADO, M. 1992(a): *La festa a Catalunya, avui*. Barcanova. Barcelona.
- DELGADO, M. 1992(b): *La ira sagrada*. Humanidades. Barcelona.
- DELGADO, M. 1998: *Diversitat i integració*. Empúries. Barcelona.

- DELGADO, M. 1999: *El animal público*. Anagrama. Barcelona.
- DÍAZ-SALAZAR, R., GINER, S. i VELASCO, F. (eds.) 1994. *Formas modernas de religión*. Alianza Editorial. Madrid.
- DONZELOT, J. 1981: “Espacio cerrado, trabajo y moralización” A: VV.AA, 1981: *Espacios de Poder*. Ediciones de La Piqueta. Madrid.
- DOUGLAS, M. 1991: *Pureza y peligro. Un análisis de los conceptos de contaminación y tabú*. Siglo XXI. Madrid.
- DOUGLAS, M. 1988: *Símbolos naturales*. Alianza Editorial. Madrid.
- DUBOSCQ, P. (Coord.) 1998: *Rugby parabole du monde*. L’Harmattan. París.
- DURANTEZ C. 1991: *L’olimpisme i els seus jocs. Olímpia 776 ac.-Barcelona 1992*. Secretaria General de l’Esport de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- DURKHEIM E. 1978: *Las reglas del método sociológico*. Morata. Madrid.
- DURKHEIM, E. 1982 (a): *Las formas elementales de la vida religiosa*. Akal. Madrid.
- DURKHEIM, E. 1982 (b): *Historia de la educación y de las doctrinas pedagógicas*. La Piqueta. Madrid.
- EHRENBERG, A. 1992: “Estadios sin dioses”. *Revista de Occidente*, núm. 134-135. Julio-agosto de 1992. Madrid.
- ELIAS, N. 1986: “Deporte y violencia”. A: VV.AA. 1986: *Materiales de sociología crítica*. La Piqueta. Madrid.

- ELIAS, N. 1988: *El proceso de civilización*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic.
- ELIAS, N. 1994: *Conocimiento y poder*. La Piqueta. Madrid.
- ELIAS, N. i DUNNING, E. 1992: *Deporte y ocio en el proceso de civilización*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic.
- ESPADA, A. 1996: “Entre el fútbol y la vida.” *Letra Internacional* núm. 44. *Maig-juny*. Madrid.
- ESPADALER A. M. 1994: “El patrimoni del Barça és la seva història”. A: VV.AA 1992: *Decàleg del culé*. Columna. Barcelona.
- FAURA, N. 1998: *Futbol i llenguatge*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Barcelona.
- FEIXA, C. 1992: “El Barça un fenomen inexplicable?” *Segre-lectura*. 14 de juny (10-14). Lleida.
- FEIXA, C. 1999: “Antropología del deporte”. A: VV.AA. 1999: *Diccionario Paidotribo de la actividad física y el deporte*. Paidotribo. Barcelona.
- FEIXA, C. i JURIS, J. S. 1997: “Football cultures”. A: ARMSTRONG, G. & GIULIANOTTI, R. (ed.) 1997: *Entering the field. New perspectives on world football*. Oxford: Berg. Oxford.
- FERRER, F. 2000: *Catalanofòbia*. Edicions 62. Barcelona.
- FERRERES, P. 1998: *Cien años azulgrana. Entrevistas a la sombra del Camp Nou*. El País Aguilar. Madrid.

- FINESTRES, J. 2003: “Santiago Bernabéu. Un president del Madrid en l’ocupació franquista de Catalunya”. A: *Sàpiens*. núm. 5. Barcelona.
- FINLEY, M.I. (ed.) 1983: *El Legado de Grecia*. Crítica. Barcelona.
- FOUCAULT, M. 1982: *Vigilar y castigar*. Siglo XXI. Madrid.
- FOUCAULT, M. 1991: *Saber y Verdad*. La Piqueta. Madrid.
- FOUCAULT, M. 1990: *La vida de los hombres infames*. La piqueta. Madrid.
- FOUCAULT, M. 1992: *Genealogía del racismo*. Madrid. La piqueta. Madrid.
- FREUD, S. 1984: *Malestar en la cultura*. Alianza Editorial. Madrid.
- FRIGOLÉ, J. 1980: “Inversió simbòlica i identitat ètnica: una aproximació al cas de Catalunya (1).” *Quaderns de l’Institut Català d’Antropologia*, núm.1. Maig 1980.
- FUSTÉ, R. I MORALES, M. 2000: *FC Barcelona. Crònica d’un centenari*. Base. Barcelona.
- GALEANO, E. (Comp.) 1968: *Su majestad el futbol*. Arca. Montevideo.
- GALEANO, E. 1995: *El fútbol a sol y sombra*. S.XXI. Madrid.
- GARCÍA FERRANDO, M. i MARTÍNEZ, J. R. (COORD.) 1996: *Ocio y deporte en España. Ensayos sociológicos sobre el cambio*. Tirant lo Blanch. València.
- GARCIA FERRANDO, M., PUIG, N. i LAGARDERA, F. (comps.) 1998. *Sociología del deporte*. Alianza Editorial. Madrid.

- GARCÍA CANDAU, J. 1996: *Épica y lírica del fútbol*. Alianza Editorial. Madrid.
- GARCÍA CANDAU, J. 1980: *El fútbol, sin ley*. Penthalon. Madrid.
- GAUDEMAR, J.P. 1981: “Preliminares para una genealogía de las formas de disciplina en el proceso capitalista del trabajo.” A: VV.AA. 1981: *Espacios de Poder*. La Piqueta. Madrid.
- GEERTZ, C. 1995: *La interpretación de las culturas*. Gedisa. Mèxic.
- GEERTZ, C. 2000. *Negara*. Paidós. Barcelona.
- GELLNER, E. 1988: *Naciones y nacionalismos*. Alianza Editorial. Madrid.
- “GERMANS MIRANDA”, 1999: *EL Barça o la Vida*. Columna. Barcelona.
- GIL-ALUJA, J. (ed.) 1999: *Les universitats en el centenari del Futbol Club Barcelona. Estudis en l'àmbit de l'esport*. F.C. Barcelona. Barcelona.
- GINER, S., FLAQUER, LI., BUSQUETS, J. BULTA, N. 1996: *La cultura catalana: el sagrat i el profà*. Edicions 62. Barcelona.
- GINER, S. 1994: “La religión civil”. A: DÍAZ-SALAZAR, R., GINER, S. i VELASCO, F. (eds.) 1994. *Formas modernas de religión*. Alianza Editorial. Madrid.
- GINER, S. 1985: *Comunió, domini, innovació. Per una teoria de la cultura*. Laia. Barcelona.
- GINER, S. 1988: “La religión civil catalana”. *El País*, 10 de maig de 1988.

- GIRARD, R. 1983: *La violencia y lo sagrado*. Anagrama. Barcelona.
- GLUCKMAN, M. 1978: *Política, derecho y ritual en la sociedad tribal*. Akal. Madrid.
- GOFFMAN, E. 1987: *La presentación de la persona en la vida pública*. Amorrortu. Buenos Aires.
- GÓNGORA, A. 1996: “El Futbol Club Barcelona molt més/menys que un club?”. A: VV.AA 1996: *Actes del II Congrés Català de Sociologia (Girona, 15-17 d’abril de 1994)*. Societat Catalana de Sociologia-Institut d’Estudis Catalans. Barcelona.
- GUIBERNAU, M. 1997: *Nacionalismes. L’estat nació i el nacionalisme al segle XX*. Proa. Barcelona.
- GUIBERNAU, M. 1999. *Nacions sense estat. Nacionalisme i diversitat en l’era global*. Columna. Barcelona.
- GUTTMAN, A. 1978: *From Ritual to Record. The nature of modern sports*. Columbia University Press. Nova York.
- HESSE J. 1967: *El deporte en el siglo de oro*. Taurus. Madrid.
- HOBSBAWM, E.J. 1992: *Naciones y nacionalismo desde 1780*. Crítica. Barcelona.
- HOBSBAWM, E.J. i RANGER, T. 1988: *L’invent de la tradició*. Eumo Editorial. Vic.
- HUIZINGA, J. 1987: *Homo Ludens*. Madrid. Alianza.
- ISASI, J.M. 1998: *Variaciones Julen Guerrero*. Bassarai. Vitoria.

- JUNG, C.G. 1998: *Símbolos de transformación*. Paidós. Barcelona.
- KING, J. 1998: *Fedelli alla Tribù*. Ugo Guanda Editore. Parma.
- KUPER, S. 1996: *Football against the enemy*. Orion. Londres.
- LA FONTAINE, J. S. 1985: *Iniciación. Drama ritual y conocimiento secreto*. Lerna. Barcelona.
- LANFRANCHI, P. 1997: “La Gènesi del futbol a les regions de la conca mediterrània occidental.” A: *L’Avenç*, núm. 211. Barcelona.
- LANFRANCHI, P. (Comp.), 1992: *Il calcio e il suo pubblico*. Edizioni Scientifiche Italiane. Nàpols.
- LEACH, E. 1976: “Ritual.” A: *Enciclopedia Internacional de las Ciencias Sociales*. (vol.9). Aguilar. Madrid.
- LEACH, E. 1993: *Cultura y Comunicación*. Siglo XXI. Madrid.
- LEVER, J. 1985: *La locura por el fútbol*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1985: *El pensament salvatge*. Edicions 62. Barcelona.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1965: *El totemismo en la actualidad*. Fondo de Cultura Económica. Mèxic.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1987: *El hombre desnudo*. Siglo XXI. Mèxic.
- LLAURADÓ, J. 1994: *El Barça. D’un club, d’un país*. Columna. Barcelona.

- LLAURADÓ, J. i MONCLÚS, J. 2000: *El tancament de l'orfeó català i el F.C. Barcelona, sota la dictadura de primo de Rivera*. Pòrtic. Barcelona.
- LLOBERA, J. R. 1996: *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*. Anagrama. Barcelona.
- MAALOUF, A. 2003: *Les identitats que maten*. La Campana. Barcelona.
- MACCLANCY, J. 1996: "Nationalism at play: The basques of Vizcaya and Athletic Bilbao." A: MACCLANCY, J. (ed.) 1996: *Sport, identity and ethnicity*. Berg. Oxford.
- MAFFESOLI, M. 1990: *El tiempo de las tribus*. Icaria. Barcelona.
- MAGGI, C. 1968: "Carne y Fantasia". A: GALEANO, E. (Comp.) 1968: *Su majestad el futbol*. Arca. Montevideo.
- MANDELL, R.D. 1986: *Historia cultural del deporte*. Ediciones Bellaterra. Barcelona.
- MARCUSE, H. 1981: *Eros y civilización*. Ariel. Barcelona.
- MARÍAS, J. 2000: *Salvajes y sentimentales*. Aguilar. Madrid.
- MARTÍNEZ, G. 1999: "Barça i història. Guillem Martínez conversa amb Josep Termes". A: VV.AA 1999: *Amb blau sofert i amb grana intens*. Proa. Barcelona.
- MARTY, R. 1998: *La USAP de Perpinyà, la força del rugby català*. Thassàlia. Barcelona.
- MAS, J. M. 1983: *Radiografia d'un club*. Hora. Barcelona.

- MASSOT, J., PUEYO, S. i MARTORELL, O. 1993: *Els Segadors, himne nacional de Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MAUSS, M. 1971: *Sociología y antropología*. Tecnos. Madrid.
- MAUSS, M. i HUBERT, H. 1995: *Assaig sobre la naturalesa i la funció del sacrifici*. Icaria. Barcelona.
- MEDINA, X. i SÁNCHEZ, R. (Ed.) 2003: *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Icaria. Barcelona.
- MILLÀ, LL. 1972: *Sant Jordi Patró de Catalunya*. Ed. Millà. Barcelona.
- MIRA, Joan F. 1984: *Crítica a la nació Pura*. Eliseu Climent. València.
- MIRA, J. F. 1991: “Aproximaciones: Sobre lenguas y culturas nacionales”. A: PRAT, MARTÍNEZ, CONTRERAS I MORENO (Eds.): *Antropología de los pueblos de España*. Taurus. Madrid. (p.636-646).
- MIRACLE, J. 1980: *Llibre de la sardana*. Selecta. Barcelona.
- MORENO, I. 1991: “Identidades y rituales. Estudio introductorio”. A: PRAT, MARTÍNEZ, CONTRERAS I MORENO (Eds.): *Antropología de los pueblos de España*. Taurus. Madrid.
- MORRIS, D. 1969: *El mono desnudo*. Plaza & Janes. Barcelona.
- MORRIS, D. 1982: *El deporte rey*. Argos Vergara. Barcelona.
- MORRIS, D. 1993: *El Zoo humano*. RBA. Barcelona.

- OLIVEN R. G. i ARLEI S. D. 2001: *Fútbol y cultura*. Ed. Norma. Buenos Aires.
- OLIVERA, J. 1999: “Antropología del fútbol”. A: VV.AA 1999: *Diccionario Paidotribo de la actividad física y el deporte*. Paidotribo. Barcelona.
- ORTEGA Y GASSET, J. 1966: “El origen deportivo del estado”. A: ORTEGA Y GASSET, J. 1966: *Obras completas*. Revista de Occidente. Madrid.
- PADIGLIONE, V. 1994: “Antropología de l’esport”. *Quaderns de l’Institut Català d’Antropologia*, núm. 7. (85-97). Barcelona.
- PADIGLIONE, V. 1996: “Antropología del deporte”. A: PRAT, J. i MARTÍNEZ, A. 1996: *Ensayos de antropología cultural*. Ariel. Barcelona.
- PEICOVICH, E. 1995: *Borges, el palabrista*. Libertarias/Prodhufi. Madrid.
- PÉREZ AGOTE, A. 1985: *La reproducción del nacionalismo. El caso vasco*. CIS/Siglo XXI. Madrid.
- PERRYMAN, M. 1997: *Pensieri nel pallone. Philsophi football*. Bompiani. Milà.
- PESET, J.L. 1983: *Ciencia y marginación. Sobre negros, locos y criminales*. Crítica. Barcelona.
- PRAT DE LA RIBA, E. 1978: *La nacionalitat catalana*. Ed. 62. Barcelona.
- PRAT, J. 1996: “La construcció dels referents catalans”. A: RIQUER, BORJA DE. 1996: *Història, política, societat i cultura dels Països catalans*. Vol. 7. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

- PRAT, J. 1984: *La mitologia i la seva interpretació*. La Llar del Llibre. Barcelona.
- PRAT, J. 1997: *El estigma del extraño. Un ensayo antropológico sobre las sectas religiosas*. Ariel. Barcelona.
- PRAT J. i CONTRERAS J. 1984: *Les festes populars*. Hogar del Libro. Barcelona.
- PRAT, J. i MARTÍNEZ, A. 1996: *Ensayos de antropología cultural*. Ariel. Barcelona.
- PRATS, LI., LLOPART, D. i PRAT, J. 1982: *La cultura popular a Catalunya*. Serveis de Cultura Popular. Barcelona.
- PRATS, LI. 1988: *El mite de la tradició popular*. Edicions 62. Barcelona.
- PRATS, LI. 1996: *La Catalunya Rànica*. Altafulla. Barcelona.
- PRESTON, P. 2002: *Franco, “caudillo de España”*. Grijalbo. Barcelona.
- PROSS, H. 1983: *La violencia de los símbolos sociales*. Anthropos. Barcelona.
- PUIG, N. 1995: “Esport i societat a Catalunya”. A: *L’associacionisme i l’esport. Bloc III Congrés de l’Esport Català (1993-1994)*. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- PUIG, N. 1996: “Sociología del deporte en España.” A: GARCÍA, M. i MARTÍNEZ, J. R. (COORD.) 1996: *Ocio y deporte en España. Ensayos sociológicos sobre el cambio*. Tirant lo Blanch. València.

- PUJADAS J.J. 1992: *El método biográfico: El uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Centro de Investigaciones Sociológicas. Madrid.
- PUJADAS J.J. 1993: *Etnicidad: Identidad cultural de los pueblos*. Edema. Madrid.
- PUJADAS J.J. 1984: “Guia general per a l’estudi de l’etnicitat i dels processos migratoris”. A: *Arxiu d’Etnografia de Catalunya*. Núm. 3. Tarragona.
- PUJADAS. J.J. i COMAS D’ARGEMIR, D. 1991: “Identidad catalana y símbolos culturales”. A: PRAT, MARTÍNEZ, CONTRERAS I MORENO (eds.) 1991: *Antropología de los pueblos de España*. Taurus. Madrid. (647-652).
- RADCLIFFE-BROWN, A. R. 1986: *Estructura y función en la sociedad primitiva*. Planeta-Agostini. Barcelona.
- RENAN, E. 2001: *¿Qué es una nación?* Sequitur. Madrid.
- RIERA, I. 1998: *Anècdotes en clau blaugrana*. Biblioteca bàsica del F.C.Barcelona. 30 volums. Barcanova. Barcelona.
- RIERA, I. 1998: *Els catalans de Franco*. Plaza & Janés. Barcelona.
- RIQUER, B. De. 2000: *Identitats contemporànies: Catalunya i Espanya*. Eumo. Vic.
- RIQUER, M. De. 2000: *Llegendes històriques catalanes*. Quaderns Crema. Barcelona.
- RIVIERE, M. 1996: *El problema. Madrid-Barcelona*. Temas de hoy. Madrid.

- RODRÍGUEZ, G. 1996: “Pensar la nación desde el deporte”. *Lecturas: Educación Física y Deportes*, núm. 2. Buenos Aires. Septiembre 1996.
- ROIG, J. M. 1993: *Història de l’Orfeó Català. Moments cabdals del seu passat*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Barcelona.
- ROUSSEAU, J.J. 1975: *Contrato social*. Espasa-Calpe. Madrid.
- ROVIRA I VIRGILI, A. 1999: *El principi de les nacionalitats*. Columna. Barcelona.
- RUBERT DE VENTÓS, X. 1999: *Catalunya. De la identitat a la independència*. Empúries. Barcelona.
- RULE, J. 1990: *Clase obrera e industrialización. Historia social de la revolución industrial británica, 1750-1850*. Crítica. Barcelona.
- SABA, U. 1985: *Paraules i últimes coses*. Empúries. Barcelona.
- SABARTÉS, J. S. 1982(a): “Industrials i polítics al FC Barcelona (1939-1969)”. *Avenç*, núm. 53.
- SABARTÉS, J. S. 1982(b): *Barça, cara i creu. El F.C. Barcelona sota el franquisme*. Laia. Barcelona.
- SAGARRA, J. M. 2001: *L’ànima de les coses*. Quaderns crema. Barcelona.
- SANTANDER, C. F. 1997: *A bote pronto*. Temas de hoy. Madrid.
- SEGUROLA, S. (ed.) 1999: *Fútbol, y pasiones políticas*. Debate. Madrid.

- SIGNORELLI, A. 1994: “Territoire: Les tifosi, l’équip, et la cité.” A: *Italia, regards d’Antropologues italiens*. Etnologie française. XXV.
- SOLÀ, F. 1980: *El llibre dels poemes esportius. Trobes a l’esport català*. R.M. Barcelona.
- SOBREQUÉS, J. (1991): *FC Barcelona. Un club al servei de Catalunya*. Labor. Barcelona.
- SOBREQUÉS, J. 1994: *Història del FC Barcelona*. Labor. Barcelona. 6 vol.
- SOLÉ SABATÉ, J.M, LLORENS, C. i STRUBELL, A. 1996: *Sunyol, l’altre president afusellat*. Pagès. Lleida.
- SOLSONA, R. 1999: “Barça i periodisme. Ramon Solsona conversa amb Antoni Bassas.” A: VV.AA. 1999: *Amb blau sofert i amb grana intens*. Proa. Barcelona
- SMITH, A. D. 1976: *Las teorías del nacionalismo*. Península. Barcelona.
- TERR, L. 2000: *El juego: por qué los adultos necesitan jugar*. Paidós. Barcelona.
- THOMAS, R., HAUMONT, A. i LEVET, J. L. 1987: *Sociología del deporte*. Edicions Bellaterra. Barcelona.
- TILLY, CH. 1992: *Coerción, capital y los estados europeos, 990-1990*. Alianza. Madrid.
- TURNER, V. 1999: *La selva de los símbolos*. Siglo XXI. Madrid.
- TURNER, V. 1988: *El proceso ritual*. Taurus. Madrid.

- VALDANO, J. 1995: “Imágenes de un paisaje apasionante.” *El País*, febrer 1995.
- VALDANO, J. (Sel.) 1995: *Cuentos de fútbol*. Extra Alfaguara. Buenos Aires.
- VARELA, J. 1994: “Prólogo” A: Elias, N. 1994: *Conocimiento y poder*. La Piqueta. Madrid.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. 1992: “El Barça és el meu club”. A: VV.AA. 1992: *Decàleg del culé*. Columna. Barcelona.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. 1995: “Godos, Suevos, Vándalos y Alanos.” *El País*. Febrer 1995.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, M. 1994: “Madrid el sentinella displicent” A: VIDAL-FOLCH, X. (ed.)1994: *Els Catalans i el poder*. El País Aguilar. Madrid.
- VEBLEN, T. 2004: *Teoría de la clase ociosa*. Alianza Editorial. Madrid.
- VELASCO, H. 1982: *Tiempo de fiesta*. Tres-catorce-diecisiete. Madrid.
- VERDÚ, V. 1980: *El fútbol. Mitos, ritos y símbolos*. Alianza Editorial. Madrid.
- VEYNE, P. 1991: *La sociedad romana*. Mondadori. Madrid.
- VIDAL-FOLCH, X. 1994: *Els Catalans i el poder*. El País Aguilar. Madrid.
- VILAR, P. 1986: *Catalunya dins l’Espanya moderna*. Vol. I. Edicions 62. Barcelona.

- VILAR, P. 1988: *Historia de España*. Crítica. Barcelona.
- VINNAI, G. 1974: *El fútbol como ideología*. Siglo XXI. Madrid.
- VIVES, J. i GISBERT, J. M. 1982: *Petita història del Barça*. Mediterrània. Barcelona.
- VV.AA, 1981: *Espacios de Poder*. Ediciones de La Piqueta. Madrid.
- VV.AA 1982: *Enciclopedia mundial del futbol*. (18 volums). Océano. Barcelona.
- VV.AA (Dirigida per G. Duby i P. Ariès) 1988: *Historia de la vida privada*. (cinc volums). Taurus. Madrid.
- VV.AA. 1992: *Decàleg del culé*. Columna. Barcelona.
- VV.AA. 1993: *Materiales de sociología del deporte*. La Piqueta. Madrid.
- VV.AA. 1999: *Amb blau sofert i amb grana intens*. Proa. Barcelona.
- VV.AA. 1998: *Biblioteca bàsica del FC Barcelona*. 30 volums. Barcanova. Barcelona.
- WAHL, A 1997: *Historia del fútbol. Del juego al deporte*. Edicions B. Barcelona.
- WEBER, M. 1998: *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Istmo. Madrid.
- ZULAIKA, J. 1990: *Violencia vasca: metáfora y sacramento*. Nerea. Madrid.